

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2018/2019**

Matica crnogorska – Godišnjak

Godišnjak Matice crnogorske 2018 - 2019

Izdavač

Matica crnogorska
Podgorica

Redakcija

Dragan Radulović
Novica Samardžić
Ivan Ivanović
Vesna Kilibarda
Ilija Despotović
Ivan Jovović
Danka Barović

Broj pripremili

Ivan Ivanović
Danka Barović

Za izdavača

Ivan Ivanović

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2018/2019**

REALIZOVANI PROGRAMI

Podgorička skupština – ni legalna, ni legitimna

„Odlukama Podgoričke skupštine Crna Gora je izgubila slobodu i pravo da odlučuje o svojoj sudbini, a nakon nje nastalo je anticrnogorsko divljanje i mnogi crnogorski spomenici su porušeni“, podsjetio je dr Radoje Pajović na tribini u Danilovgradu koju je organizovala Matica crnogorska Ogranak Danilovgrad.

Tema predavanja bila je *Savremena istorija Crne Gore od 1918–1991. godine*, a Pajović je naglasio da Podgorička skupština predstavlja veliku podvalu i obmanu, i još veću zabludu i zabunu.

„Bez obzira što odluke Podgoričke skupštine nijesu bile ni legalne ni legitimne one su izvršile svoju svrhu, kao da su bile najlegitimnije i imale su nekoliko aspekata koji u vrijeme donošenja nijesu bili sagledivi. Dobar dio poslanika vjerovao je da čini dobro djelo. I tada je bilo jasno da Podgorička skupština nije bila želja ni volja crnogorskog naroda, tačnije svih crnogorskih građana. Zato se postavlja pitanje da li su i svi „poslanici“ bili svjesni da se time briše jedna viševjekovna i međunarodno priznata država koja je mimo ijednog balkanskog naroda uspjela da se odupre svim silnim zavojevačima, kako je to vidovito rekao Njegoš.

Crna Gora je bila zemlja koja nije mnogo hajala ‘ni za Nemanje ni za Murate, ni za Bonaparte... Svi oni biše i nestaše, a Crna Gora osta dostojanstvena u svojoj slobodi’. Protiv svih njih uspjela je da sačuva svoju slobodu, a „poginula“ je

takoreći od svoga brata za koga se žrtvovala nebrojeno puta“, rekao je Pajović.

Prema njegovim riječima, poslije Podgoričke skuštine Crna Gora je prestala da postoji, ne samo kao državopravni subjekat nego i kao geografski pojam.

Podsjetio je da je bila izopštena iz udžbenika, od 1922. postala Zetska oblast, a 1929. Zetska banovina.

„Poslije tog događaja crnogorska istorija postala je dio srpske istorije, dok je crnogorska kultura postala srpska kultura... Štamparija Crnojevića bila je prva srpska štamparija, Njegoš srpski pjesnik, a Crnogorska autokefalna pravoslavna crkva postala Srpska pravoslavna crkva. Čini se da je, ipak, najgora od svih činjenica bila što je slobodarska Crna Gora izgubila svoju slobodu, a naročito slobodu prava da sama odlučuje o svojoj sudbini. Nakon Skupštine nastalo je anticrnogorsko divljanje i mnogi crnogorski spomenici su porušeni. Čak je i poznati tristoljetnji brijest kod crnogorskog dvora posijechen u korijenu i izvađen, jer je predstavljao simbol crnogorske tradicije. Gotovo svi naši simboli, zastave, grbovi, crnogorske kape, crnogorske svetinje i svetitelji nestali su na krajnje drastičan način“, rekao je Pajović.

Poznati istoričar podvukao je na kraju da je Božićni ustanak bio reakcija na besprizorno i surovo ponašanje nove vlasti.

Izvor: Pobjeda/Analitika

Branko Banjević sa učenicima Šavnika

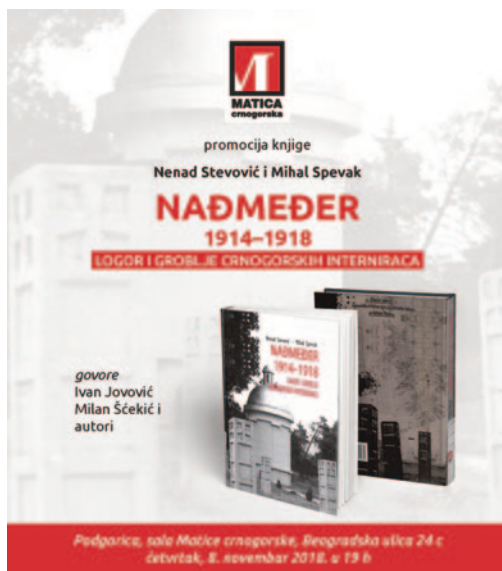
Matica crnogorska je u saradnji sa Kulturnim centrom iz Šavnika u srijedu, 31. oktobra 2018. organizovala gostovanje književnika Branka Banjevića u Obrazovnom centru „Šavnik“. Pjesničkom času Branka Banjevića, bivšeg predsjednika Matice crnogorske, prisustvovali su učenici iz Šavnika, OŠ „Bogdan Kotlica“ iz Boana i OŠ „Jovan Ćorović“ sa Bukovice.

Druženje sa učenicima je proteklo u opuštenoj atmosferi uz kazivanje stihova autora posvećenih najmlađima i razgovor. Prisutne je pozdravio Branko Lazarević, direktor Obrazovnog centra „Šavnik“. Generalni sekretar Matice crnogorske Ivan Ivanović je školskim bibliotekama poklonio izbor izdanja Matice crnogorske i zahvalio Velimiru Šobiću, direktoru Kulturnog centra na pomoći u organizaciji ovog događaja.

Riječ Ivana Jovovića na promociji knjige *Nađmeđer 1914–1918: logor i groblje crnogorskih interniraca* autora Nenada Stevovića i Mihala Spevaka

Večerašnje predstavljanje knjige ima određenu simboliku iz razloga što njena promocija korespondira sa jubilejom stogodišnjice od završetka Prvog svjetskog rata.

Izvjescno je da je Veliki rat kao značajan istorijski događaj bio inspiracija i motivacija autorima Nenadu Stevoviću i Mihailu Spevaku za proćuvanje, to jest izradu predmetne publikacije, u kojoj je prikazan jedan segment mućne, a nepravedno zapostavljene prošlosti crnogorskog naroda. Ona je istovremeno svjedoćanstvo potisnutog stradanja, posvećena sjenama onih kojima je posljednje poćivalište bilo u logoru Nađmeđer. Upravo ovom koautorskom radnjom uglednih publicista Stevovića i Spevaka obezbijeden je nakon toliko vremena potreban pijetet prema ųrtvama, s obzirom da su ovaj tragićni topos vratili u kolektivnu svijest crnogorskog naroda.

Iako koautorima knjige nije primarna istraųivaćka djetatnost koja se odnosi na tematiku Prvog svjetskog rata, mora se konstatovati da su rijećju i slikom, uz upotrebu metodoloćkih pravila, objektivno prezentovali zainteresovanoj javnosti sve dostupne ćinjenice o logoru i groblju crnogorskih interniraca *Nađmeđer*.

Koristeći se u interpretaciji predmatne tematike ne samo arhivskim izvorima, već i memorskom građom, autori su nam omogućili da sagledamo i lična iskustva logorskog života crnogorskih zarobljenika.

Matica crnogorska je jedna od rijetkih kulturnih ustanova u Crnoj Gori, koja je u periodu obilježavanja stogodišnjice početka Prvog svjetskog rata, zaključno sa jubilejom završetka ovog rata, kontinuirano putem izdavačke djelatnosti i organizovanjem međunarodnih naučnih skupova, pokušala da anticipira sve aspekte Velikog rata, u čemu treba tražiti ključ za razumijevanje, za nas kobne 1918 godine, koja je sudbinski odredila istorijsko bespuće crnogorskom narodu u većem dijelu XX vijeka, a čije posljedice su i danas prisutne unutar našeg društva.

Nađmeđersko stradalište i gubilište je svojevrsna paradigma crnogorske amnezije, tako tipčne za istorijsku svijest crnogorskog naroda u XX vijeku. Zato se nameće pitanje – kako posmatrati i tumačiti povijesne dubine našeg srednjovjekovlja, kada su nam školski programi i druga literatura amputirali sjećanja na značajan dio vlastite prošlosti, uprkos činjenici da ovdje govorimo o savremenoj istoriji, koja je svoju verifikaciju imala u do skoro živim sudionicima tih događaja, odnosno svjedocima minulog vremena. U tom kontekstu, moramo se zapitati da li smo kao narod uopšte izvukli pouke iz Prvog svjetskog rata. Aktuelni društveni procesi u Crnoj Gori samo dodatno potvrđuju ono što stručna javnost odavno prepoznaje – da su još uvijek žilavi stereotipi koji su našem narodu nametnuti još prije više od sto godina, zbog čega sva negativna propaganda usmjerena protiv tadašnje crnogorske države i dinastije nailazi na plodno tlo i u savremenoj evro-atlanskoj Crnoj Gori.

Razlog takvog produženog trajanja istorijskih procesa ne treba isključivo tražiti u zavjeri ili imperijalnim interesima velikih sila, već prvjenstveno u sopstvenim slabostima, lošem promišljanju onih koji su vodili ovo društvo na način što su u priličnoj mjeri stvarali i njegovali kulturu zaborava, shodno determinisanim ideološkim obrascima tokom XX stoljeća, zbog čega se bitnih istorijskih datuma prisjećamo uglavnom povodom obilježavanja nekih jubileja.

Iščitivanjem stranica ove knjige čitaocu se otvaraju različite asocijacije na predmetnu temu, pa i mogućnosti komparacije sa drugim narodima kada je u pitanju tretman ukupne zaostavštine predaka. Stoga se neminovno otvaraju nova pitanja, od onog – što danas prosječnom crnogorskom građaninu predstavlja pojam Nađmeđer ili neko drugo strano nazivlje u kojima su mu preci, bilo kao civili ili vojnici, bili umoreni ili zatočeni tokom Prvog svjetskog rata. Bez nekog velikog lamentiranja odgovor možemo pronaći, između ostalog, i u činjenici da u

proteklom periodu niti jedna učenička ili studentska posjeta iz Crne Gore nije organizovana ovom mjestu, na način kako su generacije crnogorskih srednjoškolaca ili studenata obilazili, na primjer, solunsko memorijalno groblje. Uostalom, zašto Crnogorci nemaju televizijski dokumentarni serijal, poput onog „Solunci govore“, s obzirom da nije bilo crnogorskog doma koji ne bi mogao posvjedočiti o tom sumornom ratnom vremenu.

Mogli bi ovom prilikom postaviti mnoga *zašto*, uključujući izostanak kod nas izdavačke djelatnosti, koja je inače zadnjih godina zastupljena širom Evrope, a odnosi se na objavljivanje privatnih prepiski hiljada vojnika, civila i zarobljenika sa njihovim familijama, čime bi zasigurno spoznali i intimnu pozadinu Prvog svjetskog rata iz vizure crnogorskog čovjeka.

Pojava ovakvih publikacija, nastalih u povodu obilježavanja značajnih istorijskih datuma, otvaraju neke nove horizonte. Bez obzira što sadržina ove radnje obrađuje samo jedan fragment rata, u osnovi, ona otvara mogućnost percepcije za preispitivanje naših saznanja i odnosa prema neka tako davnoj prošlosti, istovremeno ukazujući da brojni životi položeni za velike iluzije vremenom postaju žrtvom zaborava.

Na kraju, kao urednik, želim da apostrofiram još jednu činjenicu koju smatram odlučnom kada razmatramo vrijednost ove knjige. Osim nesporno edukativne, njena vrijednost se ogleda i u tome što su njenom pojavom kosti crnogorskih rodoljuba na slovačkoj zemlji nekim istorijskim incidentom postale zaloga prijateljstva crnogorskog i slovačkog naroda, a na takvom intelektualnom angažmanu treba zaista uputiti čestitike koautorima, gospodi Stevoviću i Spevaku.

Podgorica, sala Matice crnogorske, četvrtak, 8. novembar 2018.

MATICA
crnogorska

tribina

**MAKEDONIJA I CRNA GORA
NA PUTU KA EVROPSKOJ UNIJI**

Predavač
Prof. dr Svetomir Škarić

Podgorica, sala Matice crnogorske, Beogradska ulica 24 c
četvrtak, 15. novembar 2018. u 18h

Prof. dr Svetomir Škarić (1941), redovni profesor ustavnog prava Pravnog fakulteta u Skoplju, predavač na Univerzitetu „Goce Delčev“ u Štipu i Ohrsdoj školi prirodnoo prava MANU (Makedonska akademija nauka i umjetnosti). Naučno je prvenstveno vezan za ustavno pravo i politički sistem, a doprinos je dao i političkoj teoriji i mirovnim studijama. U Makedoniji je osnivač nekoliko naučnih disciplina: uporednoo ustavnog prava, ustavnog prava Evrope i teorija o miru i konfliktima. Ekspert je Organizacije ujedinjenih nacija za izbore, član Evropskog komiteta za pravnu saradnju Savjeta Evrope, sudija Evropskog građanskog suda u Berlinu. Gostovao kao predavač i studijski boravio na univerzitetima u Saporu, Tokiju i Bordou. Autor je prvoo udžbenika ustavnog prava na makedonskom jeziku i tridesetak naučnih studija i univerzitetskih udžbenika. Svetomir Škarić u Makedoniji uživa nepodijeljeni autoritet na polju pravne nauke, intelektualac čija se riječ i naučni stav poštuje i pažljivo analizira. Govoreći o svom identitetu kaže da je „po majci Crnogorac“.

Makedonija i Crna Gora na putu ka Evropskoj Uniji Predavanje prof. dr Svetomira Škarića

Veze Crne Gore i Makedonije traju duže od jednog milenijuma. U XX vijeku smo igrom istorijske sudbine bili i dio istog državnog projekta. Tragičnim raspadom Jugoslavije Makedonija je ostvarila svoj viševjekovni san, sticanje nezavisnosti i međunarodno priznanje. Njeno tadašnje rukovodstvo, na čelu sa predsjednikom Gligorovom, pokazalo je mudrost i vještinu, rijetko svojstvenu državicima sa ovih prostora. Iako od prvoo dana opredijeljena za civilizacijske vrijednosti koje korespondiraju sa zapadnim, Makedonija zbog spora oko imena sa susjednom Grčkom nije mogla da valorizuje rezultate i biva zaustavljena na evroatlanstkom putu. Crna Gora je do punoo državnog suvereniteta 2006. godine morala proći kroz bolan period povratka samosvijesti, nacionalnog i državnog dostojanstva. Postali smo članica NATO saveza i odmakli u pregovorima sa Evropskom Unijom. Danas je Makedonija, vjerujemo, na putu da riješi dugogodišnji problem sa Grčkom, uđe u NATO savez, koji joj je otvorio vrata, i da odlučno zakorači ka punopravnom članstvu u Evropskoj Uniji.

Evropski put naših prijateljskih zemalja nameće iskušenja i postavlja pitanja koja zahtijevaju ozbiljnu intelektualnu i naučnu pažnju. Matica crnogorska je podjednako posvećena razumijevanju prošlosti, kritičkom promišljanju aktuelnog

trenutka i budućnosti. To su ključni razlozi što večeras imamo zadovoljstvo da ugostimo našeg prijatelja, istaknutog makedonskog intelektualca prof. dr Svetomira Škarića. Tema predavanja „Makedonija i Crna Gora na putu ka Evropskoj Uniji“ se nametnula svojom aktuelnošću. Dozvolite mi da ukratko predstavim profesora Škarića.

Svetomir Škarić redovni profesor ustavnog prava Pravnog fakulteta u Skoplju, predavač na Univerzitetu „Goce Delčev“ u Štipu i Ohridskoj školi prirodnog prava MANU (Makedonska akademija nauka i umjetnosti). U Makedoniji je neprikosnoveni autoritet na polju ustavnog prava, intelektualac čija se riječ i naučni stav poštuje, pažljivo sluša i ozbiljno analizira. Rođen je 1941. godine u Dojranu od oca Lazara pravoslavnog Srbina, porijeklom iz okoline Knina i majke Gospave Vučurović, Crnogorke rođene na Grahovu. Za sebe kaže da je „po mjestu rođenja Makedonac, po ocu Srbin iz Dalmacije, a po majci Crnogorac“. Bila je jedina Crnogorka u Dojranu i uživala nepodijeljeno poštovanje. Gospavu i njenu porodicu je dva puta posetio Blažo Jovanović zajedno sa Lazarom Koliševskim. Majka mu je u amanet prenijela tri crnogorska simbola: verige, gusle i Gorski vijenac.

Svetomir Škarić osnovnu i srednju školu pohađa i završava u Dojranu, Đevđeliji i Strumici. Pravni fakultet upisuje i završava u Skoplju. U Beogradu magistrira a potom i doktorira 1978. godine kod prof. Jovana Đorđevića. Od 1975. do 1989. godine je mentor i predavač u Političkoj školi u Kumrovcu đe se upoznaje sa većim brojem profesora i polaznika iz Crne Gore.

Naučnu karijeru otpočinje na Pravnom fakultetu u Skoplju 1969. godine kao asistent na predmetu ustavno pravo. Za docenta je izabran 1978. odmah nakon doktorata, za vanrednog profesora 1983. a redovnog 1988. godine. Sve vrijeme je naučno vezan za ustavno pravo i politički sistem, a kasnije interesovanje širi na političke teorije i mirovne studije. U Makedoniji je osnivač i utemeljivač nekoliko naučnih disciplina: uporednog ustavnog prava, ustavnog prava Evrope i teorija o miru i konfliktima.

Od 1994. do 2004. godine bio je predsjednik Udruženja za ustavno pravo Makedonije; ekspert je Organizacije ujedinjenih nacija za izbore od 1998; član Evropskog komiteta za pravnu saradnju Savjeta Evrope ; sudija Evropskog građanskog suda u Berlinu. Gostuje kao predavač ili studijski boravi na univerzitetima u Saporu, Tokiju i Bordou. Učesnik je većeg broja svjetskih kongresa i foruma. Objavio je preko 150 naučnih radova, od kojih veći broj na francuskom, engleskom, ruskom i japanskom jeziku. Bio je savjetnik predsjednika

Republike Makedonije. Autor je prvog udžbenika ustavnog prava na makedonskom jeziku i tridesetak naučnih studija i univerzitetskih udžbenika. Urednik je odrednica Makedonske enciklopedije za tematske oblasti pravo, politologija, sociologija i vojne nauke i autor pedesetak odrednica.

Podgorica, sala Matice crnogorske, četvrtak, 15. novembar 2018.

Novica Cerović ban, vojvoda i senator crnogorski

Tema tribine posvećene crnogorskom velikanu Novici Ceroviću bila je gotovo obavezujuća za otpočinjanje programa Matice crnogorske u središtu Drobnjaka. Vjerujemo da će saradnja započeta donacijom izdanja Matice crnogorske šavničkoj biblioteci biti kontinuirana i plodna.

Matica crnogorska svojim programima nastoji da osvijetli značajne ličnosti i događaje i sa jasnom lokalnom prepoznatljivošću i situiranošću. Posvećeni misiji prezentacije kulturnog nasljeđa i čuvanja crnogorskog identiteta, jačajući svijest o sebi, prepoznajemo teme o kojima postoji interesovanje i na lokalnom i na širem nivou, ističući tako ono kohezivno i zajedničko crnogorske tradicije, istorije i kulture.

O znamenitom Novici Ceroviću govorili su Marijan Mašo Miljić i Dragutin Papović, medijator je bio Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske.

Novica Cerović (1805–1895), vojvoda, ban i senator crnogorski, drobnjački prvak i durmitorski mudrac – znameniti Crnogorac 19. vijeka. Sudbina mu je namijenila veliku misiju u istoriji svoga naroda i države. Rođen i stasavao u Tušinji u doba Petra I Petrovića Njegoša, uzvisio se čojstvom, junaštvom i mudrošću u

vrijeme Petra II, ratovao u svim bojovima i bitkama za vlade knjaza Danila i knjaza Nikole, Novica Cerović je izrastao u veliku ličnost crnogorske istorije. Učešće u ubistvu Smail-age Čengića bio je prelomni momenat u Novičinom životu. Zbog straha od turske odmazde Njegoš ga poziva na Cetinje. Dodijelio mu je vojvodsku titulu, izabrao ga u Senat i častio počasnom i jedinom titulom bana i prvom Obilića medaljom za hrabrost. Bio je svjedok nastanka njegovih djela i prvi njihov čitalac u rukopisu. Gospodar crnogorski imao je u bana Noka veliko povjerenje i uzdanicu, kao i njegovi nasljednici. Obavio je pred Opštecrcnogorskim zborom potonju Njegoševu volju i priznao Danila Stankova za gospodara Crne Gore.

Obilježavanje 150 godina od pisanja knjige

Crna Gora i Crnogorci

Konstantina Petkovića
pripadnika makedonskog preporeda
(6. decembar 1868. - 6. decembar 2018.)

Govore
prof. dr **Svetomir Škaric**
Miroљub Orlandić
povjerenik Matice crnogorske za Makedoniju

Skoplje, sala Matica Ekskluziv
četvrtak, 6. decembar 2018. u 18 h

Одбележување 150 години од како македонскиот преродбеник Константин Петковиќ ја напишал книгата

Црна Гора и Црногорци

(6. декември 1868. - 6. декември 2018.)

Зборуваат
проф. Д-р. **Светомир Шкарик**
Мирољуб Орландиќ
повереник на Матица црногорска за Македонија

Скопје, сала Матица Ексклузив
четврток, 6. декември во 18 часот

Константин Петковић и Црна Гора

Налазећи се на положају руског конзула у Дубровнику током једанаест година, не само да сам по природи службе био у непрекидним везама са црногорским књазом и његовом владом, него сам такође неколико пута посјећивао Црну Гору, разговарао са главарима и с народом и проучавао земљу и људе. У вријеме разграничења Црне Горе и Турске 1859. године учествовао сам у раду европске Међународне комисије, као руски комесар, и тада сам имао прилике да обиђем Црну Гору и да при томе скупим, колико је то било могуће, вјеродостојне и детаљне податке о географији статистици Црногорске књажевине у њеном садашњем стању.

Наравно, далеко сам од помисли да би мој „Кратак преглед“, могао поунити недостатке у нашој литератури о Црној Гори. Али, слободан сам да размишљам о томе да ће читалац у „Прегледу“ наћи нове и интересантне податке, којих нема ни у једном од радова који су о Црној Гори написани у посљедње вријеме. Бићу срећан ако мој рад код руске читалачке публике оживи и ојача жељу да се ближе упозна с овом земљом и њеним народом, јер они заслужују нашу општу пажњу.

Константин Петковић

Дубровник, 6. децембра 1868. године

* * *

У оквиру својега програма за 2018. годину Повјереништво Матице црногорске за Македонију организовало је вече посвећено обиљежавању 150 година од писања књиге *Црна Гора и Црногорци* аутора Константина Петковића. Вече је одржано у просторији Матице македонске – Ексклузив у Скопљу 6. 12. 2019. године, на дан када је књига завршена.

Присутнима се најприје обратио Мирољуб Орландић кој је дао хронолошки приказ сјајне дипломатске каријере Константина Петковића, као и животни пут од мјеста рођења (Башино село код Велеса), преко конзулата у Видину, Дубровнику и Бејруту, до Петрограда. Присутни су добили и информације о међународном контексту, и о унутрашњим приликама у Црној Гори у вријеме владавине књаза Данила и књаза Николе.

О садржињи књиге, њеном значају, као и о изузетно важним подацима за Црну Гору што се у њој налазе, као и ефектима које је иза себе оставила, надахнуто је говорио је проф. др Светомир Шкарић.

На овај начин Повјереништво Матице афирмише појединце и догађаје што се тичу македонско-црногорских историјских, духовних, књижевних и културних релација, а које су биле предмет посвећеног вишегодишњег истраживања.

10. децембар 2018.

С. Спасић

Izdanja Matice crnogorske posvećena Prvom svjetskom ratu na DEUS-u

Matica crnogorska je u okviru DEUS-a 14. decembra 2015. predstavila svoj izdavački poduhvat, šest knjiga posvećenih Crnoj Gori u Prvom svjetskom ratu, objavljenih od 2014. do 2018. godine.

- Crna Gora u Prvom svjetskom ratu, zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa;

- Dušan Vuksan: *Crna Gora u Evropskom ratu 1914–1916*;

- Milan Šćekić: *Iza linija fronta – Crna Gora 1914–1916*;

- *Vijek sjećanja – Medova 1916–2016*;

- *Crna Gora u ruskoj diplomatskoj prepisci 1910–1917*, zbornik dokumenata, priredio S. Medojević;

- *Nadžmeđer 1914–1918 – logor i groblje crnogorskih interniraca*, priređivači Nenad Stevović i Mihal Spevak.

Učestvovali Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske; Živko Andrijašević; Milan Šćekić i Marijan Mašo Miljić.

„Namjera Matice crnogorske je bila da doprinese razumijevanju Prvog svjetskog rata i suprotstavljanje prisutnim banalizacijama koje se koriste za opravdavanje docnijih imperijalističkih poduhvata. Naučna historiografija je veoma precizna u

svom razumijevanju: Prvi svjetski rat je proizvod duboke militarizacije evropskih država uzrokovan njihovim geopolitičkim interesima. To je bio rat za koji su u Evropi mnogi odavno bili spremni, i priželjkivali ga, ali među njima sigurno nije bila Crna Gora. Crna Gora je dva puta poražena u njemu: prvi put je kapitulirala pred moćnim protivnikom, a drugi put kada je politički i moralno izdana od strane saveznika na čijoj se strani borila. Crna Gora je u ovom ratu izgubila sve: svoju državu, vojsku, dinastiju i crkvu...“ – kazao je Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske.

Podgorica, 14. decembar 2018.

Riječ Marijana Maša Miljića na promociji izdanja Matice crnogorske u okviru DEUS-a

Vrlo sam obradovan i počastvovan što učestvujem na predavljanju izdanja Matice crnogorske, u okviru Decembarske umjetničke scene, koja se odnose na učešće Crne Gore u Prvom svjetskom ratu.

Predstaviću dvije knjige: Dušan D. Vuksan *Crna Gora u Evropskom ratu. Dokumenti 1914-1916*, koju sam ja priredio i spomen knjigu *Vijek sjećanja: stradanje crnogorskih dobrovoljaca pod Medovom 1916*, pod uredništvom Marka Špadijera.

Dušan D. Vuksan je, nesumnjivo, jedna od najistaknutijih ličnosti crnogorske kulture, prosvjete i nauke u periodu između dva svjetska rata. Posebno je značajan njegov doprinos crnogorskoj historiografiji, potvrđen monografskim djelima, studijama i manjim tekstovima i, nadalje, sistematskim sakupljanjem, odabiranjem, istraživanjem i objavljivanjem arhivske građe i nepoznatih izvora, dragocjenih i nezaobilaznih za izučavanje prošlosti Crne Gore, prosvjete i obrazovanja, života i običaja Crnogoraca, razvoja pravne i ekonomske misli u Crnoj Gori, crnogorske države i naroda. Objavljivao ih je u posebnim izdanjima ili u periodičnim publikacijama, posebno u časopisu *Zapisi* koje je i uređivao petnaestak godina (1927-1941). Dušan D. Vuksan je veliki broj dokumenata, građe i drugih izvora, koji su bili oštećeni od vlage i u fazi raspadanja, spasio publikovanjem i tako njihov sadržaj sačuvao za buduća istraživanja.

Bio je ličnost – institucija, u vrijeme kad crnogorskih nije bilo, čak ni Crne Gore kao države. Dok su mnogi Crnogorci postajali „tuđa večera“ i brinuli tuđe brige, on je, iako „izvanjac“ spasavao kulturno-istorijsko blago Crne Gore, da i ono što je ostalo „ne pojedu skakavci“.

Posebno valja istaći objavljivanje građe iz dvorske arhive na Cetinju, pogotovo onih dokumenata, koji su, nakon neuspjelog pokušaja da se prilikom odstupanja kralja Nikole, dijela vlade i drugih civilnih i vojnih lica, u januaru 1916. godine, iznesu u inostranstvo da okupatoru ne padnu u ruke, vraćena na Cetinje i, u limenim sanducima, zakopana 1916. godine, a otkopana tek 14. aprila 1923. godine. Među tom građom nalazi se i manji dio sačuvanih dokumenata koja svjedoče o učešću Crne Gore u Prvom svjetskom ratu.

Na žalost, veliki dio građe o Prvom svjetskom ratu nije sačuvana, a razlozi su različiti: ili je uništavana da neprijatelji ne padne u ruke, ili je skrivana i zakopavana ili je, u nedostatku hartije, u toku i nakon rata, sa više lokacija, razvlačena, ili je ostala u privatnim rukama.

Dio sakupljene građe je ostao nepublikovan.

Sačuvanu građu koja se odnosi na učešće Crne Gore u Prvom svjetskom ratu od 10. maja do 15. decembra 1915. Dušan Vuksan je u više nastavaka objavio u *Zapisima* za 1936. i 1937. godinu. Ona čini *prvi dio* ovog Matičinog izdanja.

U 1936. godini, uz kratak ali izuzetno značajan uvod Dušana D. Vuksana, pod naslovom *Crna Gora u Evropskom ratu* objavljena su dokumenta koja se odnose na vojne operacije Crnogorske vojske od 10. maja do 15. decembra 1915. godine. U stvari, u osam nastavaka, publikovano je pet *referata* upućenih „Njegovom Veličanstvu Kralju Vrhovnom komandantu crnogorske vojske o radu štaba Vrhovne komande“: *prvi* od 10. maja do 10. juna 1915. godine (u potpisu načelnik štaba đeneral Božidar Janković), drugi, od 10. juna do 10. jula (načelnik štaba pukovnik Petar Pešić, sve do sloma Crnogorske vojske, kome je dominantno sam doprinio), *treći*, od 10. jula do 10. avgusta, *četvrti*, od 10. oktobra do 10. novembra, *peti*, od 10. novembra do 10. odnosno 15. decembra iste godine. U okviru referata navedena su brojna važna dokumenta (preko 110) u vezi sa operacijama Crnogorske vojske na svim frontovima u naznačenom periodu, djelimično ili cjelovito.

U *Zapisima* za 1937. godinu, takođe, D. Vuksan je produžio da objavljuje dokumenta koja se tiču vojnih operacija crnogorske vojske od 18. novembra 1915. do 10. decembra 1915. godine. Na kraju je potpis načelnika štaba pukovnika, serdara Petra Pešića.

U istom godištu Dušan D. Vuksan je započeo da objavljuje dokumenta, uz kratak uvodni tekst, pod naslovom *Uvod u Evropski rat*. Na žalost, to publikovanje je iz nekih razloga ubrzo prekinuto, da li zbog Vuksanovog odlaska u Beograd ili zbog nečega drugog – nije poznato. Publikovana su svega, djelimično ili u cjelini, 23 dokumenta.

Iako su objavljena kasnije, poštujući hronološki princip i logiku, priređivač ih je stavio na početak ove knjige.

Drugi dio ovoga izdanja Matice crnogorske, posvećen obilježavanju *stogodišnjice* učešća Crne Gore u Prvom svjetskom ratu, predstavlja arhivska građa koju je Dušan Vuksan sakupio ali nije uspio da objavi. Građa se pod njegovim naslovom *Prepiska između Kraljevske crnogorske vlade i Č. Kr. vlasti od 19. decembra 1915. do 18. februara 1916.* čuva u Arhivsko-memoarskom fondu Biblioteke Istorijskog instituta Crne Gore. Građa sadrži raznu prepisku između crnogorske Kraljevske vlade i austrougarskih diplomatskih predstavnika i članova vojne komande, a odnosi se na period od samog kraja decembra 1915. do 18. februara 1916. godine, a to je najdramatičniji period novije crnogorske istorije. U ovoj građi se nalaze razna akta, punomoćja, izvještaji, naredbe, molbe crnogorske vlade za primirje, odnosno o uslovima mira, odgovor austrijskih predstavnika o uslovima za mir, akti o prekidu neprijateljstva, dokumenta o predaji i polaganju oružja, razni telegrami, punomoćja crnogorske vlade kojima ovlašćuje delegate za pregovore... itd.

Treći strukturni dio korpusa građe o Prvom svjetskom ratu u ovoj knjizi čini tekst Dušana D. Vuksana *Potonji dani samostalnosti Crne Gore*, a sastoji se iz autorovog uvoda i autorsko-dokumentarnog dijela pod naslovom *Pedeset dana iz istorije Crne Gore (29. decembar 1915. do 18. februara 1916)*. Ovaj rad Dušana D. Vuksana se, takođe, čuva u Biblioteci Istorijskog instituta Crne Gore. Tekst se decenijama vodio bez autora a tako je navođen i citiran. Ipak, nakon upornog istraživanja uspio sam da odgonetnem njegovo autorstvo i pouzdano utvrdim da se radi o tekstu Dušana Vuksana.

Iza glavnog teksta knjige, priređivač je u *Prilozima* dao i svoj *Pogovor* u kome su istaknuti mjesto i značaj ličnosti i djela Dušana D. Vuksana u crnogorskoj historiografiji i njegov doprinos crnogorskoj nauci, kulturi i prosvjeti, uz osnovne bio-bibliografske podatke. Na kraju, data je Selektivna bibliografija radova Dušana D. Vuksana, kao i Imenski i Geografski registar.

Dodatnu vrijednost knjizi daju fotografije iz Prvog svjetskog rata, kao i skice i mape vojnih operacija crnogorske vojske.

Knjigu *Vijek sjećanja: stradanje crnogorskih dobrovoljaca pod Medovom 1916.* uredio je vrlo znalački i inventivno Marko Špadijer, koja sa stogodišnje distance i visa 21. vijeka sagledava ovaj tragični događaj u toku Prvog svjetskog rata.

U Medovskom zalivu, ispred albanske luke Medova, odnosno Šenđin, prije 102 godina, na Badnje jutro, 6. januara 1916, u jeku Prvog svjetskog rata, crnogorski

dobrovoljci iz SAD-a i Kanade su doživjeli brodolom na italijanskom parobrodu *Brindizi*, koji ih je prevezio. Tada počinje potresna priča o velikoj pomorskoj katastrofi i sudbini posljednje grupe crnogorskih dobrovoljaca, koji su pohitali iz kanadske luke Halifaks, nadahnuti zadivljujućim patriotizmom, da pomognu Crnoj Gori, koja se u vihoru svjetskog rata našla u agoniji, opkoljena neprijateljskim snagama, iscrpljena i izmučena – da stupe u borbu za njenu odbranu. Priča o nesrećno stradanim crnogorskim dobrovoljcima pod Medovom, i parobrodu *Brindizi*, što ga je, zajedno sa njima, snašla tragična sudbina, aktuelna je i danas poslije 100 godina. Iskonski strah za svoju domovinu i ljubav prema njoj i svojim porodicama, odgovornost za njihovu sudbinu i budućnost- podsticali su, obavezivali i nadahnjivali crnogorske dobrovoljce na zaradi u iseljeništvu da kreću prema Crnoj Gori, slijedeći vjekovnu crnogorsku dobrovoljačku tradiciju da su kad god je zemlja u opasnosti, na poziv ili bez poziva, spremni da se za nju bore. To su pokazivali i pokazali svojim odzivom, ulogom i doprinosom, naročito u borbama crnogorske vojske u balkanskim i Prvom svjetskom ratu.

Teškoće su naročito iskrsele u vezi sa prevozom posljednje grupe, oko 600 dobrovoljaca, tako da su u prihvatnom centru zadržani više nego što se očekivalo. Dobrovoljci su, konačno, iz kanadske luke Halifaks krenuli prekookeanskim brodom *Italija* za Napulj, 6. 12. 1915. godine. Brod je bio natovaren hranom, sanitetskim i drugim materijalom, a spremljena je bila i zamašna svota novca kao pomoć naših iseljenika srpskoj i crnogorskoj vojsci i izbjeglicama. Predostrožnosti radi, konvoj su pratili saveznički ratni brodovi, kao zaštita od njemačkih podmornica koje su sve protivničke transporte nemilosrdno potapale. Nakon 25 dana plovidbe brod je stigao u Napulj 31. 12. 1915. godine. U Halifaksu je od putovanja odustalo 37 ljudi, tako da je iz te kanadske luke na put krenulo 566 dobrovoljaca, zajedno sa 13 članova američko-češke ljekarske misije. Usput je do Napulja, odnosno Brindizija, zbog bolesti i drugih razloga zadržano 13 dobrovoljaca. Pošto su Otrantska vrata bila zatvorena, dobrovoljci su željeznicom nakon dva dana stigli u Brindizi. U Brindiziju su dobrovoljci ostali tri dana, sve dok saveznička komanda nije odlučila o njihovom daljem transportu i o pošiljci američkih iseljenika. Zbog njemačkih podmornica odlučeno je da se koriste manji i stariji brodovi, pa je izbor pao na poštansko teretni brod *Brindizi*. Iz istoimene luke *Brindizi* je isplovio ispred ponoći, 5. januara 1916. godine prema albanskoj luci San Đovani di Medua (Šinđin). Putnicima nijesu dati ni pojasevi za spasavanje, dok su u pratnju krenuli manji brodovi. Brod je zaplovio u mrklu noć, kao fantom, bez svijetla. Atmosfera je bila mučna, uz jezivu tišinu i strah od

podmornica. Dobrovoljci su bili uzmenireni u iščekivanju jutra i pogleda na crnogorske planine.

Brindizi je nakon devet sati plovidbe preko Jadrana osvanuo pred medovskom lukom, koja u to vrijeme ‘‘nije bila operativna’’, jer su je blokirale austrougarske podmornice i luku sa distance pokušale da torpeduju. Potopljena su tri broda. Ali očekivali su se novi brodovi za ukrcaj srpske vojske i izbjeglica. Zbog opasnosti od austrougarskih podmornica, saveznici su odlučili da luku miniraju i drže je van domašaja neprijateljske mornarice. *Brindizi* je bio jedan od manjih brodova, sagrađen u Livornu 1895. godine, koga su stalno pratile neke nesreće, tako da je, idući sujeverju na ruku, smatran brodom baksuzom. Takođe bio je neuslovan za toliki broj putnika.

Na Badnje jutro, 6. januara 1916. godine, u 8 sati i 5 minuta, brod *Brindizi* je u Medovskom zalivu, na njegovom južnom dijelu, naišao na postavljenu savezničku minu i teško oštećen, na dubini od 14 metara, 500 m od obale i 3 km od pristaništa potonuo za nekih 12-15minuta. Na brodu koji je tonuo, u njegovoj utrobi i oko njega, vodili su očajničku borbu za život dobrovoljci i članovi američko-češke misije Crvenog krsta. Bili su to trenuci agonije i užasa. Završni čin ličnih ljudskih drama i kolektivne tragedije.

Ovo je jedna od najvećih pomorskih tragedija u Prvom svjetskom ratu i najvećih crnogorskih pogibija ne samo u jednom danu nego u jednom satu. O njoj su govorili preživjeli dobrovoljci i očevici iz medovske luke. Istorijska slika ove dobrovoljačke tragedije se stalno dopunjava. Sastavljen je relativno najpouzdaniji *spisak* stradalih i spašenih u medovskoj katastrofi, ali ne i konačan. Na parobrodu *Brindizi* u času nesreće bila su 553 putnika. Poginulo ih je 401, od toga 389 dobrovoljaca i 12 članova američko-češke misije Crvenog krsta, a spašeno je 150 dobrovoljaca i dva člana rečene misije, od kojih je dr Đuro Guča bio komandant bataljona.

Glas o medovskoj nesreći crnogorskih dobrovoljaca je brzo stigao do Cetinja, čak i do ratišta. A tragedija se desila istoga onoga jutra kada je započela Mojkovačka bitka i bitka za Lovćen. Na crnogorskom dvoru, zastava je spuštena na pola koplja i proglašena opšta žalost. Crna Gora je bila u crnini i očaju. To je bio nagovještaj opšteg sloma. Pod Medovom je potonuo brod sa dobrovoljcima, na Mojkovcu, uprkos pobjedi – država, vojska, narod. Postradali dobrovoljci su već bili u ‘‘plavoj grobnici’’, preživjeli na putu prema Cetinju, a oni mučenici na Mojkovcu – mrtvi pod smetovima snijega a živi nijesu imali kud, ni zaklona ni odstupnice. Ironijom sudbine pobjednik je poražen.

Crnogorska vojska je 1916. položila oružje prvi put u svojoj historiji. Ostavljena i izdana od saveznika, Crna Gora je okupirana. Ali „plava grobnica“ pod Medovom i ona „bijela kosturnica“ na Mojkovcu su izrasle u metaforu, u zvijezdu njegoševsku, vitlejemsku, iz koje je zalepršala zastava na Ist Riveru, ista ona sa kojom su crnogorski dobrovoljci krenuli iz Kanade 1915. i 100 godina kasnije stigli kući, u *panteon* crnogorski.

Marko Špadijer na kraju knjige o tragediji crnogorskih dobrovoljaca navodi kako je ona nastala, čime je motivisana i kako je strukturirana.

Knjiga *Vijek sjećanja* počinje nadahnutim tekstom Blaža Sredanovića *Domovina iznad svega*, neumorenog duhovnog ambasadora i organizatora crnogorske dijaspore u SAD-u, jednog od inicijatora da se sačini ova „knjiga pijeteta“ povodom stogodišnjice pogibije naših dobrovoljaca pod Medovom.

U knjizi je i moj tekst o crnogorskim dobrovoljcima i njihovom tragičnom udesu pod Medovom.

Ilir Čapuni piše o novim saznanjima o medovskoj tragediji, o traganju njegovom i njegove ronilačke ekipe za olupinom broda Brindizi, njenoj identifikaciji i istraživanju.

Gordana Borović u svome tekstu *Medova u kolektivnoj memoriji* govori i istorijatu podizanja spomenika *Lovćenska vila*, posvećenog tragično postradalim crnogorskim dobrovoljcima – od inicijative za njegovo podizanje do konačne realizacije te plemenite zamisli. Spomenik je rad vajara Rista Stijovića i po svojoj ljepoti i značenju predstavlja pravo remek djelo.

Podignut je 13. maja 1939, a svečano otkriven 6. juna 1940. godine. On je vremenom postao simbol ukupne crnogorske dijaspore, crnogorskog otpora i slobode.

Osim autorskih tekstova u knjizi su dragocjeni i prilozi: sjećanja preživjelih i očevidaca tragedije, pjesma kralja Nikole *Kolo crnogorskih Amerikanaca* i Vućine Đukića *Medovska tragedija* ili „crnogorska plava grobnica“, *Zakletva crnogorskih i jugoslovenskih dobrovoljaca*, te poziv Vlade Crne Gore dobrovoljcima za pomoć.

Posebnu vrijednost ima zasad najpotpuniji *Spisak stradalih i preživjelih dobrovoljaca sa broda Brindizi pod Medovom*. Stradala su 392, a preživjela 152 dobrovoljca (bez članova američko-češke misije). Na kraju je tekst Marka Špadijera *Kultura sjećanja*, koji cijeloj knjizi daje koherentnost. Publikacija se završava *Bibliografijom* o Medovskoj katastrofi.

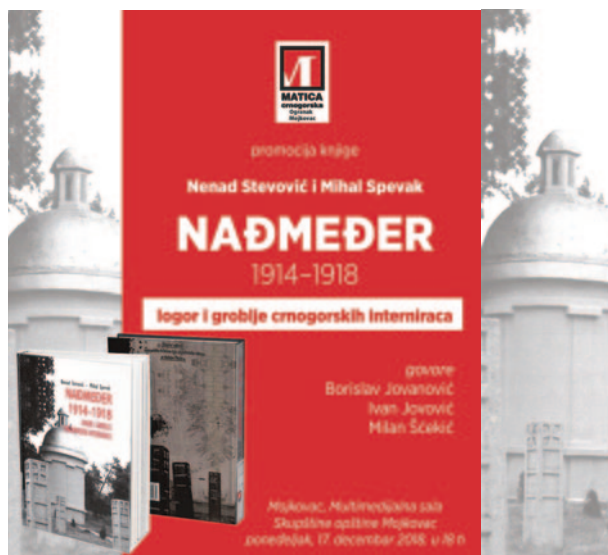
Na kraju, završio bih riječima urednika Marka Špadijera:

„Memorijalnu publikaciju, *Vijek sjećanja, stradanje crnogorskih dobrovoljaca pod Medovom 1916.* objavljuju Matica crnogorska, udruženja Crnogoraca iz

Amerike i Kanade i Uprava za iseljenike Crne Gore, kao doprinos obilježavanju stote godišnjice jednog tragičnog istorijskog događaja i poštovanja za patriotski odnos iseljenika prema Crnoj Gori“.

Matici crnogorskoj čestitam na izuzetnim pregnućima sa željom da nas i dalje počastvuje sličnim izdanjima, a vama poštovani posjetioci zahvaljujem na pažnji i strpljenju.

Podgorica, 14. decembar 2018.

Jedan od najvećih logora za Crnogorce tokom Prvog svjetskog rata je bio Carski i kraljevski logor ratnih zarobljenika Nadmeđer, koji se nalazio na teritoriji tadašnje Ugarske. Danas je to Velky Meder, grad u Slovačkoj. Knjiga NADMEĐER 1914-1918, logor i groblje crnogorskih interniraca je posvećena nevino stradalim i sudbini zaborava prepuštenim crnogorskim žrtvama u tom logoru. Knjiga je rezultat dugogodišnjeg naučnoistraživačkog rada u Vojnom istorijskom arhivu (Vojenskom historickom archive) u Bratislavi o ratnim zarobljenicima i interniranim civilima iz Crne Gore u logoru Nadmeđer. Tokom detaljnog istraživanja obrađena je obimna arhivska građa, i sačinjeni spiskovi stradalih sa datumima smrti i grobnim mjestima na kojima počivaju. Ovaj istraživački rad doprinosi upotpunjavanju slike o burnim vremenima koja su potresala Evropu vijek unazad.

Riječ Milana Šćekića na promociji knjige

Nadmeđer 1914-1918: logor i groblje crnogorskih interniraca autora Nenada Stevovića i Mihala Spevaka

Kada se 2014. godine obilježavao jubilej stotinu godina od početka Prvog svjetskog rata, crnogorska javnost je bila tradicionalno podijeljena. Tako smo iz jednog dijela javnosti mogle čuti poruke da ovaj jubilej vrijeda crnogorski nacionalni ponos, jer smo nakon Velikog rata izgubili državu, pa je neprimjereno da se on proslavlja, dok je drugi dio crnogorske javnosti poručivao je da se radi o važnom jubileju koji treba da se s ponosom slavi, jer se nakon završetka Prvog svjetskog rata Crna Gora ujedinila sa Srbijom, što je bio crnogorski vjekovni san. Dakle, ako analiziramo crnogorsko društvo četiri godine unazad, vidimo da ono dominantno ima pogrešnu percepciju o ovom važnom datumu crnogorske istorije, koje poistovjećuje sa proslavama. Naravno, da niko normalan i odgovaran nije vrijeda ničija nacionalna osjećanja 2014. godine, a još manje je proslavljao neshtanak sosptvene države, ako je smatrao da treba obilježiti stotinu godina od početka Prvog svjetskog rata.

Ali ako je neko ovim porukama želio da nam saopštida mi treba da se stidimo svoje časne uloge u ovom ratu, jer smo na kraju rata izgubili državu, mi ne djelimo

to mišljenje, niti vidimo razlog da Crna Gora treba nečega da se stidi kada je ovaj globalni sukob u pitanju. Uloga Crne Gore u ovom ratu je bila više nego časna od prvog do posljednjeg dana, rata, a oni čiji su nam prethodnici priredili nestanak države mi ćemo uporno podsjećati na tu ulogu od prije stotinu godina. Baš kao što ćemo ih podsjećati da su Crnogorci oslobodili svoju državu 1918. i da zbog toga ne moraju nikome da se zahvaljuju. Oni kojima to smeta ne moraju nas slušati, ali neka na sbarem poštede svojih istorijskih faslifikata i nesitina.

No ako se laičkoj javnosti ne može zamjeriti što razmišlja na ovakav način, kada je u pitanju stručna javnost toliko prostora za razumijevanje nema. Tim prije što su nas upravo neke crnogorske naučne institucije ubjeđivale da je o ovoj problematici sve kazano još prije pedeset godina, i da samo u inostranim arhivima može da se traga za novim znanjima o ovom sukobu. Daleko od toga da potcjenjujemo inostrane arhive, ali dozvolite da je ipak logičnije da o prilikama u Župi Nikšićkoj, Morači, Mojkovcu, Beranama i drugim dijelovima Crne Gore više građe je ipak pohranjeno u Državnom arhivu Crne Gore na Cetinju nego u inostranstvu. Sad što neki naučnici to ne znaju, ili iz ideoloških i političkih razloga ignorišu crnogorske arhive, ne znači da je građa o ovom periodu crnogorske prošlosti eksploatisana. To je uostalom dokazala i Matica crnogorska u čijem izdanju za ovih četiri godine je izašlo šest knjiga o Prvom svjetskom ratu, od kojih neke dominantno počivaju na građi domaće provenijencije.

Istina, knjiga *Nađmeđer1914-1918: logor i groblje crnogorskih interniraca* nije nastala na građi domaće već inostrane provenijencije, ali ako se prisjetimo upornih tvrdnji da je o ovoj problematici sve kazao prije pedeset godina Novica Rakočević u doktorskoj disertaciji *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914-1918*, jasno je da oni koji su nam takve poruke slali ne znaju mnogotoga ni o istorijskoj nauci, ni o arhivima ni o ovom sukobu.

Tvrdnje o tome kako je sve kazano o Prvom svjetskom ratu, najbolje su između ostalih demantovali početkom ove godine Nenad Stevović i Mihal Spevak, sjajnom knjigom o logoru Nađmeđer, koja je nastala kao rezultat istraživanja u Vojnoistorijskom arhivu u Bratislavi. Za razliku od Novice Rakočevića, kao najvećeg autoriteta za Prvi svjetski rat, koji uzgred na svega 50 stranica obradio život Crnogoraca u internaciji, Stevovićeva i Spevakova knjiga o logoru Neđmeđer obuhvata 188 stranica, od toga na 7 poglavlja i spiskove interniranih lica iz Crne Gore, sa preciznim podacima odakle su, kada su rođeni, kojoj vojnoj jedinici pripadaju, datumom njihove smrti i brojem grobnog mjesta, otpada 137 stranica. A kao prilog knjizi data je poema Radovana Zogovića *Internacija Crne Gore* i vri-

jedne fotografije koje vjerno ilustruju život Crnogoraca u okupiranoj zemlji i internaciji.

Dakle, budući da su Stevović i Spevak uspjeli da samo o logoru Nađmeđer napišu tri puta više od Rakočevića, onda je više nego jasno da je njihova knjiga značajan doprinos nauci i da predstavlja nezaobilazno štivo svim budućim istraživačima koji se budu bavili životom crnogorskih interniraca u austrougarskim logorima. Kada to kažemo ne dajemo prednost Stevoviću i Spevaku zato što su napisali više od Rakočevića o logoru Nađmeđer, već zato što su nam podarili obilje podataka koji su do sada bili potpuna nepoznanica u istorijskoj nauci.

Kada samo o Nađmeđeru postoji toliko novih podataka, onda samo možemo da zamislimo koliko toga ne znamo o životu Crnogoraca u ostalim austrougarskim logorima. A ne znamo jer se crnogorska za razliku od inostranih istoriografija nerado bavila patnjama i stradanjima običnih ljudi, koji su podnijeli veliku žrtvu u ovom ratu, o čemu uostalom i govori ova knjiga. Zbog toga mi danas nemamo precizne podatke o tome koliko je Crnogoraca stradalo u Prvom svjetskom ratu, već samo pričamo o okvirnim ciframa. I što je najžalosnije, nemamo predstavu gdje su sahranjene kosti crnogorskih seljaka i koliko ih je uopšte stradalo u internaciji.

Što se tiče logora Nađmeđer Stevović i Spevak uspjeli su da svojim istraživanjima utvrde da je u ovom logoru bilo internirano preko 43 000 Crnogoraca i da otkriju identitet i mjesto gdje se nalaze zemni ostaci za oko 600 Crnogoraca koji su preminuli u internaciji. Svakako da to nije konačan broj stradalih u ovom logoru, ali je veoma važno da znamo njihov identitet i mjesto gdje oni počivaju, i da je konačno, posle više decenija, ova problematika ponovo počela da privlači pažnju istraživača. Zato ova knjiga prije svega treba da posluži kao podstrek istoričarima da se ozbiljno posvete ovoj problematici, jer još uvijek više toga ne znamo nego što znamo, iako nas godinama uvjeravaju u suprotno.

Na kraju autorima i izdavaču Matici crnogorskoj sve čestitke za knjigu koju su nam podarili, koju toplo preporučujemo stručnoj i laičkoj javnosti.

Mojkovic, 17. decembar 2018.

Podgorička skupština iz istorijskog ugla

Crna Gora ima mnogo časnih datuma koje treba da slavi, ali Podgorička skupština nije jedan od takvih, poručio je istoričar Radoje Pajović na tribini „Podgorička skupština iz istorijskog ugla“ koja je održana u Nikšiću, 18. decembra 2018. u organizaciji Matice crnogorske i Skupštine opštine Nikšić.

Medijatorica tribine dr Jasmina Nikčević, predstavljajući nikšićkoj publici dragog gosta akademika prof.dr Radoja Pajovića u uvodnoj riječi, naglasila je da nedovoljno poznavanje nacionalne istorije, naročito među mladim generacijama, lako dovodi do manipulacije prošlošću i zloupotrebe u dnevno-političke svrhe. Kako bi se takvi negativni efekti sveli na najmanju moguću mjeru, potrebno je ostati u okvirima naučnih istina i sadržaja.

Akademik Pajović istakao je da „Velika narodna podgorička skupština predstavlja jednu veliku podvalu i obmanu, budući da nije bila ni velika, ni narodna, a kamoli legitimna, jer nijedna regularna normalna država u svijetu, odnosno njena legitimna skupština, ne bi nikada svojim ustavom mogla da donese odluku da samu sebe ukine. Iako odluke Podgoričke skupštine nije priznala nijedna država, ni u Evropi, ni u svijetu, one su ipak bile primijenjene do najsitnijih detalja. Za njihovo sprovođenje, kao uostalom i za donošenje (jer je obezbjeđivala uslove za održavanje same skupštine), postarala se srpska vojska.“

Pajović je podsjetio da su odluke Podgoričke skupštine, iako nelegalne i nelegitimne, ispunile svoju svrhu, da je tada Crna Gora prestala da postoji ne samo kao državno-pravni subjekat, već i kao geografski pojam. „Bila je izopštena i iz udžbenika, postavši Zetska oblast 1922. godine, a 1929. Zetska banovina. Podgoričkom skupštinom su pogaženi Crnogorski ustav i svi crnogorski zakoni, među kojima i Bogišićev opšti imovinski zakonik, remek-djelo svjetske pravne nauke. Ukinuta je Crnogorska narodna skupština, detronizovana crnogorska dinastija koja je preko dvjesto godina utemeljena u crnogorskoj vladarskoj tradiciji, ukinuta je crnogorska autokefalna crkva koja je punih 112 godina (od 1766. do 1878. godine) bila jedina autokefalna crkva na Balkanu.“

Evidentno snažno anticrnogorsko djelovanje nakon Podgoričke skupštine imalo je za cilj potiranje nacionalnog identiteta. „Poslije tog događaja mnogi crnogorski državni i vjerski objekti su oskrnavljeni, kao crnogorska zastava i naše svetinje sv. Vasilije Ostroški i sveti Petar Cetinjski i tada je crnogorska istorija postala dio srpske istorije, a crnogorska kultura, nažalost, srpska kultura. Njegaš je postao srpski pjesnik, a Crnojevića štamparija prva srpska štamparija na Balkanu. Ukinut je čak i Crnogorski Crveni krst, zbog predznaka crnogorski.“

J. Nikčević

Nikšić, 18. decembar 2018.

Obilježena 103. godišnjica stradanja u Medovi

Matica crnogorska je spuštanjem vijenca u more kod Medove obilježila godišnjicu stradanja crnogorskih dobrovoljaca u Prvom svjetskom ratu, koji su na putu iz Amerike u Crnu Goru, izginuli na Badnji dan 1916. godine, kada je brod u kome su bili potopljen u Medovskom zalivu nadomak albanske obale.

U delegaciji Matice crnogorske koja je sa Zajednicom Crnogoraca u Albaniji organizovala komemorativnu ceremoniju u gradu Lješ u Albaniji, bili su generalni sekretar Matice Ivan Ivanović; član Upravnog odbora Matice Ilija Despotović; povjerenici Matice crnogorske za Albaniju i Makedoniju Blagoje Zlatičanin i Miroljub Orlandić; predsjednik Zajednice Crnogoraca u Albaniji Marinko Čulafić i predstavnik Opštine Ulcinj Vaso Radović.

Komemorativnom skupu u Medovskom zalivu prisustvovali su i potomci nekih od crnogorskih stradalnika.

103. godišnjica stradanja u Medovi
Riječ Ivana Ivanovića,
generalnog sekretara Matice crnogorske

Pozdravljam sve prisutne u ime Matice crnogorske, i svoje. Zahvaljujem vlastima Albanije i grada Lješa što su Zajednici Crnogoraca u Albaniji, omogućili da organizuje ovaj časni pomen. I ove godine smo se okupili da odamo dužno poštovanje crnogorskim junacima i patriotama, dobrovoljcima iz Amerike i Kanade, stradalim na brodu *Brindizi* u albanskom zalivu San Đovani di Medova.

Smrt četiri stotine Crnogoraca u jednom času, gubitak je za vječno sjećanje. A njih preko 500 dobrovoljaca krenulo je iz luke Halifaks ka Crnoj Gori da se bore za njenu i svoju slobodu. A sloboda, ne dolazi sama, već se za nju mora izboriti. Riješeni da sa broda idu pravo na front, stradali su nadomak cilja u jednoj od najvećih pomorskih tragedija u Prvom svjetskom ratu.

Moramo istaći da su crnogorski iseljenici uvijek bili na braniku Crne Gore, kada god je to bilo potrebno. Tako je bilo i u dvadesetom vijeku, kada nijesu žalili položiti svoje živote za domovinu Crnu Goru, ali i 2006. kada su se 21. maja masovno odazvali i dali podršku obnavljanju njene državnosti i suverenosti.

Žrtva medovskih stradalnika nije bila uzaludna. Kao što to nije, i ne smije biti, niti jedna u crnogorskoj istoriji. Svoje živote položili su u jutro 6. januara 1916. godine, istog dana kada je crnogorska vojska počela vojevanje Mojkovačke bitke. I jedina ostala na frontu žrtvujući sebe, da bi ubrzo bila odbačena i od onih koje je štitila i od saveznika.

Duh slobodarstva, državotvornosti i suverenosti vodio je dobrovoljce stradale na ovom mjestu na Badnji dan, isti duh koji se javio i na Badnji dan 1919, tačno prije sto godina, Božićnim ustankom, kada su se okupaciji i aneksiji Crne Gore suprotstavili crnogorski ustanici i komite. Iskra otpora upaljena Božićnim

ustankom i komitskim pokretom rasplamsana je opštenarodnim ustankom 1941. i krunisana obnavljanjem pune suverenosti 2006. godine.

Odnos prema prošlosti govori o nama i ostaje putokaz pokoljenjima. Naša je dužnost da se vječno sjećamo žrtava stradalih tog januarskog jutra. Smatramo obavezom da se svake godine okupimo i odamo počast njihovim sjenima, kao veličanstvenom primjeru patriotizma i žrtvovanja. Za dolazeće generacije njihova žrtva ostaće primjer istinskog heroizma, koji domovinu i državu cijene kao najveće dobro i vrijednost koja omogućava slobodu, dostojanstvo i prosperitet, svakome čovjeku danas i budućim pokoljenjima.

A spomen obilježje njihovom stradalništvu treba postati savremena spona prijateljstva između crnogorskog i albanskog naroda, i još jedna potvrda međusobnog poštovanja i uvažavanja.

Neka im je vječna slava i hvala!

Medova, 6. januar 2019.

Riječ Marijana Maša Miljića na Tribini M u Mojkovcu

Božićni ustanak 1919 – 2019

Vrlo sam počastvovan i obradovan što sam u prilici da baš ovdje u Mojkovcu, u organizaciji Matice crnogorske, kažem nešto o događajima koji su prije jednog stoljeća potresli Crnu Goru, čije se posljedice i danas osjećaju...

Zato i večeras poslije 100 godina novije istorije, kad ulazimo u drugo stoljeće sjećanja na vitezove, podvižnike, heroje i mučenike Božićnog ustanka iz 1919. godine, moramo se sjetiti i časnog učešća Kraljevine Crne Gore i Crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu, u kojoj su se oni borili, njenih bitaka i bojeva, pogibija i stradanja, doprinosa pobjedi saveznika protiv imperijalnih Centralnih sila, ali i savezničkih podvala, sumnjičenja, kleveta i podmetanja, nebratskih intriga i monstruoznih falsifikata, koji su skupo koštali crnogorski narod, vojsku i državu.

S pijetetom i ponosom sjećamo se slavne crnogorske dinastije Petrović Njegoš, koja je davala vladare, ratnike, vojskovođe, duhovnike, mislioce, pjesnike i svece – njih sedam i osmog Velikog vojvodu od Grahovca, kao i ontološke vertikale naše hiljadugodišnje državnosti Duklja – Zeta – Crna Gora, kao svjetionika slobode za koju su se borila brojna pokoljenja i pojedinci... Prilika je da se večeras

sjetimo crnogorskih divizija i brigada, bataljona i četa, artiljerijskih jedinica, oficira i vojnika, koji su uzvisili slavu crnogorskog oružja, njihovih komandanata, naših heroina koje su borce spremale u rat, a vojsci nosile tain u opštoj oskudici, po vrljetima, često i sa malom đecom u naručju, a neke i učestvovala u borbi.

Vrijeme je da se slobodno sjetimo našega knjaza / kralja Nikole Petrovića Njegoša za čije je vladavine Crna Gora izvojevala sjajne vojničke i diplomatske pobjede, i trostuko proširena, dobila međunarodno priznanje svoje nezavisnosti, stekla veliki ugled u svijetu i ostvarila prosperitet na svim poljima.

To nije sprečavalo naše saveznike da kroz užasnu propagandu, podmuklo i načertanijevski nastoje da iskompromituju i njega kao vladara i vrhovnog komandanta Crnogorske vojske, i da služeći se klevetama i falsifikatima nastoje da mu za sve pripišu odgovornost, čak i izdaju.

Njegova najveća greška bila je što je komandovanje svojom vojskom bez obzira na savezničke obaveze prepustio u ruke srpskih oficira, njima petorici, uz dva crnogorska kapetana, a za načelnika crnogorske vrhovne komande postavio prvo đenerala Boža Jankovića, a od juna 1915. zloglasnog pukovnika Petra Pešića, koji je podmuklo, nečasno i zakulisno radio na kompromitaciji kralja Nikole i crnogorske vojske i sistematski sve činio da je diskredituje u očima saveznika i dovede do njenog konačnog sloma, koji je čak uzurpirao kraljevo mjesto kao vrhovnog komandanta. Zar nije apsurdno da pukovnik komanduje generalima?!

Uprkos tome crnogorska vojska je na svim frontovima pokazala tradicionalno junaštvo i moral, uz podvige svih jedinica u borbama sa daleko nadmoćnijim neprijateljem.

Sjetimo se podviga crnogorske vojske na Grahovu, Kosmaču, Troglavu i Ilinom brdu, te u bojevima i bitkama na Romaniji, Glasincu, Drini, Javoru, Karađorđevom šancu i Mojkovcu, kao i u odbrani Lovćena od osam puta premoćnijeg neprijatelja i njegove stravične ubitačne artiljerije.

Otađzbina je danas dužna da tadašnjoj crnogorskoj vojsci oda puno poštovanje.

Pukovnik Petar Pešić, načelnik crnogorske Vrhovne komande, nastojao je da dvije trećine vojske izvuče iz Crne Gore sve do Sarajeva, a nju da ostavi na cjedilu.

Kad je počela Makenzenova ofanziva početkom oktobra 1915. crnogorska Sandžačka vojska je raspoređena da spriječi prodor neprijatelja kroz Sandžak i obezbijedi povlačenje srpskoj vojsci preko Crne Gore prema Skadru. Crnogorska vojska je časno obavila svoj zadatak.

Pred navalom daleko nadmoćnijeg neprijatelja riješeno je da se crnogorska Sandžačka vojska povuče preko Sandžaka prema Mojkovcu na posljednju liniju

odbrane. Tako je počela Mojškovačka operacija, koja je trajala skoro dva mjeseca, sa mojškovačkom bitkom na kraju.

Austrougarske snage nijesu prodrle kroz *mojškovačka vrata*, a srpska vojska je spašena i omogućeno njeno povlačenje.

Ali na crnogorsku vojsku i njeno spasenje načelnik Vrhovne komande Petar Pešić nije mislio, štaviše radio je sve da vojsku kojom je komandovao „zakuje“ na položajima na kojima se zatekla i da, po ledu i snijegu, gladna, gola, bosa i slabo naoružana, zakasni da se i sama povuče prema Skadru i prema saveznicima.

Na Mojškovcu su krvave borbe dostigle vrhunac 6. i 7. januara, kada su se i posljednji djelovi srpske vojske povukli od Andrijevice prema Podgorici, tako da je racionalno pitanje: da li se Mojškovački boj mogao izbjeći.

Krvavi Božić je osvanuo i na Lovćenskom frontu kada je 57 000 austrougarskih vojnika krenulo na osvajanje Lovćena, uz stravičnu podršku artiljerije, prema 7000 branilaca.

Nesalomljiva volja, hrabrost i moral su došli do izražaja, ali se velikoj sili nije moglo odoljeti...

Pobjedu, žrtvovanje i hrabrost Crnogoraca na Mojškovcu priznali su samo rijetki, čak i neprijatelj.

Refren nekih koji su spašeni i za koje se ginulo ponavlja se sve do danas: „Ko vas je tero da ginete?!“

Mojškovačka tragedija je u tome što se poslije nekoliko dana pobjeda pretvorila u poraz i što se vojska nije „sručila ka Skadru“ nego u austrougarsko ropstvo.

Očito je da je Petar Pešić kao načelnik crnogorske Vrhovne komande svjesno žrtvovao crnogorsku Sandžačku vojsku, kao i onu na Lovćenskom i na Hercegovačkom frontu. Ta Vrhovna komanda je odigrala ulogu trojanskog konja i u crno zavila Crnu Goru kao onaj Homerov Troju!

Jedinstven je primjer u istoriji ratovanja da vojskovođa tako žrtvuje i izda vojsku kojom je komandovao, a koja je spasila srpsku vojsku od katastrofe.

Večeras i ovdje treba se sjetiti Crnogorskog bataljona na Krfu koji je preimenovan i koji je srpska Vrhovna komanda slala na najteže i najopasnije položaje, na najteže zadatke i tako sveden na trećinu, a kad su se borci suprotstavili, bataljon je rasformiran a borci stavljeni u logor sa žicama, kao zarobljenici koji su čuvali Senegalci, a i oni koji su ostali da se bore u drugim jedinicama većinom su izginuli.

Na Badnje jutro 6. januara 1916. godine u albanskoj luci Medova crnogorski

dobrovoljci (posljednja grupa od 600 boraca) iz Sjeverne Amerike na italijanskom parobrodu *Brindizi* doživjeli su katastrofu. Brod je naišao na postavljenu savezničku minu u 8 sati i 5 minuta i potonuo na dubinu od 14 m, 500 m od obale i 3 km od pristaništa.

Poginulo je 389 dobrovoljaca i 12 članova američko-češke misije Crvenog krsta, a spašeno 150 dobrovoljaca i dva člana rečene misije.

Glas o medovskoj tragediji crnogorskih dobrovoljaca je brzo stigao do Cetinja, čak i do ratišta.

Sjetimo se: tragedija se desila istoga onoga jutra kada je započela Mojkovačka bitka a dan kasnije bitka za Lovćen. Na crnogorskom Dvoru zastava je spuštena na pola koplja i proglašena opšta žalost. Crna Gora je bila sva u koroti, bolu i očaju. To je bio i nagovještaj opšteg sloma. Pod Medovom je potonuo brod sa dobrovoljcima, na Mojkovcu, uprkos pobjedi – država i vojska, ali ne i narod. Postradali dobrovoljci nakon nekoliko dana već su bili u *plavoj grobnici*, preživjeli na putu prema Cetinju, a oni mučenici na Mojkovcu i na drugim frontovima – mrtvi pod smetovima snijega a živi nijesu imali kud, ni zaklona ni odstupnice.

Kralj Nikola je, prinuđen da pođe putem neizvjesnosti, izašao (odstupio) 19. 6. 1916 iz Crne Gore da ne bi bio zarobljen, što bi bilo poniženje i za njega i državu, a vratio se mrtav iz egzila poslije 73 godine (1989), kada je počela velikosrpska ofanziva.

Crnogorska vojska je 21. januara 1916. raspuštena i položila oružje prvi put u svojoj istoriji. Ostavljena i izdana od Saveznika, Crna Gora je okupirana, a narod pao u ropstvo.

Ali *plava grobnica* pod Medovom i ona *bijela kosturnica* na Mojkovcu, i toliko znanih i neznanih grobova izrasli su u simbole, u svjetionike slobode, u životvorni slogan: *Za pravo, čast i slobodu Crne Gore*.

Kada je austrougarska vojska ovladala Crnom Gorom i uspostavila okupacionu vlast internirala je skoro sve boračko ljudstvo koje je učestvovalo u ratu u koncentracione logore u Mađarskoj, Austriji i Češkoj – Karlštajn, Baldogason, Nađmeđer, Nežider i još 60 drugih logora.

Ali već od polovine juna počinje da se formira crnogorski pokret otpora – komitski pokret kao reakcija na teror okupacione vlasti, strahovladu, vješala. Nije uspio ustanak đenerala Radomira Vešovića u junu 1916. godine, što je još više pogoršalo položaj stanovništva. Formiraju se komitske grupe. Iako nije imao ni jedinstveno političko vođstvo ni jedinstvenu vojnu komandu, komitski pokret je za dvije godine na cijeloj teritoriji Crne Gore bio značajna snaga od koje se

okupator plašio. Bilo je oko 50 komitskih grupa i u njima oko 2 000 komita. Većini se znaju imena. Od juna 1916 kada počinje njegovo formiranje kao pokreta otpora pa do 12. novembra kada je rasformiran odlukom komandanta srpskih Jadranskih trupa, crnogorski komitski pokret je imao preko 550 većih i manjih oružanih borbi i okršaja. Mnogi komiti su izginuli, prošpijani, izdani, zarobljeni, osuđeni, ubijeni ili obješeni. Okupatorski teror i represalije su bili užasni, nepodnošljivi, a pratile su ih velika oskudica, glad i epidemije... Glavni komitski cilj bio je oslobođenje Crne Gore od okupatora. Tako su komiti nakon proboja Solunskog fronta (17. 9. 1918) zajedno sa 5 samoorganizovanih crnogorskih bataljona oslobodili, prije nego su došle savezničke i srpska vojska, skoro cijelu Crnu Goru, liše Podgorice i Nikšića.

Nezadovoljni ponašanjem okupacione srpske vojske, odlukama nelegitimne i nelegalne Podgoričke skupštine (26. XI 1918), njenim odlukama o prisajedinjenju Crne Gore Srbiji, gubljenjem njenog subjektiviteta, detronizacijom kralja Nikole i slavne dinastije Petrović Njegoš, zabranom povratka crnogorskom suverenu i naturanjem tuđeg državnog i nacionalnog identiteta i imena, kao reakcija na sve to, a posebno na nepodnošljivi „bijeli teror“ novih lasti, javio se novi pokret otpora i ideja o dizanju ustanka. U tome pokretu bili su učesnici u ratu, oficiri, borci, intelektualci i seljaci, patriote i svi oni koji nijesu mogli da se pomire sa nestankom Crne Gore kao države, što je na mnoge djelovalo i samootrežnjujuće.

Dio ranijih komita učestvovao je u Božićnom ustanku, pa je produžio komitovanje ili je bio u emigraciji sve do 1929. godine.

Božićni ustanak početkom januara 1919. godine kao opštercnogorski pokret otpora jeste prije svega odgovor na savezničku i srpsku vojnu okupaciju Crne Gore nakon njenog oslobođenja od Austrougarske i, posebno na odluke nelegalne i nelegitimne Podgoričke skupštine 13/26. 11. 1918. (koju je kralj Nikola nazvao *lažljivom*), te surovog terora i nepodnošljivog ekonomskog stanja pod vojno-policijskim režimom i njegovim domaćin saradnicima i pristalicama.

O tome svjedoče brojne naučne studije i zbornici dokumenata, sjećanja učesnika u tim događajima i pojedina književna djela naših istaknutih književnika (Radovana Zogovića, Mirka Banjevića, Jevrema Brkovića, i drugih).

Božićni ustanak i nakon njega komitski pokret su velika, složena, tragična, nedopričana priča.

Pokret otpora okupacionoj vlasti javlja se već krajem novembra 1918. godine i u njemu ideja o dizanju ustanka, kao reakcija na okupacionu vojnu silu, kao nemirenje sa nestankom svoje države, poništavanjem i ponižavanjem svega crnogorskog.

I danas uvredljivo, zlokobno i ponižavajuće zvuče riječi potpredsjednika Podgoričke skupštine Sava Fatića: „Mi od juče nijesmo Crnogorci nego Srbi“.

Poništeni su svi legitimni organi Crne Gore, detronizovana je slavna dinastija Petrović Njegoš, koja je dala evropske velikane, sa prijestola je svrgnut kralj Nikola, zabranjen je povratak njemu i Vladi, konfiskovana imovina, istaknutim vojnim i civilnim ličnostima sprečavan blagovremen povratak u domovinu. Narod je lišen svih prava, pogotovo prava i mogućnosti da odlučuje o svojoj sudbini i sudbini države. Bez skrupula se nameće tuđi identitet, vrši asimilacija, režim sprovodi politiku „krvi i ognja“, koja se ovaplotila u „bijelom teroru“.

Danas normalni razum ne može da shvati i prihvati da su pojedini delegati na Podgoričkoj skupštini predlagali da se sruši Cetinjski manastir, a iz njega izbac i javno spali na Balšića pazaru ćivot Sv. Petra Cetinjskog a iz Ostroškog manastira izbac i ćivot Sv. Vasilija Ostroškog.

Zapisano je da je zastava sa crnogorskog dvora skinuta, oskrnavljena, dok je austrougarski okupator ostavio nedirnutu. Ljudima su sa glava nasilno skidane crnogorske kape i naticane na glave životinja, samo da bi se Crnogorci što više ponizili. Iz kuća su otimane crnogorske oficirske uniforme i oblačene svinjama na javnim skupovima, sa ciljem da se ubiju duh i ponos naroda. Bacane su bombe na kuće pristalica kralja Nikole, ljudi su ubijani bez suda. Vršena su hapšenja, čak staraca, žena i dece. Siromasi su korumpirani i prisiljavani da špijaju, potkazuju protivnike režima.

Teško je zamisliti da je Njegoševa „Biljarda“ tada služila za smještaj srpske artiljerije, a da je u njenom dvorištu bila konjušnica, da je oko Dvorca kralja Nikole vezivana stoka, da je između Dvora i Biljarde posječen i iz korijena iščupan višestoljetni Brijest koji je bio svojevrсна institucija, da je sa Cetinjskog manastira skinuto zvono Ivana Crnojevića da bi bilo pretopljeno u kvake za dvorac novosadskog bogataša Dunderskog, da je iz ideološke mržnje i patološke pizme srušen spomenik velikom vojvodi Mirku Petroviću u Podgorici itd. Slična nepočinstva činjena su i u drugim crnogorskim krajevima i gradovima.

Taj užasni *bijeli teror* je kulminirao nakon Božićnog ustanka u 14 vrsta zločina nad komitima, zelenašima i ojađenim narodom.

Inspiratori, vođe i učesnici Božićnog ustanka bili su ugledni ljudi: crnogorski oficiri, političari, činovnici, intelektualci, vojnici, sveštenici, građani i seljaci...

Sa druge strane bilo je, nažalost, ne malo i onih koji su odmah prihvatili okupaciju i aneksiju, stavili se u službu okupacionog režima.

Tako su počele tragične crnogorske podjele na pristalice prisajedinjenja Crne Gore Srbiji – *bjelaše* i pristalice crnogorske državne nezavisnosti – *zelenaše*, čije se posljedice na neki način i danas osjećaju i opterećuju crnogorsko društvo pred izazovima budućnosti.

Decembar 1918. je protekao u pripremama za ustanak, njegovoj organizaciji i formulisanju ciljeva, a glavni ciljevi su bili: oslobođenje od srpske vojne okupacije, poništavanje *Odluka* tzv. Podgoričke skupštine, afirmisane crnogorske državnosti i zalaganje za ravnopravan status u jugoslovenskoj konfederaciji, kao i skretanje pažnje međunarodne javnosti i velikih sila uoči i tokom Versajske mirovne konferencije na *crnogorsko pitanje*.

Ustanak je organizovan u cetinjskom, podgoričkom, nikšićkom i kolašinskom srežu. Vođe ustanka su bili planirali da se njihove snage, na kraju, kad oslobode gradove, nađu na Cetinju.

Položaje oko Cetinja crnogorski ustanici su zaposjeli 3. januara 1919. godine. Vršeni su prikupljanje i koncentracija ustaničkih snaga za opsadu i oslobođenje Cetinja.

Za političkog vođu pokreta važio je Jovan Simonov Plamenac, bivši ministar a za komandanta vojnog Krsto Zrnov Popović, kapetan.

Ustanici su nastojali da sa okupacionom vlašću postignu dogovor o mirnom razrješenju konflikta, da se bratska krv ne prolijeva, ali je komandant okupacionih Jadranskih trupa general Dragutin Milutinović njihove zahtjeve odbio. Nakon toga ustanici su 6. januara oko 8 sati izjutra krenuli u oružanu borbu.

Ustaničke snage u opsadi Cetinja su bile podijeljene na dva sektora – zapadni i istočni.

Srpski general Milutinović je bio riješen da upotrijebi oružanu silu, razbije opsadu grada i spriječi ulazak ustaničkih snaga u Cetinje.

Došlo je do sukoba i oružane borbe u kojoj je bilo dosta poginulih i ranjenih na obje strane. Međutim, i prije početka ustaničkih akcija namjere i pripreme ustanika i imena njihovih vođa bili su otkriveni, nakon čega su uslijedila hapšenja vođa i poznatijih ustanika na Cetinju, u Podgorici i Nikšiću.

Stvari su se nekako počele odvijati mimo ustaničkih planova i očekivanja. Ustaničke akcije oko Virpazara i u Riječkoj nahiji nijesu uspjele, čime je opsada Cetinja dovedena u pitanje. Jovan Plamenac je pošao u emigraciju, tako da je civilnu i vojnu komandu preuzeo Krsto Popović.

U toku borbe viteški je poginuo pod barjakom crnogorskim kapetan Đuro Drašković, jedan od glavnih ustaničkih vođa.

Bio je to početak krvavih crnogorskih obračuna, pogibija i podjela.

Brojno premoćnije okupatorsko-bjelaške snage, bolje opremljene i naoružane, uz brojna pojačanja nasvojile su i potisnule ustanike. Tako je Božićni ustanak pod komandom Krsta Popovića bio osuđen na propast. Razloga za to ima više.

U opsadi Cetinja je učestvovalo između 1 500 i 2 000 ustanika, dok su okupacione trupe imale oko 5 000 vojnika i bjelaša.

U tom dramatičnom sukobu saveznici su bili naklonjeni srpsko-bjelaškoj strani, pogotovo francuski general Pol Venel.

U opsadi Cetinja i njegovog okruženja bjelaši su imali 44 ranjena i poginula, 54 zarobljena. Na kraju sukoba, bjelaške snage su imale 16 mrtvih, 63 ranjena vojnika i oficira, a ustanici 98 mrtvih i ranjenih, među njima 3 oficira i jednog barjaktara.

U četvorotomnoj zbirci dokumenata *Skrivana strana istorije – crnogorska buna i odmetnički pokret 1918-1929*, koju je priredio dr Šerbo Rastoder navedena su imena poginulih ustanika oko Cetinja i Nikšića, kao i uhapšenih i zatvorenih, u *Jusovači*, zloglasnom podgoričkom zatvoru.

Na području Podgorice bilo je više istaknutih organizatora ustanka, uglavnom oficira. Ustanak nije uspio zato što ustanici nijesu imali dovoljno snage da zauzmu grad i drže ga u opsadi. U stvari, jedan ustanik je izdao cijelu stvar. Onda su vođe ustanika pohapšene u noći između 1. i 2. januara i sprovedeni u zatvor *Jusovaču*.

Ustanak je tako doživio krah. Grupa crnogorskih prvaka (19 ustanika) uspjela je da pobjegne iz zatvora sa stražarima.

Ustanak u Podgorici slomljen je još 3. januara 1919. bez oružane borbe, jer su pohapšeni vođe ustanka na čelu sa brigadirom generalom Milutinom Vučinićem.

Organizatori ustanka na prostoru Nikšića i njegove okoline bili su braća Petrovići – vojvode Božo, Đuro i Marko i ministar Marko Đukanović sa još 12 istaknutih ličnosti, riješeni da sa svojim ustaničkim snagama zauzmu i oslobode Nikšić od okupacione srpske vojske i bjelaša. Ustanička vojska se okupila 3. januara, ali grad još nije bio opkoljen. I protivnička strana je zauzela položaje, spremna na oružanu borbu sa ustanicima. Borba oko Nikšića počela je 5. januara u popodnevним časovima i trajala sve dok je pala noć. Srpskoj vojsci i bjelašima predveče je stigla pomoć, čime su te snage bile snažno ojačane. Braća Petrovići i ministar Đukanović, nijesu učestvovali u borbi na dan ustaničkog napada, ali su sjutradan uhapšeni i sprovedeni u podgorički zatvor *Jusovaču*, u kojoj su 5. 1. 1920. bilo 153 vojne i civilne ličnosti.

Ustanak nije uspio ni u Nikšićkom kraju. Komandir-brigadir Đuro Jovović i narodni poslanik Milisav Nikolić su se odmetnuli u šumu i nastavili komitsku borbu.

Božićni ustanak se širio poput plamena po nikšićkom kolašinskom i drugim krajevima. U njemu je učestvovalo preko 5000 Crnogoraca, uz podršku većeg dijela naroda uprkos nepodnošljivom *bijelom teroru* i stravičnim represalijama. U Rovcima je formirana tzv. Rovačka republika, komitska slobodna teritorija, autonomna *državica u državi*, koja je trajala od kraja 1918. do oktobra 1921. što je i za divljenje i za poštovanje.

U Gaeti i Fomiju, u Italiji, osnovana Crnogorska vojska u emigraciji i postojala od 1919. do 1921. godine.

Crnogorski komiti su poručivali: *Naša je deviza: Vaspostava Crne Gore sa svim njenim suverenim atributima pa sljedstveno tome i narodno samoopredjeljenje prema postojećem crnogorskom Ustavu i parlamentarnim principima*“. *I zavjetovali se: „Mi se borimo za slobodu i nezavisnost Crne Gore i od ove borbe jedino nas smrt rastaviti može.*

Božićni ustanak je bio opštenarodni, bez obzira na brojne slabosti koje je imao širio je duh otpora i jačao samosvijest Crnogoraca. U njemu je učestvovalo oko 5 000 ustanika koje je podržavala većina naroda uprkos represalijama i *bijelom teroru*. Okupacione snage sa domaćim saradnicima umorile su na razne načine oko 5 000 građana Crne Gore; ranjenim i unakaženim se ne zna tačan broj. Popaljeno je oko 6000 crnogorskih domova, hapšeno oko 4 000 građana, a emigriralo oko 2 000 ljudi.

Srpske trupe, žandarmerija i bjelaši izvršili su monstruozne zločine – u zapaljene kuće bacana su živa čeljad (slučaj komite Petra Zvicera), surovo su mučeni, ponižavani i ubijani crnogorski oficiri (slučaj braće Mijušković). Da bi iznudili prokazivanje komita, žrtvama su u čakšire ili kotule stavljane žive mačke, koje su mučitelji tukli štapovima, a one kidale živo meso. Silovane su žene i djevojke. Narod je ekonomski iscrpljivan, ali duh njegov nije slomljen.

U isto vrijeme u Crnoj Gori su svuda slijedile represalije vlasti. Organizovana su suđenja crnogorskim ustanicima, zelenašima, komitima, komunistima i svim borcima za Crnu Goru, i nijesu prestajala u brojnim procesima na Cetinju, Podgorici, Nikšiću, Kolašinu... od 1919. do 1940. godine.

Suđeno je svima koji su pružali politički i oružani otpor, mnogi su proganjani i hapšeni, protiv njih su podizane optužnice, kažnjavani na razne kazne, od vremenskih kazni do smrtnih. Sve su to bili krivični procesi sa političkom pozadinom.

U toj državi, Kraljevini SHS / od 1929. Kraljevini Jugoslaviji, sve crnogorsko je bilo izbrisano i poništeno – sve do novog *narodnog ustanka 13. jula 1941.* i onoga koji je na plebiscitu dobijen *21. maja 2006.* godine.

Zato je pravo i pošteno da se i večeras sjetimo i odamo pijetet crnogorskim ustanicima u Božićnom ustanku 1919. godine, kao i svim borcima za Crnu Goru, uz poruku da njihova borba, žrtve i pregnuća nijesu bili uzaludni, što se danas potvrđuje.

Takođe treba da se poslije 100 godina sjetimo kako je Crna Gora kao ona ptica *feniks* vaskrsavala i vaskrsla iz sopstvenog pepela i povratila svoje ime, državnost, čast, slobodu, dostojanstvo, crkvu, identitet i, nadasve slobodu. Zamislimo kako su bezbrojne ruke svih pokoljenja i boraca za slobodu i nezavisnost Crne Gore, među njima i božićnih ustanika, podizale 28. juna 2006. državnu zastavu na Ist Riveru, ispred Palate Ujedinjenih nacija, a uzdah njihovih besmrtnih duša učinio da ona zaleprša zauvijek, a svi oni da se nađu zajedno u imaginarnom *panteonu* crnogorskom.

Zato vas pozdravljam njihovom sloganom:

Za pravo, čast i slobodu Crne Gore!

Mojkovac, 24. januara 2019.

Generalni konzulat Crne Gore u Frankfurtu, Udruženje „MonteHess“ i Povjereništvo Matice crnogorske za Njemačku organizovali su predavanje

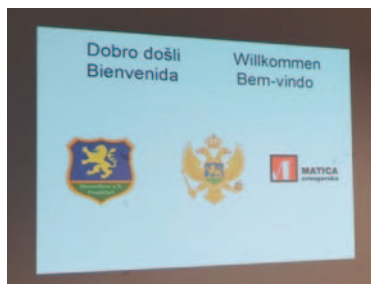
Networking iseljništva kao baza za projekte i ekonomsku saradnju
pozicioniranje crnogorskog iseljništva u vremenu geopolitičke recesije

Predavač
Gordan Stojović

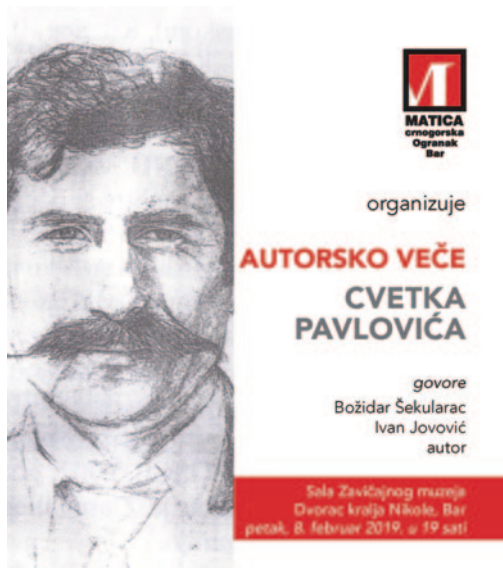
Skup je otvorio mr Branislav Karadžić, generalni konzul Crne Gore u Frankfurtu, ukazavši na veliku ulogu Stojovića u smislu postizanja značajnih rezultata u povezivanju naše dijaspore unutar zemalja Latinske Amerike i istovremeno njihovog povezivanja sa Crnom Gorom. Predstavnik Matice crnogorske za SR Njemačku dr Nenad Popović se osvrnuo na zajedničke višegodišnje aktivnosti sa Stojovićem u cilju okupljanja i organizacije crnogorske dijaspore u Njemačkoj i Evropi, koje sežu u kraj prošlog vijeka, nekoliko godina prije pobjedničkog referenduma 2006. godine. On je takođe ukazao da je za mandata g. Stojovića u Buenos Airesu došlo do uspostavljanja izuzetno dobrih odnosa između Crne Gore i Latinoameričkih država, posebno Argentine i Paragvaja, što, između ostaloga, potvrđuju i veoma uspješne posjete Predsjednika Crne Gore Đukanovića Argentini

i Paragvaju. Moderator večeri je bio predsjednik „MonteHess-a“ gđin Vojo Jestrović, koji je, između ostaloga, ukratko upoznao prisutne sa biografskim detaljima Stojovića. Na skupu su posebno bile uvažene generalna konzulica Republike Argentine Maria Carolina Linares i generalna konzulica Paragvaja Nilda Fatima Dacosta Arcete, čije prisustvo ovom skupu samo potvrđuje izuzetne odnose koje imaju zemlje, čije su one predstavnice u SR Njemačkoj, sa Crnom Gorom. Skupu je prisustvovao i prvi Generalni konzul u Frankfurtu gđin Crnovršanin, predstavnici brojnih iseljeničkih udruženja u Njemačkoj i mnogi drugi. Nakon zanimljivog izlaganja g. Stojović je odgovarao na pitanja zainteresovanih iseljenika okupljenih tom prilikom u Generalnom konzulatu Crne Gore. Na kraju je Emira M. Ličina, zamjenica koordinatora „eMDe Alijanse“, u ime udruženja koja ova alijansa okuplja u Njemačkoj, uručila prigodnu zahvalnicu Stojoviću za njegov veliki trud i rad na organizivanju i povezivanju crnogorske dijaspore u čitavom svijetu sa Crnom Gorom. Stojovićevo predavanje u Generalnom konzulatu u Frankfurtu održano je premijerno, nakon čega će u aprilu ove godine isto biti održano na Bostonskom univerzitetu.

Predavanje je održano 5. februara 2019. u sali Generalnog konzulata Crne Gore u Frankfurtu.

Riječ Ivana Jovovića na autorskoj večeri Cvetka Pavlovića

Kao što ste upoznati, Matica crnogorska je prošle godine obilježila 25 godina svog postojanja. Po ocjeni referentnih adresa opravdala je svojim dosadašnjim rezultatima zadatu misiju, promofišući prvijenstveno crnogorsku kulturu, kao i vrijednosti na kojima se temelji evropska civilizacija. U tom smislu programi poput večerašnjeg veoma su bitni da bi se ogranci i ukupna javnost neposredno upoznali sa intelektualnim angažmanom vrijednih članova Matice crnogorske kao što je dr Cvetko Pavlović.

Cvetko Pavlović je rođen u Baru, gdje je završio osnovnu školu, a Geodetsku tehničku školu u Titogradu. Fakultet Odbrane i zaštite završio je u Beogradu. Magistrirao i doktorirao na Fakultetu civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, gdje je magistrirao i doktorirao na Fakultetu civilne odbrane. Pored naučnoistraživačkog rada u oblasti zaštite životne sredine i međunarodnog humanitarnog prava, bavi se sakupljanjem narodnog stvaralaštva: narodnih poslovice i izreka, narodnih pjesama, običaja, vjerovanja, legendi, kao i maksima i sentenci. Učestvovao je na više naučnih skupova i simpozijuma u zemlji i inostranstvu. Sarađivao je u više listova i časopisa. Bio je aktivni član Pokreta za nezavisnu, evropsku Crnu Goru. Član je Matice crnogorske, SUBNOR-a i antifašista Crne Gore, kao i Rumunskog društva (fondacije) za etnografiju i folklor Vojvodine. Vanredni je član DANU.

Objavio i priredio više knjiga na crnogorskom, rumunskom i engleskom jeziku. Odlikovan je Medaljom rada od strane Predsjedništva SFRJ, te dobitnik priznanja Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju 2002. i Zlatne medalje Univerziteta *Eftimije Murgu* Rumunija.

Na osnovu segmenata autorove biografije prepoznamo povod za organizovanje autorske večeri koja je posvećena dr Cvetku Pavloviću, s obzirom da je prošlo gotovo tri decenije od njegove prve publikacije. Sagledavajući životnu, tj. radnu biografiju Cvetka Pavlovića vidimo da se radi o čovjeku sa različitim spektrom interesovanja, što se prepoznaje u njegovom radu i stvaralaštvu u kojem dominiraju teme duboko utkane u crnogorski prostor, gdje Bar, tj. barsko područje zauzima posebno značenje.

Iako veći broj publikacija dr Cvetka Pavlovića ima priređivački karakter, znalačkim izborom citata i njihovih autora, one predstavljaju skladnu i upotrebnu cjelinu, s obzirom da je u tim knjigama prosječnom čitaocu umnogome približio raznovrsne sadržaje, od onih lokalnih, tj. zavičajnih, preko onih koje vezujemo za nacionalni i državni prostor Crne Gore, pa do onih koje nose poruke univerzalnih vrijednosti. Na taj način Pavlović je sebe legitimisao kao posvećenika pisane riječi, koji svoje spoznaje o različitim društvenim fenomenima želi da podjeli sa zainteresovanim čitaocem, jer po njegovom shvatanju mudre sentence nastale negdje u prošlosti mogu se interponovati u sadašnjost.

Ime Cvetka Pavlovića prisutno je inače u stručnim časopisima u zemlji i inostranstvu, a saradnju sa Maticom crnogorskom je ostvarivao objavljujući stručne članke u *Matici*, njenom časopisu za društvena pitanja, nauku i kulturu.

Kako je publicistička i stručna djelatnost Cvetka Pavlovića bibliografski bogata, što proizilazi iz prethodno saopštenog životopisa, večeras ćemo posebnu pažnju obratiti na jedan svakako najbitniji dio njegovog intelektualnog angažmana. Riječ je o knjigama *O Crnoj Gori i Crnogorcima* i *Toponimija Opštine Bar*, a ovom prilikom Pavlović će dati kratak osvrt na crnogorsko-rumunske odnose, s obzirom da je od najboljih poznavao ova tematike u Crnoj Gori.

Pregnuće koje je nesumnjivo obilježilo stvaralaštvo dr Cvetka Pavlovića jeste knjiga *O Crnoj i Crnogorcima*. Objavljena je sada već davne 2007. Godine. Prevedena je na engleski jezik i štampana 2010. godine, kao autorski projekat. Prošle godine pojavljuje se njeno drugo izdanje i dobija svojsnu verifikaciju, s obzirom da objavljena kao dvojezična publikacija u izdanju poznate izdavačke kuće CID.

Iako crnogorska bibliografija bilježi slične pokušaje, knjiga dr Cvetka Pavlovića predstavlja vrijedan intelektualni napor u interpretaciji ukupne crnogorske

prošlosti. Autor se odlučio da na atipičan način prikaže cmogorsku prošlost, dajući odlomke iz mnogobrojnih djela domaćeg i stranog porijekla. Citirana literatura, prikazana u odgovarajućem hronološkom nizu, aktivna je legitimacija autora u prepoznavanju i tumačenju hiljadugodišnje crnogorske povjesnice.

Motive nastanka ove knjige nije teško odgonetnuti, i ne možemo ih sagledati izvan vremenskog konteksta u kome je nastala. Posvećena je svim onima koji su dali svoj doprinos obnovi crnogorske nezavisnosti 2006. godine, ali u njoj se primjećuje i zabrinutost autora zbog procesa degradacije moralnih, tradicijskih i materijalnih vrijednosti crnogorskog naroda, što se manifestuje u različitim društvenim sferama.

Zbog toga predmetna publiakcija dr Cvetka Pavlovića još više dobija na značenju, jer autor želi da edukativno djeluje na širu javnost, da na osnovu događaja iz naše davne i bliže prošlosti sagledamo aktuelno stanje u kome se nalazi crnogorska država i društvo, odnosno da preko riječi značajnih istorijskih ličnosti rekonstruišemo vrijednosti na kojima je stoljećima opstojao osobeni crnogorski habitus.

U ovoj knjizi svaki Crnogorac može da pronađe segmente vlastite prošlosti, od bitnih istorijskih datuma do običajnih i moralnih shvatanja naših predaka, što je pretpostavka za nacionalnu identifikaciju jednog etnosa. Tematika ove knjige ukazuje da je nastala kao odgovore na intenzivni proces asimilacije i brutalne devastacije duhovnog i materijalnog nasljeđa crnogorskog naroda.

U tom smislu, autor je imao za cilj da demistifikuje određene nedoumice koje se odnose na crnogorski identitet. Dakle, knjiga je ujedno isvojevrsna poruka onim koncepcijama koje Crnu Goru i dalje doživljavaju kao provinciju Dušanovog carstva ili vjekovnu oslobodilačku borbu crnogorskog naroda posmatraju kroz prizmu međuplemenske pljačke i hajdučije. Sadržina knjige omogućava da prosječan citalac (kome je prvjenstveno namijenjena) prepozna duhovno-državnu vertikalnu Duklja – Zeta – Crna Gora, tj. tekovine tri civilizacijska kruga koji stoljećima egzistiraju na crnogorskom prostoru. Svoju argumentaciju autor je bazirao na citatima istoričara, državnika, književnika, putopisaca, crkvenih velikodostojnika, i drugih, što svakako predstavlja adekvatnu građu na osnovu koje možemo sagledati forme crnogorskog društva u prošlosti i sadašnjosti. Knjiga obuhvata značajna zapažanja stranih autora, koji sa naglašenim respektom govore o Crnoj Gori, njenom narodu, kulturi, prirodi i drugim osobenostima ovog prostora. Takođe je autor ove knjige odlučio da prezentira i kritičke stavove proizašle iz naučnog i javnog angažmana aktuelne crnogorske intelektualne elite, u namjeri

objektivnog sagledavanja karaktera crnogorske države i društva.

Na kraju, mora se konstatovati da knjiga *O Crnoj Gori i Crnogorcima* dr Cvetka Pavlovića ima veliku upotrebnu vrijednost, naročito među mladim generacijama i crnogorskom dijasporom, s obzirom da na pristupačan način informiše čitaoca o izvorima na kojima se temelji naša nacionalna memorija.

Bar, 8. februar 2019. godine.

Riječ Cvetka Pavlovića

Svaki nastup sa ovog mjesta budi u meni posebne emocije i pijetet prema dvojici mojih đedova koji su u ovoj dvorani bili uz knjaza i kralja Nikolu Petrovića Njegoša između bitaka za crnogorsku slobodu sve do njenog anšlusa i ukidanja 1918. godine.

Rukovođen maksimom Iva Andrića *Pisac je dužan svom zavičajju*, sav svoj intelektualni kapacitet, koji su podsticali moji učitelji, istraživačku i naučnu radoznalost usmjerio sam na istraživanje, predstavljanje i promovisanje prošlosti grada Bara i države Crne Gore u zemlji i inostranstvu, sakupljajući narodno stvaralaštvo: narodne poslovice i izreke, kletve, legende, običaje, vjerovanja, zadužbine, maksime i sentence.

Predložio sam prijatelju, istraživaču i naučniku akademiku Božidaru Šekularcu da zajedno realizujemo naučnoistraživački projekat *Toponimija opštine Bar*.

Nakon pet godina arhivskih i terenskih istraživanja, obišli smo sva naseljena i nenaseljena mjesta opštine Bar. Opština Bar je podijeljena na karakteristične i specifične prirodne, istorijske, kulturološke i vjerske cjeline: Barsku kotlinu, Spič, Crmnicu, Šestane, Krajinu i Mrkojeviće.

Ovu tematiku djelimično su obrađivali naučnici, istraživači i publicisti iz Crmnice i dijelom Spiča, ali nije bilo istraživanja za područja Barske kotline, Šestana, Krajinu i Mrkojevića.

Zabilježili smo 7 000 toponima i patronima starosjedilačkih bratstava. Tokom istraživanja angažovali smo stotinu saradnika na terenu, pamtiša, kazivača, uglavnom starijih ljudi među kojima i onih između devete i desete decenije života, bez čije pomoći ovaj naučnoistraživački projekat ne bi bilo moguće sprovesti, i ovom prilikom im se najtoplije zahvaljujemo na saradnji i pomoći.

Pored toponimije opštine Bar, kroz višedecenijski naučnoistraživački i publicistički rad istraživao sam zapisanu istorijsku i kulturnu prošlost Crne Gore

od drevne Duklje, Dukljansko-barske nadbiskupije, Arhonta Petra i Sv.Vladimira dukljanskog, preko Zete do savremene Crne Gore.

Brojne činjenice podstakle su me da priredim knjigu *O Crnoj Gorii Crnogorcima*. U njoj je, kroz milenijumsku istoriju Crne Gore zastupljeno tri stotine autora: naučnika, filozofa, državnika, književnika, putopisaca, umjetnika, vjerskih dostojanstvenika i drugih sa 1200 odrednica.

Knjiga je objavljena u čast obnove crnogorske nezavisnosti.

Akademik Rumunske akademije Kosta Rošu, akademik DANU Božidar Šekularac i ja, nakon dugogodišnjih istraživanja objavili smo knjige: *Cuvinte intelepte*, *Vlasi u Crnoj Gori*, *Tragovi Vlaha u Crnoj Gori*, *Vlasi u Crnoj Gori – album monografija* bilingvalno na rumunskom i crnogorskom jeziku, i brojna saopštenja na naučnim skupovima i simpozijumima.

Bar, 8. februar 2019. godine

Promovisana knjiga Vukote Babovića
Kratki kurs sociofizike – Contra negantes

U okviru realizacije svojega programa za 2019. godinu povjereništvo Matice crnogorske u Republici Sjevernoj Makedoniji u saradnji sa Crnogorskom zajednicom dana 15. februara 2019. u prostorijama Zajednice promovisala je knjigu *Kratki kurs sociofizike – Contra negantes*, autora Vukote Babovića u izdanju Matice crnogorske.

Promociju je otvorio predsjednik Crnogorske zajednice Boris Popivoda koji je nakon svojeg obraćanja pročitao pismo autora knjige Vukote Babovića.

Na promociji su govorili: Miroljub Orlandić, povjerenik Matice crnogorske za Sjevernu Makedoniju, prof. dr Ljupčo Arsov, profesor Elektrotehničkog fakulteta u Skoplju, prof. dr Svetomir Škarić, ekspert pravnih nauka, advokat Vladimir Rakočević i dr.

Ljupčo Arsov, profesor sa Elektrotehničkog fakulteta u Skoplju, kolega Vukote Babovića posebno je analizirao tri poglavlja knjige i iskazao fasciniranost širokim spektrom tema koje su u njoj tretirane. Arsov je istakao teme iz društvenoga života o kojima je Babović iznio niz stavova, ističući one koji se tiču odnosa nauke i religije.

Prof. dr Svetomir Škarić je potencirao je da se rijetko može sresti autor kao Babović koji u svojoj knjizi afirmiše crnogorski identitet, jezik i kulturu.

Ovoj promociji u ime ambasade Crne Gore prisustvovala je v. d. ambasadora Jelena Milačić.

Sara Spasić

Prof. dr Ljupčo Arsov

**O knjizi *Kratki kurs sociofizike – Contra Negantes*
autora Vukote babovića**

Prilikom posjete Matici crnogorskoj u Podgorici, ponudili su mi da odaberem knjige iz njihove uzdavačke produkcije. Odavno mi nijesu poklanjali knjige, još od djetinjstva za rođendan ili odličan uspjeh. Police prepune, ali mi je u oči upala knjiga sa intrigantnim naslovom, barem za mene koji se bavim tehničkim naukama, *Kratki kurs sociofizike – contra negantes*, autora dr Vukote Babovića. Mnogi doktori su prisutni u literaturi, te dr J. J. Zmaj, kojeg zarad „znanja“ matematike spominje i autor, dr Čehov, dr Bulgakov, dr Živago, dr Haus..., ali dr Babović je doktor tehničkih nauka, moj malo stariji kolega, sa čijih sam nekoliko radova iz fizike plazme, ultrazvuka, teorije relativnosti i astrofizike bio upoznat.

Tako sam uzeo u ruke knjigu sa 451 stranom – dobrim zalogajem za pasioniranog čitaoca. Tri poglavlja : *Sadih jelu u planini, Prisadih joj žutu dunju, Navrnuh joj žubor vodu*. Sedamdesetjedan prilog, plus predgovor u kojem autor govori da su prilozi pisani kada je trebalo a objavljeni gdje se moglo, a sada sabrani u jednoj knjizi.

Bio sam pozvan da govorim, ali nijesam pretenciozan, niti stručan da sudim o literarnom kvalitetu ove knjige, već se više oslanjam na čitateljski staž i iskustvo, bogatstvo emocija koje budi ova knjiga, razmišljanja i zadovoljstvo/uživanje u njoj.

Eseji o svakodnevicu, pojedinačne priče o svakodnevicu, obične ali u neobičnom svjetlu, istovremeno univerzalne, bezvremene/svevremene, aktuelne. Eseji o čovjekovoj gluposti, taštini, pokvarenosti, podlosti, slavoljubivosti, inatu,

glorifikovanju, zatucanosti, o nauci i religiji, o slobodi i identitetu, o nacionalizmu i šovinizmu, o Tesli, o Laliću, o Crnoj Gori.

Ovi eseji bockaju, šaklju, udaraju, nokautiraju, grebu, bodu, bibere, lijepe raskošćuju, izbezumljuju, raspamećuju... sa radošću.

Ovako, sakupljeni na jednom mjestu, otkrivaju veliku sliku o iskrivljenim, nakaradnim društvenim principima i njihovim rezultatima (iskrivljeni od pojedinih elita kao prostor u blizini velike mase). Sliku koju dobijamo kroz objektiv naučnih principa i metodologija.

Ovo sučeljavanje dva sistema prinipa kojima se služi autor, na čudesan način i lako čini vidljivim sve crne rupe u ljudskom karakteru i one u društvenom životu i svijesti. Čini vidljivom manipulaciju pokvarenih elita i pojedinaca društvenim principima, moralom, etikom, ali i manipulaciju takvog društva sa pojedincem. Paradoksalnost kojom se hrane ove crne rupe postaje jasno vidljiva i prilično beskonačna. Ne samo za eruditu, analitičara i britak um, kakav je autor, već i za običnog čitaoca, poput mene.

Kada govorim o ovoj knjizi, gorim od želje da citiram/pročitamjedan njen odlomak. Dugo sam je prelistavao i nijesam mogao da se odlučim koji dio izdvojiti, stalno nalazim na drugi isto tako bitan, čak i interesantniji (a i upropastio bih ga mojim crnogorskim). Rađe bih naveo samo neke naslove: *Liberalizacija inata, Luksuz logike, Privatizacija zločina, Merenje religioznosti, Fizika i beletristika, oda maloj državi, Namjera nemara, Dvogled, Trajno i tajno, Lekcije o ambisu, Kratki kurs sociofizike...*

Knjiga je pisana rafiniranim stilom, čistim, spontanim, prirodnim, odgovarajućim sadržini. Perfekcionizam u izboru riječi, termina i stila, čine misao opipljivom, trodimenzionalnom, a zaključke očiglednim, lakim. Knjiga vas primorava da zavolite crnogorski jezik i mentalitet.

Iako vas podlijeganje zadovoljstvu čitanja i znatiželji koje budi svaka nova stranica, svaki pasus, svaka autorova rečenica tjeraju da knjigu čitate u jednom dahu, ona se može, kao što to znaju sladokusci, konzimirati u malim slatkim zalogajima, ostavljenim za trenutke uživanja.

Danas kada se darvinova teorija evolucije i prirodne selekcije modifikuje dodavanjem promišljene selekcije i prenosom znanja, kada DNK može da se kroji, kada se odstranjuju ili dodaju određene sekvence, i kada se skuplja i prenosi budućim generacijama ogroman kvantum znanja, preporučujem knjigu *Kratki kurs sociofizike*, kao zrno ovih znanja, genetičarima, etičarima,

političarima, fizičarima, zakonodavcima, sociolozima, biolozima i svima koji se bave promjenama usmjerenim ka usavršavanju čovječanstva, da uče, a običnim čitaocima da uživaju.

Autor je skromno rekao da ga je prolaznost života natjerala da ostavi nešto zapisano. On nije žalio truda i pisao je ovu knjigu kroz cijeli svoj život. Nemojte ni vi žaliti truda da bi ste je pročitali. Ja je čitam neprekidno.

Preveo sa makedonskog: **Ivan Ivanović**

Antologija „Crnogorska moderna“ Branka Banjevića
predstavljena u podgoričkoj gimnaziji
Naša najbolja zaostavština

Knjiga *Crnogorska moderna* koju je priredio Branko Banjević predstavljena je u srijedu večer u biblioteci Gimnazije „Slobodan Škerović“. U antologiji poezije Banjević je pjesnike međuratne generacije posmatrao u kontekstu epohe u kojoj su stvarali, pokazujući kontinuitet trajanja crnogorske književnosti i značaj moderne u vremenu u kom su nastali. Ukazao je i na njen značaj u našem ukupnom književnom stvaralaštvu. Autor je u antologiju uvrstio šest pjesnika - Rista Ratkovića, Mirka Banjevića, Radovana Zogovića, Janka Đonovića, Stefana Mitrovića i Aleksandra Lesa Ivanovića.

Vrijednost

„Sve što je u ovoj antologiji je poetska vrijednost – i za nas, i za Francuze, Engleze, za svakoga. Ovi pjesnici napravili su još mnogo dobrog što u ovu knjigu nije stalo. Ovdje je najbolje od najboljeg. Oni su našu kulturu odbranili od zaborava. Stvorili su modernu vezu sa crnogorskom tradicijom“, kazao je Banjević. Svi su crnogorski pisci, prema riječima Banjevića, a sa njima i

jugoslovenski, pripadali idealističkoj ideji. Odnosno, opštim ljudskim idejama koje su pokretale svijet ka pravdi, slobodi, napretku. „Zajedničko svim našim piscima te epohe jeste to što su pokušavali da budu angažovani. Pokušavali su da pomognu ljudima da shvate u kakvom društvu žive, da ih osvijeste, da vrijeme približe narodu“, naveo je Banjević.

Književnost je, kao i umjetnost, univerzalna. Ova djela su, kako je autor kazao, najbolja zaostavšina koju kao društvo imamo, jer predstavljaju neraskidivu sponu među ljudima i narodima. „Na svim štokavskim jezicima početkom 20. vijeka nastajala je moderna literatura. Nju čine Andrić, Krleža, Crnjanski i drugi koji su stvarali modernu poetsku riječ. Naši pjesnici su desetak godina mlađi od njih, ali su bili povezani sa njima. To čini neraskidivu kulturnu vezu štokavske moderne literature“, naveo je Banjević.

Sjećanja

Banjević se, predstavljajući knjigu, neizostavno morao vratiti u prošlost. Prisjetio se svih pjesnika koje je uvrstio u antologiju i poznanstava sa njima. Kroz njegovu retrospekciju i posjetio su mogli steći utisak da su na neki način upoznali naše poznate pisce. Sa posebnom emocijom autor monografije govorio je o svom stricu, istaknutom crnogorskom pjesniku Mirku Banjeviću. „Ja sam odrastao na Mirkovom krilu. Najljepša sjećanja na djetinjstvo su mi okupljanja pisaca u našoj

staroj, porodičnoj kući. Mirko kao profesor i vaspitač nikada nije bio nametljiv. Uvijek mi je donosio knjige, ali nikada mi nije rekao da pročitam neku. Sjećam se, jednom mi je ostavio knjigu Tina Ujevića. Kad sam je pročitao, rekao sam mu da mi je bila izuzetno teška za čitanje, a on mi je odgovorio: ‘Ovo što si do sada čitao su pjesnici za školu, a ovo je pjesnik za pjesnike’.

Knjiga *Crnogorska moderna* štampana je u izdanju Matice crnogorske, a direktorica Gimnazije „Slobodan Škerović“ Zoja Bojanić-Lalović, nada se da će ovaj događaj biti početak uspješne saradnje. „Nadam se da ćemo i u budućnosti predstavljati značajna izdanja, te da će naši učenici upoznati ljude koji se okupljaju oko Matice crnogorske. Imamo u planu brojna predavanja, okrugle stolove... Želimo da napravimo lijep spoj mladosti i iskustva“, kazala je Bojanić-Lalović. Stihove iz antologije „Crnogorska moderna“ govorili su učenici Jana Radunović i Vladimir Laković, a moderatorka programa bila je Sanja Marjanović.

Ristova lipa

Banjević je gimnazijalcima ispričao brojne anegdote o crnogorskim pjesnicima. Prisjetio se i ispraćaja Rista Ratkovića. „Ratković je bio veoma skroman i obrazovan čovjek. Miran i voljen u društvu. Oko njega se okupljala crnogorska mladež i intelektualna beogradska elita. Bila je čast biti u njegovom društvu. Umro je iznenada, 1954. godine. Tri dana prije toga radio sam sa njim intervju za *Pobjedu*. Risto nije imao nikakve političke funkcije, ali su ga na počinak ispratili brojni intelektualci i političari. Sahranjen je ispod jedne velike lipe. Sjećam se da mi je tada moj stric Mirko rekao: ‘Sad će mu biti lijepo, pod ovom lipom’“, kazao je Banjević.

S. V.

(*Pobjeda*, petak, 22. februar 2019, str. 19)

Crna Gora unutar procesa geopolitičke recesije
Migracije i politika prema starom crnogorskom iseljeništvu

Predavač
Gordan Stojović

Od Balkana do Amerikā

Migracije su danas stalne. Od Srednjeg istoka do Balkana i Južne Amerike one imaju dubok i trajan uticaj, kako u sadašnjosti tako i dugoročno, na zajednice i pojedince. Bilo je riječi i o migracijama za vrijeme različitih režima na Balkanu krajem prošloga vijeka do danas. U čemu su razlike? Što činimo danas? Što je dijaspora? Što možemo da uradimo kao digitalni aktivisti, zvanični službenici za izbjeglice ili karijerne diplomate?

Predavač **Gordan Stojović** rođen 1977. u Beogradu. Posljednjih 20 godina bavi se istraživanjem migracija u Južnoj i Sjevernoj Americi, međunarodnim odnosima te razvojem odnosa sa crnogorskim iseljeništvom u novom svijetu. Radio u Upravi za dijasporu MVP-a, bio je član UO Matice crnogorske, a od marta 2014. do januara 2019. obavljao je dužnost Ambasadora Crne Gore u Argentini, Brazilu, Čileu i Urugvaju.

Autor je brojnih tekstova i knjiga sa tematikom migracija i istorije crnogorskog iseljeništa.

Poetski čas Branka Banjevića u kotorskoj Gimnaziji

Kazivanje stihova, govorenje o pjesničkom talentu, poetskom stvaranju, značaju i smislu proučavanja poezije, u kotorskoj Gimnaziji nastavilo se i nakon obilježnog Svjetskog dana poezije. U petak, 22. marta 2019, gost Gimnazije bio je poznati crnogorski pjesnik, književni kritičar i esejista, gospodin Branko Banjević.

Nakon susreta sa direktorom škole, prof. Božom Perovićem, i uručenja poklona – knjiga iz izdavačke produkcije Matice crnogorske, u školskoj zbornici pjesnik se susreo sa učenicima – članovima Kluba prijatelja umjetnosti. Goste je pozdravila profesorica Ljiljana Odža, a ispred Matice crnogorske Ogranak Kotor, učenicima se obratila predsjednica Ogranak, gospođa Mileva Pejaković Vujošević.

Predstavljanje knjige Crnogorska moderna, antologije međuratne poezije, čiji je priređivač, pjesnik Branko Banjević je započeo kazivanjem o značaju čitanja i razumijevanja poezije posebno kad su u pitanju mladi ljudi. Naglasio je da pjesnici čine da se ne otuđimo jedni od drugih i da dobri pjesnici pripadaju svima.

Učenici su bili u prilici da čuju odabrane stihove Rista Ratkovića, Mirka Banjevića, Radovana Zogovića, Janka Đonovića, Stefana Mitrovića i Aleksandra Lesa Ivanovića čije su pjesme predstavljene u Antologiji. Pažnja učenika, na ovom drugačijem poetskom času, bila je vidljivija i zbog činjenice da su u pitanju naši najznačajniji predstavnici međuratne književnosti, koje izučavaju na redovnoj nastavi. Odmjereni i nadahnuto, pjesnik Banjević istakao je estetske vrijednosti lirskih ostvarenja naših stvaralaca, u čijim se poetskim zapisima ističu elementi avangardnih evropskih tendencija, ekspresionizma i nadrealizma, ali i zavičajna tematika, socijalni problemi tla sa kojeg su ponikli.

Komunikacija sa učenicima ostvarena je brzo i lako, pa nakon postavljenih pitanja, pjesnik je, povlačeći književne paralele, govorio i o svjetskim stvaraocima, omiljenima i pjesniku i učenicima. Neposrednost našeg gosta učinila je da je ovaj susret u podne potrajao i nakon što se oglasilo školsko zvono.

Lj. O.

MATICA
crnogorska

Ministarstvo kulture
Crne Gore
Ministry of Culture
Montenegro

GLAVNI GRAD PODGORICA
THE CAPITAL CITY PODGORICA

ЦРНОГОРСКО ЂИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО MONTENEGRIN CYRILLIC PRINTING

Петстотина двадесет пет година
од штампања *Октоесхоа првогласника*
500 година од штампања
Псалтира и Служабника
- првих књига
Бождара Вуковића Подгоричанина

Five hundred twenty-five years since
the printing of the *Octoeschos of the First Tone*
500 years since the printing of
Psalter and Prayer Book
- the first books by *Božidar Vučković Podgoričanin*

ТРИБИНА
CONFERENCE

ЦРНОГОРСКО ЂИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО MONTENEGRIN CYRILLIC PRINTING

ГОВОРЕ
SPEAKERS

Проф. др БОЖИДАР ШЕКУЛАРАЦ
Матича црногорска
Prof. Dr BOŽIDAR SEKULARAC
Matica Crnogorska

Др МАРИА ПОЛИМИРОВА
Универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија
Dr MARIJA POLIMIROVA
Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Др САША ЦВЕТКОВСКИ
Македонска академија наука и уметности, Скопје
Dr SASHA CVETKOVSKI
Macedonian Academy of Sciences and Arts

УВОДНА РИЧЕЧ
OPENING ADDRESS
ИВАН ИВАНОВИЋ
генерални секретар Матиче црногорске
IVAN IVANOVIC
Secretary General of Matica Crnogorska

Мултимедијална сала Скупштине Главног града Подгорница
Multimedia hall of the Municipal Assembly of Podgorica
четвртак, 18. април 2019. године у 18 сати
Thursday, 18. April 2019 at 6 P.M.

ИЗЛОЖБА
EXHIBITION

ЦРНОГОРСКО ЂИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО MONTENEGRIN CYRILLIC PRINTING

ГОВОРЕ
SPEAKERS

АЛЕКСАНДАР БОГДАНОВИЋ
Министар културе Црне Горе
ALEKSANDAR BOGDANOVIC
Minister of Culture of Montenegro

ИВАН ВУКОВИЋ
Градоначелник Главног града Подгорница
IVAN VUKOVIC
Mayor of Podgorica

ДРАГАН РАДУЛОВИЋ
Председник Матиче црногорске
DRAGAN RADULOVIC
President of Matica Crnogorska

Хол Скупштине Главног града Подгорница
Hall of the Municipal Assembly of Podgorica
четвртак, 18. април 2019. године у 19 сати
Thursday, 18. April 2019 at 7 P.M.

Tribina Crnogorsko ćirilsko štamparstvo

Riječ Ivana Ivanovića, generalnog sekretara Matice crnogorske

Pozdravljam ispred Matice crnogorske sve prisutne. Posebna mi je čast da pozdravim: ministra kulture gospodina Aleksandra Bogdanovića, gradonačelnika Podgorice gospodina Ivana Vukovića, njenu ekselenciju ambasadorku Bugarske gospođu Meglenu Plugčijevu Aleksandrovu, mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve vladiku Mihaila, predsjednika Skupštine Glavnog grada gospodina Đorđa Suihiha, konzula Mađarske gospodina Majora Šandora, gospodina Miodraga Radovića, šefa kabineta predsjednika Crne Gore, pozdravljam predstavnike kulturnih i naučnih ustanova i prisutne medijske poslenike. Zadovoljstvo mi je da pozdravim naše goste iz Bugarske i Sjeverne Makedonije dr Mariu Polimirovu i prof. dr Sašu Cvetkovskog.

Viktor Igo je svojevremeno rekao da se „pronalaskom štampe u petnaestom vijeku sve mijenja“ i da je to „najveći događaj u istoriji.“ Upravo u tom petnaestom vijeku štampana knjiga je zaživjela i u Crnoj Gori. No, kao što ništa ne dolazi odjednom i niotkuda, treba reći da je pismenost bila prisutna na našim prostorima od najstarijih vremena, da bi procvjetala u crnogorskoj državi Duklji. U manastirskim skriptorijima nastaju mnogobrojni rukopisi. Dolaskom Crnojevića na čelo Zete u XV vijeku raste stepen kulture, prvjenstveno zbog veza sa Venecijom. Svijest o značaju knjige i potrebe za njom opredjeljuju Đurđa Crnojevića da par decenija poslije Gutenbergovog otkrića nabavi i osnuje prvu štampariju na Balkanskom poluostrvu i prvu državnu štampariju u Evropi. Imena Đurđa Crnojevića, Štampara Makarija i Kotoranina Andrije Paltašića, našeg prvog štampara - kod kojeg je u Veneciji Makarije i izučio štamparsku vještinu, dio su povjesnice štamparstva petnaestog vijeka. Crnojvića štamparija (1493–1496) prva je kod Južnih Slovena i druga ćirilaska štamparija uopšte, odmah iza one u Krakovu 1491. godine.

Štampana knjiga kao novi medij opredijelila je civilizacijski put čovječanstva. Na njoj počiva kultura novovjekovlja i s pravom se kaže da je knjiga simbol nacionalne kulture i emancipacije. Stoga na štampanje *Oktoiha prvoglasnika* iz 1494. godine moramo gledati kao na jedan od najznačajnijih događaja i najvažnijih datuma u crnogorskoj kulturnoj istoriji i istoriji uopšte. *Oktoih* prevazilazi značenje prve inkunabule na Balkanu i predstavlja ugaoni kamen crnogorskog identiteta i samosvijesti.

Kontinuitet Crnojevića štamparije i njenih izdanja predstavlja pregnuće i djelo najpoznatijeg Podgoričanina u istoriji - glasovitog štampara vojvode Božidara Vukovića Podgoričanina. On početkom XVI vijeka nastavlja misiju koju je započeo Đurđe Crnojević i predstavlja drugu epohu crnogorskog ćirilskog štamparstva. Vojvoda Božidar 1519. godine u Veneciji osniva štampariju koju će naslijediti njegov sin Vićenco. U doba kada su južnoslovenski narodi potpali pod tuđu dominaciju, snabdijevanje knjigama neophodnim za bogoslužbu je dobilo posebnu važnost. Crnogorske štamparije Crnojevića i Vukovića odigrale su značajnu ulogu u ustanovljavanju opšteslovenske knjižne kulture i izvršile opredjeljujući uticaj na uspostavljanje i razvoj ćirilskog štamparstva. Ljepota slova, inicijala i ilustracija ovih inkunabula i paleotipa predstavljaju domet grafičke kulture i uzor štamparskog umijeća. Crnogorski štampari XV i XVI vijeka svojim su civilizacijskim iskorakom ostavili nasljeđe koje moramo čuvati za dolazeće generacije, da bi na njemu gradili svoj kulturni identitet, nacionalno dostojanstvo i samopoštovanje.

Poznato je da Matica crnogorska svojim djelovanjem nastoji da javnosti predstavi i afirmiše najvrednije iz crnogorske kulturne prošlosti. Time smo se rukovodili i ovom prilikom smatrajući obavezujućim obilježavanje 525 godina štampanja *Oktoiha prvoglasnika* u Crnojevića štampariji i jubilej 500 godina štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina i objavljivanja njegovih prvih knjiga *Psaltira* i *Služabnika*.

Pripreme Matice crnogorske za obilježavanje ovih datuma otpočele su prije par godina saradnjom sa Nacionalnom i univerzitetskom bibliotekom „Sveti Kliment Ohridski“ u Skoplju. Zajednički smo maja 2018. godine realizovali izložbu na kojoj je javnosti predstavljena većina od 32 inkunabule i paleotipa iz štamparije Crnojevića i Vukovića, koje se nalaze u Republici Sjevernoj Makedoniji. Nakon toga smo uspostavili komunikaciju i saradnju sa institucijama kulture u Bugarskoj koje čuvaju 13 primjeraka cetinjskih inkunabula i 43 primjerka knjiga iz štamparije Vukovića.

Ovom prilikom zahvaljujemo Nacionalnoj biblioteci Bugarske „Sveti Ćirilo i Metodije“, Naučnom arhivu Bugarske akademije nauka u Sofiji, Nacionalnoj i

univerzitetnoj biblioteci „Sveti Kliment Ohridski“ iz Skoplja koje su nam omogućile istraživanje i prikupljanje materijala za ovu izložbu iz njihovih fondova. Zahvaljujemo povjereniku Matice crnogorske za Republiku Sjevernu Makedoniju Miroljubu Orlandiću na inicijativi i doprinosu u realizaciji ovog projekta koju je davao od samog početka. Zahvalnost na pomoći dugujemo njenoj ekselenciji ambasadorki Crne Gore u Republici Bugarskoj gospođi Snežani Radović. Posebnu zahvalnost iskazujemo gospodinu Aleksandru Bogdanoviću, ministru kulture na razumijevanju i podršci u realizaciji ovog projekta. Želim da iskažem zadovoljstvo što smo organizovanjem ove tribine i izložbe, uz pomoć Glavnog grada Podgorice i gradonačelnika gospodina Ivana Vukovića dali doprinos obilježavanju značajnog jubileja Božidara Vukovića Podgoričanina.

Iskoristio bih ovu priliku da vas upoznam sa još jednim rezultatom naše saradnje sa Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka i umjetnosti. Zahvaljujući razumijevanju cijenjene direktorice Lizbet Ljubenove, koja je prihvatila našu inicijativu, postigli smo dogovor da zajednički pristupimo restauraciji i konzervaciji primjerka *Psaltira s posljedovnjem* iz Crnojevića štamparije - koji je u njihovom posjedu. Podsjećam da su primjerci *Psaltira* iz 1495. godine prava rijetkost. Saradnja sa Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka i umjetnosti predviđa čitav niz zajedničkih projekata i aktivnosti.

Dozvolite mi sada da predstavim i učesnike večerašnje tribine.

Iz Centra za slovensko-vizantijske studije „Ivan Dujčev“ pri Sofijskom univerzitetu „Sveti Klimet Ohridski“ dolazi nam doktorka nauka Maria Polimirova. Ona će u svojem izlaganju govoriti o primjercima iz štamparija Crnojevića i Vukovića u bugarskim arhivima i njihovom značaju. Od nje ćemo saznati o pronađenom, četvrtom primjerku cetinjskog *Psaltira* iz 1495. godine. Ovaj *Psaltir* nije prisutan u bilješkama bugarskih istraživača, niti je spomenut u publikacijama Evgenija

Nemirovskog, najposvećenijeg istraživača crnogorskih inkunabula.

Iz Makedonske akademije nauka u umjetnosti iz Skoplja nam dolazi prof. dr Saša Cvetkovski. Pored pomenutih inkunabula i paleotipa koji se čuvaju u Sjevernoj Makedoniji dr Cvetkovski je početkom ove godine pronašao još jedan primjerak *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina iz 1538. godine, u jednoj crkvi u blizini grada Kičeva. Ovo otkriće do sada nije prezentovano javnosti, tako da ćemo imati zadovoljstvo da iz prve ruke saznamo kako je pronađen i u kakvom je stanju ovaj primjerak.

Podgorica, 18. april 2019.

Crnogorsko ćirilsko štamparstvo

Petstotina dvadeset pet godina od štampanja *Oktoiha prvoglasnika* i 500 godina od štampanja *Psaltira* – prve knjige Božidra Vukovića Podgoričanina

Prilog prof. dr Božidara Šekularca

Pismenost kao značajan segment kulture i obrazovanja očituje se preko pisanih spomenika, arheoloških i lingvističkih fakata, ali i sakralnih objekata, kao najpostojanijeg svjedoka vremenā u kojima su nastajali.

Na prvi pogled čini se da su saznanja o starijoj crnogorskoj prošlosti teško dokučiva, pogotovo kad je riječ o pismenosti, školama, književnosti i nauci budući da je broj sačuvanih dokumenata veoma mali. Teško je i zamisliti koliko je uništeno dokumentarne građe o našoj prošlosti. Mnogo toga učinili su okupatori koji su se ovđe smjenjivali, elementarne nepogode, ali ponekad smo i sami nebrigom tome doprinijeli. Veliki broj dokumenata nestao je i zato što su bili pisani na mekim materijalima, kao što su bili pergament, papirus i papir lošega kvaliteta.

Ipak, o našoj najstarijoj prošlosti i kulturi ostalo je dragocjeno svjedočanstvo. To su stari natpisi, u svim oblicima latinske majuskule i minuskule, grčkoga pisma, a kasnije i ćirilice. Poznato je, na primjer, da se Barska arhiepiskopija u prepisci s rimskom kurijom služila beneventanom naših karakteristika, papskom minuskulom, karolinom, glagoljskim uglastim pismom i, konačno, humanistikom. Pored pismenosti na grčkoj, rimskoj i ćirilskoj osnovi, dolaskom Turaka javlja se i pismenost na arapsko-turskoj osnovi.

Crnogorska pismenost i književnost zasnovane su u basenu Skadarskoga jezera, iako su Primorje, doline Lima, Pive i Tare tome dali značajan doprinos. Te kulturne vrijednosti najprije su predstavljene preko starih natpisa koji se nalaze na cijelome prostoru Crne Gore. Pismenost kod nas u pravom smislu ipak započinje s priman-

jem hrišćanstva u IX vijeku, kad se modifikacijom grčkoga pisma stvaraju slovenska pisma – glagoljica i ćirilica. To je vrijeme kad među Slovenima još vlada jezička bliskost i sporazumijevanje na slovenskome jeziku, čiji pisani oblik slovenskoga solunskog dijalekta zovemo staroslovenski, kasnije crkvenoslovenski. Za period srednjega vijeka u crnogorskoj pismenosti i sačuvanim spomenicima možemo govoriti o grčko-latinsko-slovenskoj simbiozi. Za opismenjavanje dukljanskih Slovena veliki značaj imao je benediktinski monaški red u čijim se manastirima razvijala pismenost, prije svega na dukljanskome primorju. Ovđe su prepisivane ili sastavljane prve knjige, najprije na latinskom, kasnije na slovenskom jeziku. Najznačajniji skriptoriji (prepisivački centri) u dukljanskoj državi bili su benediktinski manastiri: Sv. Srđ i Vakh na Bojani, južno od Skadra (grob-nica dukljanskih vladara), Sv. Nikola na Bojani, Sv. Arhangel Mihail na Prevlaci (i još šest u Boki Kotorskoj), zatim Sv. Petar kod Trebinja, dva na Mljetu, Skadru, Svaču, Drivastu, Baru i td. Od vremena Nemanjića (kraj XII st.) vladari formiraju kancelarije i skriptorije na staroslovenskome jeziku, a po potrebi na grčkome i latinskome. Manastiri postaju prepisivački centri – skriptoriji i svojevrstne radionice za opremanje knjiga. Dvanaesto stoljeće predstavlja prekretnicu jer tada nastaju unikatna crnogorska djela. U Vranjinskome manastiru radila je tzv. Žabljačka škola za prepisivanje knjiga za potrebe crkve u Zeti. Najpoznatiji skriptoriji u srednjovjekovnoj zetskoj državi bili su u Kotoru, Prevlaci, Skadru, Bijelom Polju (crkva Sv. Petra i Pavla), kasnije Nikoljac i Podvrh, u Pljevljima, Morači, Đurđevim Stupovima u Budimlji (kasnije Šudikovi), Koporinji itd. U doba Balšića i Crnojevića na obalama Skadarskoga jezera osnovano je više skriptorija: na Starčevu, Moračniku, Beški, Žabljaku, Cetinju... Skriptoriji su postali temelj pojave crnogorskih štamparija počev od Andrije Paltašića, Crnojevića, Božidara Vukovića Podgoričanina i dr.¹

Crnojevića štamparija

U istoriji se događaju čuda. Jedno od čuda zbilo se u Crnoj Gori devedesetih godina XV vijeka kada su morski talasi izbacili lađu na crnogorsku obalu i na njoj štamparske mašine iz Venecije. Otac i sin, Ivan i Đurađ Crnojević, naoružani

---

¹ B. Šekularac, *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori*, Cetinje, 2000; P. Mijović, „O istraživanju spomenika kulture u basenu Skadarskog jezera“, Zbornik CANU, *Skadarsko jezero*, Titograd, 1983; R. Vujošević, „Skriptorij Skadarskog jezera“, Zbornik CANU, *Skadarsko jezero*, Titograd, 1983; *Istorija Crne Gore II/2*, Titograd, 1970.

nadom da svom narodu donesu prosvještenije, nabaviše ovu tek nastalu iskru kulture za svoju zemlju. Kao pravi stvaraoci i vladari, u teškom istorijskom trenutku, trenutku beznađa i već izvjesnog balkanskog ropstva podižu dvorce i manastire, osnivaju gradove i utvrđenja. Uz sve to, utemeljuju i stavljaju u pogon štampariju i sa knjigom uvode Crnogorce u Gutenbergovu galaksiju, među prosvijećene evropske narode.

Zaslugom crnogorskog vladara Đurđa Crnojevića zasnovano je i utemeljeno ćirilsko štamparstvo u Crnoj Gori krajem XV vijeka. On je u Veneciji 1492. godine nabavio štampariju koja je počela sa radom 1493. godine na Obodu i Cetinju. U njoj je upravnik, jeromonah Makarije štampao bogoslužbene knjige. Prva je bila *Oktoih prvoglasnik* koji je ugledao svijet početkom 1494. godine.

Tako *Oktoih* postaje djelić svemira kulture i obilježava trajno na karti evropskoga štamparstva crnogorsko ime. Odmah iza *Oktoiha prvoglasnika* ređaju se *Oktoih petoglasnik* (1494), *Psaltir s posljedovanjem* (1494), *Molitvenik (Trebnik)* (1496) i *Četvoroevangelje* (1496). Tako Crnojevića štamparija trajno nadoknadi nedostatak rukopisnih knjiga i nastavi tradiciju knjige u Crnoj Gori koja je nastala u brojnim prepisivačkim centrima.

Štampanjem *Oktoiha* 1494. godine, svega četrdeset godina poslije Gutenbergove prve knjige i dvije godine poslije otkrića Amerike, ćirilsko pismo zaživje u knjigama kod Južnih Slovena, što je imalo izuzetan značaj za crnogorsku kulturnu tradiciju, za istoriju slovenske ćirilске kulture, budući da su crnogorske i dvije-tri godine ranije krakovske knjige započele razdoblje štampane ćirilice.

Misiju crnogorskoga štamparstva, koju je utemeljila prva državna štamparija, štamparija Crnojevića, uspješno je vodio jeromonah Makarije „ot Černije Gori“. Štamparsku tehniku izučio je u Veneciji kod našeg zemljaka Andrije Paltašića Kotoranina, koji je još od 1477. godine u Mlecima štampao djela klasika latinicom. Dvojica utemeljivača štampane knjige u Crnoj Gori upisna su zlatnim slovima u istoriji knjige XV vijeka, jer su njihova djela obavljala vjersku, kulturnu i prosvjetiteljsku misiju kroz naredna stoljeća.

Inkunabule Crnojevića štamparije štampane su uncijalnim tipom ćirilice (tj. ustavnim), staroslovenskim, odnosno crkvenoslovenskim jezikom. Iako je ovim knjigama glavna namjena bila liturgijska, bogoslužbena, izdanja Crnojevića aktivno su se koristila u pedagoške svrhe, po njima se učila pismenost.

Iako je *Oktoih* knjiga bogoslužbena, iz predgovora i pogovora saznajemo brojne informacije od izuzetnoga značaja za kulturnu istoriju Crne Gore i za crnogorsku istoriju uopšte. Tako se u predgovoru kaže: „Poveljenijem gospodina Mi Đurđa

Crnojevića, ja Hristu rab sveštenik Makarije, rukodjelisah sije pri vaseosveštenom mitropolitu zetskom kir Vavili“. U predgovoru se opisuju motivi kojim se rukovodio gospodin Zete Đurđe Crnojević da osnuje štampariju: „Vidjevši j a, u Hrista Boga blagovjerni i Bogom štićeni vojvoda Zete gospodin Đurđe Crnojević, opadanje svetih knjiga zbog grabeži i razdiranja od agarjanskog poroda, potrudih se podstaknut Svetim duhom, i sastavih forme na kojima za jedno ljeto osam ljudi svršiše Oktoih od četiri glasa“. Na kraju skroman podatak: „Trudih se o vsem i rukodjelisah sije smjerni sveštenoinok mnih Makarije ot Černije Gori“. Zatim slijedi precizno datiranje. „Svršiše se sije knjigi ot bitija v ljeto 7002, ot Roždestva Hristova 1494...mjeseca januara 4. dan“. Dakle, na izdisaju XV vijeka, u teškim vremenima i okolnostima, pri dvoru crnogorskih vladara pojavio se kulturni bljesak i snažni civilizacijski odsjaj – svjetlost knjige koja predstavlja najkrupniji iskorak Crne Gore u istoriji kulture.

Oktoih, a s njim i *Obod*, mjesto će se zametnula klica štamparstva, to su dva imena koja su postala poznata u svijetu kulture kao simbol crnogorskoga, i šire, južnoslovenskoga štamparstva. Pojavom podatka o mjestu štampanja „na Cetinje“ (u *Psaltiru*) ta štamparija postade i cetinjska, ali i po tome što je pripadala crnogorske gospodaru i radila za potrebe crkve – Mitropolije na Cetinju.

Oktoih i druge crnogorske inkunabule, pečatane u Crnojevića štampariji, predstavljaju izuzetan kulturno-istorijski poduhvat, po sadržaju i estetskome izgledu, kao i po tome što su štampane u jednoj maloj balkanskoj zemlji, poznatoj dotad samo po junaštvu i neprestanoj borbi sa svojim okupatorima. I ne samo to. Prva crnogorska ćirilična štamparija odigrala je veliku ulogu u južnoslovenskoj kulturi, očuvanju nacionalne svijesti i pravoslavne vjere u teškome vremenu strane dominacije i dala snažan podsticaj razvoju knjige kod Crnogoraca u XVI i XVII vijeku. *Oktoih prvoglasnik* iz 1494. godine štampan je bio u takvom tiražu da je zadovoljio potrebe crkve za čitav XVI vijek. To remek djelo niko nije uspio da nadmaši ni u jednoj od štamparija u narednim stoljećima.

Štamparija Božidara Vukovića Podgoričanina

Božidar Vuković Podgoričanin (1460–1539) predstavlja dragulj u kruni crnogorskog štamparstva i pismenosti. On je nastavljao crnogorske tradicije rukodjelisanja crkvnih knjiga u milenijumskom trajanju, prvo onih rukopisnih, a zatim štampanih. Za ove druge njegov doprinos je nemjerljiv, što potvrđuje broj knjiga štampanih u njegovoj štampariji u Veneciji, rasutih po bibliotekama i manastirima širom Evrope.

Bili su to trenuci evropske kulture i istorije, miješanja stilova u umjetnosti, grafici i ikonografiji. Vještina i umjetničke ljepote ondašnjeg štamparstva, koje su obilježile svjetsku epohu, našle su visoko mjesto u Crnoj Gori, đe se među prvima u svijetu počinju štampati knjige u državnoj štampariji Crnojevića, ali i pojedinaca – entuzijasta i patriota – Andrije Palštašića, Makarija, Pahomija, Vukovića, Zagurovića, Marinovića i dr. O tom vremenu slikovito govore Mažuranićevi stihovi:

„Zar bi za to varvarom vas zvali,
Što štampaste dok su oni spali.“

A taj koji je štampao i nije spavao bijaše naš štampar Božidar Vuković „iz sela Đurići kraj Podgorice“, tipičan primjer vremena renesanse, koji od vlasnika zemlje oko Podgorice i pod Skadrom postaje vlasnik tipografije i tipara, kome radnici rade i rasturaju izdanja po raznim zemljama. Ovaj knjigoljubac ostavi riječi o sebi i svom radu ali i pored sebe čuvenog sina štampara Vićenca Vukovića koji ga je naslijedio i nastavio sa štampanjem ćirilskih knjiga.

Mletački vojvoda Božidar Vuković nije bio poznat samo na Balkanu i Veneciji, već i mnogo šire. Njemu je, trećeg februara 1533. godine dodijeljena plemićka titula i grb od strane španskog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla V (1500–1558).

U Veneciji i Zapadu Božidarovo ime ima više varijanti. Na italijanskom je glasilo: *Dionisio della Vechia*, a latinski: *Dionisius a Vetula*.

Na štampanim knjigama i ikonama najčešće je to „gospodin Božidar“, „Božidar vojevoda“, „Veliki vojevoda Božidar“, „Božidar Vuković“, „Božidar Vuković Zećanin“, „Božidar Vuković, od Đurića, Podgoričanin“.²

Za kraj evo i njegova puna intitulacija: „Az griješnij Hristu rab, Božidar Vuković, otačestvom ot dioklitijskih stranah, v predjeljeh makedonskih, ot grada suštu glagoljemaga Podgorica“.³

U Veneciji je Božidar Vuković stvorio pravo duhovno i materijalno bogatstvo, a najviše podataka o njemu pruža posljednjih dvadesetak godina njegovog života. Prije svega, o dolasku u Veneciju i formiranju štamparije govore predgovori i pogovori njegovih knjiga. Nastavljač rada štamparije i njegov sin Vićenco, zapisuje u *Psaltiru* iz 1546. godine, da je Božidar Vuković umro u Veneciji i da je njegovo tijelo sahranjeno „u crkvi Starčeve Gorice na Skadarskom jezeru“.

² R. Radunović, *O imenima vojvode Božidara Vukovića Podgoričanina*, Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina, str. 27–40.

³ *Pogovor Prazničnog mineja*, Venecija, 1538, Narodna biblioteka Srbije, IVII, L. 432 a.

Zanimljiv je podatak da je postojanje knjige iz ove štamparije *Molitvenik* – zbornik za putnike, u literaturi često negiran, uz sumnju da li je to izdanje iz 1520. godine, uopšte postojalo, sve dok nije u zaostavštini Đuzepe Prage u Marcijani pronađen primjerak *Molitvenika* iz 1520. godine, pod signaturom *Rari Veneti* 726, I nešto kasnije u Narodnoj i Univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu, još jedan primjerak pod sigraturom R6329. Ova i druge pronađene knjige svjedoče da je štamparija Božidara Vukovića radila od 1519. do 1540. godine.

Crnogorski „štampani su se uključili u jedan pokret evropskih, a zatim svjetskih razmjera, koji se odupro ideologiji vladarskog samodržavlja i premoći crkve u nauci i kulturi. Naša štampana knjiga je razbila dotadašnji monopol ktitorovih i donatorovih *griješnih dijaka*“, konstatuje P. Mijović,⁴ pa dodaje „osim po strukturnom umjetničkom oblikovanju, treba crnogorsku štampanu knjigu posmatrati i u procesu naše novovjekovne evropeizacije, s kojom počinje i preporođavanje naše svijesti“.⁵

Knjige iz štamparije Božidara Vukovića imale su ogromnu popularnost, kako zbog sadržine, savršene štampe, tako i zbog ilustracija u njima, koje su rado preuzimali freskopisci i ikonografi. Isto tako, preuzimane su i pojedine kompozicije, detalji, likovi i ukrasi. Da podsjetimo: knjige iz štamparije Božidara Vukovića objavljivane su ovim redom: *Psaltir* (1519), *Služabnik* (1519), *Zbornik za putnike – Molitvenik* (1520), *Zbornik za putnike* (1536), *Oktoih petoglasnik* (1537), *Praznični minej* (1538) i *Trebnik* (1540).

Istraživanjem na terenu došlo se do zaključka da su Bažidarove inkunabule u mnogim zemljama Evrope, a naročito u Makedoniji, Srbiji, Bugarskoj i Rumuniji bile vrlo popularne, o čemu svjedoče zapisi iz Kotora u kome su živjeli emisari za rasturanje ovih knjiga. Iako je Božidarov sin Vićenco nastavio rad na štampanju knjiga u Veneciji, njegova izdanja su preštampana kasnije u mnogim štamparijama.⁶ Vićenco Vuković (oko 1518 – poslije 1575) štampao je *Psaltir* (1546), *Zbornik* (1547), *Služabnik* (1554), *Molitvenik – zbornik* (1560) i ponovo *Psaltir* (1561), *Oktoih petoglasnik* (oko 1560).

Crnogorski štampani u Veneciji – Jerolim Zagurović i Stefan Marinović iz Skadra – štampali su ćirilske knjige uglavnom iz komercijalnih pobuda. Oni preštampanjaju izdanja Vukovića, čime produžavaju vijek crnogorske štampane knjige za više decenija.⁷

---

⁴ Isto, 58.

⁵ Isto, 62.

⁶ L. Čurčić, *Neki problemi preštampanih knjiga Božidar i Vićenca Vukovića*, Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina, str. 181–194.

⁷ *Stara srpska rukopisna i štampana knjiga*, Katalog izložbe, Beograd 1984, 19.

Ako bi se štamparstvo u Crnoj Gori moglo podijeliti po epohama, prva bi bila ona obodsko-cetinjska epoha, a rad Božidara Vukovića mogao bi se svrstati u drugu epohu ćirilskoga štamparstva. Većinu svojih knjiga Vuković je radio prema dobivenome rukopisu, samo je za dvije učinio izuzetak. *Sinaksar* je sastavljen tako da su iz raznih rukopisa uzeti pojedini članci i složeni u posebnu knjigu, a *Oktoih* je preštampano cetinjsko izdanje, koje „je služilo Božidaru kao original“.⁸

Prva izdanja B. Vukovića štampana su uglavnom na pergamentu, a kasnije na papiru.

Božidar Vuković nije samo štampao knjige u Veneciji, već je i izlivao slova koja su donešena u druge zemlje, da bi se štampale knjige. U štampanju knjiga pomagali su mu štampari Pahomije i Makarije, zatim pop Teodosije, paraeklisijar Genadije, jerođakon Mojsije, jeromonah Mardarije, Todor, đakon Damjan i Milan i Stefan Skadranin.⁹

Tekstovi predstavljaju vrhunac ondašnje štamparske vještine. Ta štamparija je ostvarila svoj zadatak, koji je P. J. Šafarik ovako formulisao: „Najveći je zadatak ćirilovskih štamparija, da sastavi karakter slova, kakva su u starim rukopisima s lepotom oblika koja se ukusom ište, da zadovolji istorijsku vernost i štamparsku eleganciju“.¹⁰

Božidar Vuković je mnogo polagao na ljepotu knjige, da mu knjige budu što bolje i što ljepše. Veoma su lijepo i interesantno ilustrovane. Posebno je bogato ilustrovan *Praznični minej* za 1536. godinu, đe dominira predstava rođenja Hristova. Urađeno je više drvoreza s mnogo različitih detalja, prilagođenih štamparskoj tehnici. Upravo se u Veneciji krajem XIV vijeka i javljaju prvi drvorezi – ilustracije nepoznatih majstora. Ilustracije u knjigama Božidara Vukovića skladno su ukomponovane i uvijek podređene razmjeru stupca i obimu teksta, tako da se sadržaj i vizuelno objašnjava slikama. Oko figura izrađen je dekorativni ram s motivima renesanse i baroka, jer upravo renesansa i barok unose ilustraciju u svjetovna književna djela.

Počev od cetinjskoga izdanja, sve knjige koje su u XVI i XVII vijeku štampane ćirilicom za pravoslavne na crkvenoslovenskom su jeziku.

Na kraju možemo zaključiti da se u izdanjima B. Vukovića oseća uticaj talijanske renesanse i domaće rukopisne tradicije, kad se govori o ornamentici, dok su ilustracije plod stvaranja sopstvenoga izraza istočnopравoslavne ikonografije, sa zanemarljivim zapadnjačkim uticajem.

⁸ Lj. Stojanović, „Prilozi ka bibliografiji starih srpskih štampanih knjiga“, *Glas SKA*, 66, 1903, 12.

⁹ Đ. Radojčić, „Beleške o štamparijama u Crnoj Gori u XV i XVI veku“, *Istorijski zapisi* II, 1984, 5.

¹⁰ S. Novaković, *Istorija srpske književnosti*, Beograd, 1871, 123.

Ta su izdanja izrađivana u duhu tradicija pisane knjige i pokazuju privrženost već ustaljenim rukopisnim odlikama staroslovenskoga jezika.

Inicijali „koje je stvorila cetinjska radionica, a u kojima kao ornament dominira stilizovana lozica, u cjelosti pripadaju krugu venecijanske štampe. Susrijećemo ih u svim poznatim knjigama Makarijeve štamparije“,¹¹ što upućuje na mogućnost povezanosti Vukovićeve i Crnojevića štamparije.¹²

---

¹¹ D. Medaković, n. dj, 94.

¹² B. Šekularac, *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori*, 279–286.

Штампана издања Ђурђа Црнојевића и Божидара Вуковића у Бугарској

Излагање др Марије Полимирове

Проналазак штампарства средином XV вијека је једно од највећих открића човјечанства које је револуционарно промијенило темпо и степен културног развоја Европе. Њиме започиње „Ера Гутенберга” – новог времена познатог као европски хуманизам и ренесанса, које омогућава ново образовање, културу и науку. Словенски свијет се развија у корјенито различитој друштвено-политичкој ситуацији, која се одражава и на развој штампарства. Тај процес започиње 30 година након Гутенберговог открића и има свој специфични развој и територијални распоред, који директно зависи од судбине словенских народа које је у XIV и XV вијеку покорила Османска империја.

Посљедња балканска држава освојена од Османлија била је Зета (Црна Гора), а управо у њеној пријестоници, Цетињу 1493. године отворена је прва словенска штампарија на Балкану. Она је набављена по наредби и уз помоћ црногорског владара Ђурђа Црнојевића, и зато је прихватимо као прву државну словенску штампарију. Познато је да је династија Црнојевића одржавала снажне политичке, економске и културне везе са Венецијом. Претпоставља се да је комплетна опрема за штампарију наручена и достављена од Млетачке Републике, а да је њен главни штампар, монах Макарије тамо и обучен.

Цетињска издања користе језик и правопис јужнословенских, балканских текстова. У исто вријеме, типографска изведба и декоративни украси су под италијанским умјетничким утицајем, што је изражено преко латинских

слова, квадратних иницијала и декоративних елемената. У великим почетним натписима цетињских књига приказан је грб Црне Горе – двоглави орао и иницијали владара Ђурђа Црнојевића.

Октоих првогласник и *Псалтир с посљедовањем* су два цетињска издања који се могу виђети у великим бугарским књижним архивима. Првобитну информацију о њима дају нам бугарски библиографи Б. Рајков и П. Атанасов, а касније и познати руски истраживач Е. Немировски. Према њима 1996. године у Бугарској постоји укупно 12 цетињских издања – 9 *Октоиха првогласника* и 3 *Псалтира с посљедовањем*.

У проучавању којим сам се бавила на иницијативу *Матице црногорске* поставила сам циљ да пронађем и опишем све до сада откривене књиге, и дам најновије информације о њима. Пронашла сам 13 цетињских издања, дакле једно више од до сада познатих, и то *Псалтир* који се чува у Државном архиву града Перника. Треба нагласити да су све староштампане књиге у Националној библиотеци у Софији рестауриране, док је најцјеловитији примјерак *Октоиха* и дигитализован. Такође је рестауриран и дигитализован *Псалтир* у Државном архиву града Перника.

Издања цетињске штампарије у Бугарској

	НБКМ Софија	ЦИАИ Софија	НА БАН Софија	ДА Перник	Ловчанска митрополија	
Октоих првогласник 1494.	4	3	1		1	9
Псалтир с посљедовањем 1495.	1	1	1	1		4

НБКМ – Национална библиотека *Свети Тирило и Методије*

ЦИАИ – Црквено-историјски и архивски институт св. Синода Бугарске православне цркве

НА БАН – Научни архив Бугарске академије наука (БАН)

ДА – Државни архив града Перника

Ловчанска митрополија – Библиотека Ловчанске митрополије (Ловеч)

Занимљиво је то што ове инкунабуле садрже неколико или више рукописно написаних листова уметнутих међу штампане странице у књигама. Пракса рукописног обнављања штампаног текста који недостаје у староштампаним богослужбеним књигама је широко распрострањена и можемо је видјети у неколико цетињских издања. Ово је било могуће само ако је свештено лице било врло писмено, или ако је имало барем још један примјерак исте књиге која би служила као примјер. У западноме дијелу Бугарске у XVI вијеку сигурно је циркулисао значајан број цетињских, влашких, и венецијанских издања с обзиром на број до данас сачуваних књига у бугарским архивима.

Стварање и будуће функционисање трговачке дистрибуционе мреже првих словенских ћирилично штампаних књига на Балканском полуострву повезује се са једним другим познатим Црногорцем, штампаром и издавачем Божидаром Вуковићем Подгоричанином. У XVI вијеку Венеција није само највећи центар средоземне трговине, међународне дипломатије, европске културе и умјетности, већ је и „Град Књиге“.

Бождар Вуковић је прије тачно 500 година, 1519. године у Венецији основао велику и добро опремљену штампарију, и издао своју прву књигу *Служабник*.

У бугарским архивима сачувано је укупно 12 примјерака *Служабника*. Национална библиотека у Софији шездесетих година XX вијека има само један такав *Служабник*, док су 1996. године описана два примјерка *Служабника*. Данас је њихов број – четири. Желим да обратим посебну пажњу на ову допуну Вуковићевих издања у посљедњој деценији у Националној библиотеци и Црковном институту у Софији који посједује исти број примјерака ове књиге. Исто се односи и на неколико примјерака који се налазе у Универзитетској библиотеци и Националном историјском музеју који су описани прије неколико година. На крају укључујем и нове информације неких непознатих музејских црквених колекција из западне Бугарске.

Издања Божидара Вуковића у Бугарској

	Служабник 1519	Псалтир 1519	Молитвослов 1520.	Октоих 1537.	Празнични минеј 1538.	Требник (Молитве- ник) 1540
НБКМ Софија	4	3	1		4	2
НБИВ Пловдив	2	2	1	2	1	
ЦИАИ Софија	4	3+1 фраг.		2	2	2+1 фраг.
НИМ Софија					1	
УБ СУ Софија	1					
Рилски манастир	1					1
Други					1-Самоков	1-Белчин
43	12	9	2	4	9	7

НБКМ – Национална библиотека *Св. Кирил и Методиј*, Софија

НБИВ – Народна библиотека *Иван Вазов*, Пловдив

ЦИАИ – Црквно-историјски и архивски институт *Св. Синод БПЦ*, Софија

НИМ – Национални историјски музеј, Софија

УБ СУ – Универзитетска библиотека Софијског универзитета *Св. Кл. Охридски*

У Бугарској се чува и девет примјерака *Псалтира* Божидара Вуковића штампаног 1519. године. *Псалтир* је у XVI вијеку штампан неколико пута. У свим издањима види се присуство познатог украса са иницијалима Божидара Вуковића. Исти украс користи и његов син Вићенцо, а затим и Јаков Крајков у *Псалтиру* из 1569. године. Сријећемо га чак и у издању *Псалтира* из 1638. године код посљедњег власника венецијанске штампарије Бартола Ђинамија.

Коришћење готових клишеа је уобичајена пракса која је произашла из чисто прагматичних разлога, но исто тако је и знак ауторитета и квалитета већ потврђене и признате марке „Вуковићи“. Сваки наредни власник штампарије користи декоративне елементе и уписује своје име као својеврсни украс. Тако се нова издања препознају и подсјећају нас на добро познате књиге Божидача Вуковића међу Јужним Словенима и потврђују њихов континуитет.

Божидар Вуковић 1520. године издаје и *Молитвеник*, књигу нову по облику и садржини у словенском штампарству која нема богослужбени карактер. То је једна врста зборника малог формата, направљеног за личну употребу који је погодан за читање у вријеме путовања, па је зато и назван *Књига за путнике*. Ова врста словенских штампаних књига садржала је најпотребније молитве, пјесме, нелитургијске и апокрифне текстове који су често имали заштитну улогу попут амајлије. Таква су и каснија издања Јакова Крајкова, *Часослов* из 1556. године, а понајвише његов зборник *Различите потребе* из 1571/72 године. Издање *Молитвеника* Божидача Вуковића из 1520. Године се ријетко сријеће, и дуго времена је познато само у научним круговима. Од овога врло цијењенога издања сачувано је само неколико примјерака у цијелом свијету, од којих се 2 чувају у Бугарској, и то по један у Националној библиотеци у Софији и један у Народној библиотеци у Пловдиву. Од нареднога издања Божидача Вуковића *Октоиха нетогласника* из 1537. године два некомплетна примјерка се налазе у пловдивској библиотеци и два у Црквеном институту.

Празнични минеј одштапан 1538. године је најупечатљивија књига Божидача Вуковића са богатим декоративним украсима и пуно илустрација. Национална библиотека у Софији чува 4 примјерка ове Вуковићеве књиге.

Посљедња књига коју издаје Божидар Вуковић у Венецији 1540. године је *Молитвеник (Требник)*. У Бугарској је сачувано укупно 7 примјерака. Два примјерка *Молитвеника* су у власништву Националне библиотеке и тамо су доспјели из Самокова. Један је из старе цркве „Св.Никола“ из самоковског села Марица изграђене крајем XVI вијека. Други примјерак *Молитвеника* је откривен у цркви *Св. Петка*, у селу Белчин. Овај примјерак је постао познат након рестаурације цркве 2006. године и сада је дио изложбеног експоната у музеју који је тада основан.

Коначно можемо да резимирамо да према досадашњим написима, публикацијама и личним истраживањима укупни број издања књига

Божидара Вуковића у Бугарској износи 43. Слободно можемо рећи да се у бугарским библиотекама и архивима чува значајан дио укупног броја сачуваних издања Божидара Вуковића у Европи.

Цетињска издања Ђурђа Црнојевића и венецијанска издања Божидара Вуковића су распрострањена првенствено у западним дијеловима Бугарске, а највише у одређеним мјестима и манастирима у околини Софије, Етропоља, Перника, Самокова и Враца, који се одвајају као књижевне средине са активним духовним животом у XVI и XVII вијеку. Дио ових регија у то вријеме су под јурисдикциом Пећке патријаршије која промовише православну богослужбу на словенском језику и словенску књижевност у својој епархији. То је регион кроз који пролазе основне транспортно-трговачке артерије Османске империје. Јадранско-драчки пут који је повезивао Цариград – Пловдив – Пазарцик – Самоков – Ћустендил – Скопје са Драчком на јадранској обали и други који се спушта Дунавом од Београда и Видина ка Софији и Ћустендилу дуж водотока ријеке Струме. Ове путеве користио је Божидар Вуковић, али и његови наслѣдници достављајући књиге у магацине и канцеларије у Дубровнику, Котору, Београду, Видину, Никопољу, Софији и Скопљу преко којих су исте стизале до манастира и цркава којима су биле неопходне за очување вјере и духа свих Јужних Словена на Балканском полуострву.

INOVACIJE I NAČINI TURISTIČKE PROMOCIJE CRNE GORE OD STRANE ISELJENIŠTVA

predavač
Prof. dr Andres Lakonić
povjerenik Matice crnogorske za Paragvaj

medijator i prevodilac
Ivana Kovač Baret

Matica crnogorska, Podgorica, Bеоградска ulica br. 24C
četvrtak 9. maj 2019. u 19 h

Inovacije i načini turističke promocije Crne Gore od strane iseljeničtva

Predavač
Prof. dr Andres Lakonić

Prof. dr Andres Lakonić, povjerenik Matice crnogorske za Paragvaj održao je predavanje *Inovacije i načini turističke promocije Crne Gore od strane iseljeničtva*. Ivana Kovač Baret, član Odbora Matice crnogorske za iseljeničtvo i

međunarodne veze, bila je prevodilac i medijator večeri. Uvodnu riječ dao je Novica Samardžić, član Upravnog odbora. Tribina je održana u prostoru Matice crnogorske u Podgorici, 9. maja 2019. godine.

Andres Lakonić je potomak crnogorskih iseljenika koji su u Paragvaj stigli krajem 19. vijeka. Rođen je u Asunsionu 1960. godine. Lakonić je poznati stručnjak iz makroekonomije u internacionalnim razmjerama. Šef je katedre za makroekonomiju na Universidad Nacional del Este u Ciudad del Este u Paragvaju, čiji je i osnivač. U rukovodećem je timu najveće hidroelektrane na svijetu na rijeci Parani.

Povjerenik je Matice crnogorske za Republiku Paragvaj.

Porodica Lakonić dala je mnoge ugledne ličnosti ove latinoameričke zemlje, među kojima je i Hulija V. Lakonić, direktorka Diplomatske akademije Paragvaja, ambasadorica u Peruu, Boliviji i UNESCO-u, zamjenica ministra spoljnih poslova Paragvaja.

Profesor Lakonić je angažovan na povezivanju crnogorskih iseljenika u Latinskoj Americi. U decembru 2015. posjetio je Maticu i održao predavanje o neophodnosti stabilne i pouzdane energetske baze koja je preduslov za svaki razvoj i napredak zajednice.

PROMOCIJA MONOGRAFIJE
**MATICA CRNOGORSKA
1993–2018**

GOVORE
Mileva Pejaković-Vujošević
predsjednica Ogranka Matice crnogorske Kotor

Dragan Radulović
predsjednik Matice crnogorske

Marko Špadijer
glavni urednik časopisa „Matica“

MEDIJATORKA VEČERI
Jasna Jeknić-Stijović

U MUZIČKOM DIJELU UČESTVUJE
Andrea Živković – flauta

GALERIJA SOLIDARNOSTI KOTOR
ČETVRTAK, 16. MAJ 2019. U 19 h

Uvodna riječ Jasne Jeknić-Stijović na promociji monografije „Matica crnogorska 1993–2018“ u Kotoru, 16. 5. 2019

Matica crnogorska je nastala kao reakcija na rat davne 1993. i dosljedna je protiv nasilja, manipulacije, asimilacije, a za mir, demokratiju, multikulturu, slobodu stvaralaštva, vjersku i etničku toleranciju. Svrha Matice je čuvanje i razvoj kulturnog identiteta crnogorskog naroda i naroda koji žive u Crnoj Gori na svim područjima duhovnog, naučnog i umjetničkog stvaralaštva. Naročito radi na učvršćivanju narodne i kulturne samosvijesti Crnogoraca u domovini i u svijetu. Dakle, Matica crnogorska već 25 godina vrijedno radi na planu promocije nacionalnog i kulturnog identiteta i zaštite Crne Gore. Dan Matice je 22. maj, datum njenog osnivanja.

Večeras ćemo imati zadovoljstvo da nam o proteklim vremenima i vrijednom jubileju govore uvaženi Marko Špadijer, Dragan Radulović i Mileva Pejaković Vujošević.

Na samom početku, kako i priliči, domaćica večeri je dugogodišnja uspješna direktorica Pomorskog muzeja CG Kotor, etnološkinja Mileva Pejaković Vujošević, od prije tri mjeseca na čelu kotorskog Ogranka Matice crnogorske.

Tokom svog rada, pored ostalog, bila je autorica i koautorica većeg broja međunarodnih izložbi. U svojoj knjizi „Historija pomorstva Crne Gore“ prof. Antun

Zbutega kaže: „Zahvaljujući dugogodišnjoj i energičnoj direktorici Milevi Pejaković Vujošević i njenim saradnicima, Pomorski muzej Crne Gore se afirmirao kao najistaknutija kulturna institucija u Kotoru i Boki i jedna od najefikasnijih u Crnoj Gori.“

Pored brojnih reprezentativnih izložbi u zemlji i inostranstvu: Pariz, Atina, Venecija, Sevilja, Plovidiv, Zagreb, Pula, Rijeka, Krk, Dubrovnik, Beograd, treba pomenuti i one u Pomorsko-istorijskom muzeju u Veneciji 2009. , zatim u biblioteci „Marćana“, takođe u Veneciji 2010. , i u Kraljevskom dvorcu u Sevilji 2012. , a sve u saradnji sa ambasadam Crne Gore pri Svetoj stolici i Kotorskom biskupijom. Ovo je bio samo djelić iz bogate biografije, opširnije nekom drugom prilikom. Prepuštam mikrofon gospođi Milevi Pejaković.

Crnogorski književnik, književni kritičar, esejist i profesor filozofije Dragan Radulović izabran je za predsjednika Matice crnogorske na dan kada je Matica obilježila jubilej – 20 godina postojanja. Radulović kaže da je jedno od imperativnih polja angažmana Matice crnogorske bilo zalaganje za kodifikovanje i naučno utemeljenje crnogorskog jezika. „Matica je stvorena da traje i da časno održava svoj ugled u crnogorskoj kulturi. Ona nudi saradnju svima koji žele dobro zajedničkoj domovini. Strateški ciljevi su jasno definisani – jačanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta“, zaključuje Radulović.

Marko Špadijer uvijek ima snage i volje, a smatra to i svojom dužnošću, da podsjeća na put državne nezavisnosti, slobode i samopoštovanja kao jedini izbor savremenih Crnogoraca. On kaže: „Crnogorski identitet je dio mene, moralne i intelektualne strukture mogla bića. Ne mislim da sam time bolji od drugih, ali to je moja sudbina...“

U svakoj prilici nalazi rješenja da sačuva dostojanstvo i suštinu Matice crnogorske kao organizacije slobodnih ljudi. Njegova je velika zasluga što je Matica i u najgorim danima, kad je Crna Gora bila na ivici nepostojanja, bila aktivna i djelovala u skladu sa svojim programskim principima i ciljevima. Pokretač je i glavni urednik časopisa „Matica“ koji izlazi od 2000. godine.

Dame i gospodo, na samom smo kraju večerašnjeg predstavljanja Monografije. Hvala vam uvaženi sugrađani i dragi gosti na pažnji kojom ste nas pratili. Vjerujem da smo se podsjetili na neka burna i zanimljiva vremena koja su na svu sreću za nama. Prije nego napustimo ovo lijepo zdanje palate *Pima* želim da se zahvalim kolektivu Javne ustanove *Muzeji Kotor* na ustupljenom prostoru i svesrdnoj pomoći. Vas uvaženi gosti i posjetioци pozivam da ovo veče završimo koktelom, i ujedno vam čestitamo predstojeći praznik, 21. maj, Dan nezavisnosti.

Riječ Mileve Pejaković Vujošević na promociji monografije „Matica crnogorska 1993–2018“

Uvažene dame i gospodo, osobita mi je čast i zadovoljstvo da vas najtoplije pozdravim i poželim prijatno i ugodno veče u zdanju palate *Pima* i da se najtoplije zahvalim direktoru OJ Muzeji gospodinu Dušanu Medinu na ustupljenom prostoru. Kad dođe u UNESCO-v Kotor, čovjeka ne dočekuju samo Kotorani i prijatelji, već i vjekovi koji su utkali svoju istoriju u zidine ovog mediteranskog grada.

U ovoj kamenoj dvorani, kako često nazivaju Kotor, svoje mjesto našao je i Ogranak Matice crnogorske utemeljen ovdje prije 24 godine.

Sa puno znanja, ljubavi i entuzijazma rad u ovom Ogranku započeo je kao predsjednik poštovani akadenik Rajko Vujičić. Njegov rad nastavila je uvažena gospođa, magistrica Vesna Vičević, koja je kroz realizaciju značajnih projekata ostavila snažan pečat u dva mandata. Novinar i direktor Skala radija gospodin Slavko Mandić takođe je uspješno obavljao funkciju predsjednika. Kao vršilac dužnosti predsjednika magistar Nikola Banićević je nastavio rad svojih prthodnika kroz organizovanje lijepih i kreativnih programa.

Davno je rečeno da sve što nije zaopisano, nije ni postojalo. U tom pravcu Matica crnogorska objavila je monografiju koja obuhvata period od njenog nastanka 1993. do 2018. godine, koju večeras želimo da vam predstavimo. Knjiga je ispisana na preko 300 stranica koje su svjedočanstvo trajanja četvrt vijeka Matice crnogorske. „Ona je izraz potrebe da se stvori jedna kulturna zadruga, moderna i prilagodljiva, koja će čuvati i njegovati duhovnu baštinu i saradivati sa svim institucijama koje u tom duhu budu radile“, kaže se u proglasu osnivačke skupštine Matice crnogorske, objavljenog na Cetinju 22. maja 1993. godine.

Vjerujem da će ovaj Ogranak nastaviti uspješan put svojih predhodnika i svojim planiranim programima obogatiti kulturnu ponudu ne samo Kotora i Boke, već i Crne Gore.

Vrata ovog Ogranka otvorena su za sve one koji žele da sarađuju sa Maticom, da daju svoje sugestije, i da budu dio našeg tima. Očekujemo vas.

Kotor, 16. maj 2019.

**Promocija monografije
„Matica crnogorska 1993–2013“**

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske

„Objavljujemo da smo osnovali Maticu crnogorsku, kao kulturnu i naučnu ustanovu Crnogoraca i pripadnika drugih naroda koji Crnu Goru drže za svoju domovinu. U vrijeme kada je naš narod protjeran iz svijeta, kada je zlo među nama, odlučili smo da osnujemo pribježište svima koji Crnoj Gori žele napredak ili u njoj traže svoje izvore i nadu da sačuvaju samopoštovanje.“ Ovako smo se 22. maja 1993. godine oglasili sa Cetinja. Bilo je to u ratno vrijeme krvavog razbijanja socijalističke Jugoslavije, koje je na surov način dovelo u pitanje budućnost Crne Gore, nacionalni identitet crnogorskog naroda i autentičnost njegove kulture. Izgledalo je da je svaki otpor uzaludan.

Nasuprot dominantnim strastima, Osnivači Matice crnogorske razumjeli su ono supstancijalno u svom vremenu: stvorili su organizaciju koja do tada nije postojala u Crnoj Gori, organizaciju koja će biti izraz jasnog nepristajanja i otpora anticivilizacijskim tendencijama. Stvoren je zbor crnogorskih intelektualaca, naučnika, pisaca, novinara, umjetnika, društveno-političkih radnika i poslovnih ljudi. Nakon istrajne borbe uspjeli su da od širokog patriotskog pokreta načine čvrstu i pouzdanu instituciju čiji je osnovni cilj da doprinosi razvoju i napretku naše domovine, crnogorskog društva u cjelini, u oblastima kulture, politike i nauke, sa posebnim akcentom na očuvanju crnogorskog nacionalnog identiteta. Stvorili su instituciju, učvrstili je, i nesebično poklonili domovini Crnoj Gori, kao možda malen, ali zbog toga ne manje bitan i odlučujući – zalog njene budućnosti.

Društvene i političke okolnosti devedesetih godina činile su da crnogorski misleći ljudi okupljeni oko Matice iznesu ono najbolje iz sebe: nepotkupljivu odanost domovini, spremnost na ličnu žrtvu zarad javno izrečene kritičke riječi.

Bili su stranci u svojoj domovini, nipodaštavani i progonjeni, satanizovani u medijima, ali u svojim javnim djelovanjem ostali su jasni i nepokolebljivi u odbrani crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Matica je preko svojih ogranaka i brojnog članstva narasla u značajan kulturni pokret.

Sintezu tog opredjeljenja predstavlja program Matice crnogorske *Crna Gora pred izazovima budućnosti* koji je bio prvi cjeloviti nacionalni program crnogorskog naroda. Programom kojim se opredijelilo prema ključnim problemima savremenosti, društvu, razvoju demokratije, jeziku, crkvi, obrazovanju, ekonomiji. To je bio politički program okupljanja, racionalna osnova zalaganja za crnogorsku suverenost, na kojoj je, najzad, idejno Referendum i dobijen. Središnja poruka toga strateški važnoga političkog dokumenta, plod velike trogodišnje rasprave (1996–1999), je nezaboravna: „Crna Gora konačno mora da razriješi dilemu koja se već deceniju postavlja pred njene građane: *da li je Crna Gora doista crnogorska država i da li je država?*“

U periodu prije Referenduma 2006. godine, Matica crnogorska je učestvovala u kampanji za nezavisnost Crne Gore, smatrajući to ispunjenjem svog političkog programa. Matica crnogorska je značajno doprinijela stvaranju i uspješnom djelovanju Pokreta za nezavisnu i evropsku Crnu Goru.

Sve moći kojima smo raspolagali, sav intelektualni i moralni ugled u društvu čelnih ljudi i članova Matice – bio je posvećen jednom cilju: da se Crna Gora ponovo upiše na mapu postojećih, međunarodno priznatih država svijeta pod svojim imenom. I uspjeli smo! Svi zajedno.

Matica crnogorska je samostalna i odgovorna institucija kulture čiji je nezavisni status potvrđen *Zakonom o Matici crnogorskoj* iz 2008. Godine. Tim Zakonom je na najbolji način uvažen Matičin dotadašnji rad i predstavlja mnogostruko priznanje za sve što smo postigli. Zakon je omogućio sigurnost u projekcijama budućih djelatnosti i nedvosmisleno pozicionirao Maticu crnogorsku kao instituciju kulture od posebnog značaja.

Matica je obogatila i dinamizirala društveni i kulturni život Crne Gore. Objavila je više od 140 naslova u tiražu od preko 100.000 primjeraka, većinom iz oblasti crnogorske političke istorije, lingvistike i književne prošlosti. Do sada je, u kontinuitetu, objavljeno 76 brojeva časopisa *Matica* u tiražu 42.000 primjeraka. Matica kontinuirano organizuje predstavljanja knjiga, likovne izložbe, domaće i međunarodne skupove, nagradni konkurs na aktuelne društvene teme, javne tribine, koncerte i projekcije filmova... U velikom broju akcija učestvovala su hiljade i hiljade posjetilaca u raznim gradovima u Crnoj Gori.

Stotine crnogorskih intelektualaca su kroz razne forme djelovanja Matice imali priliku da iskažu individualni i kolektivni odnos prema pojavama u društvu. Matica crnogorska reaguje svojim saopštenjima na ključna događanja na političkoj i društvenoj sceni, jasno i kritički ukazujući na fenomene koje smatra štetnim i koji ne doprinose opštem dobru, ali ne dopuštamo bilo kome da nas instrumentalizuje za banalne, dnevnopolitičke ciljeve.

Matica sebe razumijeva kao organizaciju koja čuva i razvija najbolje iz crnogorske tradicije, dakle, one vrijednosti koje nam predstavljaju izvor snage i zalag su za budućnost. Nastojimo njegovati sve kulturalne supstrate Crne Gore, tako što u pripadnicima drugih naroda tražimo ravnopravne sagovornike i prijatelje u zajedničkim naporima da izgrađujemo moderno crnogorsko društvo. Čuvajući svoju državu Crnu Goru, jer ona pripada svima jednako, svi smo odgovorni da se suprotstavimo silama razaranja i dekompozicije.

Matica crnogorska je institucija koja je stvorena da traje i da plodove svog rada nesebično daruje kulturi naroda kojoj pripada i za čije dobro postoji. Sve što se tiče Crne Gore, tiče se i Matice crnogorske. Ne smijemo gubiti dah niti vjeru u sopstvene moći, jer put pred nama je dug, a zadatak veliki. Zadatak je – epoha, i zahtijevaće od nas da u najtežim trenucima budemo bolji i od samih sebe!

Kotor, 16. maj 2019.

Dvadeset prvi maj je zvjezdani trenutak crnogorske samosvijesti

U susret 21. maju – Danu nezavisnosti Crne Gore cetinjski Ogranak Matice crnogorske je 17. maja organizovao tribinu *Put do obnove suvereniteta Crne Gore* na kojoj su govorili publicista Marko Špadijer i istoričar dr Boban Batričević.

Prisutne je u ime Ogranaka pozdravio Luka Lagator:

„Dobro došli na tribinu *Put do obnove suvereniteta Crne Gore*. Večeras imamo zadovoljstvo da nam na tu temu govore publicista Marko Špadijer i istoričar Boban Batričević. Približava se 21. maj – Dan državnosti Crne Gore, pa je prava prilika da se kroz njihova izlaganja podsjetimo naše „žive“ istorije.

Od Duklje i Zete do Crne Gore nezavisnost kao model državne organizacije baštinila su društva na ovom prostoru. Kad im je to pravo uskraćeno hirovima istorije ostalo je da živi kao sjećanje i ideal za koji su se borile generacije. Vjekovna borba za slobodu bila je težnja za pravom da čovjek i njegova država budu gospodari svoje sudbine.

Granice malene države prema moćnim susjedima crtane su bitkama i stradanjima. Na Berlinskom kongresu 1878. godine velike sile su Crnoj Gori potvrdile pravo na državno postojanje.

Raspletom drame Prvog svjetskog rata i realizacijom velikodržavnih planova saveznika Crna Gora je dovedena u nepostojanje: izgubila je državu, vojsku, crkvu, dinastiju, pa čak i pravo na ime crnogorske nacije. Nije uspio oružani otpor, ali je ostala da živi svijest o nepravdi i sopstvenosti. U antifašističkom ratu i revolucionarnom ustrojstvu Jugoslavije, Crna Gora je izborila status ravnopravne socijalističke republike.

Raspadom Jugoslavije Crna Gora se svrstala uz velikosrpski projekat i postala dio dvočlane državne zajednice. Takvom shvatanju nacionalnih interesa javno se usprotivio duboko usađen osjećaj prava na nezavisnost, na svoju državu, istoriju i kulturu.

Na opštenarodnom plebiscitu 21. maja 2006. godine i pored neravnopravnih uslova koje je postavila međunarodna zajednica, organizovanog protivljenja beogradskog režima, njihovih crnogorskih pristalica, Srpske pravoslavne crkve, vojnih i policijskih pritisaka, građani Crne Gore su se većinski opredijelili za suverenu i evropsku državu.

Zahvaljujem vam što ste došli, pa prepuštam riječ moderatoru, gospođi Mariji Todorović.“

Pozdravivši posjetioce Marija Todorović je predstavila goste tribine Bobana Batrićevića i Marka Špadijera.

Iz biografije Bobana Batrićevića

Boban Batrićević je diplomirao na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta u Nikšiću, gdje je i doktorirao je 2017. godine. Autor je preko tridesetak naučnih radova i učesnik brojnih međunarodnih naučnih skupova. Knjiga *Bog našeg nacionalizma* objavljena mu je 2018. godine.

Docent je na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost na Cetinju, a bio je i ostao veliki borac za suverenu Crnu Goru.

Izlaganje Bobana Batrićevića

Poštovane dame i gospodo, poštovani Cetinjani, meni je vrlo drago što u svom gradu večeras govorim na jednu temu koja je vrlo prisutna u našim medijima, ali o kojoj se na način kako smo mi večeras planirali ne govori.

Ja sam se odlučio da kažem nešto više o tom vremenskom luku od 1878. godine kada Crna Gora prvi put u svojoj novovjekovnoj istoriji stiče međunarodno priznanje, i da onda zajednički, preko vaših pitanja dođemo do saznanja što nijesmo naučili iz tog perioda i kako smo ispravili tu grešku na referendumu 2006. godine.

Moje izlaganje ću bazirati na političkim teorijama koje su bile na snazi i tome kako se gledalo na crnogorsku nezavisnost i njeno očuvanje.

Prelomna godina kada se pokreće točak istorije u Crnoj Gori svakako je 1878. kada Crna Gora stiče međunarodno priznanje na Berlinskom kongresu. Od toga trenu ona ima sve međunarodne obaveze, i ona je vidljiva svim zemljama svijeta. Kao takva bila je dužna da poštuje sve odluke i međunarodnoga prava, ali i da misli na to kako će svoju nezavisnost sačuvati. U tom periodu od 1878. do 1918. godine učinjeni su veliki naponi da se Crna Gora modernizuje, da se izgradi, ali ono što se nije uspjelo jeste da se institucionalno ojača. Ako to gledamo iz današnje prizme kada većina suverenista koji doživljavaju Crnu Goru svojom domovinom i imaju utisak da će ako dođe do smjene ove vlasti nestati Crna Gora, onda možemo na iskustvu kralja Nikole da pokažemo koliko je zapravo nedostatak kadra i snažnih institucija doprinio da Crna Gora ne sačuva svoju nezavisnost nakon 1918. Godine, i shvatitmo o kakvim se problemima radi.

Karakteristično za ovaj period je da Crna Gora nakon Berlinskog kongresa na svoju nezavisnost gleda sa aspekta zemlje koja na Berlinskom kongresu nije prošla onako kako je mislila da treba da prođe, jer je „Velika” Crna Gora iz Sanstefanskog ugovora „smanjena“, pa se smatrala oštećenom. Tada će sav svoj napor do 1912. godine uložiti u svrhu povraćaja izgubljenih teritorija, što će sa kadrom koji je imala ići veoma teško.

Čovjek koji je zasigurno doprinio razvoju Crne Gore, ali koji snosi i najvišu odgovornost svakako je knjaz, odnosno kralj Nikola, koji nije imao jasnu političku strategiju kako budućnost Crne Gore treba da izgleda čak ni za njegova života. Ako mi znamo da jasna državna strategija ne postoji o tome što je Crna Gora i kakva je njena uloga, da se u njoj prepliće nekoliko vizija, a to je prije svega neka vrsta oslobođenja svih Slovena, pogotovu onih koji žive pod Osmanskim carstvom i Austrougarskom, da se ne zna ko treba da izvede to oslobođenje, mada kralj Nikola u toj ulozi vidi sebe, onda su nam dalja događanja jasnija. Kako je tu bio veoma važan srpski narod i srpski dvor a i neke druge stvari, crnogorski ideolozi su lutali zato što su umjesto da prave jednu nacionalnu strategiju sačuvanja Crne Gore da bi pravdali svoje osvajačke aspiracije prema Kosovu i prema Skadru išli u pravcu da miješaju svoju teorijsku viziju, kosovski i svetosavski mit, i još ponešto iz perioda prije 1878. što faktički nije postojalo, o čemu piše i dr František Šitek u svojoj knjizi *Narativi o identitetu*.

Upravo u tim kalkulacijama i želji da Crna Gora bude Pijemont Južnih Slovena oslanjaju se prije svega na Rusiju, što je koštalo Crnu Goru njene nezavisnosti jer nije postojala ni moderna politička misao niti je bila institucionalno jaka da očuva tu nezavisnost.

I onda, kada je došlo vrijeme u kojemu ne vlada Zakon, već „zakon jačeg“, Crna Gora nije uspjela da očuva svoju nezavisnost, pa će 1918. godine prosto da nestane. To će biti jedina zemlja pobjednica koja je uložila velike napore u borbi protiv centralnih sila a da joj se to nije isplatilo, čak će doći će do brisanja njenog subjektiviteta, njene nezavisnosti, pa će u naredni vijek ući u borbu za obnovu državnosti i nezavisnosti i proći trnovit put do 2006. godine.

Trebalo je prvo na teorijskim osnovama dokazati postojanje crnogorske nacije, crnogorske kulture, a onda crnogorske državnosti i hiljadugodišnje slovensko nasljeđe na njenome tlu. Dan danas, Crna Gora ima problema zbog otimanja njenog kulturnog nasljeđa i književnog stvaralaštva koje je uzelo maha nakon 1918. godine.

S jedne strane imamo brisanje crnogorskog individualizma, imamo pokušaj raznih konstrukcija o Srbima u Crnoj Gori kojih nema prije 1918. itd, itd.

U međuratnom period imamo politiku koja briše njeno postojanje ali imamo i neke iskorake. Prvo, treba pomenuti tekstove koji već tada pokazuju da crnogorska nacija postoji, da joj je nanijeta velika nepravda, da se njena istorija briše...

Sa druge strane, javlja se Komunistička partija koja uviđa da ne postoji kadar koji će objasniti i dokazati da su Crnogorci nacija, i da sve to što je stvoreno na tlu Crne Gore pripada Crnogorcima i drugim narodima koji su tu živjeli. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, postojao je jedan rigidan policijski režim, koji je sve te političke protivnike zatvarao i vodio protiv njih procese.

Kruna preplitanja ideja federalista i komunista je 1936. godina i Belvederski ustanak čije će ideje pobijediti poslije 1945. godine. Dok su Federalisti bili podijeljeni u shvatanjima položaja Crne Gore, Komunisti su osjećali veliko nezadovoljstvo crnogorskog naroda pa su dolaskom na vlast 1945. godine vratili Crnoj Gori subjektivitet, čime je dobila svoj Ustav i svoju Skupštinu, a onda će najtrnovitiji put imati zapravo crnogorska nacija za koju se govorilo da je „iz srpskog stabla iznikla crnogorska grana“.

Ustavom iz 1974. godine kaže se da je crnogorska nacija nastala iz crnogorskog a ne srpskog etnosa, što je praktično dokazano izgradnjom mauzoleja na Lovćenu šezdesetih i sedamdesetih godina, jer se željelo „izbrisati“ sve što je asociiralo na te konstrukcije pa je počela i institucionalna izgradnja Crne Gore. Tek u drugoj polovini dvadesetog vijeka dobijamo institucije koje bi to trebalo da rade,

Univerzitet, Akademiju nauka i druge ali kako vrijeme bude prolazilo njihova vizija nezavisnosti Crne Gore će se promijeniti...

Godine 1989. smijenjeno je rukovodstvo Crne Gore i pojedinci u njenim institucijama, tako da institucije koje su trebale da rade na zaštiti crnogorskog nasleđa padaju na ispitu jer prilaze jednoj novoj hegemonističkoj politici koja će Crnu Goru zarobiti. Srećom mi nijesmo imali rat, zahvaljujući pametnoj politici, ali smo to skupo platili posebno oni koji su nastavili da promovišu crnogorski ekskluzivitet...

Crna Gora neće uspjeti da stekne nezavisnost kad i druge zemlje bivše Jugoslavije, već će ući u zajedničku državu sa Srbijom pod Slobodanom Miloševićem.

Sredinom devedesetih godina u vladajućoj partiji Crne Gore javlja se vizija da se Crna Gora ne veže više za Beograd već za Brisel, da su u Crnoj Gori velike vjerske i nacionalne različitosti, da se Crna Gora ne može vezati samo za pravoslavlje jer je u njoj više religija, da je ona u stvari, Jugoslavija u malom, što je bio uvod u ponovno dobijanje nezavisnosti.

To je u stvari, najveći iskorak u crnogorskoj političkoj misli!

Međutim, od 2006 do 2019, iako se radilo na zaštiti crnogorske nezavisnosti, crnogorskog identiteta i crnogorske kulturne baštine, moram konstatovati da je to bilo više pregalaštvo pojedinaca nego samih institucija koje su nam i danas u velikoj krizi jer postoji bojazan da bi se nakon promjene postojeće vlasti promijenila i identitetska vizija Crne Gore.

Zato treba kadrovski ojačati institucije kako bi se nezavisnost bolje čuvala!

Iz biografije Marka Špadijera

Marko Špadijer je završio Filološki fakultet (grupa Svjetska književnost) u Beogradu.

U društvenom životu Crne Gore učestvuje duže od pola vijeka autorskim tekstovima, izjavama, intervjuima, književnim radom i drugim vidovima javnog intelektualnog djelovanja.

Obavljao je niz odgovornih stručnih, društvenih i političkih funkcija a njegovo znanje i iskustvo naročito su došli do izražaja u osnivanju Matice crnogorske, čiji

je generalni sekretar bio dvadeset godina.

Objavio je nekoliko knjiga od kojih je najaktuelniji roman o Cetinju *Bibliotekar*, a dobitnik je mnogih društvenih i državnih priznanja.

Uoči referenduma poručio je građanima da pred njima stoji samo jedan put – put do slobode, svoje kuće i ličnog dostojanstva, a da je sve drugo samoukidanje.

Za njega je 21. maj vratio na pozornicu prijestono Cetinje, i odredio mu obavezu da poveže prošlost i budućnost crnogorskog naroda u jedan istorijski sklad.

Izlaganje Marka Špadijera

Osvrnuću se na noviji put do crnogorske suverenosti, tj. na događaje od 1979. godine do danas. Kao što je Boban dobro primijetio, institucije koje smo formirali u socijalizmu nijesu bile dovoljno sazrele da nose nacionalnu svijest, a politička elita nije uspjela da se odupre politici Slobodana Miloševića koja je bila okrenuta srpskim interesima.

U institucijama je ipak ostao jedan broj ljudi koji se nijesu mirili sa tim, tako da počinje da se spontano stvara otpor toj za Crnu Goru pogibeljnoj politici.

Javlja se partije kao Liberalni savez, Socijaldemokratska partija i udruženja kao Udruženje nezavisnih književnika, Pen centar, Udruženje nezavisnih novinara itd.

Kod čelnih ljudi institucija, a najviše kod Crnogorske akademije nauka je uglavnom gotovo sve bilo vezano za Beograd, tako da se ona nije mogla isprситi u odbrani crnogorskog identiteta.

Iz nje su dolazile ideje da budu dio Srpske akademije nauka, a bili su se povezali duhovno sa Palama itd. Znači, dobra zamisao Ustava iz 1974 da se stvore institucije kojih nije bilo u Crnoj Gori nije dala očekivane rezultate, jer su stvorene na tim pogrešnim osnovama.

Treba reći i da je u XIX vijeku veliki broj vodećih kulturnih radnika koji su rukovodili ustanovama obrazovanja i informisanja u Crnoj Gori bili porijeklom iz Srbije i Dalmacije, što je presudno uticalo na širenje srpske svijesti.

U otporu ovakvoj politici i jačanju crnogorske svijesti najvažniju ulogu odigrao je Liberalni savez, posebno kod mladih.

Međunarodne okolnosti su takođe bile dosta komplikovane, a međunarodna zajednica nije davala nikakva ohrabrenja za crnogorske inicijative i referendum, već su smatrali da su formiranjem države Srbija i Crna Gora skinuli taj balkanski problem sa dnevnog reda.

Solana je govorio, kakva Crna Gora, nemate vi kapacitet da napravite državu itd, itd. Znači, sa najviših mjesta su dolazila obeshrabrenja. Da ne govorim o disproporciji dvaju članica države Srbije i Crne Gore.

Crna Gora je u dvočlanjoj zajednici gubila posljednje atribute ravnopravnosti i državnosti, pa je došlo vrijeme za odluku. Raskol u vladajućoj partiji nastao je na liniji protivljenja ili lojalnosti Slobodanu Miloševiću.

Jače kretanje ka suverenosti imamo od 1997/8, 'kad dolazi do podjele u vladajućoj partiji. Suverenistička struja je dobila prevagu, uspostavila državotornu retoriku i zadržala vlast.

Kako se veliki broj partijskih kadrova interesno vezao za suverenistički dio partije (koji je pobijedio) procijenili smo da treba organizovati Pokret za nezavisnu Crnu Goru od kadrova koji su bili srcem za ovu ideju kao bi doprinijeli uspjehu na budućem referendumu.

Stvoren je široki građanski pokret koji je okupio sve intelektualne, etničke i vjerske skupine i iseljeništvo koje su se zalagale za suverenost i evropski put Crne Gore.

U početku su vladajuće strukture u partiji na vlasti imale odbojan stav prema ovom pokretu, ali su vremenom shvatile da bi mogle imati koristi od njegovih aktivnosti, i onda su mu pristupili, a za njima su došli i kadrovi iz Akademije, Univerziteta itd, pa smo formirali Savjet pokreta koji je imao u svakoj opštini savjete koji su stvarali infrastrukturu za rad na budućem referendumu. Održali smo preko 50 sjednica Izvršnog tijela Savjeta pokreta u toku 2004, 2005 i 2006. Niko od članova Pokreta nije dobio ni jedan cent nadoknade za taj rad, svi su radili iz ubjeđenje, entuzijazma i želje da pomognu Crnoj Gori. Mislim da je to najčasnija i najplemenitija stvar koju smo radili u životu.

Kao aktivan učesnik u svemu tome vjerujem da je to bila prekretnica u stvaranju opšte crnogorske volje da imamo svoju državu.

Napravljen je referendum koji je i pored toga što je međunarodna zajednica bila nepravedna prema Crnoj Gori kada je odredila da je 55% potrebno za pobjedu. Međutim, rezultat je bio u našu korist tako da se može reći da je referendum bio zvjezdani trenutak crnogorske samosvijesti koji je zadivio svijet. Crna Gora je obnovila suverenitet bez rata, na demokratski način i napravila odlučan iskorak u budućnost. A budućnost ne možemo sačuvati bez jačanja institucija, ozbiljnije kadrovske politike, ali ni stalne posvećenosti građana i elite razvoju demokratije i predanosti nacionalnim interesima.

Referendumom je ovjeren državni subjektivitet i mogućnost samostalnog

razvoja crnogorskog entiteta, i to pravo je priznala međunarodna zajednica, pa je Crna Gora dobila novu ulogu u svijetu.

Danas, trinaest godina kasnije, sporost u realizaciji osnovne ideje referendumu vidljiva je na svakom koraku, iako se ne može reći da su te godine „pojeli skakavci“. Ali, nezadovoljstvo, prvo nezadovoljstvo suverenista u stvarima koje se tiču identiteta (đe je vidljivo da je država previše taktizirala) i još puno toga, lako je primijetiti.

Ali, mora se priznati da je napravljeno dosta iskoraka. Crna Gora je članica UN, zatim NATO saveza, što joj predstavlja najsnajžniji oslonac da očuva sopstvenost, kreće se dosta dobro prema članstvu u Evropskoj uniji, napravljeno je mnogo u infrastrukturi i na drugim poljima, a mnogo toga se promijenilo i u svijesti crnogorskog naroda.

Ali, nažalost, kao što sam rekao, previše je siromašnih i bogatih, previše je kriminala, nezakonitosti, a institucije nijesu dorasle da to zaustave, a ako nešto i naprave dobro, oni koji su protiv njih nastoje da to devalviraju.

Nažalost, nema ni suverenističkog bloka da pritiska državu za mnoga pitanja!

Referendum je pokazao da je istorijsko opredeljenje crnogorskog naroda da Crna Gora neće da bude ni srpska, ni ruska, ni južnoslovenska već crnogorska država svih ljudi koji je smatraju domovinom, i tu svijest treba čuvati i jačati.

Pripremio Vesko Pejović

povodom Dana nezavisnosti i 100-godišnjice Božićnog ustanka
organizuje predavanje

Sažetak predavanja Vladimira Jovanovića na tribini *Komitski pokret u mojkovačkom kraju od 1916. do 1924. godine*

Mojkovac (nekad se zvao Požar) je ušao u noviju crnogorsku istoriju ugovorom Berlinskoga kongresa. Tu se pominje u čl. 28 koji precizira da dio granicâ Knjaževine Crne Gore i Otomanske carevine „ide uz Taru do Mojkovca i približuje se Šiškom jezeru“.

Ispod Mojkovca Tara mijenja svoj pravac pružanja, i tu je najveće rječno proširenje u kompozitnoj dolini. Crnogorsko-turska granica iz 1878. išla je posred savremene mojkovačke opštine – rijekom Tarom, a onda se odvajala na desnoj obali od Ambarina (sadašnjega prigradskoga naselja Mojkovca) i išla uz Bjelasicu, dalje na Vasojeviće. Crnogorsko-turska granica je, dakle, od Mojkovca nizvodno pratila tok Tare pravcem jugoistok-ševerozapad, a uzvodno u svojem donjem toku, od Kolašina, pravcem šever-jug je Tara ostala u crnogorskoj knjaževini.

Mojkovačka sela na lijevoj obali Tare – Dobrilovina, Bistrica, Gojakovići, Donja Polja, Gornja Polja, Podbišće, Štitarica, kao i Bjelojevići na desnoj obali (obronci Bjelasice) – dotad naseljava skoro u potpunosti muslimansko stanovništvo. Izuzetak su starošedilačka bratstva Fuštići i Palevići, Veljovići (porijeklom iz Katunske nahije), zatim Rabrenovići u selu Bistrica (Bistrica Mušovića), Vučinići, tamošnji Grdinići i drevno dukljansko bratstvo Španjevići

u Gojakovićima, te još dva starocrnogorska bratstva iz Čeva, naseljeni u Štitarici – Vukovići (ogranak Raosavljevića) i Raosavljevići.

Muslimansko stanovništva tih sela se iselilo, iako im je garantovana potpuna jednakopravnost sa pravoslavnim Crnogorcima. Od 1886. u Štirarci, Poljima, Podbišću i Bjelojevićima su planski od Knjaževine Crne Gore doseljavane čitave porodice iz velikoga broja crnogorskih pravoslavnih plemena. Od crnogorske države naseljenici su dobijali zemljište, ponekad i kuće, te zajednička dobra – šume, izvorišta i pašnjake (katune). Oformljena je posebna kapetanija – *Polja Kolašinska*.

„Odlukama Berlinskog kongresa jasno je označeno da sva sela na desnoj obali Tare, od Mojkovca prema zapadu, pripadaju turskoj teritoriji“, piše dr Đoko D. Pejović, a „u nekima od njih se, i pored toga stanovništvo smatralo kao crnogorsko, pa mu je i odnos prema turskim vlastima bio takav“. U to vrijeme „turski“ Mojkovac ima karaulu, han i sedam muslimanskih kuća.

Bitka za oslobođenje Mojkovca od 9. oktobra 1912. je uopšte prva u Prvome balkanskome ratu, a Mojkovačka bitka 6. i 7. januara 1916. na svoj način je odredila tragičnu sudbinu Kraljevine Crne Gore.

Za Mojkovac poslije oslobođenja od Turaka 1912. nastaje nova faza u formiranju naselja: granica više ne dijeli jednu prirodnu geografsku cjelinu. Mjesto ranije ispostave, krajevi na desnoj obali Tare postaju opština, a njeno središte – Mojkovac. Mojkovačka opština pripala je Bjelopoljskoj oblasti – novoustrojenoj administrativno-teritorijalnoj jedinici Kraljevine Crne Gore. Polja Kolašinska su zadržala svoj raniji status. Tek poslije oslobođenja 1912. Mojkovac naseljavaju pravoslavni Crnogorici – najprije Tomovići, Kljajići, Mirovići, Minjevići, Žurići, Vlahovići, Vukovići, koji su došli uglavnom iz Štitarice i Polja. Prema popisu iz 1921. teritorija sadašnje Opštine Mojkovac imala je ukupno oko 4.300 stanovnika.

Crnogorske puške nijesu zamukle poslije Mojkovačke bitke 1916. godine.

Otpor austrougarskoj okupaciji u mojkovačkom kraju davali su pojedinci i grupe pripadnika crnogorske kraljevske vojske. U mojkovačkome kraju su ubijena dvojica komandira (vahmajstora) austrougarskih trupa. Prvi poginuli mojkovački komita je Manojlo Mišnić iz Bjelojevića. Mojkovački komiti su sredinom oktobra 1918. samostalno oslobodili kraj.

Komitiski otpor je nastavljen i nakon okupacije Kraljevine Crne Gore od strane Kraljevine Srbije 1918. godine.

Najistaknutiji borci *Za Pravo, Čast, Slobodu i Nezavisnost Crne Gore* iz mojkovačkoga kraja, kao i oni koji su dejstvovali u tome području, su:

Todor Dulović, Mihailo Dulović, Petar Dulović – sva trojica braće su poginuli u toj borbi, zatim, Radojica Orović, Boško Boričić, Ilija Ašanin, Mihailo Milikić, Rade Kršikapa, Tomo Kršikapa, Vučeta Dulović, Mojaš Tomović, Uroš Grdinić, Drago Prelević, Božo Rakočević, Radoš Bulatović, Drago Bulatović, Milovan Bulatović, Mašan Bulatović, Radonja Pešić, Savo Peković, Vukalica Marković, Adžo Bronja, Radomir Ivezić, Filip Đurđevac, Radun Jelić...

Gotovo svi oni su komitovali i protiv austrougarske okupacije.

Najpoznatiji ovdašnji komita bio je Todor Dulović, poručnik. Za svoju hrabru borbu i čojstvo dobio je omaže u djelima naših velikih pisaca Milovana Đilasa i Mihaila Lalića.

Đilas piše da je Todor bio: „odmetnik po dobrom glasu“, „hrabrosti imao napretek“, odlikovao se „razboritošću, a iznad svega čojstvom“, „od priprostog junaštva i dobrote“, „glasiti komit“, „i u tome kraju najozbiljniji protivnik nove vlasti“.

„U Bijelom Polju, nasred pijace, nekakav srbijanski podoficir skinuo je Todoru s glave kapu na kojoj je bilo slovo crnogorskog kralja – *H.I.* (Nikola Prvi). Todor se odmah podžombao s podoficirrom i smrvio mu petom kokardu njegovog – srbijanskog kralja Petra. Žandarmi su pojurili da uhvate Todora, ali ovaj je umakao“, navodi Đilas.

Lalić, između ostaloga, opisuje Todora Dulovića za doba austrougarske okupacije kao „neumornog, neustrašivog“. Nakon što komiti oslobodiše Crnu Goru, „mir je potrajao samo do dolaska srbijanske vojske kojoj je najpreći posao bio da razoruža Crnogorce“. „Nastalo je, piše Lalić, brecanje i vika, čerupanje, istrzanje i nasilje. Poslije toga je Todor Dulović, uvrijeđen, nepovjerljiv, sa dva brata, s puškom u ruci, pošao u šumu i nastavio komitovanje još četiri i po godine, to jest sve do pogibije 1923. godine“.

Za pogibiju Todora Dulovića osvetila se grupa nikšićkih komita: Ž. Nikčević, B. Radojičić, D. Adžić i drugi. Kod hana Mehmeda Džubure u blizini Gackoga, 1. maja 1923. žandarme – narednika Dragišu Janjića i Čamila Hadžipašića, „zaklali su, ostavivši na mrtvim žandarmima ceduljicu sa natpisom: **OSVETA ZA NAŠEGA DRUGA TODORA DULOVIĆA**“.

Prve oružane akcije mojковаčkih komita protiv srpske okupacije bile su u proljeće 1919. , a posljednja izvedena na širem području Mojkovca je ubistvo Boška Boškovića novembra 1924. godine.

Bošković je bio sreski načelnik, i od Beograda je dobio mandat, snage i sredstva da u krvi suzbije otpor okupaciji. Rovčani su ga smatrali najodgovornijim za

masakr nad njihovim plemenom koje je 1919–1920. u masovnome ustanku odbilo da se potčini Srbiji. Zato su ga i ubili. Takođe je likvidiran u Podbišću kod Mojkovca Boškovićeve glavni saradnik...

Srpski izvori tokom 1919. govore o grupi od oko 40 komita koji krstare i mojčkovačkim krajem uživajući podršku stanovništva, i čak planiraju oslobodjenje Bijeloga Polja.

U jednom izvještaju srpskih okupacionih vlasti od 15. juna 1919. godine navodi se da su Todor Dulović, njegova grupa i grupa komita iz Uskoka naveče otišli da prenoće kod Milije Barjkatara u Gornjoj Štitarici, u kojoj su boravili i 16. istoga mjeseca. Tada su komiti „zvali mještane iz sela Štitarice i Sjerogošta da se pobune i sa njima da zbacе srbijanske vlasti i da protjeraju vojsku, pa upravu da uzmu u svoje ruke“. *Milija Barjaktar* je – Milija Raosavljević, barjaktar Štitaričke čete, odlikovani junak minulih crnogorskih ratova.

U izvještaju ustaničkih vođa komandira Pera Vukovića i kapetana Boža Bećira o stanju u Crnoj Gori od 15. marta 1920. godine komandiru Marku Vučerakoviću govori se i o aktivnostima komitske grupe Todora Dulovića. U vezi s tim kaže se da Todor Dulović sa 20 crnogorskih vojnika preduzima gerilske akcije oko Tare i kroz Moraču, i da u Rovicima i okolini pomaže ustaničku akciju komandira (docnije brigadira) Ivana Bulatovića.

Oko Đurđevdana 1921. žandarmima je na Lepencu napravljena zašeda, petorica su ubijeni.

Srpske snage imale su gubitke i u sukobu s komitima i na Sinjajevini u maju 1922. godine.

Na Umuklome Viru između Štitarice i Trebaljeva na rijeci Tari komiti su 22. avgusta 1922. napali patrolu 3. čete 2. bataljona 48. pješadijskoga puka Vojske Kraljevine SHS. U borbi je ubijen jedan vojnik, a petorica su ranjeni.

Komita Drago Prelević kojem su srpske vlasti pripisivale 48 ubistava i ucijenile mu glavu na 100 000 dinara, likvidiran je na prevaru juna 1924. na Bjelasici.

Komiti Radoš i Drago Bulatović su tri godine zimovali u mojčkovačkom selu Žari kod Bogavaca i Jakšića.

Komita Mihailo Milikić iz Bjelojevića je 1930. još bio aktivan. Za njega se navodi da je neznanu kud pobjegao iz zatvora u Peći. Iste godine sudilo se u Beranama komitima Savu Pekoviću i Adžu Bronji.

Iz oskudne arhivske građe srpskih okupacionih vlasti ostali su lični opisi navedeni u počernicama protiv mojčkovačkih komita. Na primjer, navodi se da je „Radojica Ratkov Orović, star 19 godina, rasta malog, kose smeđe, lica okruglog,

očiju graorastih, brkova nema, usta i nosa običnih; Uroš Grujičin Grdinić, star 18 godina, rasta srednjeg, lica dugog, očiju graorastih, kose smeđe, brkova nema, nosa i usta običnih, “ itd.

Komita Boško Boričić je 1922. godine osuđen na smrtnu kaznu koja mu je 1925. godine smanjena na 20 godina, da bi konačno aktom o pomilovanju 1934. godine iz zeničkog zatvora bio uslovno oslobođen. Isto je i kod Radojice Orovića: doživotna, pa na 20 godina. Ilija Ašanin je takođe robijao u Zenici...

Ostao je sačuvan iskaz iz 1973. Panta Bogavca, nekad poznatoga Mojkovčanina, koji je, kao svjedok, opisao stanje nakon 1918. godine:

„U Crnoj Gori poslije ujedinjenja bilo je nekoliko velikih plemena, koja su bila protiv ujedinjenja i nijesu htjeli da budu podanici srpski, kao: Rovčani, Bjelopavlići, Piperi i drugi, i htjeli su da imaju svoju državu, jer su računali da su Crnogorci stariji od Srba“.

Neraspoloženje naroda mojškovačkoga kraja prema Kraljevini SHS usljed zabrane isticanja „zelenaške“ liste manifestovano je pobjedom komunista (KPJ) u Poljima, Podbišću, Štitarici, Bjelojevićima, Bistrici, Gojakovićima i Dobrilovini na parlamentarnim izborima 1920. godine...

Mojkovac, 24. maja 2019.

КУЛТИ СВЕТОГ ВЛАДИМИРА ДУКЉАНСКОГ

КУЛТИ I ШËН ВЛАДИМИРИТ ТË ДУКЉËС

| 1016-2019 |

Титрана • Елбасан
Tiranë • Elbasan

ЕГОРОП-ЕЛАСИ
 Мр Иван Јововић
Управа за дијаспору
 z. Ivan Jovović
Direktorja për diasporën
 Андреа Лукани
Национални музеј Титрана
 Andrea Lukani
Muzeu Kombëtar në Tiranë
 Миролуб Орландић
Матица црногорска
 Mirosljub Orlandiq
Matica crnogorska

понеђељак, 3. јун 2019. године у 19 часова
Амфитеатар испред манастира св. Владимира, Елбасан
 е хënë, 3 qershor 2019 në orën 19:00
Amfiteatri para manastirit të shën Vladimitrit, Elbasan

Izlaganje Ivana Jovovića u Manastiru Jovan Vladimir u Elbasanu

Sveti knez Vladimir Dukljanski – milenijumska ličnost Balkana

Nalazeći se pred ovim spomenikom vjere i kulture želim da naglasim da sam počastvovan što učestvujem u ovoj manifestaciji, koja se se održava u slavu ličnosti, u čijem oreol više od jednog milenijuma susrijeću i prožimaju različiti balkanski etniteti, konfesije i tradicije. Takođe, u ime Uprave za dijasporu Crne Gore želim da iskažem zahvalnost civilnim vlastima i prisutnim crkvenim velikodostojnici što imamo priliku da ove godine, po prvi put, zajednički obilježimo ovaj nesumnjivo značajan datum. Ovdje sam i u ime resornog državnog organa Crne Gore koji pruža podršku inicijativi Zajednice Crnogoraca u Albaniji i njenom predsjedniku gospodinu Marinku Ćulafiću, da ovakvim reprezentativnim programom, koji se realizuje sa ostalim kulturnim ustanovama iz Crne Gore i Albanije, unaprijedi institucionalne veze i jača prijateljstvo između dvije države, odnosno crnogorskog i albanskog naroda.

Predmet mog večerašnjeg saopštenja odnosi na sagledavanje nekih bitnih odrednica kulta Svetog kneza Vladimira Dukljanskog, kao milenijumske ličnosti Balkana. Kao zamjenik urednika i koautor monografije Svetom knezu Vladimiru Dukljanskom, publikovane na crnogorskom i engleskom jeziku, i član državnog

Odbora za obilježavanje jubileja u povodu 1000 godina od smrti ovog vladara i sveca mogu da posjedoćim da kult svetog kneza Vladimira nije više lokalna vjersko-narodna tradicija sela koja gravitiraju planini Rumiji, već je vraćen u kolektivnu memoriju crnogorskog naroda, uključujući i naše iseljeništvo.

Malo je tema koje su toliko dugo prisutne u narodnom predanju, historiografskim djelima, kao i u književnim i umjetničkim ostvarenjima, kao što je to slučaj sa svetim dukljanskim Knezom Vladimirom (970–1016). U proteklih hiljadu godina njegov kult je nastao i opstajao uporedo u narodnoj tradiciji i crkvenoj liturgiji, nalazio se između dokumentarne fikcije i istorijske zbilje. U osnovi, kult Svetog Kneza Vladimira je značajna poveznica Istoka i Zapada, medijum u kojem se susrijeću i prožimaju različiti narodi, kulture i religije, od Jadranskog do Crnog mora.

Riječ je o svecu nepodijeljenje Hristove crkve, koji ima latinski i grčki životopis, zasnovan na izvornom staroslovenskom, izgubljenom, predlošku. Po svojoj strukturi kult svetog Vladimira Dukljanskog oplemenjuje riznicu evropske civilizacije, kao visoko pozicionrana kulturološka vrijednost južnoslovenskih i balkanskih naroda. Ujedno njegov kult korespondira sa konceptom multikulturnog i građanskog društva. Zato je neobjektivno da o ličnosti svetog kneza Vladimira govorimo u nekim zadatim, uskim, nacionalnim ili administrativnim okvirima.

Burna istorija ovog prostora je svakako jedan od uzroka što je veoma malo

sačuvano materijalnih tragova iz perioda vladavine kneza Vladimira, kao i cijele dinastije Vojislavljevića. Ipak, zahvaljujući ritualu koji se održava na planini Rumiji u čast Svetog Kneza Vladimira, gdje se iznosi najstarija crnogorska relikvija – Krst Svetog Vladimira, sačuvana je memorija o najdubljim slojevima dukljanske duhovne i državne tradicije. Danas, kult Svetog Kneza Vladimira predstavlja značajnu smjernicu u razvoju savremenog crnogorskog duhovnog i državnog identiteta.

U slavu Svetog Vladimira održava se stoljećima procesija ili litija na Trojičindan ili Duhove kada se krst u ranim jutarnjim časovima iznosi na najviši vrh Rumije, i tom prilikom se blagosiljaju sve četiri strane Kneževine Svetog Vladimira. Po narodnom vjerovanju na ovom mjestu biće sagrađena nova crkva kada bude dovoljno sakupljeno kamenja. Tom prilikom mnogi pobožni poklonici (sve tri konfesije) za krstom nose po jedan poveći kamen i ostavljaju ga na već formiranoj gomili kamena, tumulu, koji inače potiče još iz antičkog perioda, na vrhu Rumije, kada započinje pravoslavno bogoslužjenje. Krst Svetog Vladimira je vlasništvo porodice Andrović iz sela Mikulići, a značajnu ulogu za opstanak ovog kulta tokom minulih vijekova pripada muslimanskom stanovništvu plemena Mrkojevića. Dakle, Malo koja relikvija u svijetu može u jednom danu, na jednom mjestu, stoljećima da okuplja pravoslavne, katolike i muslimane, kao što to slučaj sa krstom svetog Vladimira.

U djelu Popa Dukljanina sačuvana je latinska verzija Žitija sv. Vladimira, koja se nalazila u crkvi Svete Marije u Krajini, a nastala je na osnovu starijeg

predložka na slovenskom jeziku. Po ocjeni dijela naučne javnosti, *Žitije Svetog Vladimira* valjalo bi tražiti u periodu između 1075. i 1089. godine. Ono je imalo da posluži kao temelj nove dinastije, nakon što je dukljanskim vladarima priznata kraljevska titula i utemeljena nadbiskupska katedra u Baru. Ustanovljenjem kulta svetog vladara, začetnika dinastije, pribavljena je sva potrebna atribucija koja je u srednjem vijeku bila neophodna za stvaranje državnog legitimiteta. Dakle, kult svetog kneza Vladimira ustanovljen je u XI vijeku, te prvobitno pripada zapadnoj, latinskoj političkoj i crkvenoj teritoriji naseljenoj Slovenima.

O kultu Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog nakon 1215. godine, tj. prijenosa njegovih moštiju iz Krajine u Drač, kada ih je zaplijenio despot Epira Mihailo I Anđeo Duka, nemamo zadugo nikakvih spoznaja. U nedavno objavljenom *Sinodiku cara Borila* iz 1211. godine nalazi se Vladimirovo ime na spisku bugarskih vladara između Gavriila Radomira i Jovana Vladislava. Od tog vremena pa do uspostavljanja Zetske pravoslavne mitropolije u obnovljenom manastiru Prečiste Krajinske krajem XIV vijeka nemamo pisanih izvora, što ne znači da je kult Svetog Kneza Vladimira nestao iz crkvenih knjiga i narodne memorije. Naprotiv, sjećanje na dukljanskog kneza opstalo je u narodnom sjećanju o čemu svjedoče venecijanski dokumenti iz 1406. i 1426. godine, u kojima se spominje lokalitet Sveti Vladimir, na području današnje opštine Ulcinj, odnosno nekadašnje župe Oblik, koja je bila pod jurisdikcijom svačkog biskupa. Na istoj lokaciji, izvještaji barskih nadbiskupa iz XVII i XVIII vijeka bilježe postojanje katoličke crkve Svetog Kralja Vladimira. Do prve polovine XIX vijeka, mjesno stanovništvo je na utorak poslije Duhova, organizovalo narodnu procesiju ka vrhu brda Vladimir, gdje se, po njihovom vjerovanju, nalazila kraljeva crkva.

Prijenos moštiju, prvo u Drač, a zatim u Elbasan je vjerovatno uslovalo pojavu grčke legende o našem svecu, koja je prvi put publikovana od strane dračkog arhiepiskopa Kozme 1690. godine, prema jednom izgubljenom slovenskom originalu. Žitije i služba na grčkom jeziku sadrže određene istorijske kontradikcije i u potpunosti se razlikuju od katoličke verzije koja je prenesena u djelu Popa Dukljanina. Uostalom, čin Vladimirove smrti je različito prikazan u katoličkoj i grčkoj verziji žitija ovog sveca. Zbog nepoznavanja određenih istorijskih činjenica vezanih, prije svega, za prijenos njegovih moštiju, već od XVII stoljeća počinje preoblikovanje Vladimirovog žitija, gdje ga autori smatraju bugarskim, makedonskim, srpskim ili hrvatskim svetiteljem, često

zaobilazeći notornu historijsku činjenicu da je rođen, živio, vladao i sahranjen u svojoj prijestolnici Krajini u Duklji, odnosno današnjoj Crnoj Gori. Zahvaljujući Albanskoj pravoslavnoj crkvi, koja je legitimni sukcesor ovog kulta, imamo živu i neprekinutu tradiciju.

Kao što bilježi literatura, ime Jovana Vladimira se prvi put pojavljuje u natpisima iznad vrata manastirske crkve, koju je obnovio 1383. godine albanski velikaš Karlo Topija. Do spajanja imena dva sveca – Jovana i Vladimira, došlo je, kako se vidi iz natpisa, kada je albanski velikaš Karlo Topija, iako katolik, obnovio porušeni pravoslavni manastir Svetog Jovana (Šin-Don) i u njega smjestio mošti Svetog Vladimira. Široj javnosti je gotovo nepoznata činjenica da su u manastiru, gdje je dugo počivao Sveti Vladimir, ktitorski zapisi na tri jezika – grčkom, slovenskom i latinskom. Pod patronatsvom Ohridske arhiepiskopije njegovao se i širio kult Jovana Vladimira, i vremenom dobio novi oblik, što prepoznajemo u freskama, ikonama, bakrorezima i drugim likovnim formama u crkvama i manastirima Albanije, Makedonije, Bugarske, Grčke, Svete Gore, a Vladimirom lik je prikazan i u manastiru Svete Katarine na Sinaju. Kult svetog Vladimira je nakon iseljavanja pravoslavnog cincarsko – vlaškog elementa tokom XVIII vijeka iz predjela istočne Albanije stigao do prostora Austrougraske (danas na prostoru Srbije), a na osnovu jedne izgubljene crkvene knjige *Služba i žitije cara Jovana Vladimira Bugarskog i Ilirskog* iz 1716. godine zaključujemo da je ovaj kult dospio i do Rusije. Njegovo žitije i služba na grčkom jeziku nekoliko puta je štampano od kraja XVII do sredine XIX vijeka. Sa zapadne strane, zahvaljujući radnjama dubrovačkih i dalmatinskih historičara i književnika iz poznog srednjeg vijeka, sjećanje na Sv. Vladimira se oživljava na istočnoj obali Jadrana.

Treba naglasiti da su ne samo liturgija, nego i književnost i umjetnost uzdigle kult svetog kneza Vladimira na rang kulturološke vrijednosti južnoslovenskih i balkanskih naroda. Kako o dukljanskog knezu postoji neuporedivo više hagiografske povijesti nego verifikovanih historijskih podataka, to je uticalo da njegovo autentično ime sadrži apendiks kod pojedinih naroda. Tako je naziv ovog sveca kod Makedonaca i Srba *Jovan Vladimir*, Hrvata i Bugara *Ivan Vladimir*, a Albanaca *Djon Vladimiri*. Međutim, u *Ljetopisu Popa Dukljanina*, krsnom listu crnogorske historije i književnosti, i jednom od najznačajnijih srednjovjekovnih djela Južnih Slovena, ime dukljanskog kneza, kao ličnosti s kraja X i početka XI vijeka je VLADIMIR, što ujedno potvrđuju i vizantijski izvori toga doba.

Sve gore spomenuto jasno svjedoči da kult Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog može biti uporišna tačka za ponovno sagledavanje i preispitivanje kulturne istorije Balkana. U tom smislu treba podržati već uspostavljeni međunarodni projekt *Putevima svetog kneza Vladimira*, u cilju ne samo institucionalnog povezivanja nego i međusobnog upoznavanja balkanskih naroda, koji ne dijele samo isti prostor, već imaju u značajnom omjeru i zajedničku baštinu. Jedna od tih neizostavnih sastavnica jeste kult Svetog Kneza Vladimira Dukljanskog.

Elbasan, 03. jun 2019.

Obraćanje Branislava Mika Stanišića na promociji knjige

Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša, autorke Saše Brajović

Zadovoljstvo nam je da povodom obilježavanja jubileja 150 godina od ustanovljenja Danilovgrada, predstavimo knjigu Saše Brajović *Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša* u izdanju Matice crnogorske. Domaćin ove večeri je opština Danilovgrad.

Pozdravljam Zoricu Kovačević, predsjednicu opštine Danilovgrad i gospodina Ivana Brajovića, predsjednika Skupštine Crne Gore. Pozdravljam autorku knjige Sašu Brajović koja je večeras sa nama. Ljepši dar odiva nije mogla pokloniti njenom gradu i Crnoj Gori nego što je knjiga koju večeras promovišemo.

Pozdravljam sve prisutne, poštovoaoce Danilovgrada, a posebno uvažene govornike, Dragana Radulovića i Živka Andrijaševića.

Saša Brajović je istoričarka umjetnosti, redovna profesorica na Odjeljenju za istoriju umjetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu i Umjetničkom fakultetu Univerziteta Donja Gorica u Podgorici. Predaje evropsku umjetnost novog vijeka. Ona je našoj javnosti poznata prvenstveno preko svojih knjiga i članaka u prestižnim naučnim časopisima.

Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša

Ova knjiga nam ne govori samo o portretima knjaza Danila I već mnogo više od toga. Autorka kazuje da su fotografije i portreti bitni za razumijevanje ličnosti knjaza. „Predstava predstave, odnosno reprezentacija reprezentacije kompletan je proces. Čitalac i gledalac posmatraju posmatranje, određujući se u tome i prema svom ličnom nahodanju. Ova trostruka umnoženost teško se pojednostavljuje jer slikari rade na svim nivoima, a slika izlazi iz okvira.“

Zato je ova studija ujedno i uputstvo za nas obične gledaoce portreta ali i za poznavaoce. Prilikom knjaževe posete Parizu 1857. godine jedan će francuski novinar zapisati: „Princ koji uživa glas smjele hrabrosti obratio je pažnju na sebe njegovom mladošću, inteligencijom, sretnom mješavinom odlučnosti, dobrodušnosti i oholosti.“

Sa mnogo argumenata i ubjeđenjem možemo govoriti o autentičnosti knjige Saše Brajović. U njoj se sagledavaju okolnosti knjaževog života i djelovanja a autorka će zapisati da je knjaz: „...sproveo reforme poreskog sistema i vojske, popisao stanovništvo i vojne obveznike, uspostavljao diplomatsku službu, razmišljao o podizanju grada u Bjelopavlićima. Obnovio je školu na Cetinju, starao se o ponovnom pokretanju štamparije, brinuo se o školovanju crnogorskih mladića u inostranstvu. Da bi učvrstio kult svoje dinastije prenio je zemne ostatke Petra II na vrh Lovćena. Donio je Zakonik.“

Da je knjaz Danilo brinuo o Crnoj Gori posvjedočiće 88. graničnih znakova na tursko-crnogorskoj granici 1859. godine. Naći ćete u knjizi da su granice Crne Gore sa Osmanskim carstvom zvanično utvrđene potpisivanjem carigradskog protokola 17. aprila 1860. godine.

Svi portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša predstavljeni su u ovoj knjizi. Najprepoznatljiviji knjažev portret, svima nama poznat, autorsko je djelo Johana Besa urađen na osnovu snimka Anastasa Jovanovića. Autorka će zapisati: „Ovaj programski portret definiše Danila i kao stub crnogorske države i nacije. Jasno promovise njegovu centralnu ulogu u sticanju nezavisnosti države i stvaranje njenih zakona. Predstavlja ga u duhu tradicionalnog herojskog etosa, ali i u skladu sa modernom prezentacijom evropskih državnika. On je novi tip vođe, istovremeno Crnogorac i Evropljanin, ratnik i zakonodavac, lider i građanin. On je metafora uspostavljene države, koja će biti potpuno priznata na Berlinskom kongresu 1878. godine.“

Čitajući knjigu nijesam našao ni jedan razlog da ne povjerujem svemu napisanom. O tome svjedoči 531 fusnota, tako da je knjiga utemeljena na izvorima koji imaju potpuno istorijsko pokriće.

Knjigu preporučujemo čitaocima znajući da je u njoj ličnost knjaza Danila prikazana na istinit i jedan, rekao bih, u dosadašnjim istraživanjima prilično nov i originalan način.

**Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske
na promociji knjige**

Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša, autorke Saše Brajović

Knjiga Saše Brajović „Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša“, izborom teme o kojoj se ranije malo govorilo, tačnije: koja nije bila predmet interesovanja klasične crnogorske historiografije u znatnijoj mjeri, zatim obradom na visokom nivou uz korišćenje relevantne naučne literature, uz puno izvorne ljudske radoznalosti i iskrenog saosjećanja – predstavlja značajan doprinos crnogorskom razumijevanju *epohe* knjaza Danila. Uza sav rizik da mi neko zamjeri što upotrebljavam termin *epoha* da bih označio vremenski kratak period vladavine knjaza Danila – a riječ je od svega devet godina vlasti! – istrajaću na tom terminu i nastojaću da ga objasnim upravo u duhu knjige o kojoj večeras govorimo.

Autorica u svojoj knjizi o knjazu Danilu osvjetljava prostor za postavljanje nekoliko značajnih pitanja: kako se društva sjećaju? kako društva sebe razumijevaju – i održavaju živim! – kroz sopstveno sjećanje na prošlost? kako se vladar kroz samorazumijevanje onoga što radi predstavlja drugima? da li vladajućim ljudima i dominantnim državama u njegovom svijetu i vremenu, a do čijeg mu je mišljenja stalo, mora prilagoditi način predstavljanja nacije koju zastupa da bi ga uopšte razumjeli? najzad, da bi ga politički pomogli, ukoliko ga priznaju i prihvate ravnim sebi! Takođe, kako naša sadašnjost ocjenjuje takvo vladarevo prikazivanje sebe?

Pitanja je puno, i sva pristižu jedno za drugim. Vidjećete i sami kada budete čitali knjigu, neću da vam kvarim zadovoljstvo odgonetanja. Na neka od navedenih pitanja autorica odgovara direktno i bez oklijevanja, neka su samo naznačena i odgovor na njih moramo pažljivo iščitavati između redova, a neka se

sama nameću da ih sebi postavimo u plodnom dijalogu sa knjigom. I to je jedna od ključnih odlika dobrog pisca: on ne vlada samo sopstvenim tekstom, već i našim očekivanjem od bogate razuđenosti različitih značenjskih slojeva koje su sadržane u njemu. A profesorica Saša Brajović je temeljni poznavalac struke, a uz to i ozbiljna spisateljica, koja veoma vješto upravlja značenjima koja upisuje u svoj rukopis. Njena knjiga zahtijeva obaviještenu čitalačku pažnju i veoma aktivnu olovku u ruci, ali sasvim sigurno nije dosadna.

Epoha knjaza Danila u ovoj knjizi nije prikazana samo kroz analizu njegovih portreta – iako to sačinjava njen glavni dio! – već je rezultat naučnog osvjetljavanja iz nekoliko bitnih uglova. Autorica portrete koje tumači, u prvom redu razumijeva kao politički i nacionalni konstrukt državne reprezentacije vladara: u rasponu od „pojavi se još jedan egzotični knjaz na Balkanu“ kako ga je u početku predstavljala tadašnja štampa u Evropi, do izvještaja o audijenciji kod francuskog cara Napoleona III, i činjenice da zvanični atelje u Parizu, od strane dvora ovlašćen za portretisanje tadašnjeg plemstva i careve porodice, pravi portret knjaza Danila. Da bi na valjan način autorica uspjela da prikaže svoje čitanje transformacije vladarskog značaja knjaza Danila – koji su oličeni u njegovim službenim portretima – ona ih je povezala sa njegovim političkim, diplomatskim, ratnim i zakonodavno emancipatorskim postignućima. A ona su bila golema. U svakom od tih postignuća knjaz Danilo se uzdizao u sferi socijalno-političke reprezentacije, a samim tim i u svijesti o sebi i državničkom značaju onoga što čini. Međutim, u tim napredovanjima, jedna stvar je bila sasvim izvjesna i nepromjenjiva: knjaz Danilo je uvijek nastojao da se predstavi kao zastupnik crnogorske nacionalne ideje, onaj koji se državno nastavlja na ideju obnove Ivanbegovine, i koji svoj crnogorski narod nastoji uključiti u političku stvarnost tadašnje Evrope.

Uporedo s tom sferom svojega naučnog istraživanja, autorica posebnu pažnju posvećuje kulturi svakodnevnog života u domu knjaza Danila, ne zaobilazeći – često prećutkivanu – ulogu knjaginje Darinke u tome civilizacijskom dostignuću. Ona je, kao kći bogatog trgovca iz Trsta, Marka Kvekića – u do tada vladličansku Crnu Goru donijela elegantni uticaj ženske ruke. Autorica na jednom mjestu primjećuje: „Emocionalni odnos vladarskog para ne može biti tema istorijske nauke, a analiza eventualnog Darinkinog uticaja na politiku knjaza Danila nije tema ove knjige. Zato se ovdje može istaći jedino to da je, sudeći prema izvorima, knjaz Danilo u javnosti vodio računa o načinu ophođenja prema svojoj supruzi, crnogorskoj knjajinji. njegovo ponašanje bilo je saobraženo standardima kulture

ponašanja među evropskim suverenima, koju su određivale norme što ih je nametalo građansko društvo i javno mnjenje. Pouzdano se zna da je Danilu I, posebno na početku, supruga pomagala u učenju francuskog jezika i korespondenciji, kao i to da su zajedno, u skladu sa protokolom, dočekivali visoke zvanice na Cetinju, ili ih posjećivali u evropskim gradovima i prijestonicama. /.../ Prema njihovom, savremenim rječnikom kazano, partnerskom odnosu mnogi su bili podozrivi: ne samo Crnogorci, nenaviknuti na takvo ponašanje, već i evropske diplomate, iz različitih političkih pobuda, naročito u doba Knjaževog političkog okretanja prema Francuskoj i Zapadu. Izvjesno je da je međusobno poštovanje koje su Danilo i Darinka Petrović Njegoš u javnosti ispoljavali bilo izraz onovremene kulture ophođenja, koja je esencija svake kulture.“, naglašava autorica.

Matica crnogorska je u svojoj izdavačkoj djelatnosti posvetila dužnu pažnju *epohi* knjaza Danila o kojoj smo objavili sljedeće knjige: „Ubiše knjaza“ Momčila Šaletića 2001. i drugo izdanje 2007. godine, zatim „Politički spisi knjaza Danila Petrovića Njegoša“ koje je priredio Živko Andrijašević, prvo izdanje 2013. i drugo 2016. godine, dok smo ove godine na jubilej od sto pedeset godina Danilovgrada, objavili knjigu Saše Brajović, za koju takođe očekujemo ponovljena izdanja jer je interesovanje naučne i laičke javnosti znatno.

Danilovgrad, 6. jun 2019.

Izlaganje Ivana Jovovića na tribini

Crnogorski iseljenici u Latinskoj Americi – identitet i njihov odnos sa zemljom porijekla

Predavač

Dragana Otašević

Aktuelni globalni događaji ponovo su u fokus stavili migratorna kretanja, koja u stvari predstavljaju neizostavan segment ljudske civilizacije. Demografska kretanja, naročito ona koja sa sobom nose element inostranosti, predmet su pažnje svake ozbiljne države, koja te procese prati i proučava preko referentnih ustanova. U Crnoj Gori gotovo da do posljednje dvije decenije nije postojala institucionalna svijest o potrebi da se temeljno izvrši identifikacija vlastite dijasporu, već su se takvi pokušaji zasnivali na entuzijazmu pojedinaca. Tek nedavno ovaj kompleksan posao u dijelu svojih zakonskih nadležnosti preuzela je Uprava za dijasporu, koja na projektima od značaja za crnogorsko iseljeničtvo ostvaruje saradnju sa Maticom crnogorskom, s obzirom da ona predstavlja jedinu kulturnu ustanovu u Crnoj Gori koja se programski, prije svega, izdavačkom produkcijom u kontinuitetu bavi ovom tematikom.

Matica crnogorska je sa zadovoljstvom prihvatila organizaciju tribine *Crnogorski iseljenici u Latinskoj Americi – identitet i njihov odnos sa zemljom porijekla*, s obzirom da domaćoj javnosti ima mnogo toga zanimljivog i nepoznatog da saopšti istraživač crnogorske dijasporu u Latinskoj Americi mr

Dragana Otašević. U prilici smo da dobijemo adekvatne informacije o bitnim odrednicama identiteta našeg iseljeništva, u državama Argentini, Urugvaju i Peruu, gdje je inače dominantno skoncentrisana crnogorska dijaspora u Latinskoj Americi.

Ovom prilikom je važno ukazati na činjenicu da je istraživaču dijasporu mr Dragani Otašević bilo omogućeno obavljanje istraživačkog procesa na osnovu međunarodnog Memoranduma o saradnji koji je zaključen između Ministarstva vanjskih poslova – Uprave za dijasporu i Centra za istraživanje latinoameričkih migracija (CEMLA). Spomenuti memorandum je potpisan 13. jula 2017. godine u Ambasadi Crne Gore u Republici Argentini, u Buenos Ajresu. Predmetnim memorandumom mr Dragani Otašević dat je pristup bazama podataka o migratornim tokovima u Republici Argentini, s obzirom da je riječ o Centru koji posjeduje najveću bazu podataka o migracijama ne samo na tlu Argentine već i cijele Latinske Amerike. Svakako da stečeno iskustvo Dragane Otašević u radu sa našim iseljeništvom može rezultirati korisnim preporukama crnogorskim državnim organima i ustanovama u pogledu daljeg pristupa, tj. odnosa matice prema svojoj dijaspori. Ovo iz razloga što na tom, za nas u Crnoj Gori udaljenom, prostoru stasava peta generacija naših iseljenika koja posjeduje snažnu svijest o svom etnicitetu i zemlji porijekla.

Jedno je sigurno, da do sada nije bilo većeg interesovanja za njegovanje i unapređenje ukupne saradnje Crne Gore sa iseljeništvom iz Latinske Amerike, a za takav razvoj dešavanja neupitno je zaslužna Matica crnogorska, koja je bila inicijator ovog procesa.

Bar, 28. jun 2019.

Izlaganje Dragane Otašević na tribini u Baru

Crnogorska emigracija u Argentini, Urugvaju i Peruu identitet potomaka i njihov odnos sa zemljom porijekla

Izuzetno je važno naglasiti da je predmet moje studije bila stara crnogorska emigracija, tj. potomci crnogorskih iseljenika koji su ka zemljama Latinske Amerike počeli migrirati prije više od dva vijeka, i to oni potomci koji su danas članovi organizovanih i aktivnih crnogorskih zajednica koje su osnovane od strane raznih generacija potomaka, među kojima postoje čak i potomci četvrte generacije.

1. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je bio očuvanje crnogorskog identiteta u emigraciji, kao i odnosi između zemlje porijekla i emigracije. Kada je u pitanju **konceptualna delimitacija**, ovo istraživanje je konstruisano na osnovu kvalitativne istraživačke metodologije. U **teritorijalnom smislu**, istraživanje je limitirano na Argentinu (gradovi Saenz Penja i Maćagaj – Provincija Čako), Urugvaj (Montevideo i Karmelo) i Peru (Lima), gdje smo intervjuisali potomke crnogorskih iseljenika, njihove predstavnike, predstavnike diplomatskih predstavništava Crne Gore iz ovih zemalja, kao i autoritete Uprave za Dijasporu iz Podgorice. Kada je u pitanju **vremenska delimitacija**, ovo istraživanje smo posvetili analizi perioda između 2006–2017. godine, tokom kojih je Crna Gora obnovila kontakte sa njenom emigracijom, prije svega u Argentini, a zatim i u okolnim zemljama.

2. Pitanja istraživanja

1. Koji elementi crnogorskog identiteta su očuvani u Argentini, Urugvaju i Peruu?
2. Koji faktori su uticali da se crnogorski identitet očuva u Argentini, Urugvaju i Peruu 2006–2017?

3. Hipoteze

Na osnovu dva pitanja istraživanja postavila sam i dvije moguće hipoteze. I to, prva: da se u zajednicama prvenstveno očuvao kulturni i nacionalni identitet (koji ćemo kasnije analizirati iz dvije perspektive); druga: faktori koji su uticali da se identitet očuva i učvrsti su intenzivni odnosi koji su nastali između Crne Gore i njene emigracije nakon 2006. godine;

4. Ciljevi istraživanja

Generalni:

1. Saznati kako su intenzivni odnosi između Crne Gore i njene emigracije uticali na očuvanje crnogorskog identiteta u Argentini, Urugvaju i Peruu.

2. Saznati koji elementi crnogorskog identiteta su očuvani u zajednicama potomaka Crnogoraca u Argentini, Urugvaju i Peruu.

Da bismo realizovali generalne ciljeve, postavili smo i specifične

Specifični:

1. Analizirati odnose između Crne Gore i njene emigracije u Argentini, Urugvaju i Peruu u vremenskom periodu 2006–2017, kao i faktore koji su uticali da se identitet očuva.

2. Analizirati ponašanje, osjećanja, navike, običaje i sjećanja potomaka u cilju otkrivanja elemenata crnogorskog identiteta u njima.

5. Metodologija

Dizajn

Dizajn metodološkog aparata se sastoji iz teorijske analize pojma međunarodnih migracija, njenih vrsta, uzroka, posljedica i teorija koje mogu poslužiti za analizu raznih migratornih pitanja. Takođe, sastoji se iz analize kulturnog i nacionalnog identiteta. Metodologija je upotpunjena terenskim istraživanjem gdje sam koristila fleksibilne intervjue. Metodologija se sastojala i od upitnika koji je poslat autoritetima Uprave za dijasporu, i kulturalnog artefakta koji su potomci bili obavezni da popune.

Učesnici

Da bih odgovorila na postavljena pitanja i potvrdila postavljene hipoteze, te došla do saznanja o tome koji elementi crnogorskog identiteta su očuvani i odgovorila na prvo postavljeno pitanje, lično sam intervjuisala potomke Crnogoraca raznih generacija, članove organizovanih zajednica. Da bih odgovorila na drugo

pitanje lično sam intervjuisala predsjednike ovih zajednica, ambasadora Crne Gore u Republici Argentini, počasnog konzula Crne Gore u Provinciji Čako, počasnog konzula Crne Gore u Montevideu, počasnog konzula u Limi, kao i autoritete Uprave za dijasporu putem mejla.

Metodologija primijenjena na potomke:

1. Kulturalni artefakt je dokument koji je sadržao sedam fotografija iz različitih djelova svijeta (ali ne iz Crne Gore), fotografije na kojima su pejzaži, infrastruktura i prirodne ljepote koje imaju sličnosti sa onima u Crnoj Gori. Zadatak potomaka je bio da na ovim fotografijama pronađu elemente koji ih podsjećaju na geografiju, infrastrukturu i prirodne ljepote Crne Gore. Drugi dio artefakta odnosio se na obavezu potomaka da nacrtaju Crnogorku i Crnogorca u crnogorskoj tradicionalnoj nošnji, koristeći boje. Cilj ovog dijela metodologije je bio da pronikne u sjećanja i memoriju potomaka, kako su to njihovi preci njima opisivali Crnu Goru, a kako njen narod, kao i da dođemo do saznanja šta su oni vidjeli i šta im je ostalo urezano u pamćenju tokom njihovog skorašnjeg boravka u zemlji predaka (za one koji su imali priliku da posjete Crnu Goru).

2. Fleksibilni Intervju

Metodologija je upotpunjena terenskim istraživanjem gdje sam koristila fleksibilne intervjuje. Imala sam vodič sa trideset pitanja, ali bih, ukoliko bi ispitanik nekompletno odgovorio ili otvorio neku novu sferu teme za potomke generalno njihove životne priče, a za autoritete informacije koje su mogle biti od velike koristi za analizu odnosa, onda bih postavila i dodatno pitanje, nakon čega bi nastala i nova pitanja a u cilju kompletiranja ideje koju je ispitanik predstavio. Cilj ovog intervjuja bio je saznati koje crnogorske običaje i tradiciju danas njeguju, koje elemente kulturnog identiteta Crne Gore, da li govore crnogorski jezik, da li pripremaju crnogorska jela, da li posjeduju kulturnu zaostavštinu predaka, na koji način učestvuju u aktivnostima lokalne crnogorske zajednice, šta za njih znači obnova kontakata sa zemljom porijekla, šta za njih znači da imaju stalno organizovanu, aktivnu zajednicu, koji su to državni praznici Crne Gore koje slave, da li praktikuju pravoslavnu religiju, kao i da od njih čujemo šta oni smatraju najvažnijim karakteristikama crnogorskog identiteta, njihove osjećaje prema Crnoj Gori i šta za njih Crna Gora predstavlja, da li se osjećaju kao Crnogorci ili kao Argentinci, Urugvajci i Peruanci, itd.

Broj ispitanika: Argentina – deset potomaka (gradovi Saenz Penja i Maćagaj); Urugvaj –devet potomaka (gradovi Montevideo i Karmelo); Peru – četiri potomka (grad Lima);

Metodologija primijenjena na autoritete:

1. Fleksibilni intervjui

Metodologija je i ovom dijelu upotpunjena terenskim istraživanjem gdje sam koristila polustrukturirane-fleksibilne intervjue. Imala sam vodič sa dvadeset pitanja, ali bih ukoliko bi ispitanik nekompletno odgovorio ili otvorio neku novu sferu teme, za potomke generalno njihove životne priče, a za autoritete informacije koje su mogle biti od velike koristi za analizu odnosa, onda postavila i dodatno pitanje, nakon čega bi nastala i nova pitanja a u cilju kompletiranja ideje koju je ispitanik predstavio. Ambasadoru, konzulima i predsjednicima zajednica sam tokom intervjua postavila dvadeset pitanja a koja su imala za cilj doći do saznanja, od ambasadora: kako je započeta obnova kontakata Crne Gore sa njenom emigracijom u Latinskoj Americi, kada su se proizveli prvi institucionalni kontakti, šta su proizveli ti kontakti, koja je uloga ambasade bila u organizaciji zajednica, koja je uloga počasnih konzulata u očuvanju identiteta i šta je to što bi Crna Gora trebala uraditi da bi se ovi kontakti nastavili održavati. Od počasnih konzula cilj je bio saznati kako su nastale prve institucionalne veze zajednice koje se nalaze u gradovima-provincijama u kojima se nalazi počasni konzulat, koja je bila uloga konzulata u potrazi i organizovanju potomaka, koja je uloga konzulata u očuvanju crnogorskog identiteta u gradu-provinciji gdje se nalazi-gdje postoji visoka koncentracija potomaka, koji su nivoi odnosa konzulata i zemlje porijekla, o podršci konzulata organizovanim zajednicama, kakva je saradnja između konzulata i zajednice. Od predsjednika zajednica cilj je bio saznati kako, kada i zbog čega su organizovali crnogorsku zajednicu, koje su njihove aktivnosti, kako kolektivno članovi zajednica njeguju kulturni a kako nacionalni identitet njihovih predaka, važnost postojanja organizovane zajednice za potomke, odnos zajednice i konzulata, odnos zajednice i zemlje porijekla itd. Od autoriteta Uprave za dijasporu sam htjela saznati zašto je i kako Crna Gora započela obnovu kontakata sa svojom emigracijom u Latinskoj Americi, šta ona za Crnu Goru predstavlja, koje je aktivnosti Uprava realizovala u cilju očuvanja identiteta u ovim zajednicama, koja je uloga Savjeta za saradnju sa dijasporom, i koje aktivnosti Crna Gora planira u budućnosti a tiče se pomenutih zajednica.

Međunarodne migracije

Definicije

„Fenomen zbog koga se jedna ili više osoba raseljava/ju iz jednog mjesta u neko novo mjesto odredišta.“

„Međunarodne Migracije su privremena ili stalna promjena boravka jednog pojedinca ili grupe pojedinaca. Može biti privremena i stalna. Podrazumijeva kretanje koje prevazilazi međunarodne granice.“

Vrste

Radnici, profesionalci, izbjeglice, tražioci azila, reunifikacija porodice.

Kulturni identitet

„Kulturni identitet se formira zahvaljujući socijalnom učenju u okviru kulturnog nasljeđa, koje čine jezik, običaji, obrasci ponašanja, vrijednosti i stilovi življenja, a koji međusobno približavaju i udaljavaju društvene grupe“ (Jovanović, 2010).

Nacionalni i etnički identitet

„Svaku raspravu o naciji, te o etničkom i nacionalnom identitetu, i o društvenom identitetu uopšte, otežavaju ozbiljne terminološke poteškoće. Zato, kada se upuštamo u istraživanje fenomena tih identiteta upoznajmo najprije dva bliska a ipak različita pojma i entiteta: prvo pojam **etnički**, koji se sastoji od etničke skupine, etničke zajednice i etnički identitet, i drugo – pojam **nacionalni**, koji nastaje uz naciju, nacionalnu zajednicu, nacionalizam i nacionalni identitet“ (Korunić:2003).

Analizi nacionalnog, odnosno etničkog identiteta potomaka u ovom radu prethodila je opširna teorijska analiza ovog pojma, gdje smo se fokusirali prvenstveno na opis ovog pojma slijedeći opise autora Adama Smita, koji ga je analizirao iz zapadne i istočne perspektive.

1. Zapadna perspektiva i nacionalni identitet

„Pojam nacionalnog identiteta proizilazi iz nacije, nacionalne zajednice, nacionalizma“ (Korunić, 2003). „Koncept dominantno teritorijalan, na osnovu koga nacije moraju posjedovati teritorije“ (Smith, 1996). Koncept Domovine-zajednice za čije funkcionisanje su potrebne institucije i pravni okvir. Ovaj identitet potomci

su dobili na osnovu prava. Na osnovu ovog identiteta oni se nazivaju Argentinci, Urugvajci i Peruanci, jer su rođeni u ovim zemljama. Ovdje je izuzetno važno napraviti distinkciju između analize pojmova **državljanstvo** i **nacionalnost** (teorijski dva različita pojma) kod nas i u Latinskoj Americi. U Latinskoj Americi oba pojma su posmatrana kao ista. Dakle, onaj koji ima argentinsko državljanstvo je po nacionalnosti Argentinac,

ukoliko ima i državljanstvo npr Italije on je po nacionalnosti i Argentinac i Italijan, dok se kod nas ova dva pojma striktno razlikuju.

2. Istočna perspektiva i etnički identitet

Etničko, od grčkog *ἔθνος* – narod, je kategorija gdje se osobe međusobno identifikuju na osnovu zajedničkih predaka, nacionalnih, društvenih i kulturalnih sličnosti. U etničkim grupama se pridaje važnost zajednici. Ovaj identitet potomaka se može posmatrati kao nasljedni faktor, potraga za autentičnošću, unutrašnji glas, poziv predaka. Potomci su na osnovu ove teorije Crnogorci jer se osjećaju i smatraju Crnogorcima.

7. Pozadina

Pozadina ovog istraživanja se ogleda u značajnim talasima crogorske emigracije ka Argentini, Urugvaju i Peruu, njihovom organizovanju i identitetu kroz vrijeme. Crnogorci su se do 1918. godine, kada je Crna Gora – njihova zemlja porijekla nestala kao država, organizovali u crnogorskim zajednicama, kao i u zajednicama slovenske pomoći, pa čak i zajednicama Austrougara u Buenos Ajresu. Nakon 1918. godine Crnogorci se počinju organizovati sa imigrantima iz ostalih bivših jugoslovenskih republika (uglavnom sa hrvatskim imigrantima) u zajednicama koje su imale predznak „jugoslovenska.“ Proces jugoslavizacije koji je započeo odrazio se i na Crnogorce i njihove potomke u smislu njihovog organizovanja. Nastupile su decenije prekida kontakata sa matičnom državom (jedan potomak Crnogoraca iz Urugvaja neposredno pred intervju mi je rekao da su se mnogi Crnogorci i njihovi potomci u Urugvaju osjećali bez države porijekla, jer je većina njihovih predaka došla iz Crne Gore a ne iz Jugoslavije), odnosi su se svodili na one familijarnog tipa kod nekih porodica, dok bi neke u potpunosti gubile kontakt sa matičnom državom. Institucionalne veze sa Crnom Gorom nijesu postojale, već sa Jugoslavijom. Crna Gora je izgubila svoj nacionalni identitet, ali ne i etnički. Od intervjuisanih potomaka sam saznala da bi prilikom predstavljanja sebe uvijek pored riječi Jugosloveni dodavali i riječ Crnogorci.

Sve do 2006. godine kada je Crna Gora obnovila nezavisnost, Crnogorci i njihovi potomci su bili članovi jugoslovenskih zajednica. Bilo je i onih koji nijesu bili članovi nijedne zajednice, već su tako „rasuti“ po cijelom latinoameričkom kontinentu bili potpuno izolovani od zemlje porijekla. Nakon 2006. godine Crna Gora sebi postavlja kao jedan od najvažnijih spoljnopolitičkih ciljeva obnovu kontakata sa njenom starom emigracijom. To je i učinila sa onom u Latinskoj Americi.

Prije nego počnemo analizirati i prvi (onaj koji se odnosi na autoritete i odnose Crne gore sa emigracijom) i drugi dio istraživanja (onaj koji se odnosi na potomke i identitet), reći ću nekoliko rečenica o prvim dolascima Crnogoraca u Argentinu, Urugvaj i Peru, njihovom organizovanju i identitetu kroz vrijeme.

Argentina

Prvi dolazak Crnogoraca u Republiku Argentinu javlja se davne 1818. godine kada je porodica Damjanovic iz Kotora naselila teritoriju ove države. Procjene nekih autora koji su se do sada bavili temom ove emigracije su, da su Crnogorci počeli naseljavati Argentinu u većem broju početkom devetnaestog vijeka, dok je sredinom istog u Argentinu ušao najveći broj Crnogoraca, kao i početkom i sredinom dvadesetog vijeka. Emigracija ka Argentini se veže za individualne, ekonomske i političke razloge migracije. Glavne kolonije Crnogoraca u Argentini bile su: Dock Sud, Tandil, General Madariaga, Santa Fe, Provincija Čako (kolonija La Montenegrina) i druge. Može se reći da ne postoji provincija ili veći grad u Argentini a da u njoj danas ne živi makar simboličan broj potomaka Crnogoraca.

Organizacija prije 1918.

Prije 1918. godine u gradu Tandilu gdje se nalazila jedna od najvećih kolonija Crnogoraca (koji su radili u kamenolomu istoimenog grada) funkcionisala je Crnogorska zajednica uzajamne pomoći, dok je u obližnjem gradu General Madariaga funkcionisala i Crnogorska dobrotvorna zajednica Njegoš.

Organizacija nakon 1918.

Nakon 1918. godine Crnogorci se počinju organizovati zajedno sa imigrantima iz ostalih bivših jugoslovenskih republika (uglavnom sa hrvatskim imigrantima) u zajednicama koje su imale predznak „Jugoslovenska.“ Tako u narednim decenijama nastaju sljedeće zajednice: Jugoslovenska zajednica Njegoš, General Madariaga, Jugoslovenska dobrotvorna zajednica Durmitor, Provincija Čako, Jugoslovenska zajednica Naš Dom, Buenos Ajres (nastala od austrougarskog udruženja, Jugoslovenska zajednica Berisso, Jugoslovenski centar Tandil, Ujedinjeni Sloveni, Mar del Plata.

Nakon dezintegracije Jugoslavije mnogi potomci iseljenika (uglavnom Crnogoraca i Hrvata) su počeli da organizuju sopstvene zajednice, sa predznakom Crnogorska i Hrvatska. U predašnjem pasusu pomenute jugoslovenske zajednice danas funkcionišu, neke u većem neke u manjem procentu. Ono što se uočava jeste da su u posljednjim decenijama ove zajednice pretrpjele, može se reći krizu identiteta, što se može primijetiti i posmatrajući način realizovanja njihovih aktivnosti. Naprimjer, zajednica Ujedinjeni Sloveni, Mar del Plata svoje aktivnosti realizuje ispod zastava svih republika bivše Jugoslavije, Jugoslovenski centar Tandil pod zastavom Srbije i Crne Gore, Jugoslovenska zajednica Berisso pod zastavom Jugoslavije, Jugoslovenska zajednica Njegoš, General Madariaga pod zastavom Crne Gore, Zajednica Naš Dom pod zastavom Jugoslavije, Jugoslovenska dobrotvorna zajednica Durmitor pod zastavom svih republika bivše Jugoslavije, dok u centru ove posljednje zajednice danas stoji zastava Srba, Hrvata i Slovenaca.

Urugvaj

Prve migracije Crnogoraca u Urugvaj vežu se za dolazak 1830. godine porodice Ilić rodom iz Kotora. Na osnovu intervjua predstavnika zajednice saznali smo da su Crnogorci u Urugvaj masovnije počeli dolaziti početkom dvadesetog vijeka individualno. Kao i u Peruu, ovdje se radilo uglavnom o imigrantima iz Boke Kotorske mornarima i trgovcima prije svega. Krajem devetnaestog i početkom dvadesetog vijeka se javlja važnija ekonomska migracija a nakon nje i politička, nakon 1918 godine. Najvažnije kolonije: Montevideo, Karmelo, Salto i Paysandu.

Organizacija prije 1918.

Organizacija Crnogoraca u Urugvaju se uglavnom vezuje za neformalna okupljanja u Montevideu gdje bi se na raznim trgovima ili u kućama Crnogoraca isti okupljali jednom nedjeljno-mjesečno, dok je u Karmelu postojala Crnogorska zajednica uzajamne pomoći 1912. godine.

Organizacija nakon 1918.

Dvadesetih godina dvadesetog vijeka u Montevideu se organizuje zajednica „Bratstvo“ koja okuplja Crnogorce i imigrante iz ostalih republika. Ova zajednica je prestala da funkcioniše i da postoji nakon dezintegracije Jugoslavije, tj. nakon zatvaranja ambasade Jugoslavije u Montevideu. Potomci Crnogoraca su bili bez organizovane zajednice do 2015. godine.

Peru

Prvi imigrant sa prostora Crne Gore u Peru, doselio davne 1537. godine, bio je Bokelj koji je preko Španije emigrirao u ovu latinoameričku zemlju. Prema procjenama predstavnika crnogorske zajednice iz Lime, krajem osamnaestog vijeka u Peru ulazi veći broj Crnogoraca čija je migracija bila individualne i ekonomske prirode, dok 1948. godine preko Njemačke dolazi više od sto Crnogoraca. Glavne kolonije su: Lima, Merced (Provincia de Chachamayo), Oxapampa (Provincia de Oxapampa).

Organizacija prije 1918.

Nije postojala organizovana zajednica Crnogoraca, već neformalne zajednice, kao i Slavjansko dobrotvorno društvo.

Organizacija nakon 1918.

Slavjansko dobrotvorno društvo je okupljalo i veliki broj Crnogoraca. Ovaj klub se u kasnim decenijama dvadesetog vijeka transformiše u Hrvatski pod nazivom „Dubrovnik“. Potomci Crnogoraca su bili bez organizovane zajednice do 2016. godine.

Identitet potomaka

Kao što se proces „jugoslavizacije“ prenio iz matične države u emigraciju, tako je i proces „obnove crnogorskog identiteta“ imao još veći uticaj ne samo u matici, već i u dalekoj Latinskoj Americi, prvenstveno u Argentini. U vremenu kada je Crna Gora odredila svoj budući put i kada je među svojim ciljevima već imala i planirala obnovu nezavisnosti, već početkom dvadeset prvog vijeka u Buenos Ajresu i Provinciji Čako potomci Crnogoraca počinju da se organizuju međusobno, misonareći u ovim provincijama kao glasnici obnove crnogorskog identiteta. Već 31. oktobra 2003 godine u Buenos Ajresu se formira zajednica *Zeta* koja okuplja potomke crnogorskih iseljenika, čiji je cilj bio približavanje potomaka matičnoj zemlji i učvršćivanje crnogorskog identiteta. U provinciji Čako se u tom periodu takođe postavljaju temelji za organizovanje zajednice Kralj Nikola, Čako. Godine 2006. Crna Gora obnavlja svoju nezavisnost nakon čega dolazi do nacionalnog „buđenja“ ne samo u Crnoj Gori, već i širom emigracije u Argentini i okolnim zemljama.

8. Rezultati istraživanja

Odnosi Crne Gore sa emigracijom

Ovdje već raspoložemo sa rezultatima prvog dijela istraživanja koji se odnose na informacije dobijene od strane predstavnika Uprave za dijasporu, ambasade Crne Gore u Republici Argentini, počasnih konzulata iz Seanz Penje, Argentina, Montevidea, Urugvaj i Lime, Peru i predsjednika crnogorskih zajednica iz istoimenih gradova. Rezultati ovog dijela istraživanja nam pomažu da dođemo do saznanja na koji način je Crna Gora stvorila institucionalne veze sa njenom starom emigracijom u ovim državama, kako su te veze intenzivirane i koji su faktori ovih odnosa uticali da se crnogorski identitet očuva i učvrsti u ovim zemljama.

Uprava za Dijasporu

Od autoriteta Uprave za dijasporu dobili smo informacije da je Crna Gora u vremenskom periodu 2006–2017 bila izuzetno posvećena intenziviranju kontakata sa njenom starom emigracijom u Latinskoj Americi, ali i da je zabilježen i visok stepen interesovanja potomaka Crnogoraca iz ovog dijela svijeta za državu maticu.

UZD je relativno mlada institucija. Godine 2013. Centar za iseljenike transformisan je u UZD kao dio MVP Crne Gore. Uspostavljanje ove institucije je doprinijelo u velikoj mjeri da se odnosi Crne Gore i njene stare emigracije u Latinskoj Americi učvrste i održe, što je potomcima pomoglo u očuvanju crnogorskog identiteta.

Crna Gora je kroz ovu instituciju počela institucionalno da se povezuje s ovom emigracijom, počevši od one najbrojnije u Argentini. Godine 2014. Vlada Crne Gore je usvojila projekat Zakona za saradnju sa iseljenicima, dok je 2015. godine uspostavljen organ Savjet za saradnju sa iseljeništvom među čijim izabranim članovima su izabrani i predstavnici crnogorskih zajednica iz Argentine (dva predstavnika), Urugvaja (jedan predstavnik), Bolivije (jedan predstavnik) i Perua (jedan predstavnik).

Predstavnik iz Perua je takođe izabran za predsjednika odbora za širenje crnogorske zajednice u svijetu. Predstavnici savjeta se jednom godišnje sastaju u Podgorici gdje analiziraju aktivnosti istog iz prethodne godine i donose razne odluke za sljedeću godinu. Savjet je savjetodavno tijelo koje učestvuje u dizajnu i implementaciji Strategije za saradnju sa iseljeništvom. Cilj ovog tijela je očuvati i promovisati odnose između zemlje porijekla i iseljenika. Savjet započinje i nad-

gleda aktivnosti koje su vezane za očuvanje nacionalnog identiteta, kulture, tradicije, kao i aktivnosti koje se tiču širenja crnogorske zajednice u svijetu, kao i one koje se tiču pozicije i prava iseljenika u svijetu. Na osnovu gore pomenutog možemo zaključiti da Savjet ima veliku ulogu u očuvanju crnogorskog identiteta u latinoameričkim zemljama.

Najvažnije aktivnosti UZD u smislu očuvanja crnogorskog identiteta u Argentini, Urugvaju i Peruu

Među najvažnijim aktivnostima koje su vezane za staru crnogorsku emigraciju u Argentini, Urugvaju i Peruu, UZD ističe Memorandum o saradnji potpisan između MVP Crne Gore-UZD i CEMLA centra (Centro de estudios migratorios latinoamericanos) iz Buenos Ajresa a u cilju prikupljanja podataka o ulasku crnogorskih emigranata u Republiku Argentinu. Na osnovu ovog projekta Crna Gora će doći do oficijelnih statističkih podataka o broju i karakteristikama emigranata, na osnovu čega može započeti da vodi statističku bazu podataka za iseljeničtvo u Latinskoj Americi.

UZD je bila i organizator prvog kursa crnogorskog jezika u provinciji Čako 2011. godine, u provinciji Santa Fe 2014. godine, u Montevideu 2016. Drugi veoma važan projekat UZD odnosno Vlade Crne Gore je i finansijska podrška za izgradnju crnogorske kuće u provinciji Čako, koja je već izgrađena, i koja će služiti potomcima da u njoj organizuju razne aktivnosti koje imaju za cilj očuvanje crnogorskog identiteta. Takođe UZD izdvaja prvo učešće potomaka Crnogoraca iz Argentine i Urugvaja u školi *Crna Gora Moja Postojbina* 2017. godine kao važnu za održavanje njihovih odnosa sa državom maticom. Potomci u školi su mogli učiti o istoriji, kulturi i tradiciji Crne Gore kroz razne radionice. Takođe je 2015. godine UZD u saradnji sa Fakultetom za crnogorski jezik organizovala jednogodišnji kurs crnogorskog jezika za dva potomka iz Argentine. Ove, posljednje dvije aktivnosti se mogu posmatrati kao polazna tačka u smislu očuvanja odnosa sa starom emigracijom i njenog identiteta, jer potomci ono što su naučili u školi direktno mogu prenijeti i ostalim članovima zajednice u sklopu njihovih aktivnosti i motivisati iste da iskoriste mogućnosti koje im država porijekla nudi a koje se tiču podrške u očuvanju identiteta.

Prema mišljenju autoriteta UZD veoma je važno da se crnogorski identitet očuva u inostranstvu, a posebno u onim djelovima svijeta gdje imamo staru emigraciju. Zbog toga je UZD je 2017. godine finansirala i prevod prve knjige o istoriji Crne Gore na njihovm maternjem (španskom) jeziku. UZD smatra da su gore pomenuti

projekti od izuzetne važnosti za očuvanje jezičkog, kulturnog i nacionalnog identiteta u emigraciji, i da to mora biti glavni zadatak naše države u budućnosti. Potomci moraju znati da domovina njihovih predaka brine o njima.

S obzirom da sam na Institutu za politike migracija i azila u Buenos Ajresu pod akademskim mentorstvom analizirala pitanje dobijanja državljanstva matične države od strane potomaka imigranta, osvrćući se na prakse nekoliko država koje imaju staru emigraciju u svijetu, a imajući u vidu ekonomsku, političku, kulturalnu i istorijsku stvarnost Crne Gore (kao i činjenicu da Crna Gora trenutno ne priznaje dvojno državljanstvo), pokušala sam da dođem do mogućeg rješenja ovog pitanja, za potomke Crnogoraca iz Latinske Amerike. Stoga sam pitala UZD da li postoji mogućnost da u skorije vrijeme Crna Gora usvoji takve politike koje će dozvoliti potomcima Crnogoraca iz Argentine, Urugvaja i Perua da dobiju državljanstvo matične zemlje. Dobila sam odgovor da se crnogorsko državljanstvo može steći rođenjem na teritoriji Crne Gore, prijemom, i na osnovu međunarodnih ugovora, te da ova populacija sada ne može dobiti državljanstvo zemlje porijekla, ali da može aplicirati za dokument *iseljenička knjižica* koju je UZD počela izdavati svim licima u inostranstvu koje vode porijeklo iz Crne Gore a koja nemaju crnogorsko državljanstvo. Ova knjižica služi za identifikaciju iseljenika i njihovih potomaka sa Crnom Gorom. Ovaj projekat se može posmatrati kao bazni kada je u pitanju stara emigracija, jer se njime pruža mogućnost potomcima da budu pismeno identifikovani sa zemljom porijekla, što predstavlja veoma veliki napredak naše zemlje u smislu saradnje sa ovim tipom emigracije.

Na pitanje da li je Crna Gora odnosno UZD kreirala specifične politike i programe za staru emigraciju u Latinskoj Americi, dobila sam odgovor da za sada isti ne postoje, ali da će se u dogledno vrijeme marljivo raditi na kreaciji i implementaciji istih.

Ambasada Crne Gore u Republici Argentini

Početak obnove odnosa između Crne Gore i njene emigracije u Argentini, Urugvaju i Peruu može se povezati sa političkom situacijom Crne Gore na početku dvadeset prvog vijeka, te je veoma važno vratiti se u taj period i analizirati ga, da bi bili u stanju da zaključimo na koji način je isti uticao na obnovu kontakata sa emigracijom. Nakon 2006. godine i obnove nezavisnosti Crne Gore u istoj je nastao proces nacionalnog buđenja i od strane države i od strane njenog društva. Država je u tom procesu postala mnogo svjesnija o važnosti njene emigracije u svijetu, (samim tim i one stare u Latinskoj Americi) za njeno nacionalno i kulturno

biće. Zašto je Crna Gora započela čvrstu i veoma ozbiljnu obnovu kontakata? Razlozi su jednostavni. Država koja je obnovila svoju nezavisnost htjela je da obnovi i svoju emigraciju, odnosno da obnovi kontakte s istom koja je njen nerazdvojivi dio na kraju svijeta. Emigracija koja je bila decenijama udaljena i kojoj je prijetila još veća asimilacija i udaljenje.

Prvi kontakti ove emigracije sa matičnom državom odnose se na ličnu posjetu predsjednika zajednice *Zeta* gospodina Rodolfa Jokanovica Crnoj Gori, gdje su i započete ideje o institucionalizovanju ovih odnosa koje je kasnije uslijedilo. Ubrzo je uslijedila i prva oficijelna posjeta Crne Gore Argentini 2009. godine gdje je tadašnji ministar vanjskih poslova Milan Roćen posjetio emigraciju u provinciji Čako. Nakon ove posjete uslijedilo je otvaranje počasnog konzulata Crne Gore u ovoj provinciji. Ovdje su započete institucionalne veze. Nakon ovih aktivnosti Crna Gora otvara i počasni konzulat u Montevideu, Urugvaj. Ove aktivnosti krunisane su otvaranjem prve ambasade Crne Gore u Republici Argentini.

Uloga ambasade u povezivanju i organizaciji ove emigracije bila je od velike važnosti. Njena strategija koja se odnosi na saradnju sa emigracijom i očuvanjem crnogorskog identiteta u ovim zemljama, je bila veoma jasna. Ambasada je sa potomcima osnovala razna udruženja u raznim djelovima Latinske Amerike. Rad ambasade je učinio da se potomci „vrate“ i približe zemlji porijekla, da uspostave odnose s istom i na porodičnom i na institucionalnom nivou. Ova strategija je imala za cilj i širenje mreže počasnih konzulata koji su kasnije otvoreni u Buenos Ajresu, Rosariju, Čileu, Brazilu i Peruu.

Ambasador među najvažnijim aktivnostima u ovim odnosima ističe oficijelne posjete Crne Gore njenoj emigraciji. Među njima i posjetu ministra vanjskih poslova Crne Gore 2011. godine, 2016. posjetu tadašnjeg premijera Crne Gore. Ove dvije posjete su ključne tačke uspostavljanja i učvršćivanja ovih odnosa. Oficijelne posjete čine veće povjerenje između emigracije i matične države, odnosno čine da potomci osjećaju da se njihova zemlja porijekla interesuje za njih i da brine o njima. Takođe, rad počasnih konzulata je veoma važan. Počasni konzulati su otvoreni u onim gradovima u kojima postoji najveća koncentracija potomaka, te isti u velikoj mjeri pomažu zajednicama potomaka i njihovim aktivnostima, i služe im kao most za ostvarivanje i održavanje kontakata sa matičnom zemljom. Počasni konzulati su ključne tačke saradnje zajednica sa matičnom državom. Oni su prvi kontakt zajednice sa Crnom Gorom. Može se reći da ukoliko jedna zajednica ne funkcioniše dobro, da ni konzulat ne funkcioniše kako treba. Počasni konzulati su čuvari crnogorskog identiteta na terenu.

U vezi važnosti postojanja diplomatskih predstavništava Crne Gore u ovim zemljama, dobili smo odgovor da je isto veoma važno. Bez diplomatskih institucija bilo bi veoma teško ojačati rad zajednica. Počasni konzulati su npr oni koji pomažu i podržavaju aktivnosti zajednica i zajedno sa ambasadam glavni kontakt sa zemljom porijekla. Bez ambasade i počasnih konzulata bilo bi veoma teško uspostaviti i održavati institucionalne veze sa ovom emigracijom čije su karakteristike veoma specifične. Bez njih Crna Gora ne bi bila prisutna u ovim državama.

Aktuelna situacija organizovanih zajednica definiše se kao dovoljno dobra, ali i da je potrebno podržati njihov rad u budućnosti. Zajednicama su potrebni projekti koje će kreirati i implementirati institucije iz matične zemlje. Veoma je važno naglasiti da ove zajednice nijesu organizovane, niti su njeni članovi skorašnji iseljenici koji su prije nekoliko godina doselili, već od strane potomaka iseljenika koji su uselili u ove zemlje prije skoro dvjesto godina. Zato im je potrebna konstantna podrška od zemlje porijekla u održavanju i očuvanju njihovog izvornog identiteta. Održavanje ovih zajednica i očuvanje identiteta u istima isključivo zavisi od projekata zemlje porijekla.

Počasni konzulati

Provincija Ćako

Broju potomaka crnogorske latinoameričke emigracije najveći je provinciji Ćako. Odnosi Crne Gore i njene emigracije u provinciji Ćako prije 2006 godine su se odnosili na familijarne odnose, određen broj porodica imao je kontakte sa svojim rođacima u Crnoj Gori, dok institucionalne veze uopšte nijesu postojale decenijama.

Potreba otvaranja počasnog konzulata u provinciji Ćako javila se jer su potomci željeli da budu oficijelno predstavljeni od strane matučne države, a najviše zbog brojnosti potomaka u ovoj provinciji.

Otvaranje konzulata je dozvolilo da se potomci približe zemlji porijekla, da saznaju mnogo više o svom identitetu i svojim porodicama, da istraže svoje korijene. Takođe je otvaranje konzulata pomoglo da se Crna Gora na ovim prostorima promoviše, da se čuje o Crnoj Gori u provinciji Ćako, ne samo na nivou potomaka Crnogoraca, već kompletnog stanovništva ove provincije.

Jačanje odnosa sa zemljom porijekla je započeto nakon otvaranja konzulata. Konzulat je radio i radi puno na povezivanju potomaka iz Ćaka pomažući im da

ostvare kontakte sa Crnom Gorom i pomažući im da dođu do informacija o mogućnostima koje im Crna Gora nudi.

Odnosi između konzulata i zajednica su veoma čvrsti. U svim aktivnostima koje organizuje počasni konzulat učestvuje zajednica, i obratno. Sve aktivnosti koje zajednica organizuje a čiji je cilj očuvanje crnogorskog identiteta su podržane od strane konzulata. Zajednica na osnovu komunikacije sa konzulatom ima direktnu vezu sa matičnom državom. Rad konzulata je nesumnjivo uticao u velikoj mjeri na očuvanje identiteta u ovoj zajednici.

Glavne aktivnosti ovog diplomatskog predstavništva u vezi sa emigracijom su: kontaktirati i povezati potomke, pomoći im da istraže svoje korijene, pružiti im sve potrebne informacije o Crnoj Gori. Konzulat takođe organizuje proslave domovinskih odnosno državnih praznika Crne Gore (npr 2016. godine je pripremljeno veliko oficijelno slavlje povodom desetogodišnjice od obnove nezavisnosti Crne Gore). Državne praznike konzulat proslavlja svake godine.

Kao pozitivna posljedica rada ovog konzulata ističe se jačanje crnogorskog identiteta u ovom dijelu Argentine. Prema konzulu, veliki broj potomaka u ovoj provinciji je uvijek njegovao karakteristike identiteta njihovih predaka, običaje i tradicije, dok oni koji iz raznih razloga to nijesu mogli raditi sada upoznaju u sklopu aktivnosti zajednice i konzulata.

„Najveća prednost postojanja počasnog konzulata Crne Gore u Čaku jeste što potomci nemaju potrebu da direktno kontaktiraju institucije u Crnoj Gori već mogu kontaktirati direktno konzulat (ovdje potomci imaju i olakšavajuću okolnost koja se odnosi na jezičke barijere prilikom komunikacije sa institucijama matične države). Takođe, konzulatu se mogu obratiti za sve informacije koje se tiču istraživanja svojih korijena, saznanja o nekim tradicijama i običajima Crne Gore, ukoliko su im potrebne informacije o putovanju u zemlju svojih predaka“, navodi konzul.

Postojanje ovog diplomatskog predstavništva je ojačalo osnivanje i održavanje zajednice, kao i to da se ojača svjesnost među članovima zajednice o njihovim precima, prezimenu, korijenima i sl. Konzul naglašava da ove rezultate nije proizveo samo rad konzulata, već i ambasade Crne Gore u Buenos Ajresu i crnogorsko-argentinske fondacije iz Kotora.

Montevideo

U vezi sa odnosa emigracije sa Crnom Gorom prije 2006. godine konzul naglašava da su se potomci Crnogoraca u Urugvaju uvijek osjećali daleko od Ju-

goslavije, jer su njihovi preci u Urugvaj uselili dolazeći iz Crne Gore. Postojale su samo familijarne veze i to simboličnog broja porodica, dok institucionalne veze uopšte nijesu postojale. Nakon 2006. godine ova situacija se promijenila. Ne prvih godina, ali kasnijih da, a najviše nakon otvaranja konzulata u Montevideu, nakon čega je nastala ideja obnove kontakata potomaka sa zemljom porijekla. Potreba otvaranja konzulata u Montevideu odnosila se na približavanje potomaka matičnoj zemlji. Ovaj konzulat kao i onaj u Čaku ima direktan kontakt sa zemljom porijekla i velikim brojem njenih institucija kao što su: Uprava za dijasporu, Ministarstvo kulture, Matica crnogorska, Fakultet za crnogorski jezik, itd.

Na osnovu ovih kontakata realizovan je značajan broj projekata u crnogorskoj zajednici Urugvaja koje konzulat iz Montevidea podržava, aktivnosti koje se odnose na očuvanje crnogorskog identiteta.

Kao i u Čaku konzulat i zajednice organizuju veliki broj aktivnosti. Ukoliko zajednica sama organizuje, konzulat će uvijek podržati te aktivnosti. Konzulat je most između zajednice i Crne Gore. Sve što je zajednici i njenim članovima potrebno iz Crne Gore mogu dobiti ili saznati preko konzulata.

Glavne aktivnosti konzulata prije svega se ogledaju u oficijelnoj reprezentaciji Crne Gore u Urugvaju, radu sa zajednicom, tj. pružanje isintitucionalne podrške njenim aktivnostima, obilježavanju državnih praznika Crne Gore. Konzul direktno povezuje intenzivne odnose zajednice sa zemljom porijekla sa očuvanjem identiteta u zajednicama, govoreći: „Danas potomci Crnogoraca u Urugvaju su mnogo svjesniji svoje zemlje porijekla, svoga identiteta, njihovo znanje o Crnoj Gori je u velikoj mjeri aktuelizovano.“

Rad ambasade sa emigracijom Crne Gore u Buenos Ajresu utiče puno i na rad konzulata i na rad zajednica, jer se na taj način institucionalne veze i saradnja učvršćuju.

Lima

Politika koju je Crna Gora implementirala nakon 2006. Godine, a koja se tiče povezivanja sa svojom emigracijom u svijetu bila je uzrok da se potomci Crnogoraca iz Perua počnu povezivati sa Crnom Gorom. Ovdje su potomci postavili cilj koji se odnosi na pronalazak svih onih osoba u Peruu što vode porijeklo iz Crne Gore da se povežu i približe zemlji porijekla. Nakon ovih koraka počeli su se organizovati u zajednicu koja je oficijelno osnovana 2016. godine. Motiv otvaranja konzulata Crne Gore u Peruu bio je prije svega da okupi potomke iseljenika koji su bili zainteresovani za povezivanje sa matičnom zemljom, kako na familijarnom

tako i na institucionalnom nivou. Opisujući početak uspostavljanja institucionalnih odnosa sa Crnom Gorom, konzul kaže: „Postojala je jedna brojčano važna grupa potomaka Crnogoraca koje je bilo potrebno podržati, pomoći im da uspostave odnose sa domovinom, kao i sa drugim potomcima Crnogoraca u Latinskoj Americi.“

Slučaj potomaka u Peruu je različit od slučajeva u Čaku i Montevideu zato što su oni decenijama bili praktično izolovani, tj. nijesu postojale veze sa Crnom Gorom, čak ni one rođачke. Takođe su postojale velike razlike i u očuvanju identiteta. Crnogorski običaji i tradicije u ovoj emigraciji nijesu bile zadržane koliko u prethodne dvije. Postojao visok stepen osjećaja da pripadaju Crnoj Gori, kao i sjećanja o pričama njihovih predaka što su im ostale urezane u memoriji, ali koje su bile „sakrivene“ dugo, negdje unutar svakog potomka. Potomci iz Čaka su imali rođачke veze, oni u Urugvaju tek simbolično, dok potomci iz Perua nijesu imali apsolutno nikakve kontakte sa Crnom Gorom. Vežanost sa zemljom porijekla se ogledala samo u emocionalnom smislu.

Aktivnosti ovog konzulata su intenzivne u obilježavanju državnih praznika Crne Gore gdje učestvuju članovi zajednice. Njegovo otvaranje doprinijelo je da se odnosi sa Crnom Gorom uspostave i da se razvijaju, kao i da se obnovi i očuva crnogorski identitet.

Prema riječima konzula, dogodila se totalna otvorenost između zemlje porijekla i emigracije, desilo se puno pozitivnih promjena, potomci se svakog dana sve više vraćaju svom identitetu, uče o istom.

Postojanje i rad ambasade u Buenos Ajresu sa emigracijom prema riječima konzula od izuzetne je važnosti: „Ambasada je naša glavna adresa za komunikaciju sa Crnom Gorom. Za nas je prepoznavanje aktivnosti naše zajednice od strane ambasade od velikog značaja, to nas motiviše da još više radimo.“

Potomci iz Lime i okolnih gradova učestvujući u raznim aktivnostima koje organizuje zajednica i konzulat uče o karakteristikama crnogorskog identiteta. Zanimljivo je da je ovaj konzulat pokrenuo projekat koji motiviše potomke da se vrate svom izvornom identitetu, da praktikuju crnogorske običaje i tradiciju.

Organizovane zajednice potomaka

Čako

Prvi koraci ka osnivanju crnogorske zajednice u Čaku realizovani su početkom prošle decenije. Predsjednik zajednice „Kralj Nikola“ nam je rekao da su oni jedna

grupa potomaka koji su svjesni istorije Crne Gore kao i aktuelnosti u istoj odlučili da prestanu s djelovanjem u jugoslovenskoj zajednici i formiraju svoju crnogorsku. Osnivanje zajednice imalo je za cilj očuvanje crnogorskih običaja i tradicije koji su se u Čaku u velikoj mjeri održavali tokom decenija, ali ih je bilo potrebno učvrstiti i više promovisati. Zajednica je organizovana za jačanje crnogorskog identiteta. Ali buđenje i svjesnost o aktuelnostima u zemlji porijekla nijesu jednako uticali na sve potomke. U provinciji Čako živi najveći broj potomaka Crnogoraca u Latinskoj Americi, ali oni koji danas učestvuju u aktivnostima zajednice samo su simboličan broj ove grupe. Zbog toga zajednica radi puno na podizanju nivoa svijesti kod potomaka o aktuelnostima u zemlji porijekla i važnosti njihovog učešća u zajednici. Zajednica je neformalno osnovana prije otvaranja konzulata, dok je njen rad institucionalizovan nakon otvaranja istog. Takođe su otvaranje konzulata i njegov rad u velikoj mjeri uticali da se rad zajednice poboljša.

Zajednica u Čaku je vrlo posvećena očuvanju crnogorskog bića na ovim prostorima. Glavne aktivnosti koje se realizuju su sljedeće: komemorativni nacionalni akti, važni državni akti gdje crnogorska zajednica uvijek prisustvuje noseći zastavu Crne Gore i potomci koji nose nacionalnu nošnju, zajedno sa ostalim inostranim zajednicama, zatim učestvuju na proslavi dana imigranata gdje prezentuju crnogorsku kulturu i tradiciju, kao i na svim drugim događajima na kojima se prezentuju kulture inostranih zajednica kojih je u Argentini puno. Za ovu zajednicu su izuzetno važne i kulturne razmjene koje se se realizovale a koje se odnose na njihovo učešće u snimanju dokumentarca o crnogorskoj emigraciji u Latinskoj Americi (RTCG), kao i projekat u sklopu koga je jedan član zajednice pohađao jendogodišnji kurs jezika u Crnoj Gori. Predsjednik ističe važnost posjeta iz Crne Gore u njihovoj zajednici, kako oficijelnih tako i onih drugih: „Može se reći da nam posjete iz Crne Gore pomažu da se ujedinito. Kad god neko dođe iz Crne Gore mi ga posmatramo kao najrođenijeg, kao brata koga nijesmo vidjeli dugo godina. Tada svi potomci žele doći, pričati sa tim osobama, pitati ih o Crnoj Gori. Zamislite koliko se naše zadovoljstvo uvećava kada su u pitanju oficijelne posjete?“

Kontakte sa zemljom porijekla ova zajednica realizuje preko predstavnika Savjeta, konzulata i ambasade u Buenos Ajresu.

Montevideo

Motiv osnivanja zajednice u Montevideu bio je preporoditi crnogorski idnetitet. Ciljevi iste su ujedinjenje potomaka i „otkrivanje“ Crne Gore i njene kulture.

Glavne aktivnosti ove zajednice koje uglavnom organizuje u saradnji sa konzulatom su: kurs crnogorskog jezika koji se stalno održava, festival balkanskog filma gdje svake godine prikazuju i filmove crnogorske produkcije, okupljanja članova zajednice i pripreme gastronomskih specijaliteta iz Crne Gore, organizovanje proslave državnih praznika Crne Gore. Opisujući ovu posljednju aktivnost predsjednik nam je rekao: „Proslava dana nezavisnosti Crne Gore nas održava i ujedinjuje, zato što ova aktivnost privuče uvijek najveći broj članova zajednice.“ Ova zajednica je realizovala veoma važan za očuvanje identiteta *online* kurs crnogorskog jezika. Za njih su značajne i kulturne razmjene kao npr ona gdje su potomci imali priliku da pohađaju školu *Crna Gora moja postojbina* na Ivanovim koritima 2017. godine. Ovakvi projekti su prema mišljenju predsjednika bazični za održavanje crnogorskog identiteta u njihovoj zajednici.

Kontakte sa zemljom porijekla ova zajednica realizuje preko predstavnika Savjeta, konzulata i ambasade u Buenos Ajresu. Ona takođe direktno ostvaruje i održava kontakte sa raznim crnogorskim institucijama kao što je Uprava za dijasporu, Ministarstvo kulture, Ministarstvo prosvjete, Crnogorska kinoteka, itd.

Za njih, veoma je važno da se odnosi sa Crnom Gorom jačaju, jer se na taj način jača i njihov identitet. Predsjednik kaže da ovi odnosi utiču 50% na očuvanje identiteta, dok preostalih 50 % predstavljaju rad i saradnju potomaka.

Lima

Cilj osnivanja zajednice u Peruu bio je da se potomci mogu povezati i ujediniti, što je imalo za cilj da u budućnosti imaju mjesto okupljanja gdje bi dijelili iskustva o Crnoj Gori, učili o njoj, i promovisali je.

Osnovni motiv koji ih je pokrenuo bio je da potomci mogu saznati odakle su njihovi korijeni, odakle su njihovi preci, iz kog grada i mjesta iz Crne Gore. Prije svega, njihov cilj je bio identifikovati se sa Crnom Gorom, ojačati osjećaj pripadnosti istoj.

Glavne aktivnosti koje ova zajednica realizuje se odnose na vraćanje potomaka svom izvornom identitetu, a kroz razne mini projekte koje zajednica i konzulat organizuju u sklopu kojih uče o tradiciji i običajima Crne Gore, pravoslavnoj religiji njihovih predaka, pokušavajući da iste usvoje i praktikuju i na taj način obogate peruansku kulturu, a samim tim i ne predaju zaboravu kulturu svojih predaka. Aktivnosti ove zajednice i konzulata su uticale da se u Peruu počne prvi put uvoziti crnogorsko vino.

Kontakte sa zemljom porijekla ova zajednica realizuje preko predstavnika Savjeta, konzulata i ambasade u Buenos Ajresu.

Opisujući veze sa Crnom Gorom i njihovim uticajem na identitet potomaka, predsjednik kaže: „Porodice koje učestvuju u aktivnostima zajednice su veoma privržene crnogorskoj nacionalnosti. Oduvijek smo svi imali taj osjećaj, da smo potomci Crnogoraca, ali taj osjećaj se učvrstio mnogo nakon uspostavljanja odnosa sa Crnom Gorom.“

O važnosti ovih veza za zajednicu predsjednik nam je rekao da su ih proizvele među potomcima želju za povezivanjem i upoznavanjem Crne Gore, da su ih ujedinile i učvrstile rad zajednice.

10. Rezultati istraživanja II

Očuvan crnogorski identitet u zajednicama potomaka. Potomci prve, druge, treće i četvrte generacije

Kulturni identitet

Očuvanje kulturne memorije, crnogorske tradicije i običaja, kulturne zaostavštine, obilježavanje važnih datuma pravoslavne religije, prisutnost crnogorskih stavova, priprema tradicionalnih crnogorskih jela i pića, poznavanje tradicionalnih pjesama, promocija kulturnih i nacionalnih vrijednosti Crne Gore.

Nacionalni i etnički identitet

Nacionalni – Argentinci, Urugvaji, Peruanci

Etnički – Crnogorci

Bezuslovna ljubav prema zemlji porijekla, čvrst osjećaj pripadnosti, proslava važnih domovinskih datuma, idealizovanje zemlje porijekla.

Argentina

Kad su u pitanju sjećanja potomaka o izgledu Crne Gore, na fotografijama su pronašli elemente koji ih podsjećaju na nju, kao npr: planine, snijeg, planinu Durmitor, pravoslavne crkve, ulice i kuće od kamena, plaže, gradove poput Budve, Kotora kao i Manastir Ostrog.

Učesnici su nacrtali sve djelove crnogorske muške i ženske narodne nošnje, počev od opanaka do crnogorske kape, čak i najmanje detalje koje ona sadrži. Potomci su izrazili i sjećanja o njihovim precima kako su u koloniji La Montenegrina

slavili određene praznike noseći crnogorsku nošnju i pjevajući pjesmu „Oj javore zelen bore“, i kako su igrali crnogorsko oro.

U ovoj zajednici postoji veliki broj predmeta koji su kulturna zaostavština, počev od raznih fotografija predaka, medalja kojima su njihovi preci bili odlikovani u crnogorskoj vojsci, stari ručni satovi, drveni sanduci u kojima su donosili stvari iz Crne Gore, crnogorska dječja nošnja stara osamdeset godina, crnogorski revolver, stare zastave, stare slike poznatih ličnosti istorije Crne Gore (Njegoš, kralj Nikola), dokumenti poput pasoša Kraljevine Crne Gore i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, itd.

Postoji velika prisutnost praktikovanja pravoslavne religije. Intervjuisani potomci su kršteni u pravoslavnoj crkvi, dok samo određen broj njih praktikuje u potpunosti pravoslavlje. Većina u svojim domovima obilježava simbolično slavu porodice, Božić pravoslavni kao i Pravoslavnu Novu Godinu.

Kad je u pitanju crnogorski jezik, većina intervjuisanih ga govori, ali stari crnogorski jezik koji obiluje arhaizmima. Govore onim jezikom koji su govorili njihovi preci. Kako jezici naroda evoluiraju, a potomci decenijama nijesu imali kontakt sa Crnom Gorom, tako crnogorski jezik u Ćaku nije modernizovan, već je zadržan u izvornom obliku. Postoje i potomci koje govore elementarni nivo crnogorskog jezika a koji su naučili tokom organizovanih kurseva. Neki su čak tokom intervjuja pjevali pjesme na crnogorskom:

„Oj đevojko dušo moja / što mirišu njedra tvoja, / ali dunjom, al nerandžom, / ali dušom đevojačkom.“

Ona mu odgovara:

„Ni tom dunjom, ni nerandžom, / no ovom dušom đevojačkom” (druga generacija).

„Pod onom, pod onom/ gorom zelenom, / i onom i onom / Lovćen planinom, / malo se malo se / selo viđelo...” (druga generacija).

Takođe članovi ove zajednice pripremaju veliki broj crnogorskih jela: pitu, kačamak, raštan, kaštradinu, kisjelo mlijeko.

Značajna je i prisutnost karakteristika crnogorskog naroda među potomcima. Među njima se može osjetiti puno časti, pravednosti i ponosa što pripadaju Crnoj Gori. Primjećuje se i veliko znanje o istoriji Crne Gore i najvažnijim istorijskim činjenicama, kao i o aktuelnostima u njoj.

Potomci se osjećaju kao Crnogorci. Kažu: „Osjećam se više kao Crnogorac nego kao Argentinac. Stvarno. Ja volim Argentinu, ali se osjećam kao Crnogorac. Ja sam potomak dvije babe i dva đeda Crnogorca“ (druga generacija); „U mojoj krvi

teče crnogorska krv. Ja mogu biti i jesam oficijelno Argentinac (njen državljanin), ali se osjećam kao Crnogorac“ (prva generacija).

Za potomke je veoma važno da imaju organizovanu zajednicu gdje se mogu družiti sa ostalim potomcima i na taj način održavati i očuvati crnogorski identitet: „Veoma je važno da imamo organizovanu zajednicu jer na taj način najbolje možemo sačuvati naš identitet i ne predati zaboravu naše tradicije i običaje“ ; „Učešćem u zajednici naučio sam mnogo o Crnoj Gori, o običajima i našoj tradiciji“ (druga generacija); „Mnogo mi znači učešće u aktivnostima naše zajednice zato što, ukoliko je ne bismo imali, mnogo toga bi se izgubilo, počev od kontakata sa Crnom Gorom, običaja i svega. Ovako smo uvijek u pripravnosti, znamo šta se dešavalo, šta se dešava i šta se može desiti“ (druga generacija); „Učešćem u zajednici sam naučio mnogo toga o Crnoj Gori, saznao sam da su svi moji daleki preci iz Crne Gore , naučio sam da slavim slavu mojih predaka, i još mnogo toga“ (druga generacija).

Urugvaj

O tome kako izgleda Crna Gora i njena geografija, potomci iz Urugvaja su na fotografijama pronašli elemente koji ih podsjećaju na sljedeća mjesta u Crnoj Gori: manastir Ostrog, Herceg Novi, Budva, Kotor, Sutomore, kuće i ulice od kamena. Jedan potomak je čak pronašao elemente koje ga podsjećaju na mjesto u kojem su rođeni njegovi preci (mjesto Gradac).

Potomci iz Urugvaja su pokazali znanje o većini djelova crnogorske nacionalne nošnje. Jedan potomak je nacrtao Crnogorku i Crnogorca u kompletnim nošnjama kako igraju crnogorsko oro. Crnogorac je predstavljen kao visoka osoba sa grubim crtama lica i grubom konstrukcijom tijela, s brkovima, sa pištoljem za pojasom, dok je Crnogorka predstavljena kao visoka žena sa grubim crtama lica, i u položaju koji pokazuje da prati Crnogorca u njegovim aktivnostima.

Sačuvana je simbolična kulturna zaostavština: fotografije predaka, torbice u kojima su njihovi preci nosili dokumenta tokom puta, pravoslavne ikone, slike poznatih ličnosti i mjesta Crne Gore (kralj Nikola, Ostrog, primorje, selo predaka).

U ovoj zajednici postoji simboličan broj potomaka koji su kršteni u pravoslavnoj crkvi. Većina potomaka je rimokatoličke religije, ali svi oni u okviru aktivnosti koje realizuju u cilju održavanja običaja predaka danas obilježavaju Pravoslavnu Novu Godinu i pravoslavni Božić isključivo kao tradiciju predaka. Ova zajednica je 2017. godine organizovala proslavu Pravoslavne Nove Godine u Montevideu za potomke Crnogoraca iz svih latinoameričkih zemalja.

Kada je u pitanju crnogorski jezik, značajan broj intervjuisanih potomaka ga govori, simboličan je broj onih koji govore stari crnogorski jezik (potomci u Ćaku), drugi dio koji je naučio osnove crnogorskog na skorašnjim kursevima, kao i oni koji su u sklopu ovih kurseva usavršili jezik do te mjere da sada drže kurs ostalim potomcima. Ovdje je vrlo važno napomenuti slučaj jednog predstavnika ove zajednice koji je za samo dvije godine naučio da govori piše i čita na crnogorskom, kao i da prevodi oficijelna dokumenta u administraciji zajednice.

U ovoj zajednici stalno su prisutna crnogorska jela i pića. Potomci uglavnom pripremaju, sarmu, ajvar, domaću pogaču, priganice, šopsku salatu. Veoma je zanimljivo da je ova zajednica u dalekom Urugvaju počela proizvoditi i rakiju po ugledu na crnogorsku, koju pakuju u flašama sa etiketom na kojoj se nalazi crnogorska zastava.

Potomci se osjećaju kao Crnogorci čak do četvrte generacije. Oni su Urugvajci po rođenju i odrastanju u toj zemlji, ali se u srcu osjećaju kao Crnogorci. Navodimo odgovor na pitanje jednog iz četvrte generacije Crnogoraca šta može da nam kaže o svojim dvama identitetima – urugvajskom i crnogorskom: „Osjećam se više kao Crnogorac nego kao Urugvajac. Ja Gerardo se osjećam više kao Crnogorac nego kao Urugvajac. Bez govora. Ja nemam dva identiteta, već jedan“ (četvrta generacija).

Koliko je važno za njih učešće u aktivnostima zajednice rekli su da ih vraća ka zemlji porijekla. Ovdje je jedan potomak prve generacije nepostojanje kontakata sa Crnom Gorom prethodnih decenija opisao kao mrak u kojem su toliko decenija živjeli, a da su obnovom ovih kontakata ugledali svjetlost, uspjeli su da se pronađu i povežu međusobno.

Za njih je kao i za potomke iz Ćaka veoma važno da imaju organizovanu zajednicu. „Okupljajući se u zajednici mi na taj način čuvamo od zaborava naš crnogorski identitet, zato što tu dijelimo naša sjećanja i impresije o Crnoj Gori, priče o našim precima, o obnovi veza“, kaže jedan iz treće generacije.

Lima

Potomci iz Perua su Crnu Goru opisali kao državu staru jedan milenijum. Na fotografijama su pronašli elemente koji ih podsjećaju na planinu Lovćen, Skadarsko jezero, crnogorsku obalu i luksuzne hotele, gradove poput Budve, Kotora i Perasta.

Nacrtali su sve elemente crnogorske nošnje. Veoma je zanimljivo da su potomci iz ove zajednice nacrtali Crnogorca i Crnogorku u jednoj sasvim tipičnoj ratnoj

situaciji. Potomci iz Perua su predstavili Crnogorca kao visokog brkajliju u narodnoj nošnji kako stoji na ivici jedne strmine, dok je Crnogorka uz njega, lijepa i elegantna seljanka u nošnji i s pletenicama na glavi. Crnogorac za pojasom ima oružje. Oboje posmatraju podnožje planine.

Članovi ove zajednice posjeduju simboličan broj predmeta koji su dio kulturne zaostavštine. To su uglavnom stare fotografije i dokumenta predaka.

Kada je u pitanju pravoslavna religija i slavljenje važnih datuma iste, rekli su nam da su roditelji i dalji preci u Peruu praktikovali slavlje određenih datuma, ali da se posljednjih decenija puno tih običaja izgubilo. Međutim, tokom učešća u aktivnostima zajednice potomci danas sa velikim interesovanjem uče o ovim običajima. I pored toga što su svi rimokatolici, kao tradiciju i običaje svojih predaka proslavljaju posljednjih godina Badnje večer, Božić i Pravoslavnu Novu godinu. Ove praznike potomci uglavnom proslavljaju u okviru zajednice gdje se okupljaju. Takođe na simboličan način obilježavaju i slave svake porodice čiji su članovi i članovi zajednice.

Kad je u pitanju crnogorski jezik, u ovoj zajednici ne postoje članovi koji ga govore, ali neki znaju određene riječi, kao i brojanje do 10, dane u nedjelji i sl. Njihova pripadnost Crnoj Gori je u velikoj mjeri prisutna, naročito što sada postoji organizacija koja im pomaže da se istoj približe. Jedan potomak nam je rekao sljedeće: „Sada se osjećam više kao Crnogorac. Prije sam se takođe osjećao, ali taj osjećaj je nekako „spavao“ u meni..Sada sam bliže Crnoj Gori, evo npr baš sada pričajući s tobom ja posmatram crnogorsku zastavu, zato što sam dio crnogorske zajednice u Limi, sa drugim članovima dijelim sve što ima veze sa Crnom Gorom“ (prva generacija).

Potomci se osjećaju kao Crnogorci i kao Peruanci-Crnogorci. „Ja se osjećam kao Peruanac. Ali, postoji nešto u meni, nešto što me tjera da se osjećam i kao Crnogorac. Osjećam se kao Peruanac, ali osjećam da je Crna Gora Peru i da je Peru Crna Gora. Ne znam kako da vam objasnim... Kada odem u Crnu Goru ne osjećam se kao stranac, dok npr kada odem u Njemačku ili Argentinu, tamo se osjećam kao stranac, ali u Crnoj Gori se osjećam kao Crnogorac...Čak, dok sam bio tamo nijesam ni razmišljao o tome kako se osjećam, jer sam se tamo osjećao kao osoba koja je rođena i odrasla u Crnoj Gori. Ja sam se rodio i odrastao u Peruu, i zato se osjećam Peruancem, ali sa druge strane osjećam se kao Crnogorac..Ne znam...Čudan je to osjećaj“, kaže jedan iz druge generacije.

Učešće potomaka u aktivnostima zajednice je glavni motor koji ih pokreće da se približe zemlji porijekla. Jedan potomak je rekao: „Veoma je važno da

imamo organizovanu zajednicu jer...prije svega nam pomaže da Crnu Goru geografski lociramo, a nakon toga i da se upoznamo i da osvježimo naša sjećanja koja se tiču njene kulture i historije. Svi u zajednici smo zainteresovani da svakog dana saznamo nešto novo o njoj. Prije, to je bio san, a sada je već možemo „dodirnuti“. Želimo da vratimo sve ono što su naši roditelji i dalji preci njegovali. Na taj način vraćamo izgubljeno vrijeme, sve one godine i decenije tokom kojih je Crna Gora bila „odsutna“ iz naših domova“, riječi su potomka iz prve generacije.

11. Rekli su o crnogorskom identitetu

Pitali smo potomke iz sve tri zajednice šta prema njihovom mišljenju karakteriše crnogorski identitet. U nastavku prezentujemo tri izdvojene izjave.

Argentina

„Hrabrost, hrabrost, ljudi sa velikim vrijednostima. Ljudi koji su duhovno čvrsti i spremni da podnesu sve. Ljudi sa puno časti. Hrabrost, čast, ponos... To definiše narod Crne Gore i Crnu Goru“ (druga generacija).

Urugvaj

„Hrabrost, hrabrost...Vrijednosti kao: hrabrost, spremnost, ratnici, borci. Za njih, život je borba, i oni se pripremaju za istu, ne govoreći nikome ništa... Iznutra se pripremaju, jer snaga dolazi iznutra“ (druga generacija).

Peru

„Ideološki ratnici, nacija koja je oduvijek bila poštovana u svakom momentu. Veliki ratnici, uvijek spremni za borbu“ (druga generacija).

12. Šta za njih predstavlja Crna Gora

Argentina

„Crna Gora je za mene...jedna zemlja....zemlja koja je dala toliko svijetu, toliko lijepih vrijednosti koje danas u drugim djelovima svijeta ne postoje. Ponekad, iako nikad nijesam bio u Crnoj Gori, imam osjećaj da se osjećam većim Crnogorcem od možda nekog ko se rodio i odrastao tamo. Ja mnogo cijenim sve one vrijednosti koje nam je đed ostavio. Crna Gora je zemlja sa puno vrijednosti, zemlja čiste,

dobre i iskrene krvi. Za mene, Crna Gora je kao...ne znam...ponosan sam što sam Crnogorac“ (druga generacija).

Urugvaj

„Crna Gora za mene predstavlja domovinu mojih predaka. Zemlja prema kojoj osjećam puno ljubavi. Ljubav, koja je ponekad neobjašnjiva, to je nešto što se nosi u grudima, ne znam odakle to dolazi, ali kad neko pomene Crnu Goru u istom momentu osjetim... ne znam...da je to nešto što se uvijek mora braniti i promovirati. Ne postoji objašnjenje za tu ljubav, ne postoji, to se ili osjeća ili ne osjeća“ (druga generacija).

Peru

„Crna Gora je moja druga polovina. Ja sam unuk Crnogoraca. Moja krv je otud, moja porodica. Za mene Crna Gora predstavlja dio mene. Upoznajući se sa Crnom Gorom osjećam da upoznajem sebe, jedan dio mene“ (druga generacija).

13. Zapažanja

Autoriteti

Obnova odnosa sa emigracijom kao jedan od najznačajnijih spoljnopolitičkih ciljeva Crne Gore. Jedan od značajnijih poteza Crne Gore je otvaranje ambasade i njena strategija organizacije zajednica i konzulata.

Očuvanje identiteta

U očuvanju crnogorskog identiteta u Argentini, Urugvaju i Peruu izdvajaju se uloge sljedećih institucija: uloga ambasade, uloga počasnih konzulata, uloga zajednica, uloga potomaka, uloga Uprave za dijasporu, uloga Savjeta za saradnju sa iseljenicima, uloga ostalih organizama.

Potomci

Što se tiče potomaka, kod njih se zapaža:

- Veće očuvanje identiteta u Argentini, Urugvaju i Peruu;
- Visok stepen poznavanje geografije Crne Gore;
- Visok stepen poznavanja crnogorske culture;
- Visok nivo emocija prema zemlji porijekla;

- Visok nivo učešća u aktivnostima zajednica;
- Potomci se osjećaju kao Crnogorci;
- Poznavanje crnogorskog jezika;
- Visok nivo entuzijazma u zajednicama za nastavak očuvanja identiteta;

14. Preporuke

Država porijekla

Podizanje nivoa svijesti u crnogorskom društvu o važnosti potomaka i njihovih zajednica za državu Crnu Goru;

Prikupljanje podataka o ulasku Crnogoraca u Urugvaj i Peru (primjer: Argentina);

Uspostavljanje novih sektora u državnim institucijama, sa osposobljenim kadrom za saradnju sa emigracijom u Latinskoj Americi;

Uspostavljanje sektora za saradnju sa emigracijom u ambasadi Crne Gore u Buenos Ajresu;

Uspostaviti, kreirati i implementirati politiku povezivanja, kao i program koji je prati, primjer: Program Identitet;

Otvaranje kulturnih centara;

Analizirati pitanje državljanstva;

Održavati funkcionisanje diplomatskih predstavništava;

Važnost postojanja i funkcionisanja ambasade Crne Gore u Buenos Ajresu;

Važnost postojanja migratornih programa i projekata, (škola jezika, kulturne razmjene, publikacije);

Zajednice potomaka

Postojanje organizovanih, trajno aktivnih zajednica;

Institucionalnost;

Dobra administracija;

Federacija zajednica u Latinskoj Americi;

Projekti;

15. Zaključci

Odnosi između zemlje porijekla i zajednica potomaka proizvode veću očuvanost crnogorskog identiteta;

Rad ambasade, konzulata i zajednica kao alat za očuvanje identiteta u emigraciji;

Identitet je očuvan u velikoj mjeri, čak do četvrte generacije;

Postojanje baze za nastavak učvršivanja saradnje, a u cilju očuvanja crnogorskog identiteta u Latinskoj Americi;

Nastaviti sa uspješnim praksama i primijeniti preporuke;

Promocija knjige

Jovan Popović Lipovac ratnik – pjesnik – naučnik

Na Cetinju je 28. 6. 2019. godine u organizaciji Matice crnogorske, Ogranak Cetinje promovisana knjiga *Jovan Popović Lipovac ratnik – pjesnik – naučnik*, čiji su autori Aleksandar Aleksandrovič Petrov i Natalija Andrejevna Klevalina. O knjizi su govorili Vlado Ašanin, prevodilac, Dragutin Papović, istoričar i Marko Špadijer, urednik izdanja. U muzičkom dijelu učestvovala je Ivana Kusovac, pijanistkinja, a moderator je bila Marija Todorović.

Prisutne je pozdravio Luka Lagator, predsjednik Ogranaka izrazivši zadovoljstvo što je Matica crnogorska izdavač ove knjige i što se njena promocija održava baš na Cetinju.

Jovan Popović Lipovac (1856–1919) – brigadir, ratnik, pjesnik, putopisac, kulturni radnik. Osnovnu školu i gimnaziju učio u Kotoru, Zadru, Zagrebu i Beogradu. Artiljerijsku akademiju završio u Moskvi.

Učesnik Hercegovačkog ustanka 1875, Veljeg i rusko-osmanskog rata 1877–1878, učestvovao u gušenju pobune u Turkmeniji 1879–1880, poslije čega je odlikovan ruskim ordenom Sv. Vladimira.

Za vrijeme boravka u Crnoj Gori 1883–1898, kralj Nikola ga imenovao za svog ađutanta, a 1890. mu dodijelio čin brigadira. Učesnik rusko-japanskog rata 1904–1905. u kojem je dobio ruski čin general-majora.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata komandovao ruskom divizijom u borbama u Galiciji. Po izbijanju Oktobarske revolucije, izbjegao u Pariz, gdje se pridružio crnogorskoj emigraciji. Umro u avgustu 1919. Sahranjen u Parizu uz prisustvo članova crnogorske emigrantske vlade. Jovan Lipovac je bio plodan stvaralac i autor više djela, pjesnik i amater glumac.

Danas je ime genarala Ivana Jurjeviča Popovića Lipovca nezasluženo zaboravljeno. Ni u jednoj crnogorskoj biblioteci ne postoji zbirka stihova ovoga pjesnika, iz jednostavnog razloga što takve knjige uopšte nema. Svi stihovi su razbacani po požutjelim kompletima „Crnogorke“, „Nove Zete“, „Glasa Crnogorca“... Rukopis njegove drame je bio izgubljen, i tek vijek kasnije s mukom je našao svoj put do čitalaca. Njegove knjige koje je napisao na ruskom jeziku u sovjetsko vrijeme nijesu štampane, i moguće ih je naći samo u nekoliko primjeraka u zbirci najvećih biblioteka Moskve i Sankt Peterburga.

(Iz knjige Jovan Popović Lipovac – ratnik – pjesnik – naučnik)

Lijep uvod dala je pijanistkinja Ivana Kusovac koja je izvela kompoziciju Abel Korzeniowski: „Evgeni’s Waltz“, dok je gospođa Marija Todorović uz miris cetinjskih lipa sa puno stila i šarma vodila program...

Svaka pojava nove knjige za njenog autora, ili autora prevoda, je veliko zadovoljstvo. Knjiga je i satisfakcija za sve one napore i silna lutanja i traženja koja prethode njenom stvaranju.

Često prevodioci ulože ogroman trud i urade možda i dobar prevod nekog interesantnog djela strane književnosti, ali tek onda slijedi mnogo više truda. Ja bih rekao neumjetničkog, jer tražiti kako da nekoga ko se zove izdavač zainteresujete da to pročita, da mu se to što ste vi preveli sviđi i, ukoliko ima neki interes, moliti ga da knjigu objavi i učini je dostupnom čitaocu mnogo je teži posao za prevodioca od samog prevođenja.

Ovom uvodnom opaskom sam želio da skrenem pažnju na današnji trenutak u kome se nalazi književno prevodilaštvo. Deklarativno mi svi znamo da je potreba za izučavanjem stranih jezika velika neophodnost savremenog razvoja. Nema progressa bez razmjene dobara sa savremenim svijetom, pri čemu i dalje tvrdimo da su naša kulturna dobra jedino po čemu možemo stati rame uz rame sa ostatkom Evrope.

Šta na tom planu radimo konkretno ja nijesam do tančina upoznat. Šta međutim radimo na planu razmjene književnih djela i njihovog prevođenja to donekle poznajem. Istina, manje o prevođenju naše književnosti na strane jezike, nego o prevođenju inostrane književnosti na naš jezik.

Mislim da u trenutku kada imamo i katedru za prevodilaštvo i kadrove, i plimu prevodilačkih (nažalost samo komercijalnih) biroa, nijesmo definisali politiku prevodilaštva inostrane književnosti na naš jezik. I ne samo što nijesmo definisali, već nijesmo nimalo motivisali.

Izgleda da je onima koji se još uvijek kod nas bave knjigom isplativije ulagati u kupovinu tuđih izdanja, prevedenih na srpski ili hrvatski jezik, nego ulagati u projekte, koji bi bili prevedeni na naš jezik. Da li je to dobro i konkurentno u razvijanju naše kulture i razmjene kulturnih dobara, morali bi se, najblaže kazano, malo više pozabaviti oni koji bi trebalo da brinu o ovom vidu stvaralaštva, kao i o svakom drugom.

Nijesam mogao da ne kažem ovu malu digresiju, prosto iz razloga što se plašim da sa postojećom stimulacijom prevodilaštva Crna Gora uskoro neće imati ni jednog književnog prevodioca.

Možda je u ovom momentu logično i pitanje – pa šta će nam više knjige, ako imamo internet i na njemu sve za čas nađemo, sve što nam treba.

Da li u tom kontekstu ima smisla i pitanje – šta će nam i biblioteke, bibliotekari i sve ostalo što je u vezi sa knjigom, ako je svakodnevno sve prisutnija pošalica šta će i kome danas knjige... ko još čita knjigu... kad imamo sve u kompjuteru i u „pametnom telefonu“?

Kao knjigonostalgičar (ovu kovanicu, još ni od koga nijesam čuo) hoću još jednom da ponovim onu, već zaboravljenu Dositejevu poruku, koja je mnogima u mom vremenu značila životno geslo: *Knjige, braćo moja, knjige, a ne zvona i praporce!*

Moj Prevod knjige o Jovanu Popoviću Lipovcu je imao perspektivu da se nikad ne pojavi i van moje kuće ne bude dostupan nijednom čitaocu. Par potencijalnih izdavača je odustalo od datog obećanja i nije našlo interes da ga štampa, iako je jedan od njih uradio čak i prelom za štampu.

Čudni su putevi gospodnji, kaže se, pa je u skladu sa ovom izrekom i ovom rukopisu ipak bilo suđeno da bude objavljen. A dogodilo se to kada sam ga ponudio ljudima koji se bave izdavaštvom u Matici crnogorskoj.

Bez velikog filozofiranja saopštili su mi da se on tematikom uklapa u profil projekata, koji oni objavljuju... i eto tako se knjiga o crnogorskom D'Artanjanu Jovanu Popoviću – Lipovcu (značajna za crnogorsku historiografiju) pojavila isključivo zahvaljujući ljudima iz Matice, koji su ipak našli opravdanje za troškove koje su imali dok se ona nije pojavila.

Zato ja ovom prilikom u prvom redu želim iskreno da zahvalim izdavaču originala ove knjige izdavačkoj kući *Ruski put* iz Moskve, koja je imala jako dobru saradnju sa mnom tokom njenog prevođenja, odrekavši se svih autorskih prava i dozvolivši da izdavač može štampati prevod u tiražu od 2 000 primjeraka.

Šta da kažem o izdavaču prevoda Matici crnogorskoj, ili bolje reći o gospodi Marku Špadijeru i Novici Samardžiću, sa svom ekipom zaposlenih u ovoj kući? Mislim da su još jednom pokazali istančan sluh i razumijevanje šta je to što pod pojmom historiografija ili crnogorska istorija treba da bude sačuvano od zaborava.

Zato im hvala u prvom redu. A zato što su pokazali kolegijalan i iznad svega profesionalan odnos prema meni tokom aktivnosti na izdanju projekta, posebno im hvala. Nadam se da nijesu napravili grešku odlučivši se da izdaju ovaj rukopis, i vjerujem da im on neće umanjiti prosjek suptilno odabranih naslova, koji se godinama pojavljuju u izdanju Matice crnogorske.

Hvala i vama koji prisustvujete ovoj promociji, što ohrabruje i zadržava vjeru da ipak na ovim prostorima ima ljudi koji još uvijek vjeruju da nam knjiga ne može škoditi, već samo pomoći.

Riječ dr Dragutina Papovića

Autori Natalija Klevalina i Aleksandar Petrov su napisali romanisarnu biografiju Jovana Popovića Lipovca. Oni su to uradili na osnovu arhivske i publicističke građe iz Rusije i Crne Gore, tako da ova knjiga predstavlja prvu kompletnu biografiju o ovom interesantnom čovjeku. Posebnu vrijednost ove knjige predstavljaju dokumenti Ruskog državnog vojno-istorijskog arhiva i Ruskog državnog istorijskog arhiva.

Autore je fascinirao Popovićev život koji je, i bez romansiranja, stvarna avantura. Jovan Popović Lipovac je imao burnu i višeslojnu karijeru. Rođen je i porijeklom je Crnogorac, ali se afirmisao, ugled i visok društveni položaj stekao u Rusiji. Učestovovao je u šest ratova. Bio je izuzetno hrabar oficir, ranjavan i odlikovan. Bio je ađutant knjaza Nikole, brigadir crnogorske vojske, poznavalac i miljenik posljednjih ruskih careva, ruski general i plemić, skromnog književnog i glumačkog talenta, i autor nekoliko etnografskih i publicističkih radova.

Rođen je 14. juna 1856. godine u selu Građani u Riječkoj nahji. Porodica Popović je dodatak prezimenu Lipovac dobila po lokalitetu obraslom lipama na kome su bile njihove kuće. Njegov otac pop Đuro je bio istaknuti plemenski prvak i savremenik Njegoša koji ga i pominje u pjesmi „Kula Đurišića“. Đuro Popović

je bio pristalica Pera Tomova Petrovića i politički protivnik knjaza Danila, zbog čega je Crnu Goru morao da napusti i da se sa porodicom iseli u Kotor 1857. godine. Tako je Jovan rano postao emigrant, a ni kratki povratak u Crnu Goru 1863. godine nije uspio da izgladi odnose Đura Popovića sa novim knjazom Nikolom. Porodica se selila, takoda se Jovan školovao u Kotoru, Zadru, Zagrebu i Beogradu, gdje je dovršio gimnaziju. Jovan je 1870. godine na kratko došao u rodno selo, gdje je bio iznenađen običajima svojih zemljaka, jer je zbog emigracije i stranog školovanja poprimio drugačiji svjetonazor. Ipak, kako navode autori, on je tom prilikom shvatio da je Crnogorac i da je Crna Gora njegova ponosna zemlja. U Crnoj Gori se kratko zadržao, i 1872. godine došao je u Moskvu gdje je upisao Univerzitet, ali autori nijesu mogli da otkriju na kom fakultetu je studirao. U Rusiji je dobio ime Ivan Jurjevič. Tu se upoznao sa Antom Gvozdrenovićem, koji je studirao medicinu. Postali su pobratimi i prijatelji do kraja. Slične su im bile i životne avanturističke putanje.

Nakon izbivanja crnogorsko-turskog rata 1876. godine dolazi u Crnu Goru i učestvuje u Bici na Vučjem dolu. Sa bojišta je poslao izvještaj za „Glas Crnogorca“. Potom je učestvovao i istakao se u boju na Rogamima. Početkom 1877. godine vratio se u Rusiju, i bio dobrovoljac u ruskoj armiji kada je sredinom aprila izbio rusko-turski rat. Poslan je na Kavkaz, položio je oficirski ispit i postavljen za mlađeg podoficira. Istakao se i ranjavan je u glavnim bitkama na Kavkazu. Zato je dobio visoka ruska odlikovanja i unaprijeđen je u gardijskog potporučnika. Za zasluge u ratu car Aleksandar II mu je poklonio imanje u plodnoj oblasti Sjeverne Tavrije, u Berdjanskom okrugu Tavričeske gubernije. Potom je učestvovao u ruskoj vojnoj ekspediciji i u centralnoj Aziji (Turkmeniji i Zakaspijskoj oblasti) 1879. godine. Osim vojnim akcijama, bavio se etnografskim istraživanjem Turkmena, o čemu je objavio rad u „Ruskom vjesniku“. I ovdje je pokazao izuzetnu hrabrost u najtežim bitkama. Ranjen je i zato je dobio još jedno rusko odlikovanje. U ovoj ekspediciji je učestvovao i Anto Gvozdrenović, koji je završio medicinu i počeo vojnu karijeru. Za zasluge u ovoj ekspediciji i on je kao njegov pobratim Lipovac dobio imanje u Tavričeskoj guberniji. Kada je u BiH izbio ustanak 1881. protiv austrijske okupacije, Popović je htio da ustanak preraste u rat. Prvo je stigao u Sofiju gdje je za pomoć ustanicima formirao odred Crnogoraca koji su bili na privremenom radu u Bugarskoj. Ruski predstavnik u Sofiji je obezbijedio novac za kupovinu oružja za ovaj odred. Pošto nije imao zvanično odobrenje ruske vlade, on je razriješen dužnosti, a Austrija je uputila protestnu notu Rusiji. No, opremljeni odred je pod komandom Lipovca u aprilu 1882. prešao

u Srbiju s namjerom da pređe u Bosnu, ali su ih srpske vlasti razoružale i zatvorile u tamnici. Dobrovoljci su vraćeni u Bugarsku, a Lipovac je proveo 6 nedjelja u zatvoru u Užicu. Nakon obećanja da će odustati od ovoga plana, Lipovac je pušten, ali je kompromitovao svoju vojničku karijeru. Nakon povratka u Rusiju 1882. godine otuđen je iz službe, i tada je odlučio da otputuje u Crnu Goru. Zbog ovakvog držanja, austrijske vlasti su ga u odsustvu osudile na smrt i za njim izdale potjernicu na teritoriji cijele Austroougarske.

Popović-Lipovac je u Crnu Goru doputovao krajem 1883. godine. Knjaz Nikola ga je postavio za svog ađutanta. Obrazovan (govorio je nekoliko jezika), sa statusom proslavljenog crnogorskog i ruskog ratnog heroja, porijeklom Crnogorac, izraženim intelektualnim ambicijama, plemićkim manirima i šarmom, Lipovac je brzo zadobio pažnju i popularnost na knjaževom dvoru i na Cetinju. Njegov avanturistički život dao mu je oreol bajkovitog viteza, što je godilo epskom karakteru crnogorskog dvora. Pored toga, bio je duhovit i zabavan. Knjazu je godilo što je Lipovac bio i književno orijentisan. Upravo u to vrijeme i knjaz Nikola se značajno posvetio književnom opusu, pa je Lipovac tako uticao da se na dvoru formira, kako je to vojvoda Stanko Radonjić nazvao, „knjaževski pjesnički svijet“. Lipovac je pomagao knjazu u dramaturškoj pripremi i izvođenju „Balkanske carice“. Na dvoru je izvodio odlomke Balkanske carice. Kao glumac amater izgovarao je tekst Stanka glavnog junaka Balkanske carice. Knjaz je bio oduševljen njegovom glumom. Lipovac je bio glavni pokretač premijernog izvođenja „Balkanske carice“ na Cetinju i u Podgorici 1884. godine. Na incijativu Lipovca 1884. godine pokrenuto je izlaženje književnog časopisa „Crnogorka“. Lipovac je tada objavio poeme „Barjaktar“ i „Manita majka“, dok je poemu „Bosanski osvjetnik“ posvetio prestolonasljedniku Danilu 1883. godine. Objavljivao je i u „Glasu Crnogorca“, kao i u časopisima „Zeta“, „Nova Zeta“ i „Luča“. Pjesmu „Grobovima Kruta“ napisao je u Ulcinju, „Poslije pogreba“ na Cetinju, „Crnogorski barjaktar“ u selu Kavez, „Manitu majku“ pod Ostorgom, „Knjaz Nikola pokraj mora“ u Baru, a dio opusa je stvorio na svome imanju u Građanima. Popović je postao dvorski pjesnik, pa je 1885. godine napisao pjesmu „O proslavi 25-godišnjeg pira knjaza Nikole i knjeginje Milene“. Knjeginji je posvetio i pjesme „Hej lovcenska vilo moja“ i pjesmu povodom oporavka od teške bolesti, kao i njenom povratku iz Nice. Bavio se i ljubavnom poezijom, pa je objavio lirske pjesme „Mojoj miloj“ i „Ljubavna pjesma“. Pored ovoga, preveo je sa ruskog jezika nekoliko pjesma Ljermontova i Mickijeviča, tako da je u ovome periodu objavio oko 50 pjesma. Njegov književni opus je skromnih umjetničkih vrijednosti,

i uglavnom je pisan u duhu kasnog romantizma. Njegovo najslabije djelo je drama „Herceg Šćepan“ iz 1887. godine, jer je očigledno nastala pod uticajem Balkanske carice. Oponašanje Balkanske carice se nije svidjelo knjazu Nikoli pa drama „Herceg Šćepan“ nije štampana a njeno izvođenje je otkazano. Lipovac je 1883. godine u Sankt Peterburgu objavio knjigu „Rusija i Crna Gora od vremena Petra I“. Pošto se većina teksta odnosila na glavne karakterne osobine Crnogoraca i crnogorske žene, odnosno na etnografske osobine crnogorskog naroda i Crne Gore uopšte, na intervenciju njegovog prijatelja Pavla Rovinskog, knjiga je 1884. godine štampana pod nazivom „Crnogorci i crnogorske žene. Rusija i Crna Gora“.

Zbog omiljenosti na dvoru Popović-Lipovac je 1890. godine proizveden u čin brigadira (brigadnog generala) 7. primorske brigade crnogorske vojske, sa štabom u Baru. Na dvoru se upoznao sa Anom Radonjić vjerovatno kćerkom vojvode Stanka Radonjića, kojom se oženio 1890. godine i dobio dvije kćerke i dva sina: Jelenu, Veru, Vladislava i Đorđa. Na dvoru je imao lagan život, ali se 1898. godine sukobio sa knjazom Nikolom. Razlozi ovoga sukoba nijesu sasvim jasni. Prema jednoj verziji izbio je lični sukob sa prestolonasljednikom Danilom, prema drugoj sukobio se sa ministrom vojnim Ilijom Plamencom, a

prema trećoj i najvjerovatnijoj Lipovac se uključio u dvorske spletke i intrige kakarakteristične za Cetinje, s tim što u tome nije bio potpuno nevin, jer se ne smije izgubiti iz vida da je on bio prije svega ruski povjerenik. Izgleda da je povod za sukob sa Lipovcem bila spletko da je Lipovac optužio prestolonasljednika Danila da je napao čast Popovićeve žene. Popović je to u pismu knjazu Nikoli demantovao i zakleo se da to nikada nije rekao. Spletko se proširila dvorom i u oficirskom koru, a Popović je zbog oficirskog ugleda i časti morao da podnese ostavku na službu. Popović je od knjaza tražio istragu i suđenje da se sve ispita. Priznao je da je u toku službe možda „u zanosu prelazio granice“. Tražio je milost od knjaza da mu obezbijedi penziju da bi svojoj porodici pronašao utočište. Knjaz mu nije odgovorio. Samo je prihvatio njegovu ostavku i naredio da mu se izda pasoš. U posljednjem pismu knjazu Nikoli, Popović je naveo da je knjazu i domovini vjerno služio, i da zemlju napušta jer nije mogao da podnese uvredu koju mu je nanio starješna (ministar vojni). Popović je bez penzije bio primoran da se vrati u Rusiju.

Za pomoć se direktno obratio ruskom caru Nikolaju II, koji mu je u junu 1898. godine dodijelio značajno uvećanje njegovog imanja u Tavričeskoj guberniji. Položio je zakletvu na podanstvo Rusiji i u novembru te godine vladin Senat je prihvatio odluku Tavričeske plemićke deputatske skupštine da Popović-Lipovac postane ruski plemić. Plemićki grb je uradio 1899. godine. Od tada je isključivo boravio u Rusiji, a u Crnoj Gori povremeno. Istovremeno, radio je na povratku u rusku vojsku, iz koje je otpušten u činu potporučnika. No, kako je u crnogorskoj vojsci imao čin brigadnog generala, tražio je da se u ruskoj vojsci aktivira u činu pukovnika. Nakon ličnog susreta sa carom 1902. godine odobrena mu je doživotna naknada od 1500 rubalja, a potom je početkom 1903. aktiviran u činu pukovnika Dvorske garde. Dobio je zadatak da izradi studiju o situaciji u Makedoniji, koja je bila aktuelna u kontekstu ruske politike na Balkanu 1903. godine. On je još 1899. godine u Sankt Peterburgu objavio brošuru „Makedonsko pitanje“. To je klasični istorijsko-etnografski rad, politička studija i analitički izvještaj agenta. Popović je tokom posljednjih godina boravka u Crnoj Gori pod lažnim ruskim imenom putovao Makedonijom i susretao se sa predstavnicima lokalnih revolucionarnih komiteta. Na osnovu ove specijalne diplomatsko-obavještajne misije, sakupio je podatke koje je objavio u brošuri. Očito je da je Popović bio ruski agent makar tokom poslednjih godina boravka na Cetinju. Preporuke iz ove brošure su bile značajne za stvaranje Balkanskog saveza 1912. godine i one su bile u saglasju sa ruskom politikom tokom balkanskih ratova 1912/13. godine. Popović je radio na dopuni ove brošure kada je 1904. godine izbio rusko-japanski rat. To je za njega bio peti rat, u koji se uključio kao komandant crnogorskih i srpskih dobrovoljca u sastavu Mandžurske armije. I u ovome ratu se istakao hrabrošću, naročito tokom bitke na rijeci Šahe i borbama za uzvišenje Tera Amu (Brdo sa kapelom). Lipovac je 10 dana u krvavim okršajima branio ovo brdo i to je postao epilog čitave bitke na rijeci Šahe. Tom prilikom je njegova jedinica izgubila 3/4 svog sastava a Lipovac je teško ranjen. U njegovu čast ovo brdo je kasnije preimenovano u Brdo Lipovca i dobio je Orden Sv. Đorđa. Oporavio se i početkom 1905. godine učestvovao je u bitki za grad Mukden i za to je nagrađen unapređenjem u čin general-majora, i dobio je još tri odlikovanja.

Zbog toga je od 1904. godine ruska štampa detaljno pisala o njegovim ratnim podvizima, a na sličan način su pisali japanska i engleska štampa. Predstavili su ga kao heroja koji je tada imao 25 odlikovanja. Nakon rata se posvetio završetku knjige o Makedoniji i 1908. godine je objavio pod naslovom „Goruće pitanje dana. Makedonske reforme i rusko-engleski projekti“. Iste 1908. godine Popović-Lip-

vac je zbog starosti i urušenog zdravlja, uputio molbu caru za penzionisanje. Ostvario je visoku penziju, a njegovi sinovi su takođe spremni za oficire u elitnim ruskim vojnim školama. Kada je u avgustu 1914. godine izbio Prvi svjetski rat, Popović-Lipovac se reaktivirao i imenovan je za komandira 2. brigade 9. pješadijske divizije koja je ratovala u Galiciji, na austrijsko-ruskom frontu (današnja Poljska). I u ovim borbama se istakao i doprinio opštem uspjehu ruske armije u pobjedi nad austrijskom. Tu je upoznao najviše ruske komandante, generale: Brusilova, Radko-Dimitrijeva, Denikina, Kaledina, Kornilova. General Denikin je o Popoviću napisao možda najobjektivniju ocjenu: hrabar Crnogorac, ali malo pismen general. I u ovim borbama Popović je ranjen, i sredinom 1915. je razriješen dužnosti i upisan u rezervni sastav. Početkom 1916. godine dobio je čin general-lajtnanta, i dva visoka ruska ordena. Nakon februarske revolucije 1917. godine tokom koje je car abdicirao i formirana Privremena vlada pod predsjedavanjem Kerenskog, Popović je u aprilu postavljen u službu ministra vojnog Privremene vlade, da bi nakon oktobarske revolucije 1917. godine u decembru te godine Popović definitivno otišao u penziju. Povukao se na svoje imanje u Berdjanski okrug. No, pošto je uslijedio građanski rat, Popović-Lipovac se u aprilu 1918. godine pridružio armiji Bijelih. Ubrzo se pokazalo da boljševici imaju veću podršku i da preuzimaju vlast. Za Popovića je naročito bilo bolno kada je saznao da su posljednji car i njegova porodica ubijeni u Jekaterinburgu 17. jula 1918. godine. On se sa posljednjim snagama povukao na Krim sa porodicom. Iz Sevastopolja je zajedno sa porodicom francuskim brodom emigrirao za Francusku.

Istovremeno, engleski brod je evakuisao preostale pripadnike carske porodice, a među njima i kćerke kralja Nikole: Anastasiju Nikolajevnu i Milicu Nikolajevnu. Popović je doputovao u Marselj, a u Pariz 1919. godine. To je bilo u vrijeme kada su trajali sukobi oko državnog statusa Crne Gore, i kada su se kralj, dvor i crnogorska vlada borili za obnovu Crne Gore i poništenje odluka Podgoričke skupštine. Tu se Popović susreo sa pobratimom Antom Gvozdenovićem koji je radio na obnovi crnogorske državnosti. Autori ove knjige nijesu saznali kakav je stav Popovića bio o ovom pitanju. Navode da je on uvijek maštao o ujedinjenju svih srpskih zemalja, ali teško po cijenu gubitka potpune samostalnosti svoje rodne Crne Gore. Ovo dvoumljenje je uticalo na pogoršanje njegovog zdravlja, pa je 17. avgusta 1919. Popović preminuo u vojnoj bolnici „Val de Gras“. U nekrologu je napisano da je njegova posljednja želja bila da ode u rodne Građane, da tu provede posljednje dane, a kada je postao svjestan da mu se smrt približila želio je da se sahrani u Građanima. Sahrani su prisustvovali članovi crnogorske kraljevske

porodice, kao i predstavnici novoformirane Kraljevine SHS, odnosno njegova podijeljna braća, svi Srbi i Crnogorci u Parizu. Tu su bili i predstavnici carske Rusije (bijeli emigranti), predsjednik francuske vlade i ministar vojni, dok je predsjednik francuske Klemanso poslao svog ađutanta. Sahranjen je uz vojne počasti na groblju Sent Ženevjev de Bua. Nekrologe su objavile francuske i engleske novine. Tom prilikom je nazvan maršalom crnogorskog dvora. I njegova porodica je umrla u emigraciji. Žena Ana je umrla 1954. i sharanjena je pored Jovana, kao i njihova mlađa kćerka Vera 1977. godine. Sin Đorđe je umro u Rimu 1941. godine, a Vladislav u Mariboru 1934. godine. Na groblju Sent Ženevjev de Bua sahranjeno je hiljade ruskih emigranata, naročito bjelogardejskih oficira, istaknuti generali Konrilov, Denikin, Vrangel, pa je i Popović-Lipovac tako ostao u njihovom stroju.

Jovan Popović-Lipovac je prije svega izuzetno zanimljiva ličnost zbog svog avanturističkog i višeslojnog života. Ne možemo reći da pripada najznačajnijim istorijskim ličnostima, ali je svakako ostavio djelo i uticaj u ruskom i crnogorskom društvu na osnovu čega je zavrijedio ovu posebnu monografiju. Jovan Popović Lipovac objektivno je zaslužio da se njegovo ime spomene uvijek kada se govori o životu na dvoru knjaza Nikole s kraja XIX vijeka i kada se govori o odnosima Crne Gore sa Rusijom od druge polovine XIX vijeka do 1918. godine. Ova knjiga će pomoći da se o tim okolnostima govori i precizno i detaljno.

Riječ Marka Špadijera

Marko Špadijer, urednik ovog izdanja Matice crnogorske govorio je o nastojanju Matice da crnogorskom čitaocu pruži informacije o sudbini naših ljudi po svijetu. Podsjetio je da su do sada objavljene knjige ili članci u časopisu o koloniji Montenegrina u argentinskoj provinciji Čako, autorke Kataline Milović, o Jovanu-Džonu Hajdukoviću sa Aljaske, američke novinarke Džudi Ferguson, o Nikoli Petanoviću, pjesniku i uredniku časopisa „Montenegrin miror“ iz San Franciska, Gordana Stojovića tekstove o vajarima Vasu Brajoviću (koji je poznat u zemljama Latinske Amerike, Engleskoj i SAD) i vajaru Evgeniju Vučetiću, veoma cijenjenom u bivšem SSSR-u, i mnogim drugima.

Knjiga *Jovan Popović Lipovac, ratnik–pjesnik–naučnik* vojnog historičara A. A. Petrova i književnice N. A. Klevaline prevedena je sa ruskog sa namjerom da naš čitalac sazna što više podataka o Lipovcu. To nije klasična naučna publikacija, iako je sačinjena na bogatoj arhivskoj građi (i sadrži dokumentaciju iz ruskih i

crnogorskih arhiva, bibliografiju i dragocjenu foto dokumentaciju) pisana je živo i interesantno.

Ovo je neka vrsta romansirane biografije u kojoj je prikazan crnogorski period života Lipovca: porijeklo, mladost, Građani, njegovo ratovnje u Hercegovačkom ustanku, hapšenje u Užicu, ađutant kod knjaza Nikole, odlazak za Rusiju, ratovanje, posebno rusko-japanski rat i Prvi svjetski rat, napredovanje u vojsci, napuštanje Rusije sa bjelogardejcima i smrt u Parizu.

Njegov otac, protivnik knjaza Danila živio je kao izbjeglica u Austrugraskoj i Rusiji. Jovan se školovao i ratovao kao dobrovoljac u Rusiji i vratio se u u Crnu Goru kao obrazovani Evropejac i crnogorski patriota. Kao ađutant knjaza Nikole bio je zapažena ličnost na Dvoru, kao pjesik, dramski pisac, glumac, duhovit i obrazovan čovjek.

Špadijer je potom podsjetio da je Lipovac objavio na ruskom jeziku 1883. studiju *Crnogorci i Crnogorke*, koja je prevedene kod nas 2001. Motiv mu je bio nepravda koju Crnoj Gori nanose strani putopisci koji su prepisuju gotove netačnosti o istoriji Crne Gore, pa ističe: „Crnogorci su narod o kojem govori cio svijet, kojemu se divi, ali koji ne poznaje.“ Napisao je apoteozu o crnogorskoj ženi „*Dok su druge slovenske žene za harem, jedino je Crnogorka slobodna.*“

Naravno, živio je u ondašnjima oduševljenjima i zabludama. Bio je slavjanofil, rusofil, montenegrinac, ali sa kritičkom distancom prema zvaničnoj ruskoj politici prema Crnoj Gori.

Knjiga je zasnovana na dokumentima i pisana sa simpatijama za generala Lipovca, ali, kako autori kažu *sa skinutom pozlatom mita*. U interpretaciji ruskih autora ljubav Crnogoraca i Rusa je data u tradicionalnom maniru, a opis istorijskih događaja po izvorima preovlađujuće (srpske i ruske) historiografije. Međutim, u cjelini je to korisna knjiga o jednoj malo poznatoj a zanimljivoj i važnoj ličnosti iz crnogorske prošlosti. Pojavom ove knjige i informacija koje ona sadrži naš čitalac će dobiti cjelovitu sliku o generalu Lipovcu, a crnogorski istoričari će za svoja istraživanja moći da koriste bogatu arhivsku građu koju ona sadrži, istakao je Špadijer.

Pripremio Vesko Pejović

Cetinje, 28. jun 2019.

Tribina
Antički spomenici crnogorskog Polimlja i Šudikovski kvadar
u Bijelom Polju

Predavač
Radomir Ilić

U srijedu 18. septembra 2019. u starom muzejskom zdanju, u organizaciji bjelopoljskog Ogranka Matice crnogorske i JU Muzej Bijelo Polje održana je tribina *Antički spomenici crnogorskog Polimlja i Šudikovski kvadar*. Predsjednik Ogranka Bijelo Polje Rade Ilić iscrpnom analizom predstavio je ovaj dragocjeni segment kulturne

baštine crnogorskog ševera. Antički spomenici su detaljno opisani, a neki od njih poput rimske stele sa Vranšnice koju je pronašao Ilić prvi put su prezentovani stručnoj i laičkoj javnosti. Na predavanju je Ilić komparativnom metodom obradlagao i slovenski karakter znakova na beranskom Šudikovskom kvadru koji već cijelo stoljeće ne prestaje da zaokuplja pažnju stručnjaka različitih naučnih profila. Tribina je bila odlično pošećena. U brojnoj publici bili su predstavnici svih uzrasta i profesija, a prednjačili su mladi članovi likovnih sekcija Gimnazije *Miloje Dobrašinić* sa svojim profesorom Mehmedom Suljevićem.

Bijelo Polje, 18. septembar 2019.

U Muzeju Bijelo Polje održana tribina *Sakralno slikarstvo bjelopoljskog kraja*

U organizaciji bjelopoljskog Ogranka Matice crnogorske i JU Muzej Bijelo Polje 10. oktobra 2019. održana je tribina *Sakralno slikarstvo bjelopoljskog kraja*. Predavač je bio ugledni crnogorski istoričar umjetnosti prof. dr Aleksandar Saša Čilikov. Čilikov je najprije u uvodu izlaganja dao pregled razvoja sakralnog slikarstva na bjelopoljskom području od kraja dvanaestog do prve polovine osamnaestog vijeka, potom je

detaljno slikom i riječju analizirao freske, ikone i duboreze bjelopoljskih crkava Bogorodica Bistrička, Sveti Petar, Sveti Nikola i Podvrh. U trećem dijelu izlaganja predstavljeni su portreti bjelopoljskih slikara Lazovića, popa Strahinje, te Jovana Kozme i Radula, čija djela prema ocjeni profesora Čilikova idu u sam vrh postvizantijskog sakralnog slikarstva pravoslavne provenijencije. Uslijedila su na kraju pitanja iz publike na koja je Čilikov odgovarao puni sat vremena. Tribina je bila odlično posjećena, a moderator je bio Radomir Ilić.

Bijelo Polje, 10. oktobar 2019.

Promocija knjige Saše Brajović
Portreti knjaza Danila I Petroviča Njegoša
u Skoplju

U okviru realizacije svojega programa za mjesec oktobar 2019. godine povjereništvo Matice crnogorske u RS Makedoniji u saradnji sa Filozofskim fakultetom u Skoplju organizovalo je promociju knjige „Portreti knjaza Danila I Petroviča Njegoša“, autorke Saše Brajović, u izdanju Matice crnogorske.

Promocija je održana 29. oktobra 2019. na Filozofskom fakultetu u Skoplju sa početkom u 12 časova.

Moderator promocije bio je povjerenik Matice crnogorske Miroljub Orlandić koji je u svom izlaganju govorio o značaju i važnosti ove knjige za istoriografiju i istoriju umjetnosti Crne Gore, kao i o njenom sadržaju.

Promociju su otvorili prigodnim obraćanjima dekan Filozofskog fakulteta u Skoplju Ratko Duev i ambasadorica Crne Gore u RS Makedoniji Marija Petrović.

Na promociji je govorio profesor Filozofskog fakulteta u Skoplju Dalibor Jovanovski koji je istakao značaj knjige za istoriografiju i iskazao visoko poštovanje za naučni pristup i metodologiju kojom se služila autorka knjige. Prisutnima se obratila i autorka prof. dr Saša Brajović koja je objasnila svoju motivaciju za rad na ovoj knjizi i koja je uz *powerpoint prezentaciju* dala naučni prikaz svih portreta knjaza Danila I Petrovića Njegoša hronološkim redom.

Ovo je bila još jedna aktivnost Matice crnogorske u RS Makedoniji kojom se afirmiše crnogorska kultura i nacionalni identitet.

Skoplje, 29. oktobra 2019.

**Riječ prof. dr Dalibora Jovanovskog
na promociji knjige Saše Brajović
Knjaz Danilo I Petrović Njegoš,
*Kultura življenja, predstavljanja i sjećanja***

Pisanje svake monografije zahtijeva veliko istraživanje, rad i posvećenost. Ova monografija upravo je primjer za moju konstataciju. Ako knjiga ima preko 300 strana, sa obimnom literaturom i u ovom slučaju 67 slika koje su pronađene u različitim institucijama i novinama, tada možemo zaključiti da je autorka Saša Brajović posvetila puno vremena da napiše ovu interesantnu studiju. Kao historičar mogu slobodno reći da je njena monografija interesantna, i za nas, historičare koji se bavimo balkanskom prošlošću. O značenju ove lijepo i lakim jezikom napisane monografije za historičare umjetnosti ne treba trošiti riječi.

Sami uvod knjige objašnjava zašto je monografija Brajovićeve interesantna. Autorka ne krije razloge zbog kojih se prihvatila da piše o jednom od najznačajnijih crnogorskih vladara u njenoj burnoj i bogatoj historiji, a to je realna zapostavljenost njegovog lika i djela u prošlosti. Primjer koji navodi predstavljanjem skeniranih portreta knjaza Danila njenim prijateljima u Srbiji i Crnoj Gori, govore o potrebi pisanja ove monografije. Ona zapaža da je knjaz bio svjestan potrebe i značaja predstavljanja vladara u novim medijima. On je, kao što to zapaža autorka, pred kamere izlazio kao suveren Crne Gore, a ne kao Danilo lično.

Ovo zapažanje autorke postaje jasnije u prvom poglavlju knjige *Knjaz Danilo I Petrović Njegoš, Kultura življenja, predstavljanja i sjećanja*. Naime, tu se autorka osvrće na Danilovo porijeklo, njegovo školovanje i put ka knjaževskom prijestolu. On će postati nasljednik najvećeg crnogorskog vladike i vladara Petra II Petrovića Njegoša, ali sami dolazak na prijesto nije bio jednostavan. Smrt Pavla Perovog Petrovića, koji je trebao da naslijedi Petra II, omogućila je mladom Danilu da

dobije mogućnost i bude određen za nasljednika oboljelog vladike. To, kao što u ovoj glavi možemo pročitati, nije značilo da mladi Danilo nije morao ništa raditi u pravcu svojeg obrazovanja i pripreme za nasljeđivanje Njegoša. Naprotiv, sami se vladika brinuo da njegov nasljednik dobije kvalitetno obrazovanje za nasljeđivanje prijestola i preuzimanje Crne Gore, koja je realno bila nerazvijena i zaostala u odnosu na Evropu, kako bi je uveo u red tadašnjih evropskih država. Zato uopšte ne čudi zašto je on morao dobiti dobro obrazovanje, kao što zapaža Brajovićeva. Danilo je posjedovao veliki talenat za učenje stranih jezika. Dok se još školovao na Cetinju naučio je italijanski jezik. Njegoš je svojeg nasljednika poslao u Beč sa ciljem da produži u Sankt Petersburg da bi dovršio svoje školovanje. U austrijskoj prijestonici se zadržao nekoliko mjeseci sa ciljem, kako bilježi autorka, da se navikne na život u inostranstvu. Njegovo iskustvo je uticalo i na to da svojeg nasljednika Nikolu pošalje na školovanje u inostranstvo, budući je to bilo neophodno da postane dobar vladar svoje zemlje, a njegovu obrazovanost vidimo i kroz primjer koji je naveden u knjizi, kada nastoji da obnovi Njegoševu štampariju, razumijući potrebu štampanja knjiga kao neophodnost za razvoj obrazovanja koje je od koristi za državu. Barajović bilježi da je Danilo svoje obrazovanje i poglede na tadašnja događanja dobijao i preko putovanja u Beč, Petrograd i Pariz gdje posjećuje muzeje, galerije i crkve. Mnoge od ovih stvari bile su nezamislive u njegovoj Crnoj Gori. On je, kako autorka zapaža, shvatio ulogu i značaj novih medija u prikazivanju vladarske uloge i zbog toga započinje naručivanje portreta od Anastasa Jovanovića. Danilo je naslijedio tradiciju oblačenja u narodnu nošnju, koju je ustanovio njegov prethodnik Njegoš, što nije bilo slučajno. Brajovićeva zapaža da se osim monarha nekih multinacionalnih evropskih imperija, ostali vladari u javnosti predstavljaju u narodnoj nošnji, što je bilo važno za isticanje identiteta zemlje kojom su upravljali.

Veoma interesantan dio ovog poglavlja predstavlja opis odnosa knjaza i njegove supruge knjeginje Darinke. Čitajući ovu knjigu, možemo primijetiti da je ona imala svoju ulogu na dvoru, ali i uticaj na svojeg supruga. On se sa druge strane, kako nam kaže autorka, prema njoj odnosio saglasno savremenim standardima ponašanja.

Obrazovanje i interesovanje za kulturu knjaza Danila, način življenja i potreba da isti prenese u Crnu Goru ogleda se i kroz njegove odlaske u pozorišta u Kotoru i Zadru, ali i prihvatanjem Njegoševe prakse da ide na ljetovanje, nešto što u Crnoj Gori nije bilo poznato.

Uistinu kroz ovaj dio studije možemo zapaziti koliko se Danilo trudio da ustanovi nove prakse u zemlji kroz kulturu sjećanja – na primjer, dan bitke na

Grahovu proglasio je narodnim praznikom. Čitanje ovih poglavlja nas dovodi do zaključka da je vizija mladog i obrazovanog knjaza bila modernizacija i emancipacija crnogorskog društva.

Autorka ove odlične monografije u uvodu drugog poglavlja *Umjetnost pamćenja „obrazu“* na veoma interesantan način daje objašnjenje zašto je portret sve više dobijao na značaju. Zato uopšte ne iznenađuje činjenica što se u Biljardi, knjaževskom dvorcu, nalaze portreti Napoleona, Karađorđa i Bajrona. Svi oni imali su određeno značenje, a njih je u prostoriju u kojoj se primaju zvaničnici postavio Danilov prethodnik Njegoš. Stil življenja, po „francuski“ imao je veliku važnost u predstavljanju pred zvaničnicima, ali i za opštu modernizaciju društva. Autorka daje objašnjenje za prisustvo autora i različitih portreta u Biljardi kao i njihovog značenja. Za mene kao makedonskog historičara je veoma interesantan momenat kada Konstantin Petkovič, iz veleškog Bašinog sela, kao ruski diplomat, dolazi na Cetinje da ponovo uspostavi diplomatske odnose između Crne Gore i Rusije, kao i Danilovo traženje da dobije portrete od ruskog cara da bi ih postavio na njegovom dvoru. Brajovićeva izvanredno objašnjava značenje Danilovih portreta, fotografskih i litografskih, koji bilježe njegov lik. Interesantno je zapaziti da svi zapisi na koje je u svom istraživanju naišla doprinose rekonstruisanju lika prvog crnogorskog knjaza. U tom smjeru ona konstatuje da su ga fotografije preciznije predstavljale, ali zbog crnobijele boje, boja njegovih očiju ostajala je neotkrivena, iako smatra da su one bile plave boje. Građa i visina čovjeka bila je od značaja na Balkanu u ovom periodu, a posebno u Crnoj Gori i tu se suočavamo sa jednim problemom, a to je knjaževa visina. Kako god bilo, njegovi portreti otvaraju novu stranicu u crnogorskoj tradiciji.

Prvo poglavlje, zajedno sa trećim, ove izuzetne monografije odnosi se na prve portrete crnogorskog knjaza iz perioda 1851. i 1852. godine. Oni se nesumljivo poklapaju sa početkom njegove vladavine Crnom Gorom. Prvi portret je talbotipija koju je izradio Anastas Jovanović. Autorka ovdje predstavlja nekoliko Danilovih portreta na kojima možemo da primijetimo da je obučen u crnogorsku nošnju, što je imalo određeno značenje za njegovo predstavljanje. Ali na jednoj litografiji iz 1852. godine izdanoj od pomenutog srpskog umjetnika zapažamo da je crnogorski knjaz prikazan u cjelosti sa lentom i ordenjem. U toj uniformi se, kako ističe Brajovićeva, kasnije pojavljivao na svim važnim događajima. Prema njoj je vizuelna moć uniforme bila jedna od posebnih odlika XIX vijeka, a militantni izgled vladara-vojnika zabilježen je na velikom broju portreta evropskih vladara toga perioda.

Logičan slijed knjige je četvrto poglavlje pod naslovom *Portreti iz 1853. godine*. Događaji vezani za Hercegovački ustanak iz 1851. godine i osmansko-crnogorski sukob iz 1853. godine povezani su Danilovom podrškom Hercegovačkom ustanku dio su ovog poglavlja. Autorka odlično zapaža zašto je crnogorski knjaz podržao ustanike u susjednoj Hecegovini. On je, kao i mnogi Crnogorci ovu oblast smatrao istorijski crnogorskom zemljom. Za istoričare je u ovom poglavlju veoma interesantan dio u kojem su opisane Danilove akcije povezane sa pomenutim događajima, a posebno je važno da su isti objašnjeni respektabilnom literaturom i izvorima iz toga perioda. Neobična važnost u razvoju državnosti jeste ustanovljavanje ordenja kao izraza nagrada za zasluge pojedinaca u odnosu na razvoj i opstanak pojedine države. Tako Danilo 1853. godine ustanovljava Orden za nezavisnost Crne Gore koji možemo zapaziti na slikama koje nam autorka daje u svojoj monografiji. Bilježimo da je jedan od prvih dobitnika ovog najvisočijeg crnogorskog ordena toga vremena bio srpski umjetnik Anastas Jovanović, što svakako nije bilo slučajno. Brajovićeva odlično opisuje i dio crnogorske istorije koji se odnosi na austrijsko priznavanje Danila za crnogorskog knjaza, što je u suštini značilo i priznanje države od strane Dunavske monarhije.

Devetnaesti vijek je period kada Balkan postaje interesntan velikim silama, prvenstveno zarad njihovih interesa. To je podrazumijevalo i porast interesovanja za istoriju, tradiciju, stanovništvo, ali i geografiju i etnologiju balkanskih naroda. Interes za Balkan i tamošnje narode svakako je rastao i splašnjavao u zavisnosti od situacije na terenu. Brajovićeva nam daje i taj dio u ovoj zanimljivoj monografiji. Zapaža da interesovanje za Crnu Goru nikada nije bilo veće nego za vrijeme napada Omer paše Latasa na Crnu Goru, kada je samo u novinama na njemačkom jeziku objavljeno preko 500 dopisa, rasprava i članaka. Kao što i sama kaže, na ove se momente osvrće, i to ne na sve, već samo na one koji su važni, da ne bi izgubili fokus sa glavne teme – portrete knjaza Danila. Veoma stručno i metodološki interesantno jeste kako ona uspijeva da zadrži interes za čitanje njenog djela. Brajovićeva daje interesantne slike koje ilustruju Crnu Goru ovog perioda, a on je povezan sa vojnim konfliktom sa Osmanlijama. Ona zapaža da su predstave o bitkama i pejzaži djelo poznatog Feliksa Kanica koji je puno pisao o Balkanu. Nadalje imamo jednu talbotipiju i tri slike knjaza Danila u različitim pozicijama, kao i dva pisma crnogorskog vladara – jedno povodom dodjeljivanja ordena Anastasu Jovanoviću a drugo ministru srpske knjaževske vlade Aleksu Simiću.

Brajovićeva zapaža da su pisma uvijek bila napisana sa određenim ciljem, puna poštovanja, čak i kada su adresirana neprijatelju pa i kada su bila puna fraza. U tom smjeru počinje i peto poglavlje koje nosi naslov *Portreti iz 1854. godine*, koja je neobično značajna za crnogorsku istoriju, imajući u vidu posljedice pohoda Omer paše Latasa iz prethodne godine. Crna Gora se u trećoj godini Danilove vladavine, kako zapaža autorka, suočila sa glađu i Danilo je morao da uvjerava Rusiju i Austriju da se zalagao za mir dok je na granici sa Osmanskom državom stalno dolazilo do oružanih sukoba, a na unutrašnjem planu je morao da se bavi gušenjem pobuna nekih plemena, kao Pipera na primjer. Postepeno je uspio da pridobije simpatije velikih sila svojim umjerenim odnosom. Dešavanja u Crnoj Gori i oko nje bili su tema naslovne strane bečkog *Die Presse* gdje je bilo pomalo uvredljivo napisano i pitano zašto Crnogorci traže podršku velikih sila kada su kao narod divlji, suprotstavljaju se međunarodnom pravu i imaju podršku Rusije, koja ih koristi kao oruđe za svoje pretenzije. Ali Brajovićeva nam daje i podatke da je u ovom periodu Danilo sproveo istinske reforme u društvu i životu zemlje, od institucionalnog do običajnog i svakodnevnog. U ovom poglavlju predstavljene su tri slike. Najinteresantnija slika je Danilov portret iz 1854. godine koju je naslikao Anton Karinger a čuva se u Narodnom muzeju Slovenije u Ljubljani. Brajovićeva zapaža da je na ovom portretu, za razliku od drugih na kojima je uvijek bio obrijan, Danilo naslikan sa brkovima, sa ciljem da naglasi svoju muškost koju su njegovi zemljaci cijenili prema tom detalju. To je dugo vremena bila tradicija na Balkanu. Kao i kod talbotipija i litografija Jovanovića i tu je Danilo naslikan u crnogorskoj nošnji kojom se predstavljao svojim podanicima, kao i pred stranim predstavnicima. U tom smjeru zanimljivo je zapažanje autorke koja smatra da Karinger, suočen sa činjenicom da Danilo iza sebe nije imao veću tradiciju dinastičke prezentacije, istovremeno predstavlja knjaza i realno i idealizirano. Brajovićeva pretpostavlja da je Karinger dogovorio sa knjazom Danilom izradu portreta u najreprezentativnijoj i najcejenjenijoj tehnici, ulje na platnu, ali ovaj portret nije urađen.

U šestom poglavlju svoje monografije Brajovićeva se osvrće na portrete iz 1857. i 1858. godine. Predstavljanje na portretima ne može se razumjeti bez objašnjenja istorijskih procesa koji su u to vrijeme uticali na njihovu izradu, ali i na vizuelno predstavljanje Crne Gore toga perioda. Danilo je krajem 1856. godine otputovao za francusku prijestonicu sa ciljem da sa tamošnjim zvaničnicima pregovara o statusu njegove zemlje koja je težila nezavisnosti. Dok je putovao za Pariz suočio se sa zavjerom za njegovu smjenu u Crnoj Gori, ali to nije uticalo na njegovo ponašanje, iako je bio zabrinut zbog mogućeg prevrata.

Knjaz Danilo je bio prvi crnogorski vladar koji je posjetio Pariz i Francusku, koja je u to doba bila zainteresovana za orijentalne narode i kulture. Autorka navodi da je Crna Gora već bila poznata francuskoj javnosti još od vremena prisustva Napoleonove vojske u Boki Kotorskoj. Tako Napoleonov pukovnik, komandant Boke Kotorske i Ilirske armije, De Somijer 1820. godine objavljuje svoju knjigu o istorijskom i političkom putovanju u Crnu Goru, u kojoj nalazimo prilično precizne podatke o ovoj balkanskoj zemlji. Tako, u djelu pred nama nalazimo i jednu sliku iz De Somijerove knjige. Francuzi su, prema autorki, ali prema onome što pišu u svojim djelima o Crnoj Gori, bili ushićeni hrabrošću Crnogoraca. Zato u ovoj lijepoj knjizi nalazimo i jedan plakat za operu „Crnogorci“ u tri čina, koja je prvi put bila izvedena u Parizu 1849. godine. Brajovićeva smatra je nakon prekida izvođenja ove predstave, upravo Danilova posjeta francuskoj prijestonici doprinijela njenom ponovnom prikazivanju.

I ovo poglavlje obiluje slikama koje su u kontekstu sa njenim naslovom. Nalazimo interesantne slike koje predstavljaju život u Crnoj Gori, ali i Crnogorsko-turski rat, i one nijesu slučajne imajući u vidu veliku pobjedu crnogorske vojske kod Grahova, pobjedu koja je odredila budućnost zemlje i put ka nezavisnosti. Portreti knjaza Danila dio su i ovog poglavlja, a prikazana je i slika sa naslovne strane pariškog časopisa *L'illustration* gdje je crnogorski knjaz predstavljen sa svojom pratnjom. Ovo je prvi put da u jednom francuskom časopisu crnogorski vladar bude prikazan na naslovnoj strani, a drugi put, kako primjećuje autorka, u nekom od evropskih listova. Zanimljiva je prva poštanska karta – razglednica na kojoj je predstavljen mladi crnogorski knjaz.

Poznato je da je Danilo poštovao svoju ženu knjeginju Darinku. Za to je, kako vidimo postojalo mnoštvo razloga. Prilikom posjete francuskoj prijestonici jedan je novinar zapazio da se knjeginja svima dopala svojim obrazovanjem, izvanrednim duhom, elegancijom, stilom ponašanja i lakoćom kojom je koristila francuski, italijanski i njemački jezik. Zbog toga smatramo da je Brajovićeva obavila odličan posao i u ovom dijelu knjige dala fotografiju knjeginje iz 1857. godine koju je izradio Andre Dizraeli. Kao i njen suprug i ona je obučena u crnogorsku nošnju i zrači elegancijom, a opis francuskog novinara se pokazao kao istinit.

Portreti iz 1860. godine je naslov sedmog poglavlja ove monografije. Na političkom planu Crna Gora je dobila međunarodno priznanje, a na porodičnom knjaževski par ćerkicu Olgicu. Porodična radost bila je kratkotrajna. Iako Crna Gora dobija neku vrstu priznanja, ipak na scenu stupaju interesi Velikih sila. Ona započinje da se suočava sa austrijskim neprijateljstvom. U jednoj takvoj situaciji

mladi knjaz, koji je učinio da njegova država dobije međunarodni legitimitet, biva ubijen od strane Todora Kadića. Njegovo je ubistvo izazvalo, prema izvorima koje nam autorka predočava, tugu među narodom. Ako znamo da je Danilo ubijen 1860. godine, logično se postavlja pitanje nastanka portreta iz te godine. Brajovićeva navodi da u posljednje dvije godinje njegovog vladanja i života, sudeći prema izvorima, knjaz nije pozirao pred umjetnicima, ali portreti iz toga perioda ipak postoje. U ovom periodu bilježimo crtež Feliksa Kanica, dva portreta Anastasa Jovanovića, ali i Dimitrija Tirola, Johana Besa i Franca Caldera. U suštini, osnova je već bila postavljena. Portreti su različiti i na svakom od njih knjaz je drugačije predstavljen, ali uvijek u njegovoj crnogorskoj nošnji.

Posljednje poglavlje ove monografije se tiče posmrtno povorke knjaza Danila. Na samom početku autorka daje izuzetan opis slike pogrebne povorke Antona Karingera, nacrtane uljem na platnu na kojoj je prikazana žalost naroda za ubijenim knjazom. U ovom, posljednjem dijelu knjige, osim pomenute Karingerove slike, data nam je još jedna čiji je on autor, a nosi naslov *Suđenje pod drvetom*. Zato pak, imamo izobilje informacija o odjeku ubistva prvog priznatog crnogorskog knjaza.

Na kraju bih, bez ikakve zadržke, htio da zaključim da ova monografija zaslužuje da bude pročitana i analizirana. Za nas istoričare prvenstveno zbog podataka koji se u njoj nalaze, ali i zbog razumijevanja kako je knjaz Danilo bio predstavljan u medijima na zapadu, prepunih orijentalizma, odakle će proizaći uvredljivi termin balkanizacija. Brajovićeva je uspjela da nam donese ovu atmosferu koja do sada nije bila analizirana.

Preveo sa makedonskog: **Ivan Ivanović**

CRNA GORA
TRI DECIENJE
NAKON RUŠENJA BERLINSKOG ZIDA

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na
naučni skup

Crna Gora
tri decenije nakon rušenja Berlinskog zida
od AB revolucije do NATO-a

*Svečana sala Filozofskog fakulteta
srijeda, 6. novembar 2019. godine u 11.00 sati*

Pozdravna riječ Dragana Radulovića na naučnom skupu
Crna Gora
tri decenije nakon rušenja Berlinskog zida
od AB revolucije do NATO-a

Matica crnogorska, u plodnoj saradnji sa Filozofskim fakultetom i Centrom za geopolitiku, organizacijom ovog naučnog skupa potvrđuje svoju riješenost da podvrgava refleksiji i propitivanju teme koje su od značaja za samorazumijevanje crnogorskog društva. Smatramo da je ono snažno u onoj mjeri koliko je spremno da kritički razmišlja o sebi, i da na kreativan način u život političke zajednice ugradi rezultate naučnog mišljenja. Najzad, to je naša intelektualna i patriotska obaveza, jer to je posao koji nikome ne smijemo prepustiti da radi umjesto nas, koji smo životno zainteresovani za napredak svoje domovine.

Tema koja nas je okupila: „Crna Gora – tri decenije nakon rušenja Berlinskog zida. Od AB revolucije do NATO-a“ je veoma podsticajna za naučno istraživanje. Kada pažljivije pogledamo taj vremenski period, vidjećemo da se u njemu Crna Gora suočavala sa mnoštvom izazova i opasnosti, od kojih su mnoge grubo i otvoreno prijetile njenom opstanku. Od 1989. do 2019. godine, od Gazimestana i pada Berlinskog zida, preko učešća u krvavom ubijanju Jugoslavije, zatim distanciranja od pogubne politike Beograda, do Referenduma i učlanjenja u NATO... Trideset godina u istorijskom smislu hiljadugodišnjeg trajanja Crne Gore ne predstavlja posebno dug period. Ali ono što baš ovaj izdvojeni period čini posebno značajnim jeste njegov politički i društveni sadržaj. U njemu su naši građani i elita bili prinuđeni da temeljno preispitaju crnogorski XIX i XX vijek, i da na goruća pitanja o budućnosti zemlje pruže odgovore koje savremenost može da prihvati i podrži. U tih trideset godina trebalo je razumjeti ono supstancijalno u vremenu, i politički djelovati u skladu s tim. Mi u Matici crnogorskoj smo ponosni na činjenicu da smo sa svoja dva programa: *Crna Gora pred izazovima budućnosti* iz 1999. i *Crna Gora na evropskom putu* iz 2013. godine, koji suštinski određuju naše djelovanje, bar malo doprinijeli podizanju samosvijesti crnogorske elite i naroda.

A nije počelo obećavajuće. Antibirokratska revolucija, mitinzi istine, svakovrsno događanje naroda, Memorandum SANU, medijsko podstrekavanje na mržnju prema drugim nacijama, pripreme za budući rat „jer ni oružane bitke nisu

isključene“... Da vas ne podsjećam, sve je to, nažalost, još uvijek živo i prisutno. Srećom, od ‘97. nijesmo bili sami i bez podrške ključnih zemalja međunarodne zajednice, tako da nam se nije ponovila 1918. godina.

Preobražaji Crne Gore u ovih trideset godina nijesu mali i beznačajni – upravo suprotno: njih je moguće prepoznati u temeljnoj promjeni političkog sistema vrijednosti i svijesti koja ga prati! – ali su daleko od toga da budu dovršeni i da možemo bez ostatka biti zadovoljni postignutim rezultatima. Naporni put izgradnje institucija pravne države i potpunije demokratizacije crnogorskog društva – tek je pred nama. A to je nemoguće ostvariti ukoliko svoju nedavnu prošlost ne podvrgavamo kritičkom i razumijevajućem mišljenju.

U tom smislu cijeneći Vaš doprinos, dragi prijatelji, najtoplije Vas pozdravljam i želim Vam uspješan rad.

Nikšić, 6. novembar 2019.

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

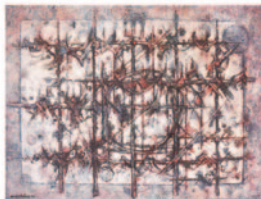

izložba radova

MIODRAGA MIJA ADŽIĆA

povodom 60 godina umjetničkog rada

Vjela, vjeje na plitino (2014/2015)

Govore

Aleksandar Bogdanović, ministar kulture
Anastazija Miranović, istoričarka umjetnosti

u umjetničkom programu učestvuje pijanistkinja

Jelena Vukićević Vukmirović

Sala Ministarstva kulture Crne Gore
Cetinje, Njegoševa bb
Četvrtak, 11. oktobar 2018. u 18 h

O izložbi Mija Adžića

Sinoć je u Ministarstvu kulture na Cetinju pred velikim brojem ljubitelja umjetnosti otvorena izložba radova istaknutog umjetnika Miodraga Mija Adžića povodom 60 godina umjetničkog rada.

Nakon etide Frederika Šopena koju je izvela pijanistkinja Jelena Vukićević Vukmirović i kratkog video zapisa o Mijovom stvaralaštvu, prisutne je u ime organizatora Matice crnogorske Ogranak Cetinje pozdravio slikar i majstor karikature Luka Lagator istakavši zahvalnost za podršku u organizaciji izložbe Ministarstvu kulture i Narodnom muzeju Crne Gore, dok su o radovima govorili dr Anastazija Miranović, istoričarka umjetnosti, likovna kritičarka, modna kreatorka i direktorica Narodnog muzeja Crne Gore i pozorišni režiser Blagota Eraković.

Izložbu je otvorila Dragica Milić, generalna direktorka Direktorata za kulturno-umjetničko stvaralaštvo u Ministarstvu kulture.

I Pagliacci,

Ruggero Leoncavallo,

Opera HNK-a Split,

Dirigent: Loris Voltolini,

Redatelj: Stephanie Jammicky

Miodrag Mijo Adžić – 60 godina stvaralaštva

„Scenograf je kod kuće kod svih umjetnosti, jer njegova umjetnost sadrži sve druge. Scenograf je inženjer, arhitekt, slikar, kipar, izumitelj, istraživač i sanjar. Nemoguće ga je zamisliti kao monogamnog stvaraoca...“

Teo Otto

Već same brojke mnogo govore: 80 godina života, 60 godina umjetničkog stvaralaštva... i to kakvog! Svestranog, potentno kreativnog... s dozom privilegovanog luksuza, kao posljedice lične nadarenosti i spleta datih okolnosti.

Jer usud je htio da se Mijo iskaže i ostvari kao slikar, scenograf, arhitekta, enterijerista, kostimograf... , da obujmi raznolike vlastite kreativne potencijale u djelu raskošne medijske izražajnosti i značenjske kompleksnosti/slojevitosti.

Shodno trenutnim kreativnim preokupacijama, nerijetko i paraleleno, Mijo se kreao u ambijentima i atmosferi tišinom prožete intime slikarskog ateljea do kohabitirajuće kakofonije različja zvukova, slika, sceničnih prizora pod svjetlima pozornice „što život znače“...zrače...

Ukreativnoj amplitudi od slikara do scenografa i/ili scenografa do slikara, poput klatna koje ne miruje i nikada se potpuno ne zaustavlja, stvaralači poticaji tvorili su inventivno-intenzivne mobilnosti, koje kreću umjetnikov duh i danas, u jubilarnim godinama života/staralaštva.

Vrata tog magičnog, umjetničkog svijeta odškrinut će večerašnja izložba u Ministarstvu kulture Crne Gore na Cetinju, uvodeći nas u diskurs suptilnih, prožimajućih, ponekad i neočekivanih korelativnih sprega.

Kao prvi školovani crnogorski scenograf sa ni jednom odrađenom scenografijom za crnogorski pozorišni prostor, profesionalni smiraj dočekao je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Splitu. Opet sticaj okolnosti, kojem su, čini se, podjednako doprinijeli umjetnik i Crna Gora.

Poput svojih vrlih kolega-umjetnika, Crnogoraca: Dušana Vukotića, Vaska Lipovca, Dimitrija Popovića, i Mijo Adžić je veći dio svog stvaralačkog života ostvario u Hrvatskoj, i baš kao i oni, postao umjetnik svijeta, s neskrivenim zavičajem u djelu. Mjesta rođenja i mjesta života sudbina može da udalji, međutim, ostaju povezana nužnom i neponovljivom autentičnošću individualnog življenja.

Hrvatska je Mijova umjetnička pregnuća i dostignuća darivala brojnim nagradama i priznanjima. Crna Gora i ovom retrospektivnom izložbom odaje počast velikom umjetniku. Takođe, prijestono Cetinje se i djelom Mija Adžića, po ko zna koji put kroz svoje trajanje, potvrđuje kao istinska prijestonica duha, umjetnosti i kulture.

Cetinjski *genius loci* u sprezi sa generacijskom imanentnošću hercegnovskog umjetničkog školovanja, doprinijeli su da Lubarda i Milunović u znatnoj mjeri obilježe rano Mijovo stvaralaštvo. Učeći od najboljih, njima okružen, razvijao je mladi umjetnik svoje talante postupno profilišući umjetnički *credo*. Rodno Cetinje, Mediteran iz više vizura i ambijenata – od Herceg Novog do Splita, beogradska i

zagrebačka Akademija, pariška edukativna nadgradnja, podstaknuti prirodom posla, snažnom literarnom potkom svjetskih i domicilnih književnih klasika i savremenika, vremenom su profilisali i sublimirali djelo koje je istovremeno slika i teatar, fikcija i život, uhvaćeni trenutak i epoha u trajanju.

Mijo je umio/uspio da iz slikarstva i scenografije kao zasebnih umjetničkih disciplina, artikuliše i transponuje najkvalitetnije osobnosti u svom djelu – izbalansirani suodnos konstruktivnih elemenata djela iz scenografije u slikarstvo, prefinjenu likovnost u scenografiju i kostim, da u teatru tvori „žive slike“ na sceni, ispunjene kompozicionim skladom, s finim tonsko-valerskim prelazima harmoničnog kolorita.

Majstorska vještina osvješćenog osjećaja mjere, kontrola nijansiranih, sofisticiranih medijskih prožimanja/prelaza rezultirala je osobenim umjetničkim djelom u scenografiji, slikarstvu, arhitekturi, enterijerima, plakatima, televizijskim i filmskim projektima. Poput renesansnih umjetnika, Mijo je cronogorski „homo universale“, podjednako zahtjevan i odogovoran spram sebe i izazova umjetnosti.

Jugoslovensku pozorišnu scenografiju druge polovine 20. vijeka možemo čitati kroz recentno djelo Mija Adžića. Njegovo slikarstvo takođe svjedoči o tendencijama, mijenama i izazovima nekadašnje šire likovne scene, i savremenim preokupacijama umjetnika. Mediteransko – maritimni prosedei Mijovih uljanih slika, apstraktno-asocijativne egzekucije lirsko-intimističkog karaktera otkrivaju umjetnika čije djelo se ne svrstava i ne pripada određenom pravcu, stilu ili epohi.

Osamnaest samostalnih likovnih izložbi, na desetine kolektivnih, i više stotina realizovanih scenografskih rješenja za dramske, baletske, operске projekte, uz niz presedana poput pet premijera za četiri mjeseca, ili preko 200 izvođenja *Šjora Files* Mijovom scenografijom, šest premijera Gotovčevog *Era s onoga svijeta* s različitim rediteljima a istim scenografom – Mijom, govore o umjetniku ogromnih kreativno-energetskih potencijala, s višedecinijskom, kontinuiranom umjetničkom karijerom.

Ono zajedničko, bez obzira na medij u kojem umjetnik stvara/interveniše, je uravnoteženost svih konstruktivnih elemenata djela, izgrađeni osjećaj za kompozicioni sklad i koloritno-valerske odnose, nenametljiva, prožimajuća estetika naizgled nespojivog u vanrednim susretima harmonije i ljepote Mijovog djela, gdje mediteranski temperament odmjerene građanske suzdržanosti i obzirnosti zaiskri gorštačkim, prkosno-dostojanstvenim cetinjским duhom.

Riječ Blagote Erakovića, pozorišnog režisera

Pozorišni režiser Blagota Eraković je u osvrtu na Mijovo stvaralaštvo istakao da je Mijo scenografiju pretvorio u slikarstvo. On je obrnutim putem, naglašava Eraković koje se može slobodno nazvati slikarstvom prvog reda:

„Mijo Adžić je imao sreću da dođe u Hrvatsko narodno kazalište „Split“ koje ima operu, balet i dramu. To su rijetki srećnici njegove struke koji uđu u takav prostor u kojem se dešava sve što se tiče scene. On je shvatio o čemu se radi od samog početka i sa podjednakim uspjehom je rješavao prostor u baletu, operi i dramama.“

Riječ Dragice Milić, direktorice Direktorata za kulturno-umjetničko stvaralaštvo Ministarstva kulture Crne Gore

Otvarajući izložbu, direktorica Direktorata za kulturno-umjetničko stvaralaštvo u Ministarstvu kulture gospođa Dragica Milić zaključila je da je Miodrag Mijo Adžić umjetnik koji je ostvario impozantno i značajno umjetničko djelo, čime je obezbijedio dostojno mjesto i u hrvatskoj i u crnogorskoj kulturi.

„Ponikao u prijestonici u vrijeme kada je slovila ‘crnogorskom Firencom’ Adžić je stasavao u ambijentu koji su kreirali Petar Lubarda (koji mu je poklonio prve boje), Milo Milunović, Aco Prijić, Gojko Berkuljan, Dado, pa je prirodno što je umjetnost bila njegovo profesionalno opredjeljenje.

Za večerašnju postavku autor je sam selektovao najznačajnija ostvarenja iz svog višedecenijskog opusa. Izložena djela ukazuju na raskošan talenat i kompleksan kreativni svijet koji je Mijo izgradio tokom svog života. Njegova interesovanja kretala su se u različitim oblastima umjetnosti i stvaralaštva: scenografiji, slikarstvu, kostimografiji..., pa otuda i pomalo neobičan koncept večerašnje

postavke, kojom je svojim sugrađanima i sunarodnicima predstavio multidimenzionalna likovna istraživanja i interesovanja.

Izloženi eksponati svjedoče o značajnim scenografskim i kostimografskim rješenjima, odnosno ‘scenskim podvizima’ kojima su oživljavani eksterijeri i enterijeri brojnih dramskih, baletskih, operskih produkcija.

Tu su i slike koje pokazuju umjetnikovu posvećenost i vezanost sa Mediteranskim podnebljem, ali i faktografija o valorizaciji umjetničkog rada, brojna priznanja koja potvrđuju vrijedna ostvarenja, zapisi i impresije referentnih domaćih i regionalnih kulturnih djelatnika o stvaralaštvu Mija Adžića.“

Dimitrije Popović: Slikar u teatru

Stvaralački rad profesora Mija Adžića slikara i scenografa, pratim unazad tridesetak godina. Njegov bogati opus ostvarivan u umjetnikovoj matičnoj, teatarskoj instituciji, Hrvatskom narodnom kazalištu u Splitu i na prestižnim svjetskim pozornicama, potvrđuje ga kao iznimnog autora. Biti slikar – scenograf znači svoj umjetnički senzibilitet, svoje umijeće i iskustvo staviti u funkciju one likovnosti koja će na adekvatan način kroz fenomen vizualizacije odražavati karakter djela koje se izvodi na sceni. Radi li se o drami, operi, mjuziklu, baletu, ... slikar scenograf se svaki put susrijeće s zahtjevnim kvalitativnim problemom.

Ribarske svađe, C. Goldoni, drama HNK-a Split

Slikar u teatru mora misliti i zadanim prostorom u kojem se artikuliše pokret, gesta i glas aktera na pozornici. Koherentnost scenskog prostora i radnje na bini ostvaruje se onda kada se scenografija prožima s rediteljevim konceptom predstave. Tada se uspostavlja ona neophodna uzajamnost likovnog idioma s teatarskim izrazom.

Šimun Dundurilo, Petar Kanavelić; reditelj: Ante Jelaska; kostimograf i scenograf: Mijo Adžić; XV Splitsko ljeto, 1969. god.

Detoni, balet; kostimograf i scenograf: Mijo Adžić; Splitske ljetnje igre, 1976. god.

Mijo Adžić spada u one rijetke umjetnike koji su svoja scenografska rješenja gotovo idealno usaglašavali s rediteljskim konceptima, a da pri tom zadrže svoju autorsku personalnost odnosno prepoznatljivost, što je rezultiralo uspješnošću projekata.

Mijo Adžić je slikar mediteranske provenijencije. Suptilni kolorist i sugestivni grafičar. Njegov stvaralački senzibilitet mu je omogućio da se u teatru uspješno bavi lirskim i dramatskim sižeima.

Dovoljno je pogledati njegove crteže i akvarele za pojedine predstave pa da se odmah uoči umjetnikov studiozni pristup u iznalaženju vizualizacije motiva, odnosno zadanog sižea nekog djela kroz oblik, strukturu, svjetlost. Osim profinjene likovnosti na njegovim radovima u linijskim strukturama Adžić se posvećuje svakoj pojedinosti u kompoziciji, svakom detalju jasno određujući njegovu estetsku i funkcionalnu dimenziju. Autor zna da bez precizno odabranog i urađenog detalja nema ni harmoničnosti cjeline.

Zato je Adžić podjednako uspješan u svojim scenografijama u zatvorenim teatarskim binama i onim otvorenim ambijentima javnih prostora.

Poseban izazov i kvalitativan problem artikulacije scenskih elemenata predstavlja njihovo ukorporiranje u arhitektonskom starom ambijentu koji sam po sebi predstavlja autentičnu povjesnu „scenografiju“. Zato je scenografija na splitskom peristilu za operu „Trubadur“ primjer kako se pažljivim promatranjem scenografskih intervencija, s minimumom likovnosti može postići maksimum vizuelnog izraza.

U svom bogatom opusu, preko dvije stotine teatarskih scenografija u zemlji i svijetu, Adžić je bio inspirisan s najvećim i najpopularnijim djelima domaćih i inostranih autora, klasicima i modernistima operne, dramske ili baletne umjetnosti. Iz umjetnikove bogate biografije izdvajamo ovom prilikom samo nekoliko djela kojima je Adžićeva scenografija dala uvjerljiv umjetnički pečat.

Glukovu „Orfej i Euridika“, Verdijeovog „Falstafa“, Donicetijevog „Don Pakvaley“, Bizeovu „Karmen“, „Romea i Juliju“ Čajkovskog, Verdijeovog „Nabuka“, Maskanjijevu „Kavaleriju Rustikanu“, ...

Tu su i djela Šekspira, Krleža, Koktoa, Kiša, Sartra, Joneska, ... Marinkovića, ... Baleti, *Amerikanac u Parizu*, *Žizel*, *Taso Gal*, ...

Harfa, ulje na platnu

Stara galija, ulje na platnu

Za svoj uspješan rad Mijo Adžić je nagrađivan brojnim prestižnim nagradama među kojima treba istaći visoko državno odlikovanje iz oblasti kulture, Odličje reda Danice Hrvatske s likom Marka Marulića, koje mu je uručio 2003. godine predsjednik Republike Hrvatske, Stjepan Mesić. Dobitnik je Medalje grada Splita, za svoj uspješni četrdesetogodišnji rad, te povelje „Povelje na pergamentu“ pape Ivana Pavla II za „Projekt oltara“ na splitskoj rivi povodom proslave 1700. godina grada Splita.

Profesor Mijo Adžić je takođe aktivan društveni djelatnik koji je puno radio, i danas intenzivno radi, na prožimanju dviju kultura i osnaživanju međudržavnih veza Crne Gore i Hrvatske.

(iz kataloga Matice crnogorske)

Iz biografije Miodraga Mija Adžića

Miodrag Mijo Adžić je rođen 25. juna 1938. godine u Danilovgradu. Osnovnu školu završio je na Cetinju, Srednju umjetničku školu u Herceg Novom i Splitu. Diplomirao je na Umjetničkoj akademiji u Beogradu 1967/68. godine na Odsjeku pozorišne filmske scenografije i slikarstva. Po završetku studija kao hrvatski stipendist odlazi u Pariz na specijalizaciju scenografije.

Radni vijek proveo u Hrvatskom narodnom pozorištu u Splitu kao stalni scenograf opere, drame i baleta. Pored scenografije bavi se slikarstvom.

Član je Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske od 1964. godine. Realizovao je 18 samostalnih izložbi i postavio preko 250 scenografskih, kostimografskih i slikarskih projekata u pozorištima, televiziji i na filmu širom nekadašnje Jugoslavije.

Učestvovao je i na mnogobrojnim grupnim izložbama crnogorskog, hrvatskog i jugoslovenskog slikarstva.

Dobitnik je brojnih priznanja i odlikovanja za izuzetan doprinos na polju umjetničkog stvaralaštva, među kojima: Odlikovanje „Reda Danice Hrvatske s likom Marka Marulića“, Priznanje Vatikana „Apostolski blagoslov“ pape Ivana Pavla II, „Medalja Grada Splita“ za izuzetne uspjehe na polju scenografije, i druga.

Živi i radi na Cetinju i Podgorici.

Vesko Pejović

Cetinje, 11. oktobar 2018.

Veče Dušanke Belade

Dušanka Belada oduševila publiku z nekoliko crnogorskih gradova u prepunoj kongresnoj sali Hotela *Grand*, 6. decembra 2018. Više od sat vremena posjetioci su uživali u promociji njenog novog albuma *Zamisli*.

Tokom programa prikazana su i njena dva kratka filma *Škanj* i *Zalazak* koje je režirala kao studentkinja multimedijalne režije na Akademiji umjetnosti u Novom Sadu.

U ime organizatora večeri cetinjskog Ogranka Matice crnogorske i Turističke organizacije Prijestonice Cetinje prisutne je pozdravio slikar i karikaturista Luka Lagator koji se posebno zahvalio direktoru Hotela *Grand* Vesku Pajeviću na ustupljenoj kongresnoj dvorani, a kratki osvrt na Dušankino umjetničko stvaralaštvo zaključio konstatacijom: „Cetinje i Crna Gora mogu da se ponose sa jednom ovakvom isuviše nadarenom osobom, kada je u pitanju umjetnost kojom se ona bavi“.

Onda su se ugasila svjetla i na sceni se pojavila mlada, lijepa, elegantna i po svemu jedinstvena Dušanka Belada, i bez pratnje orkestra, glasom slavuja,

otpjevala strofu pjesme *Pola mene* koju je posvetila rodnom gradu – *Kraljevskom Cetinju*, nakon čega su prisutni mogli na video bimu da vide i spot ove pjesme koji je sama režirala.

Potom su se upalila svjetla pa je uslijedilo Dušankino emotivno obraćanje publici, prikazivanje njenih filmova, predstavljanje benda, izvođenje uživo pjesama sa albuma, premijerno gledanje spota pjesme *Zamisli*, predstavljanje ekipe koja je učestvovala u snimanju spota ...

Za odjavu programa Dušanka je uz zvuke akustične gitare u posebnom aranžmanu otpjevala pjesmu *Crna Goro* Božidara Ivaniševića, a publika je dugotrajnim aplauzom nagradila za ovo divno veče.

Vidno uzbuđena i zadovoljstvom ozarena, Dušanka Belada, vjesnik lijepe budućnosti Crne Gore, govoreći o albumu, daljim planovima i doživljaju večeri za sajt cetinje-mojgrad je istakla:

„Naslovna numera na albumu, pjesma *Zamisli*, za koju sam po tekstu Ljuba Jovovića komponovala muziku, nastala je prošle godine. Ona mi je je draga jer emituje pozitivne poruke... Realizaciju pjesme pomogao je Aleksandar Petrović, muzički producent iz Novog Sada, a spota – majstor fotografije Jugoslav Belada, glumac Zef Bato Dedivanović, muzičar Božo Bulatović i slikar Tiho Vujović.

Na albumu kojim sam zaokružila moj prvi muzički korak nalazi se sedam raznovrsnih numera (*Zamisli, Pola mene, Mjesec, Ja biram, Uspavanka, Ča va i Laku noć*) koje su nastale u proteklih pet godina kao rezultat moje saradnje sa pjesnikinjom Majom Perfiljevom i kompozitorima i tekstopiscima Momčilom Zekovićem, Dejanom Božovićem, Vladimirom Marašem i Ljubom Jovovićem.

Biram one pjesme koje osjetim, i za koje znam da ih mogu na pravi način prenijeti publici.

Trenutno sam u procesu pripreme pozorišne predstave mjuzikla *Kosa*, to jeste obnove mjuzikla koji sam radila na akademiji kao student treće godine, a sada ću imati priliku da u Narodnom pozorištu u Tuzli prikažem jedan sasvim novi projekat na profesionalnom nivou tako da to je nešto čemu se izuzetno radujem.

Što se tiče filma planiram da radim na scenarijima koji su započeti.

Ideju za ovo veče još prije godinu dana dao je gospodin Vesko Pejović koji je odigrao veliku ulogu i u njenoj realizaciji zajedno sa Maticom crnogorskom i Turističkom organizacijom Prijestonice Cetinje na čelu sa vrsnim turističkim poslenikom Oskarom Huterom, pa sam im svima mnogo zahvalna.

Činjenice da su iza ovog projekta stali cetinjski Ogranak Matice crnogorske i Turistička organizacija Prijestonice Cetinje, i da me je tokom programa čestim aplauzima bodrilo preko trista posjetilaca, na mene su djelovale kao da me zagrlio rodni grad, što me je nadahnulo i u meni izazvalo posebne emocije.“

Iz biografije Dušanke Belade

Rođena je na Cetinju 22. aprila 1996. godine, gdje je završila Osnovnu školu „Lovćen-ski partizanski odred“, Gimnaziju i Nižu muzičku školu „Savo Popović“, odsjek – gitara.

U junu 2018. diplomirala je režiju na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, u klasi profesora Aleksandra Davića, a trenutno je student magistarskih studija na istoj akademiji.

Od srednjoškolskih dana aktivnije se bavi muzikom, a 2011. i 2012. godine učestvuje u muzičkom takmičenju *Let ka zvijezdama* Radio televizije Crne Gore, u kom osvaja drugo mjesto.

Od 2013. do 2017. godine tokom ljetnjih sezona bila je angažovana kao muzički izvođač u hotelu *Queen of Montenegro* u Bečićima, a uporedo komponuje, snima i objavljuje pjesme: *Mjesec* (2013), *Ja biram* (2015), *Pola mene* (2017), za koje samostalno režira spotove.

Pored kratkih filmova i muzičkih spotova, gaji veliku ljubav prema pozorištu. Autor je cjelovečernje predstave po motivima mjuzikla *Kosa* koja je premijerno prikazana na Akademiji u Novom Sadu, u junu 2017. godine.

Učestvovala je na brojnim kulturnoumjetničkim manifestacijama i književnim večerima u Crnoj Gori i inostranstvu.

Vesko Pejović

Cetinje, 6. decembar 2018.

Badnjak u Podbišću kod Mojkovca **Identitetska vertikala postojanja**

U mojškovačkom selu Podbišću će se za vrijeme Mojškovačke bitke nalazila komanda crnogorska vojske Matica crnogorska i Crnogorska pravoslavna crkva organizovali su loženje badnjaka posvećeno i stogodišnjici Božićnog ustanka. Ovo nalaganje badnjaka na ledini pored ovdašnje osnovne škole započeto je povodom stogodišnjice Mojškovačke bitke. Osvećenje badnjaka vršio je Neđeljko Furtula sveštenik Crnogorske pravoslavne crkve, paroh podgorički.

Naglasivši da obnova crnogorska države zahtijeva i obnovu Crnogorske autokefalne crkve, te da bez toga ne može biti cjelovite obnove državnog i nacionalnog identiteta, predsjednik Ogranka Matice crnogorska u Mojkovcu, Borislav Jovanović, osvrćući se na jubilej Božićnog ustanka, rekao je da su komite simbol elitnog patriotizma, martirske hrabrosti i odanosti svojoj domovini. Njihov slobodarski čin u situaciji kada su bili sami protiv svih postao je simbol crnogorskog otpora svim zavojevačima. Njihov program sažet u poruci *Za pravo, čast i slobodu Crne Gore* ostaje kao zavjet, kao identitetska vertikala našeg postojanja.

Jovanović je ponovio ideju o podizanju na ovom mjestu crkve koja bi bila posvećena Svetom Petru Cetinjskom.

Mojkovac, 6. januar 2019.

Kamerni trio koji čine pijanista Petar Popović, violinista Viktor Huter i violončelista Sari Šaćiri nastupio je 15. februara 2019. u sali Ministarstva kulture na koncertu koji je u znak podrške talentovanim mladim umjetnicima organizovao cetinjski Ogranak Matice crnogorske.

Otvarajući koncert, predsjednik cetinjskog ogranka Matice crnogorske Luka Lagator, kazao je da je ovo njihov prvi nastup pred cetinjskom publikom.

„Ovim koncertom Matica crnogorska nastavlja svesrdnu podršku mladim talentima iz raznih oblasti umjetnosti, a posebno mladima sa tri naše akademije, koji se obrazuju i stvaraju ovdje na Cetinju“, kazao je Lagator.

Mladi cetinjski violinista Viktor Huter istakao je da osjeća posebnu odgovornost jer nastupa u svom rodnom gradu.

„Postoji posebna trema jer želim da ispunim svoja, kao i očekivanja cetinjske publike. Oni su mi ipak najbliži, pa zbog toga postoji veći nivo treme. Program

smo sastavili zajedno uz pomoć profesora Petra Obradovića. Htjeli smo da izaberemo djela koja će se svidjeti publici, ali i uz koja ćemo moći da napredujemo“, rekao je Huter.

Iako su tek učenici trećeg razreda srednje muzičke škole, nosioci su brojnih nagrada na državnim i međunarodnim takmičenjima. Kao klavirski trio su u klasi profesora Petra Obradovića, a kako kaže Popović, saradnju su počeli na času kamerne muzike kao školski sastav.

„Počeli smo prije godinu i po dana kada smo otišli na Ljetnji kamp za kamernu muziku. Prije nego što smo sastavili trio, pričali smo o tome zašto ne bi svirali

zajedno pa da jednog dana, možda, održimo i koncert. To smo i ostvarili. Imali smo prvom nastup u KIC-u Budo Tomović“, objasnio je Popović.

Klavirski trio zapaženim umjetničkim djelovanjem brzo i veoma uspješno skrenuo je pažnju javnosti. Cilj im je, kažu, da što duže nastupaju zajedno.

„Mi generalno kao pojedinci dobro sviramo, ali u triju priča je drugačija zato što moramo da komuniciramo zajedno. To nama nije problem jer zajedno smo u školi svakoga dana, družimo se i vježbamo, tako da smo maksimalno opušteni

kada sviramo zajedno. Željeli bismo da obidemo čitav svijet, ali niko ne zna gdje će ga put odvesti“, kaže Šaćiri.

Trojica mladih muzičara usavršavali su se u okviru majstorskog kursa gostujućeg njemačkog dua *Karlsruhe* i Ljetnjeg kampa za kamernu muziku, pod mentorstvom profesora Anotna Martinova i Nataše Popović.

Na svom prvom cjelovečernjem koncertu pred cetinjskom publikom predstavili su se kompozicijama Dmitrija Šostakoviča, Antonjina Dvoržaka i Astora Pjajcole i izazvali ovacije publike.

Iz biografija članova *Klavirskog tria*

Viktor Huter

Rođen je na Cetinju 8. januara 2003. gdje je i završio osnovnu i nižu muzičku školu. Od malih nogu pokazuje ljubav prema muzici, pa sa 6 godina upisuje Nižu muzičku školu *Savo Popović*. Već sa 7 godina počeo je da svira violinu na insistiranje tadašnjeg direktora muzičke škole Sima Komadine, zbog *istančanog sluha*. Podučavali su ga mnogi profesori, a kao najzaslužnije za njegov napredak i dosadašnji uspjeh izdaja profesore Tanju Bogdanović i Vilija Ferdinandija. Takođe je pohađao seminare i masterklasove izvanrednih i svjetski poznatih violinista kao što su: Arkadij Vinokurov, Vitalij Gulijcuk, Anton Martinov, Stefan Milenkovic... Do sada je

sarađivao sa sljedećim dirigentima: Radovan Papović, Julio Marić i Anton Martinov. Ima zapažene rezultate na državnim i međunarodnim takmičenjima, na kojima je uglavnom osvajao zlatne i specijalne nagrade.

Sari Šaćiri

Rođen je u Podgorici 2001 godine. Sa 7 godina je upisao violončelo u klasi profesora Mladena Popovića u Umjetničkoj školi za muziku i balet “Vasa Pavić” u Podgorici. Osvajao je prve nagrade na državnom takmičenju *Festival mladih muzičara* (2014, 2016 i 2018), kao i na takmičenjima *Pjeter Gaci* u Skadru (2018) i na festivalu *Zlatne stepenice* u Valjevu (2018). Dva puta je bio na festivalu *Medirenan Youth Music Festival* koji održava u Forliju, Italija koji organizuje organizacija *I.P.S.I.A*, 2016 i 2017 kao vođa violončela. Takođe je učestvovao i u mjuziklu *Poruka sa Saturna*, koji je komponovao i u KIC-u *Budo Tomović* postavio Ilaj Jamin, gdje je bio član gudačkog kvarteta. Usavršavao se kod profesora Dragana Đorđevića Suzukija (Srbija), Sebastiana Severija (Italija), Jana Kalinowskog (Poljska), Reinharta Armledera (Njemačka) i Džefrija Lastreipsa (USA), kao i na radionicama kamernе muzike kod profesora Aleksandra Latkovića (Srbija), Eve Veith (Njemačka), Jorg Vinkler-a (Njemačka), Nataše Popović (Crna Gora) i Antona Martinova (Rusija). Sarađivao je i sa dirigentima kao što su Igor Buscherini (Italija), Danijel Glineur (Belgija), Žan-Mišel Despan (Francuska) i Anton Martinov (Rusija).

Petar Popović

Petar Popović je rođen u Podgorici 2002. godine u porodici muzičara. Sa šest godina upisuje klavirski odsjek u Osnovnoj muzičkoj školi “Vasa Pavić” u Podgorici koji završava u klasi profesorice Lidije Skender. Već u početku svog muzičkog obrazovanja iskazuje posebne sklonosti ka muzici i veoma brzo postiže zapažene rezultate što utiče i na prijevremeni upis u srednju muzičku školu. Tako sa

četrnaest godina nastavlja svoje muzičko obrazovanje u umjetničkoj školi *Vasa Pavić*, u klasi profesorica Milene Nikočević, i već u prvoj godini ima zapažene nastupe na internim i javnim časovima kao i brojnim koncertima u organizaciji ove ustanove. Svoje umijeće u sviranju klavira usavršava kod poznatih profesora Borisa Kraljevića (Crna Gora – Singapur), Vladimira Bočkarjova (Rusija) i Đulijana Macukantea (Italija).

Učesnik je brojnih takmičenja i dobitnik nagrada od kojih izdvajamo prvu nagradu na nacionalnom festivalu mladih muzičara Crne Gore 2010, drugu nagradu na međunarodnom takmičenju u Smederevu 2017. i treću na međunarodnom takmičenju u Tivtu 2018.

Posebno interesovanje iskazuje prema kamernom muziciranju te sa svojim kolegama Viktorom Huterom i Sarijem Šaćirijem osniva trio sa kojim se usavršava kod poznatih pedagoga poput dua Karlsruhe (Njemačka), Antona Martinova (Francuska – Rusija), Čeda Nikolića (Srbija), Veljka Klenkovskog (Srbija) i Nataše Popović (Crna Gora). Na ljetnjem kampu kamernе muzike na Ivanovim koritima dvije godine zaredom biva izabran da nastupa na završnim koncertima polaznika kampa u sali Ministarstva kulture na Cetinju i velikoj sali KIC-a *Budo Tomović* u Podgorici.

Foto: Vesko Pejović

Tekst: Nataša Kaščelan, Vesko Pejović

Cetinje, 15. februar 2019.

ЦРНОГОРСКО ЋИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО

Петстотина двадесет пет година
од штампања *Октоиха њрвојасника*

500 година од штампања
Псалтира и Служабника
– првих књига

Божидара Вуковића Подгоричанина

MONTENEGRIN CYRILLIC PRINTING

Five hundred twenty-five years since
the printing of the *Octoechos of the First Tone*

500 years since the printing of
Psalter and Prayer Book

– the first books by Božidar Vuković Podgoričanin

18. април 2019.
ПОДГОРИЦА
18 April 2019
PODGORICA

Izložba *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo*

Petsto dvadeset pet godina od štampanja *Oktoiha prvoglasnika* (štamparija Crnojevića) i 500 godina od štampanja *Psaltira* i *Služabnika*, prvih knjiga iz štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina

Ministar kulture Aleksandar Bogdanović govorio je na otvaranju izložbe *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo*, organizovane u okviru obilježavanja 525 godina od štampanja *Oktoiha prvoglasnika* (štamparija Crnojevića) i 500 godina od štampanja *Psaltira* i *Služabnika*, prvih knjiga iz štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina.

Na otvaranju izložbe su govorili i predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović i v. d. sekretarke Sekretarijata za kulturu i sport Glavnog grada Ana Medigovic. Izložba je otvorena u holu Skupštine Glavnog grada Podgorica.

Ministar Bogdanović je u svom obraćanju istakao: „Začinjući štamparstvo među južnim Slovenima, samo četrdesetak godina poslije prvih Gutenbergovih štampanih tekstova, Đurađ Crnojević je na ove naše prostore prenio ono što će Viktor Igo nazvati „majkom svih revolucija“, jer je - kako će ovaj veliki pisac reći - „u obliku štampe misao vječnija no ikad.“ Štamparstvo je, danas nam je to sve uočljivije, mnogo više od tekstualnog otiska na papiru. Ono je pokretač jednog kompleksnog i dinamičnog procesa širenja i arhiviranja logosa, a to je, kako zagovornici novijih teorijskih škola kažu: „jedan od čovjekovih najpouzdanijih pokušaja da se uhvati totalitet svijeta.

Da je u crnogorskoj istoriji postojala duboka svijest o toj moći štampane riječi za proces kulturnog i nacionalnog uobličjenja, pokazuje nam i biografija Božidara Vukovića Podgoričanina. Njegov angažman na polju štamparstva predstavlja nastavak kulturne misije započete sa Crnojevićima, ali i svojevrsnu anticipaciju onoga što se može prepoznati kao osoben pijetet prema štampanom tekstu koji su pokazivali Petrovići“, dodao je Ministar.

„Posvećenost ovih za crnogorsku istoriju i kulturu tako dragocjenih ličnosti, kakvi su Đurađ Crnojević, štampar Makarije i Božidar Vuković, mora nam predstavljati inspiraciju i danas, pogotovo što u ovom sve globalnijem svijetu nije lako naći idealan model za očuvanje identitetskih i kulturnih posebnosti. Pored toga što *Oktoih*, *Služabnik* i *Psaltir* imaju status kulturnih dobara od nacionalnog značaja, oni predstavljaju i svojevrsne kulturne i duhovne topose našeg nacionalnog bića“, zaključio je ministar Bogdanović u svom obraćanju.

„Božidar Vuković Podgoričanin ponosno je isticao da je porijeklom iz grada zvanog Podgorica, koja je u zemlji Dioklitiskoj. „Objavlivanjem prve knjige prije tačno 500 godina, Vuković nastavlja crnogorsku štamparsku tradiciju, utemeljenu od strane Đurađa Crnojevića, a kojom smo zavrijedili mjesto u svjetskoj kulturnoj baštini. Božidar Vuković Podgoričanin bio je istinska ličnost renesansnog doba, svestrani stvaralac i darodavac, nagrađen plemićkom titulom i proglašen vitezom štamparstva. Krasio ga je snažni patriotizam i iz ljubavi prema otačestvu izdavao je knjige, kako bi u teškim vremenima sačuvao svijest o identitetu svoje države. Prema riječima

njegovog sina Vićenca, on nije štedio ni bogatstva ni svoga zdravlja, misleći danju i noću kako da pomogne svome narodu. Iz ugledne venecijanske štamparije Vukovića izlazile su knjige visokog literarnog i grafičkog kvaliteta koje su imale uticaj na ćirilsko izdavaštvo i izvan nacionalnog okvira“, istakla je sekretarka Medigović.

Predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović je istakao da Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorska nacije i društva. „Znamo da poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički valorizuje i prihvati kao svoje“, rekao je Radulović.

„Tek u saglasju poruka iz prošlosti sa vrijednostima savremenog svijeta kome

težimo uspostavljaju se žive, identitetske i kulturne veze koje jedan narod drže na okupu, a njegovu budućnost čine izglednijom i prosperitetnom. Imajući na umu upravo takvu kulturu sjećanja, Matica crnogorska u razumijevajućoj saradnji sa Ministarstvom kulture Crne Gore i Glavnim gradom večerašnju izložbu posvećuje obilježavanju dva značajna jubileja crnogorske prošlosti: 525 godina od štampanja Oktoiha prvoglasnika u Crnojevića štampariji i 500 godina štampanja Psaltira i Služabnika – prvih knjiga iz ćirilске štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina u Veneciji“, istakao je Radulović.

„Matica crnogorska će istrajati na zadatku da sa posebnom pažnjom, a u skladu sa svojim programskim opredjeljenjem, vrednuje sve ono što je bitno za očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta crnogorskog naroda, jer to je naš stvarni rezervoar duhovne snage i temeljni zalag za budućnost“, zaključio je Radulović.

Organizatori izložbe su Ministarstvo kulture, Glavni grad Podgorica i Matica crnogorska.

(<http://www.gov.me/naslovna/vijesti-iz-ministarstava/198617/Ministar-Bogdanovic-otvorio-izlozbu-Crnogorsko-cirilsko-stamparstvo-Oktoih-Sluzabnik-i-Psaltir-kulturni-i-duhovni-toposinaseg-n.html>)

Govor Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske na otvaranju izložbe *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo*

Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorske nacije i društva, jer znamo da poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički valorizuje i prihvati kao svoje. Tek u saglasju poruka iz prošlosti sa vrijednostima savremenog svijeta kome težimo uspostavljaju se žive, identitetske i kulturne veze koje jedan narod drže na okupu, a njegovu budućnost čine izglednijom i prosperitetnom.

Imajući na umu upravo takvu kulturu sjećanja, Matica crnogorska u razumijevajućoj saradnji sa Ministarstvom kulture Crne Gore i Glavnim gradom večerašnju izložbu posvećuje obilježavanju dva značajna jubileja crnogorske prošlosti: 525 godina od štampanja Oktoiha prvoglasnika u Crnojevića štampariji i 500 godina od štampanja Psaltira i Služabnika – prvih knjiga iz ćirilske štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina u Veneciji.

U istorijskom postojanju crnogorskog naroda kroz vjekove postoje mnogi prijelomni događaji koji su određivali budućnost i uticali na formiranje njegove svijesti o sebi. Utemeljenje i rad prve državne štamparije u Crnoj Gori uveliko prevazilazi njene granice i moć. Odlukom Đurđa Crnojevića da u Veneciju pošalje ljude sa zadatkom da izuče vještine zanata – najvjerojatnije u radionici Andrije Paltašića Kotoranina, prvog crnogorskog štampara latiničnih knjiga – sa namjerom da naučeno potom primijene u Crnoj Gori. I da to bude u prvoj državnoj štampariji ne samo među Južnim Slovenima na Balkanu, nego i u tadašnjoj Evropi. A sve to u vrijeme kada se Crna Gora sasvim izvjesno suočava sa nestankom kao država...

Tom vizionarskom odlukom i njenim ostvarenjem Crna Gora se upisuje u nadolazeću civilizaciju štampane knjige, i to uspijeva da učini decenijama prije nego mnogo veće i bogatije zemlje. Mala mediteranska Crna Gora je u vrijeme

pozne renesanse i sveopšteg preobražaja evropskog duha prihvatila štampu pokretnim slovima, to najblistavije dostignuće zapadne civilizacije. Ona postaje organski dio evropske kulture, kojoj su njene knjige ljepotom i grafičkim dometima dale poseban doprinos. Crnojevića štamparija je zvjezdani trenutak državničke mudrosti i primjer epohalnog ostvarenja onog suštinskog u kulturi svog vremena.

Luču crnogorskog ćirilskog štamparstva – nakon pada Crnojevića Crne Gore pod osmansku vlast – održava neugaslom Božidar Vuković Podgoričanin u Veneciji. Okuplja stručne ljude, znatnim dijelom i one koji su već imali iskustvo iz crnogorske štamparije Crnojevića, i nastavlja da izrađuje bogoslužbene knjige na ćirilici. Knjige Božidara Vukovića, a kasnije i njegovog sina Vićenca, distribuirale su se i prodavale diljem zemalja pravoslavnog hrišćanstva, pogotovo na Balkanu, jer su zadovoljavale duhovnu potrebu. Tako da su odavno postale kulturno i nacionalno dobro najviše vrijednosti, ne samo u Crnoj Gori, nego i u ostalom pravoslavnom svijetu. Stučnjaci iz naše zemlje sa kolegama iz Bugarske i Sjeverne Makedonije su na upravo završenoj Tribini objasnili kako naša večerašnja izložba o tome svjedoči.

Matica crnogorska je uspostavila saradnju sa Nacionalnom bibliotekom „Sv. Ćirilo i Metodije“ iz Sofije, Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka, sa Centrom za slovensko-vizantijska proučavanja „Ivan Dujčev“ iz Sofije, kao i sa Nacionalnom i univerzitetskom bibliotekom „Sv. Kliment Ohridski“ iz Skoplja. Kod svih smo nailazili na prijateljsku podršku i spremnost da nam otvore svoje bibliotečke fondove i omoguće prikupljanje materijala za ovu izložbu. Kontakti

su ostvareni, saradnja započeta, i u zajedničkom interesu ćemo nastaviti da radimo na novim projektima.

Matica crnogorska će istrajati na zadatku da sa posebnom pažnjom, a u skladu sa svojim programskim opredjeljenjem, vrednuje sve ono što je bitno za očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta crnogorskog naroda, jer to je naš stvarni rezervoar duhovne snage i temeljni zalog za budućnost.

Dragi prijatelji, hvala vam što ste večeras sa nama.

Podgorica, 18. april 2019.

Božidar Vuković Podgoričanin
sinu Vićencu u Mletcima

Sine
dolazi moj dan
Znam ja da si ti sin
Moje kosti u moj jezik
U srce moje zemlje
od kamena i neba i vode
i čina ljudskoga
Na onu Goricu
đe sviću knjige
Težak je tamo dan
A čini mi se
i kosti moje
pomoći će mojoj zemlji
Ako ostane
i oni komadić od nje
crn i svijetao
biće dosta
I nekad
daleko
nekoga dobroga dana
znaće se šta činismo
Okupiće se deca naša
oko imena Andrijina i Makarijeva

i moga
Vidim ih sine
i hoću da sam s njima
A kad me budeš selio u vječnost
zapamti put
upamti moju zemlju
njen dan da živi u tvome srcu
u tvojoj knjizi
i neće joj moći niko ništa
I neće nam moći niko ništa

Branko Banjević

Izložba karikatura

DARKA DRLJEVIĆA

Govori
Luka Lagator

Galerijski prostor Narodne biblioteke „Radosav Ljumović“
Podgorica, četvrtak, 25. april 2019. u 18.30 sati.

Riječ Luke Lagatora na otvaranju izložbe karikatura Darka Drljevića

Darko Drljević je svjetski poznat i priznat karikaturista. Ovu konstataciju potvrđuju brojne nagrade i priznanja koje je osvojio širom svijeta učestvujući na raznim festivalima, salonima, izložbama i drugim smotrama karikature u konkurenciji najboljih svjetskih majstora u ovoj oblasti. Nije lako u konkurenciji od po nekoliko hiljada karikaturista biti zapažen, selektovan za izložbu i katalog, a kamoli biti nagrađen, često gran priem ili prvom nagradom, a Drljeviću se to često dešavalo. To je pravi sud o tome ko je ko u svjetskoj karikaturi, i što bi to moglo da znači za sredinu iz koje potiče i kojoj živi i radi.

Njegova karikatura je lako prepoznatljiv znak, zaokružena misao, pažljivo odabran motiv, pobuna protiv gluposti i nedjela, razigrana je i slobodna, lako čitljiva i prepoznatljiva. On se ozbiljno zagledao u stvarnost oko sebe i očima vrsnog analitičara daje svoje vidjenje stvari, nastojeći da otkrije osnovne karakteristike pojava, glavne aktere u igri, njihov karakter i namjere izobličavajući ih svojom satikom do ironije i sarkazma. To često biva vrlo inteligentno zapažanje, jedna gorka metafora, ponekad sa crnohumornom intonacijom, a gotovo uvijek je duhovit sklop prizora koji posmatrača na čas razvedri, da bi ga u isti mah opomenuo i zabrinuo.

Drljević se već čvrsto pozicionirao u jednoj prepoznatljivoj i modernoj satiričko-likovnoj ravni koja ga stavlja rame uz rame sa najistaknutijim svjetskim autorima iz oblasti tzv. takmičarsko-festivalske, odnosno salonske karikature. Nije veliki broj autora koje su svoj kvalitet dokazali i osvjedočili sa preko stotinu nagrada osvojenih u internacionalnoj konkurenciji. Drljević je medju njima. Kroz dugi niz godina otkako se bavi karikatuirom, on je iskristalisao i do simbola sveo svoj crtački manir „bez riječi“, ali sa hiljadu nenapisanih riječi koje su lako čitljive

kada se uđe u analizu sa željom da se otkrije „što je pjesnik htio da kaže“. U posljednje vrijeme on ostavlja dosta bjeline kako bi dao primat crtežu i istakao ono esencijalno svodeći formu na mali broj likova i predmeta, čime postiže zapažen efekat ne ostavljajući dilemu kod posmatrača. Tematski se veže za sve ono što prepoznaje kao faktor uzurpacije, destabilizacije i destrukcije svake vrste i to kako u širokim globalnim razmjerama, tako i na nivou samog čovjeka pojedinca kao osnovnog pokretača i nosioca svih dešavanja. Ponire u srce, u dušu čovjekovu, gdje traži i nalazi razloge i odgovore, transformišući ih na vispren način u neispričanu priču koju lako čitamo kao karikaturu.

Podgorica, 25. april 2019.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

**POVODOM OBLJEŽAVANJA DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE ORGANIZUJE
TRADICIONALNO NADMETANJE KROZ SLIKU, RIJEČ I MUZIKU NA TEMU**

DOMOVINA

Pravo učešća imaju svi učenici osnovnih i srednjih škola kao i učenici muzičke škole svih odsjeka

Rok za dostavljanje likovnih (crtež, akvarel, tempera, reljef, skulptura...) i literarnih radova (proza, stih) je **6. maj 2019. do 16 h**. Radove (sa precizno navedenim nazivom škole, imenom i prezimenom učenika, razredom kao i imenom i prezimenom mentora) je moguće dostaviti lično ili poštom.

Rezultati će biti objavljeni i dostavljeni školama u srijedu, **15. maja 2019. godine u 12 h**.

Učenici Muzičke škole se predstavljaju izvodenjem kompozicija (dvije kompozicije različitog karaktera) i obavezni su dostaviti prijave sa podacima (ime i prezime, odsjek, razred, tačan naziv kompozicija i kompozitora, ime i prezime mentora).

Predstavljanje učenika Muzičke škole će se održati u subotu, **11. maja 2019. godine sa početkom u 12 h** u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi.

Rezultati nadmetanja će biti objavljeni i dostavljeni školi u ponedjeljak, **13. maja 2019. u 12h**.

Adresa za dostavljanje radova i prijavu učesnika:

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njogoševa 46
Herceg Novi
e-mail: matica.hercegnovi@gmail.com.

Svečano proglašenje najboljih učesnika, dodjela diploma, nagrada i zahvalnica biće održano u **subotu, 18. maja 2019. godine sa početkom u 12h** u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi.

Kontakt telefon: +382 69 407 264
e-mail: matica.hercegnovi@gmail.com

Nadmetanje kroz sliku, riječ i muziku **Domovina**

U galeriji hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske danas je uspješno završen program tradicionalnog konkursa *Nadmetanje kroz sliku riječ i muziku*, otvorenog povodom obilježavanja 21. maja, Dana nezavisnosti Crne Gore, koji je ove godine nosio naziv *Domovina*.

U 12 časova održan je kulturnoumjetnički program u okviru kog su uručene diplome i nagrade najboljim učesnicima, kao i zahvalnice njihovim mentorima i predstavnicima škola.

Pred početak programa, učenici Muzičke škole su izveli himnu Crne Gore, nakon čega su se prisutnima obratili predsjednik hercegnovskog Ogranka dr Zlatko Stojović i predsjednik žirija dramski pisac i scenarista Stevan Koprivica. Diplome, nagrade i zahvalnice učesnicima i saradnicima uručila je Jovanka Veljović, poslovni sekretar hercegnovskog Ogranka.

Za razliku od prethodnih, ovogodišnji konkurs je organizovan i otvoren na nivou države, tako da su učestvovali učenici osnovnih, srednjih i muzičkih škola iz svih krajeva Crne Gore. Pristiglo je preko 170 prijava, a žiri je dodijelio 51. nagradu.

U subotu, 11. maja, na istom mjestu u 12 časova održan je takmičarski dio za učenike muzičkih škola.

Učenici su se ove godine nadmetali u četiri solo discipline (violina, gitara, harmonika i solo pjevanje) i kamernom muziciranju.

Ocjenjivački žiri ovogodišnjeg Nadmetanja radio je u sastavu:

Stevan Koprivica, dramski pisac i scenarista – predsjednik

Miraš Martinović, književnik

Bogdan Musović, istoričar umjetnosti i skulptor

Kristina Milatović – istoričar umjetnosti

Jelena Popović, profesor violine

Daniela Seferović, profesor klavira

Bosiljka Kulišić Čavić, profesor harmonike

Aleksandar Bubanja, profesor gitare

Nagrađeni

Specijalne nagrade (maksimalan broj bodova)

1. Sofija Vujičić, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
2. Ana Brajković, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
3. Anna Sukhareva, likovni rad, OŠ „Milan Vuković“
4. Lea Vujović, solo pjevanje, ŠOMO Herceg Novi

Prve nagrade

1. Tara Rašković, literarni rad u stihu, OŠ „Orjenski bataljon“, Bijela
2. Dina Šahović, literarni rad u prozi, OŠ „21 Maj“, Podgorica
3. Vanja Palikuća, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi
4. Kristina Mirković, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
5. Anđela Ivović, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
6. Luka Marković, gitara, ŠOMO Herceg Novi
7. Kristina Golubović, gitara, ŠOMO Herceg Novi
8. Bojana Zorić, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
9. Marko Denda, harmonika, ŠOMO Herceg Novi
10. Teodora Spalević, harmonika, ŠOMO Herceg Novi
11. Tara Tomanović, SMŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
12. Ana Bilafer, SMŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
13. Nemanja Đurić, SMŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
14. Helena Milenković, violina, ŠOMO Herceg Novi
15. Elena Stojković, violina, ŠOMO Herceg Novi
16. Nikolina Kokot, violina, ŠOMO Herceg Novi

17. Ognjen Karadžić, likovni rad, OŠ „Ratko Žarić“, Nikšić
18. Teodora Spalević, ŠOMO Herceg Novi
19. Kvintet violina, ŠOMO Herceg Novi
20. Orkestar violina, ŠOMO Herceg Novi

Druge nagrade

1. Stefan Pavlović, likovni rad, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
2. Milica Petrović, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
3. Sara Novović, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
4. Vanja Terzić, literarni rad u prozi, OŠ Ilija Kišić, Zelenika
5. Mina Niković, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika,
6. Nadežda Raičević, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
7. Vuk Mirić, Harmonika, ŠOMO Herceg Novi
8. Nemanja Ćorović, likovni rad, OŠ „Orjenski bataljon“, Bijela
9. Vladana Ilić, likovni rad, OŠ „Orjenski bataljon“, Bijela
10. Zorana Sučević, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi
11. Neda Manojlović, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi
12. Andrea Seferović, likovni rad, OŠ „Milan Vuković“
13. Isidora Grbo, likovni rad, OŠ „Milan Vuković“
14. Ana Starčević, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi

Treće nagrade

1. Jefto Veraja, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
2. Anika Steljić, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
3. Strahinja Radmilović, likovni rad, OŠ „Ilija Kišić“, Zelenika
4. Mila Miliša, likovni rad, OŠ „Orjenski bataljon“, Bijela
5. Marko Denda, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi
6. Milica Knežević, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi
7. Jelena Tomašević, likovni rad, OŠ „Milan Vuković“, Herceg Novi
8. Ivana Tomašević, likovni rad, OŠ „Milan Vuković“, Herceg Novi
9. Bojan Živković, literarni rad u prozi, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
10. Jovana Sijerković, likovni rad, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
11. Anđela Bošković, likovni rad, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
12. Milica Rilović, likovni rad, SMSŠ „I. G. Kovačić“, Herceg Novi
13. David Vlahušić, likovni rad, OŠ „Dašo Pavičić“, Herceg Novi

Herceg Novi, 18. maj 2019.

MONTENEGRIN
COMMUNITY
OF ALBANIA

КУЛТ СВЕТОГ ВЛАДИМИРА ДУКЉАНСКОГ
| 1016-2019 |
KULTI I SHËN VLADIMITRIT TË DUKLËS
| 1016-2019 |

ПОНЕЂЕЉАК
3. ЈУН 2019. ГОДИНЕ У 13 ЧАСОВА
САЛА НАЦИОНАЛНОГ МУЗЕЈА
ТИРАНА

Е ХËНË
3 QERSHOR 2019 NË ORËN 13:00
NË SALLËN E MUZEUT KOMBËTAR
NË TIRANË

Govor Marinka Ćulafića, predsjednika Zajednice Crnogoraca Albanije na otvaranju izložbe *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog*

Iskazujući visoko poštovanje Nacionalnom muzeju, i njegovom direktoru gosp. Dorianu Koci, kao i Matici crnogorskoj i njenom predsjedniku gosp. Draganu Raduloviću, pozdravljam sve prisutne, i želim Vam dobrodošlicu na otvaranje izložbe *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog na prostoru Balkana od 17. do 20. vijeka*.

Posebno želim pozdraviti:

- Zamjenicu Ministra kulture u Republici Albaniji gospođu Valbona Shujaku
- Mitropolita Elbasana Shpata i Librazhda, njegovo preosveštenstvo imzot Andon Merdani
- Zamjenika direktora Uprave za dijasporu Crne Gore, gosp. Ivana Jovovića
- Zamjenika Predsjednika Opštine Bar, gosp. Radomira Novakovića
- Zamjenika Predsjednika Opštine Ulcinj, gosp. Vasa Radovića
- Direktoricu Centralnog filmskog arhiva, gđu Iris Elezi
- Direktoricu Nacionalnog centra folklornih aktivnosti, gđu Armanda Hysa
- Direktoricu Zdravstvenog inspektorijata države, gđu Vjolca Braho
- Predstavnik poznate porodice Andrović, koji već 10 vjekova imaju u svom vlasništvu i čuvaju originalni krst Svetog Vladimira, gosp. Milana Androvića
- sve predstavnike medija iz Albanije i Crne Gore
- predsjednika Zajednice makedonske manjine „Ilinden“, gosp. Nikola Gjurgjaj.

Iskoristiću priliku da naglasim da odlične bilateralne odnose posljednjih godina između Albanije i Crne Gore, kao odnosi od posebnog značaja za cio region, sigurno su pozitivno uticali i u odnosu na Zajednicu Crnogoraca u Republici Albaniji, koja je već priznata kao posebna manjinska zajednica. Sa druge strane, neprekidna integracija i doprinos članova ZCGA u albansko društvo, kao i

poštovanje njihovih manjinskih prava, mogu služiti kao garancija za dobre međususjedske odnose između naših država. Prije godinu dana jedna grupa građana Albanije crnogorskog porijekla iz Elbasana, Drača, Tirane i Skadra sastali smo se u Tirani i osnovali Zajednicu Crnogoraca u Republici Albaniji, koja se zvanično registrovala u institucijama Albanije.

Zajednica Crnogoraca Albanije u okviru realizacije dijela svojega programa koji se tiče afirmacije zajedničkog, kulturnog, istorijskog i duhovnog nasljeđa albanskog i crnogorskog naroda kao i svih građana Albanije i Crne Gore, danas u Tirani otvara izložbu portreta jednog ekumenskog svetitelja koji je prije više od 1000 godina vladao tadašnjom državom Dukljom sa obale Skadarskog jezera.

Kult ovog svetitelja poštuje se pored Albanije i Crne Gore, i u Bugarskoj, Sjevernoj Makedoniji, Grčkoj, Svetoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj i drugim državama.

Za nas građane Albanije, pripadnike crnogorske etničke manjine, izuzetno je značajno da afirmišemo i slavimo pripadnike albanskog ili crnogorskog naroda, koji su ostavili neizbrisive tragove u oblasti naše kulture, nauke, obrazovanja, jezika, istorije, duhovnosti, folkloru, sporta i tradicije.

Ovom izložbom otpočinjemo taj proces afirmacije i to iz razloga što hronološki gledano Sveti Knez Vladimir Dukljanski svakako je prvi pripadnik jednog od naša dva naroda koji nas ujedinjuje i ukazuje na tragove zajedništva i međusobnog uvažavanja i poštovanja.

Iskreno se nadam da ćete iz kataloga koji je za ovu priliku pripremila Matica crnogorska, moći da saznate gotovo sve detalje o istorijskim prilikama u kojim je

vladao dukljanski Knez Vladimir, kao i o rasprostranjenosti njegovog svetiteljskog kulta.

Na kraju želim da zahvalim za ideju izložbe i podršku povjerenicima Matice crnogorske, za Severnu Makedoniju gosp. Miroljubu Orlandiću i za Albaniju gosp. Blagoju Zlatičaninu.

Tirana, 3. jun 2019.

Govor Dragana Radulovića, predsjednik Matice crnogorske na otvaranju izložbe *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog u Tirani*

Današnjom izložbom fotografija artefakata vezanih za sv. Vladimira Dukljanskog, crnogorskog vladara i sveca, koji su sačuvani u Crnoj Gori, Albaniji, Makedoniji, Grčkoj i Bugarskoj, Matica crnogorska, Uprava za dijasporu Crne Gore i Zajednica Crnogoraca u Albaniji, u saradnji sa Nacionalnim muzejom u Tirani, predstavljaju javnosti neporecivo svjedočanstvo crnogorskog historijskog trajanja oličeno u životu i sudbini dukljanskog kneza Vladimira. Ova izložba je jedinstveni događaj i zbog toga što su njome na jednom mjestu prezentirani likovni radovi koji se nalaze u crkvama, manastirima i muzejima u više zemalja.

Crna Gora je u periodu od hiljadu godina nekoliko puta obnavljala državnost pod svojim imenom, i upisivala se na mapu suverenih država, što govori o teškim okolnostima u kojima je opstajala, ali ništa manje i o postojanoj državotvornoj svijesti njenog naroda. Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorskog društva, jer znamo da svijetle poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički

valorizuje i prihvati kao svoje. Tek u harmoniji poruka iz slavne prošlosti sa vrijednostima savremenog svijeta uspostavljaju se žive, identitetske i kulturne veze koje jednu političku zajednicu drže na okupu, a njenu budućnost čine izglednijom i prosperitetnom.

Kult sv. Vladimira Dukljanskog po svom ekumenskom i internacionalnom karakteru tome na najbolji način doprinosi. Ali, ovaj kult doprinosi boljem razumijevanju i saradnji svih naroda koji ga na bilo koji način baštine. Sveti Vladimir je dobra duhovna spona i pouzdani oslonac na kome je moguće graditi čvrste prijateljske veze između albanskog i crnogorskog naroda, jer svi živimo zajedno i upućeni smo jedni na druge. I svima nam je jednako stalo do zajedničkog dobra, jer su nam i problemi sa kojima se suočavamo u savremenom svijetu više nego slični.

U to ime, dame i gospodo, proglašavam izložbu otvorenom.

Tirana, 3. jun 2019.

MUZIKA NA CRNOGORSKOM DVORU

| *muzika za sva vremena* |

Simfonijski orkestar „Mirko Petrović“
Dirigent Radovan Papović

Solisti:

Bojana Pejanović, sopran
Tijana Blečić, sopran

Plesni parovi KUD „Njgoš“

Moderator večeri: Nataša Kaščelan

petak, 21. jun 2019. | 21^h

Dvorski park, Cetinje

Muzika crnogorskog dvora ponovo na Cetinju

U čast 21. juna Dana muzike a u organizaciji Prijestonice Cetinje, Turističke organizacije Cetinja, Narodnog muzeja Crne Gore i Matice crnogorske Ogranak Cetinje u bašti dvora kralja Nikole održana je manifestacija *Muzika na crnogorskom dvoru*.

Simfonijski orkestar *Mirko Petrović*, pod dirigentskom palicom profesora Radovana Papovića izveo je djela kompozitora koji su bili inspirisani Crnom Gorom, a uz njihove zvuke vrsne solistkinje Bojana Pejanović i Tijana Blečić i plesni parovi *KUD-a Njegoš* blistali su u punom sjaju.

Moderator večeri gospođa Nataša Kaščelan vodila je program nadahnuto i sa cetinjskim šarmom.

Na kraju programa slikar i svjetski priznati karikaturista Luka Lagator je u ime Matice crnogorske, poklonio svoju sliku prof Radovanu Papoviću, koji je 21. 9. 2013 godine prilikom realizacije projekta Ogranka Cetinje *Omaž Valtazaru Bogišiću* u Kraljevskom pozorištu *Zetski dom* dao veliki doprinos realizaciji muzičkih numera koje su obogatile večer.

Ističemo i veliki doprinos direktora Turističke organizacije Cetinje, vrsnog organizatora **Oskara Hutera** zahvaljujući kojemu je mnogo obogaćen kulturni život crnogorske prijestonice.

Publika je imala priliku da uživa u sljedećem programu:

1. Franjo Vimer: *Ubavoj nam Crnoj Gori* / starocrnogorska himna
Aranžman: Vili Ferdinandi

2. Dionizije de Sarno: Uvertira iz opere *Balkanska carica*
Aranžman: Radovan Papović

3. Jelisaveta Popović: *Tražiš li mi ljubav*
Aranžman: Radovan Papović
Sopran: Bojana Pejanović

4. Ludvig Minkus: *Vojnički marš kralja Nikole*

Aranžman: Radovan Papović

Plesni parovi: KUD „Njegoš“

5. Mirko Petrović: *Izgubljena sreća*

Aranžman: Vili Ferdinandi

Sopran: Bojana Pejanović

6. Dionizije de Sarno: *Arija Danice iz opere Balkanska carica*
po libretu Nikole I Petrovića *Oj moračo*

Aranžman: Radovan Papović

Sopran: Tijana Blečić

7. Mirko Petrović: *Na Liparu*

Aranžman: Vili Ferdinandi

Sopran: Tijana Blečić

8. Špiro Ognjenović: *Polka Milena*

Aranžman: Radovan Papović

Plesni parovi: KUD „Njegoš“

9. Jelisaveta Popović: *I ja ljubim*

Aranžman: Dušan Skovran

Sopran: Bojana Pejanović

10. Dionizije de Sarno: Arija Danice iz II čina opere *Balkanska carica*
U dalekom Drenopolju

Aranžman: Radovan Papović

Sopran: Bojana Pejanović

11. Dionizije de Sarno: Arija Danice iz III čina opere *Balkanska carica*
Ja sam Crnogorka, a kći sam junaka

Aranžman: Radovan Papović

Sopran: Tijana Blečić

12. Ludvig Minkus: Insert iz baleta *Roksana* posvećen Crnoj Gori

Orkestracija: Radovan Papović

Plesni parovi: KUD „Njegoš“

Pripremio: Vesko Pejović

Foto: www.sirius-cetinje.blogspot.com

Cetinje, 21. jun 2019.

**Učenci iz Šavnika gosti
Matice crnogorske i Kotorskog festivala pozorišta za djecu**

Ogranak Matice crnogorske iz Kotora u saradnji sa Centrom za kulturu iz Šavnika organizovali su posjetu učenika osnovnih škola Šavnika i Boana prvoj večeri Kotorskog festivala pozorišta za djecu.

Đeca nijesu krila svoje oduševljenje performansom kojim je Festival otvoren: „Put na mjesec“, kao i predstavom „Ivo Vizin – kapetan od snova“.

Sljedećeg dana učenici su prisustvovali okruglom stolu na temu „Putovanje kapetana Iva Vizina oko svijeta“. Predavači su bili mr Mileva Pejaković Vujošević i istaknuti kulturni radnik Slavko Dabinović.

Tokom boravka upriličen je prijem za drage goste u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Kotor đe su im uručeni pokloni u ime Kotorskog festivala pozorišta za djecu.

Domaćini su učenike upoznali sa znamenitostima i istorijom Kotora.

Ovo je početak saradnje Kotorskog festivala pozorišta za djecu i Matice crnogorske Ogranak Kotor.

MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje

Izložba skulptura i crteža Lade Perović **POD BUDNIM OKOM**

Izložbu će otvoriti

Ljiljana Zeković, istoričarka umjetnosti

Muzički program

Jelena Vukićević Vukmirović, klavir
Ljubica Tomašević, violina

Moderator programa

Marija Todorović

Galerija Matice crnogorske Ogranak Cetinje, Njegoševa 100
četvrtak, 19. septembar 2019. u 19 sati

Otvorena izložba Lade Perović

U galeriji Matice crnogorske Ogranak Cetinje pred velikim brojem ljubitelja umjetnosti iz nekoliko gradova, naša poznata i priznata historičarka umjetnosti Ljiljana Zeković otvorila izložbu skulptura i crteža *Pod budnim okom* akademske vajarke Lade Perović .

Prisutnima je u ime Matice crnogorske poželio dobrodošlicu naš poznati karikaturista i umjetnik Luka Lagator.

Nakon muzičke numere Edward Elgar *Salut d'amour* (Zdravo ljubavi), koju su izvele Jelena Vukićević Vukmirović (klavir) i Ljubica Tomašević (violina), moderator večeri Marija Todorović upoznala je prisutne sa biografijom i dosadašnjim stvaralaštvom Lade Perović kojoj je ovo prva samostalna izložba na Cetinju, i dala riječ Ljiljani Zeković.

Iz biografije Lade Perović

Lada Perović rođena u Beogradu 1974. godine. Završila FLU 1998. godine u klasi profesora Pavla Pejovića. Član je ULUCG-a od 1999. godine i učesnik na njihovim tradicionalnim izložbama.

Učesnik grupnih izložbi: „Legenda o gvožđu“, Bar, 2001; „Zimski salon“, Galerija „Josip Bepo Benković“, Herceg Novi, 2002; „Umjetnici zavičaju“, Galerija „Umjetnička kolonija“, Danilovgrad, od 2002; Barski ljetopis, Galerija „Velimir A. Leković“, Bar, 2003; „Slika i skulptura su ženskog roda“, Perjanički dom, Podgorica, 2006; Savremena crnogorska skulptura, Galerija „Umjetnička kolonija“, Danilovgrad, od 2010.

Samostalne izložbe: Galerija „Velimir A. Leković“, Bar, 2002; Galerija „Umjetnička kolonija“, Danilovgrad, 2002; Galerija „Josip Bepo Benković“, Herceg Novi, 2002; Prostor za umjetnost u upravnoj zgradi Societe Generale banke Montenegro, Podgorica, 2017.

Dobitnik je nagrade „Milunović, Stijović, Lubarda“, na tradicionalnoj izložbi, Podgorica 2001. Autor sculpture (spomenika) „Ptica mira“ u Podgorici.

Radi kao profesor u Srednjoj likovnoj školi „Petar Lubarda“ na Cetinju.

Besjeda Ljiljane Zeković „Vidjeti u mraku“

Mašta, kreativnost i izuzetna likovnojezička egzekucija osobnosti su samosvojnog izraza Lade Perović, vajarke koja pripada stvaraocima koji su svoje djelo ugradili u imanentne vrijednosti crnogorske savremene umjetnosti. Na ovoj

izložbi predstavlja se skulpturama i crtežima na kojima je jedan motivski sadržaj – sova, ptica koja svojom misterioznim značenjem predstavlja jedan od najkompleksnijih univerzalnih simbola. Međutim, u njenom djelu sovu ne možemo posmatrati u kontekstu primarne simbolike kao glasnika smrti, nesreće, zlih duhova, već kao personifikaciju spiritualnih i duhovnih sila koje oblikuju i prate čovjeka kroz vrijeme. Zapravo, ona predstavlja metaforu savremenog čovjeka koji mudro, inteligentno i slobodno teži da razgrne tamu sa svojih spoznajnih i misaonih prostora. Podsjetimo se da se motiv ptice javlja u Ladinom djelu već od ranih radova, ptice „*koja nam čuva nešto od pjesme stvaranja*“ (S. J. Persi).

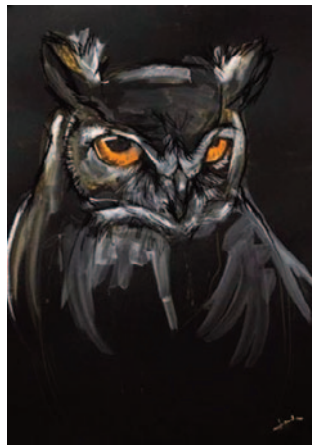
Njen vajarski opus predstavlja pobjedu prirode i života nad tehniziranim, otuđenom i destruktivnom stvarnošću naše civilizacije. U oblikovanju skulptura koristi materijale industrijskog otpada (sa stovarišta, skladišta) kojima uspjeva da udahne život, da ih oplemeni, estetizuje i uzdigne na umjetnički nivo. Naime, minucioznošću kojom interviše na metalu (sječenjem, rezbarenjem granulacijama, varenjem...), percepcijom koja ne poznaje jezička ograničenja i snažnom misaonom i emocionalnom energijom, realne „nađene“ mašinske djelove kombinuje stvarajući forme asocijativno-apstraktnog karaktera kao zatvorene korpuse, ili „čipkaste“ dekorativne površine koje su prozirne, suptilne, vizuelno dopadljive, nekad inkorporirane u kvadratne forme kao „prostorne slike“. Ono što ih povezuje su oči: jedno otvoreno drugo zatvoreno, kojima potencira dualističke principe: prošlost – sadašnjost, unutrašnje–spoljašnje, duhovno – materijalno, dobro – zlo, prolazno – vječno.

Pored skulptura, Lada se predstavlja crtežima u kombinovanoj tehnici koji svojom neposrednošću pokazuju ista imaginativna i izražajna svojstva kao radovi u metalu. Crteži nastali kao plod trenutne inspiracije, realizovani su hitrim, ekspresionističkim potezima. Sa jedne strane mogu se definisati kao dopuna skulptorskim radovima, a sa druge kao kreacije koje imaju sopstveni, nezavisan život.

Na crnoj podlozi kojom sugerije mrak postavlja figure ptice definisane u kolorističkim akcentima kojima ističe njene prirodne osobenosti: tjelesnost, glavu, krila, kandže, perje. Predstavlja je u različitim „pozama“, prenoseći na nju čovjekova unutrašnja stanja i osjećanja: zamišljenost, začuđenost, pokunjenost, oprez, radoznalost. Sovine užarene oči kojima sve vidi hipnotički fiksiraju posmatrača i bude u njemu potrebu vlastitog preispitivanja.

Izložba u Matici crnogorskoj, Ogranak Cetinje otvara nam još jedno značajno

poglavlje staralačkog opusa Lade Perović, umjetnice koja nas godinama zadivljuje svojim likvnim djelima, idejnim, imaginativnim irealnim i realnim sadržajima.

Zapravo, riječ je o stvaralačkoj personalnosti koja kroz „žensko pismo“ otvara prostore lirskoj poetici i humanim vrijednostima koje sve više zaboravljamo. Upravo zato su potrebni svjetionici da nam omoguće da „vidimo u mrak“

Pripremio Vesko Pejović

Cetinje, 19. septembar 2019.

MATICA
crnogorska
OGRANAK
Kotor

MUZEJI KOTOR

KULT SVETOG VLADIMIRA DUKLJANSKOG

IZLOŽBA PORTRETA
SVETOG VLADIMIRA DUKLJANSKOG
U CRKVENOJ UMJETNOSTI BALKANA

IZLOŽBU ĆE OTVORITI
Dragan Radulović
predsjednik Matice crnogorske
U MUZIČKOM DIJELU UĀESTVUJE
Andrea Živković
profesorica flaute

CRKVA SVETOG PAVLA • KOTOR • PETAK, 27. SEPTEMBAR 2019. GODINE U 19 h

Riječ Mileve Pejaković Vujošević na otvaranju izložbe *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog*

Poštovane dame i gospodo, najtoplije vas pozdravljam u ime kotorskog Ogranka Matice crnogorske i želim ugodno veče na ovom kulturnom događaju. Večerašnja izložba *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog* poslije Zagreba, Tirane, Cetinja, Bara, Podgorice, Bijelog Polja, Nikšića, Makedonije, postavljena je i u ovom značajnom kulturnom zdanju, crkvi svetog Pavla.

Izložbom se želi približiti istorijski period od prije jednog milenijuma, a koji odslikava djelo sv. Vladimira Dukljanskog, čiji se kult osim Duklje (Zete) poštovao u Dalmaciji, Bugarskoj, Albaniji i Makedoniji.

Ovaj istorijski period na najbolji način spaja naučnu javnost, umjetnike, stvaraocce, narode i države.

Međutim, postoji i još jedan važan razlog što je izložba večeras u UNESK-ovom Kotoru. Jedan od poznatih crnogorskih naučnika i istraživača koji se bavio

proučavanjem kulta sv. Vladimira Dukljanskog bio je naš sugrađanin, uvaženi akademik Rajko Vujičić, prvi predsjednik Matice crnogorske Ogranak Kotor, a koji je sa dubokim poštovanjem večeras u našem sjećanju.

Crkva cv. Pavla nije slučajno prostor gdje je izložba postavljena – u ovom zdanju se nalazi ćelija naše Blažene Ozane, čiji će se kult uskoro prikazati kroz izložbu posvećenu ovoj istorijskoj ličnosti.

Davno je rečeno, grad koji nema legende nema ni svoju istoriju. Kotor obiluje brojnim legendama, ali ipak jedna od najljepših je legenda o ljubavi i vjeri upravo Vladimira i Kosare koja zauzima vidno mjesto kao najvažniji segment nematerijalne kulturne baštine Crne Gore.

Večeras na 32. reprodukcije fresaka i ikona ispisana je priča o kultu Vladimira Dukljanskog, a ko je bio Vladimir najbolje govore riječi vizantijskog istoričara Skilicija koji je zapisao: „Bio je pobožan, pravedan i miroljubiv vladar.“

Vjerujem da će ova izložba biti dobar putokaz istoričarima da održe čas svojim učenicima i studentima našega grada, jer kultura i obrazovanje treba i moraju da grade zajedničku piramidu.

Matica crnogorska Ogranak Kotor nastaviće sa realizacijom zacrtanih kulturnih projekata u saradnji sa svim kulturnim institucijama, čime ćemo pokazati i dokazati da smo jedinstvena kulturna mapa grada Kotora i Crne Gore.

Kotor, 27. septembar 2019.

Govor Dragana Radulovića na otvaranju izložbe *Kult Svetog Vladimira Dukljanskog u crkvenoj umjetnosti Balkana*

Večerašnjom izložbom fotografija artefakata vezanih za sv. Vladimira Dukljanskog, crnogorskog vladara i sveca, koji su sačuvani u Crnoj Gori, Makedoniji, Grčkoj, Bugarskoj i Albaniji... Matica crnogorska Ogranak Kotor u saradnji sa Muzejima Kotora predstavljaju javnosti neporecivo svjedočanstvo crnogorskog istorijskog trajanja oličeno u životu i sudbini dukljanskog kneza Vladimira. Ova izložba je jedinstveni događaj i zbog toga što su prvi put na jednom mjestu prezentirani likovni radovi koji se nalaze u crkvama, manastirima i muzejima u mnogim zemljama Balkana. Izložba je gostovala u više crnogorskih gradova, ali i u zemljama regiona koje baštine kult sv. Vladimira. Večeras u predivnom ambijentu crkve Sv. Pavla u Kotoru i vama na uvid darujemo ovu izložbu.

Crna Gora je u periodu od hiljadu godina nekoliko puta obnavljala državnost pod svojim imenom, i upisivala se na mapu suverenih država, što govori o teškim okolnostima u kojima je opstajala, ali ništa manje i o postojanoj državotvornoj svijesti njenog naroda i političke elite.

Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorskog društva, jer znamo da svijetle poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički valorizuje i prihvati kao svoje. Tek u harmoniji poruka iz slavne prošlosti sa vrijednostima savremenog svijeta uspostavljaju se žive, identitetske i kulturne veze koje jednu političku zajednicu drže na okupu, a njenu budućnost čine izglednijom i prosperitetnom.

Kult sv. Vladimira Dukljanskog po svom ekumenskom i internacionalnom karakteru tome na najbolji način doprinosi.

Dame i gospodo, proglašavam izložbu otvorenom.

Kotor, 27. septembar 2019.

Ministarstvo kulture Crne Gore
Ministry of Culture Montenegro

ЧЕРНОГОРСКОТО ПЕЧАТАНЕ НА КИРИЛИЦА

ПЕТСТОТИН ДВАДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНИ ОТ
ОТПЕЧАТВАНЕТО НА „ОКТОИХ ПЪРВОГЛАСНИК“

500 ГОДИНИ ОТ ОТПЕЧАТВАНЕТО
НА „ПСАЛТИР“ И „СЛУЖЕБНИК“
- ПЪРВИТЕ КНИГИ НА
БОЖИДАР ВУКОВИЧ ПОДГОРИЧАНИН

ЦРНОГОРСКО ЃИРИЛСКО ШТАМПАРСТВО

ПЕТСТОТИНА ДВАДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА
ОД ШТАМПАЊА „ОКТОИХА ПРВОГЛАСНИКА“

500 ГОДИНА ОД ШТАМПАЊА
„ПСАЛТИРА“ И „СЛУЖАБНИКА“
- ПРВИХ КЊИГА
БОЖИДАРА ВУКОВИЃА ПОДГОРИЧАНИНА

ОКТОМВРИ 2019.

СОФИЯ

**U Sofiji otvorena izložba
„Crnogorsko ćirilsko štamparstvo“
Rezultat sve produktivnije saradnje dvije države**

Izložba „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo“, koju je, u saradnji sa Bugarskom akademijom nauka priredila Matica crnogorska, svečano je otvorena danas u Sofiji.

Izložba je priređena u Nacionalnoj biblioteci Bugarske „Sveti Ćirilo i Metodije“, i to povodom 525 godina od štampanja Oktoiha prvoglasnika, te 500 godina od štampanja prvih knjiga Božidara Vukovića Podgoričanina - Psaltira i Služabnika.

Događaj kojem su prisustvovali car Simeon drugi Saksokoburgotski, ambasadorica Crne Gore u Republici Bugarskoj Snežana Radović, ambasadorica Republike Bugarske u Crnoj Gori Maglena Plugčijeva, predsjednik CANU akademik Dragan Vukčević i mnogobrojni gosti iz Crne Gore i Bugarske, otvorili su ministri kulture Crne Gore i Bugarske Aleksandar Bogdanović i Boil Banov.

Ministar Bogdanović kazao je kako izložba nudi uvid u početke velikog civilizacijskog dostignuća, koji je izveden prelaskom sa rukopisnog na štampani tekst – a što se u Crnoj Gori dogodilo svega 40 godina nakon Gutenbergovih prekretničkih poduhvata.

U tadašnjoj Crnoj Gori, u prostoru u kojem su se doticale kulture Istoka i Zapada, jedan vladar male države izložene velikim iskušenjima, prepoznao je ono što mnogi njegovi savremenici koji su vladali većim i naprednijim prostorima, nijesu umjeli prepoznati. Začinjući štamparstvo među južnim Slovenima, Đurađ Crnojević je na ove naše prostore prenio ono što će Viktor Igo nazvati „majkom svih revolucija“, jer– kako će ovaj veliki pisac reći – „u obliku štampe misao je vječnija no ikad“. Nije pretjerano reći da se Oktoih prvoglasnik na jedan osoben način nadovezao na prve početke slovenske pismenosti, zadržavajući duh crnogorskog prostora, njegovu istorijsku specifičnost i autentičnost. On predstavlja važno svjedočanstvo o religioznom i političkom životu crnogorske države u doba Crnojevića i vitalni je dodatak istorijatu relacija između slovenskih naroda tog vremena – naglasio je ministar Bogdanović.

Ministar Banov rekao je da čvrsto uspostavljeno partnerstvo Bugarske i Crne Gore na polju kulture već daje zapažene rezultate, a da je plod tih aktivnosti i izložba u Sofiji. On je dodao i kako vjeruje da saradnja Bugarske akademije nauka sa Maticom crnogorskom treba da predstavlja primjer i drugim institucijama kulture iz dvije države.

Izložba posvećena crnogorskom ćirilichnom štamparstvu, zapravo, još je jedan od brojnih primjera uspjeha našeg zajedničkog rada. Ovaj događaj, ujedno, izraz je velike želje Bugarske akademije nauka i umjetnosti da ojača saradnju sa Maticom crnogorskom, a ja vjerujem kako će taj proces biti nastavljen, i to štampanjem cetinjskog Psaltira s posledovanjem, koji je prvi put objavljen 1495. godine – kazao je ministar Banov.

Prisutne je pozdravio i predsjednik Bugarske akademije nauka, akademik Julian Revalski, koji je istakao da crnogorsko ćirilichno štamparstvo daje značajan

doprinos razvoju kulture šireg područja Balkana, naglašavajući da štamparska tradicija koja se u Crnoj Gori baštini vjekovima predstavlja dobru osnovu za dalje unaprijeđenje saradnje između Crne Gore i Bugarske.

Obraćajući se prisutnima, predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović naglasio je kako Matica crnogorska predano radi na njegovanju kulture sjećanja crnogorske nacije i društva, jer znamo da poruke iz naše prošlosti imaju smisla i vrijednosti samo ukoliko ih svaka generacija iznova protumači, kritički valorizuje i prihvati kao svoje.

Matica crnogorska je uspostavila saradnju sa eminentnim institucijama nauke i kulture u Republici Bugarskoj: Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka, Nacionalnom bibliotekom "Sveti Ćirilo i Metodije" i Centrom za slovensko-vizantijska proučavanja "Ivan Dujčev" iz Sofije. Kod svih smo nailazili na prijateljsku podršku i spremnost da nam otvore bibliotečke fondove i omoguće prikupljanje materijala za ovu izložbu – rekao je Radulović.

Na izložbi su predstavljena 24 bogato ilustrovana panoa, a postavka je rađena na crnogorskom i engleskom jeziku. Materijal za izložbu prikupljen je u Bugarskoj i Sjevernoj Makedoniji, a cjelokupan projekat dobio je veliku podršku Ambasade Crne Gore u Sofiji i Ambasade Bugarske u Podgorici. Pokrovitelj izložbe je Ministarstvo kulture.

Današnja izložba, ujedno, predstavlja dio programa obilježavanja 150 godina postojanja Bugarske akademije nauka. Tim povodom, ministar Bogdanović razgovarao je sa predsjednikom te institucije Julianom Revalskim. Tokom susreta, govoreno je o mogućnostima buduće međuinstitucionalne saradnje između Crne Gore i Bugarske, pri čemu je ministar Bogdanović iskazao zahvalnost gospodinu Revalskom na podršci u organizaciji izložbe i težnji da ta postavka bude predstavljena bugarskoj publici.

Izložbi je prethodilo potpisivanje Sporazuma o saradnji između Matice crnogorske i Nacionalnog arhiva Bugarske akademije nauka, kojem su prisustvovali i ministar kulture Aleksandar Bogdanović, ambasadorka Crne Gore u Republici Bugarskoj Snežana Radović i ambasadorka Republike Bugarske u Crnoj Gori Maglena Plugčijeva.

Sofija, 11. oktobar 2019.

SAOPŠTENJA

**Govor Ivana Ivanovića, generalnog sekretara Matice crnogorske na
*Lučindansik susretima u Zagrebu, 27. oktobra 2018.***

Poštovane dame i gospodo, članovi Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Društva prijatelja Crne Gore „Montenegro“, poštovani zvaničnici Republike Hrvatske i grada Zagreba, čast mi je da vas pozdravim u ime Matice crnogorske.

Matica crnogorska će krajem godine Svečanom skupštinom na Cetinju proslaviti 25 godina postojanja. U vrijeme rušenja dostojanstva, kulturnog i nacionalnog identiteta crnogorskog naroda slobodni crnogorski intelektualci hrabro su demonstrirali svoj antiratni i građanski stav. Kada su gašene crnogorske institucije koje nijesu pristale na ništenje crnogorskog identiteta i kulture, osnovana je 1993. godine na Cetinju Matica crnogorska kao izraz otpora i potrebe da se organizovano i institucionalno posveti očuvanju nacionalnog i građanskog bića Crne Gore. Ona je dosljedno branila multietničku i vjerski tolerantnu Crnu Goru i dala veliki doprinos pokretu i kampanji za nezavisnost 2006. godine. Zalažući se od svoga osnivanja za samostalnu i suverenu Crnu Goru Matica je osvarila svoj najveći cilj i tu naravno nije stala. Razumijevajući identitet kao proces cijenimo da je to naš trajni zadatak, ne bez iskušenja i nasrtaja. Moramo voditi računa da smo malobrojan narod i da nam svijest o tome samo može pomoći. Jedan od ključnih zadataka Matice ostaće i okupljanje intelektualaca u zemlji i naših ljudi širom svijeta koji Crnu Goru doživljavaju kao svoju i zemlju svojih predaka. Nastavićemo saradnju sa našim iseljenicima i njihovim organizacijama, realizujući projekte od zajedničkog interesa. Vjerujemo da će Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, kao i dosad, biti pouzdan partner i da ćemo nastaviti više nego plodnu i blisku saradnju. Nova rukovodstva Zajednice i Matice cijeniće kao obavezujuće poruke i doprinos Rada Pavićevića, Age Simovića i Ljuba Kuljače.

Ove se 2018. navršava 160 godina bitke na Grahovcu i 140 godina Berlinskog kongresa, jubileji kojima ste posvetili i ovogodišnje Lučindanske susrete. Crna Gora je kroz milenijumsko trajanje, preko svoje četiri dinastije i herojsku borbu, izgradila i stekla državotvorni kapacitet koji nije moguće potrijeti, a u konačnom

nam je i omogućio obnovu državne nezavisnosti i suverenosti u 21. vijeku. Na tom putu Berlinski kongres predstavlja jednu od najsvjetlijih tačaka i istovremeno označava kraj „herojskog doba“ Crne Gore. Zvanično međunarodno priznanje donijelo je i teritorijalno proširenje, kao krunu vjekovne borbe. Crna Gora nakon Berlinskog kongresa 1878. godine, po prvi put postaje višenacionalna i multivjerska zajednica. Dajući prostor vjerskim slobodama ona demonstrira toleranciju različitih identiteta, a prije svega svoj moralni kodeks i etiku čojstva. Nakon ratova za Crnu Goru su nastupila nova iskušenja: u miru je bilo neophodno graditi institucije za što je bilo manje iskustva, znanja i vještine.

Na vanjskopolitičkom planu Crna Gora je danas na evroatlantskom putu sa jasnom i čini se neupitnom perspektivom. Međutim, na unutrašnjem je i dalje pred izazovom izgradnje i uspostavljanja snažnih institucija, jačanja i učvršćivanja identiteta. Jubilej 140 godina Berlinskog kongresa, svakako je za ponos, ali ga moramo shvatiti i kao opomenu i podsjećanje da se suverenost i nezavisnost najbolje čuva i brani jasnom i zaokruženom kulturnom i obrazovnom politikom, koja će našu Crnu Goru držati čvrsto i trajno na okupu. Ne sumnjamo da će Crnogorci iz svijeta, a posebno Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, tome kao i uvijek dati svoj puni doprinos. Naš zajednički zadatak biće i jačanje saradnje Crne Gore i Hrvatske. Danas je ona bogata u gotovo svim domenima. Na nama je da kao susjedi i članice NATO saveza, sveobuhvatno jačamo uzajamno povjerenje i gajimo prijateljske odnose.

U to ime vas srdačno pozdravljam.

Saopštenje Matice crnogorske povodom konkursa na temu „Crnogorski turizam: problemi i perspektive“

Matica crnogorska je tradicionalno početkom februara ove godine raspisala nagradni konkurs za esej namijenjen građanima Crne Gore do 35 godina starosti. Tema ovogodišnjeg konkursa je bila: *Crnogorski turizam: problemi i perspektive*.

Žiri u sastavu: dr Vesna Kilibarda, Marko Špadijer i Dragan Radulović, sa žaljenjem konstatuje, da uprkos prijemljivoj temi i više fakulteta za turizam i menadžment koji postoje u Crnoj Gori, odziv nije bio zadovoljavajući ni brojem ni kvalitetom pristiglih radova. Zbog toga je Žiri odlučio da ove godine ne dodijeli nagrade na konkursu za esej.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 06. decembar 2018.

Saopštenje Matice crnogorske povodom sve učestalijih šovinističkih nasrtaja visokih političkih predstavnika Republike Srbije i vjerskih vođa Srpske pravoslavne crkve na državnost i narod Crne Gore

Matica crnogorska najoštrije osuđuje sve učestalije šovinističke nasrtaje visokih političkih predstavnika Republike Srbije i vjerskih vođa Srpske pravoslavne crkve na državnost i narod Crne Gore. Praksa nipodaštavanja i otvorenog vrijeđanja od strane srpskih šovinsti, koji su na vlasti u Beogradu, svakim danom se pojačava i poprima sve brutalnije oblike.

Iza navodne brige o ugroženom položaju srpskog naroda i Srpske pravoslavne crkve krije se zla namjera destabilizacije države Crne Gore i pokušaj da se grubo naruši njen višenacionalni i viševjerski sklad. U Crnoj Gori ne postoje narodi „prvog i drugog reda“, niti iko sprovodi bilo kakvu nacionalnu ili vjersku diskriminaciju nad građanima. Međutim, ne zalažu se srpski šovinsti za ravnopravnost, nego za dominaciju, ne bore se predstavnici SPC da njihova crkva bude jedna među drugima, nego jedina koja postoji! Zbog toga je Crna Gora „klasična srpska država“ koju treba pritiscima natjerati da promijeni svoju evropsku orijentaciju i odrekne se svoje suverenosti i građanske prirode.

Šovinsti iz Beograda nameću Crnoj Gori model države koja bi doprinosila sukobima na Balkanu, države koja ne bi imala unutrašnjeg spokojstva i bila strašilo za svoje građane i komšije. Kao što je mrziteljska politika Beograda i Srpske pravoslavne crkve uspjela da načini od Srbije: državu bez jasnih granica, bez definisane politike, punu bijesa i mržnje, sa ideologijom koja nakon svih poraza i dalje sanja svoje hegemonističke košmare o teritorijalnom proširanjju i dominaciji.

Matica crnogorska smatra da su građani Crne Gore politički pismeni ljudi koje je iskustvo proteklih decenija naučilo da se odlučno suprotstave svim napadima koji za cilj imaju urušavanje naše domovine i njeno pretvaranje u zemlju diskriminacije i mržnje.

Podgorica, 13. jun 2019.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Saopštenje Matice crnogorske povodom proslave SPC u Budvi

Srpska pravoslavna crkva u Crnoj Gori postoji od 1922. godine kada je proglašena i utemeljena ukazom regenta Aleksandra Karađorđevića. Do te godine je vjerske poslove među pravoslavnim stanovništvom u Kraljevini Crnoj Gori obavljala autokefalna Crnogorska pravoslavna crkva u skladu sa kanonima, i kao sestrinska prihvaćena je od drugih pravoslavnih crkava, uključujući i srpsku. To su nepobitne istorijske činjenice za koje postoji mnoštvo relevantnih dokaza. A saznanje tih činjenica je već postalo dio crnogorske nacionalne samosvijesti, i nemoguće ga je sada izbrisati.

Obilježavanje 800 godina postojanja Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, i to u Budvi – mi u Matici crnogorskoj razumijemo kao žalosno dovršenje jednog neuspjelog političkog projekta koji je devedesetih počeo u tragediji na prostoru Jugoslavije, a upravo sada okončava u bijedi kao groteska nekadašnje umišljene veličine.

Najavljeno gostovanje patrijarha SPC i njegove svite u Budvi, „sa sve gromopucatelnim bilbordima“ lokalne vlasti, nije ništa drugo nego pokušaj da se nastavi štetno političko djelovanje koje nam je dobro poznato proteklih trideset godina. Dolaze da nam još jednom cinično saopšte: „Nazivali smo vas Brozovom i Đilasovom kopiladi, izmišljotinom i nakitom Kominterne, Dukljanima i ustašama, volovima, đavoljim nakotom, a Crnu Goru smo proglašavali gorom od NDH i Osmanskog carstva... I nastavićemo.“ Dolaze sa novim istorijskim falsifikatima, uz one već poznate. A zašto i ne bi, kada ih istina u borbi protiv Crne Gore nikada nije obavezivala. Pragmatični cilj najavljene posjete je politički učvrstiti lokalnu vlast u Budvi, a zauzvrat dobiti izdašnu finansijsku podršku za gradnju novoga hrama, tamo će se danas nalazi budvanska Kapela.

Dolazak Patrijarha srpskog Irineja i takozvana proslava je još jedan vid pritiska, ne bi li aktuelni *Prijedlog zakona o slobodi vjeroispovijesti* bio povučen iz

skupštinske procedure. Svetosavski nacionalizam SPC i ovom prilikom demonstrira odsustvo kapaciteta da prizna istorijsku utemeljenost Crnogorske pravoslavne crkve i neumitnost procesa njene obnove.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 24. septembar 2019.

**Izlaganje Aleksandra Saše Samardžića
na debati *Digitalne tehnologije i humanističke nauke***

Digitalizacija nacionalne kulturne i naučne baštine

Digitalizacija podrazumijeva ne samo prevođenje u digitalnu formu kulturnih i naučnih dobara koje ulaze u nacionalnu baštinu, nego je riječ o sveobuhvatnom procesu razvoja kako programske tako i fizičke mreže informacionih sistema, kao i njihovom povezivanju i predstavljanju stručnoj i/ili najširoj javnosti.

Digitalizacija nacionalne kulturne i naučne baštine je obaveza koju imamo i prema sebi i prema budućim generacijama, ali i zbog uključivanje u međunarodnu zajednicu. Ako bi sistemski i sistematično krenuli u digitalizaciju nacionalne kulturne i naučne baštine, pozitivni efekti bi sigurno bili višestruki. Prvo, institucije i državni organi bi saradnju podigli na mnogo veći nivo jer bi bili obavezani na rad na zajedničkim poslovima i projektima. Drugo, razmjena iskustva i znanja bila bi mnogo frekventnija, a pomoć u rješavanju problema bila bi mnogo kraća i efikasnija. Treće, država bi sa podrškom ovom vidu nacionalne promocije ujedno podržala kulturnu, naučnu i prosvjetnu zajednicu uključujući posebnu podršku istraživačima nacionalnih tema.

Značaj digitalnih tehnologija se pretežno potencira kroz naglasak na dostupnost sadržaja u elektronskoj formi na bilo kojem uređaju, zato što krajnji korisnici žele sigurnu i brzu informaciju. Značaj za informacijama iz dana u dan progresivno raste. Broj stvaralaca digitalnih informacija ne prati potražnju za informacijama. Po pravilu, najveći proizvođači informacija bi trebalo da budu državni organi.

Uvijek kada neko drugi umjesto nas stvara informacije, to se radi zbog interesa koji, nekada, dugoročno mogu da budu vrlo problematični. Trenutno stanje je takvo da mnogo više informacija o Crnoj Gori imamo van države, nego u njoj, nezavisno da li su u pitanju istorijske knjige ili savremena periodika.

Ogroman je broj informacija u analognoj formi, čija digitalizacija i dostupnost bi trebalo da bude od najvećeg značaja za državu i sve njene organe.

Trenutno, elektronsko „nebo“ Crne Gore može se opisati kao zbir pojedinačnih pokušaja da se u nekom segmentu nešto uradi. Tako da imamo

skenirane Istorijske zapise, Boku, ... Ali imamo u PDF formatu pretraživu Maticu crnogorsku.

Od 2005. djeluje projekat „Montenegrina“ koje treba posebno istaći. Volonterski tim patriota, napravio je sajt koji je otvorena biblioteka i istorijskih tema, ali i savremena „kulturna kapija Crne Gore“. Sajt koji je pretraživ i u elektronskom formatu je dostupan materijal.

Još 2008. godine donijet je Nacionalni program za digitalizaciju, a Nacionalna biblioteka u saradnji sa Ministarstvom kulture radi na digitalizaciji građe. U toku 2013. donesen je dobar Pravilnik o nacionalnim standardima za digitalizaciju bibliotečke građe – pomak vrijedan pažnje. Otvoren je i sajt Digitalna biblioteka Crne Gore, koji je dobro koncipiran, ali može se primjetiti da je pretraživ samo bibliotečki zapis, dok knjige i periodika nijesu OCR-ovani.

Šta dalje?

Trebalo bi da postoji jedna adresa koja će da objedini sve. Predlog naziva: *Digitalna Crna Gora*. Segmenti bi bili *Digitalna baština*, *Digitalna biblioteka* (već postoji), *Digitalni arhiv*, *Digitalni muzej*, *Digitalna nauka*, *Digitalna prosvjeta*, ... itd. Svi ovi segmenti bi se razvijali u podsegmente. Jedan od podsegmenta vrlo bitan za istraživanje i uopšte za nauku bio bi *Digitalna periodika*. Na jednom mjestu da se nađu sve novine i časopisi koji izlaze ili su izlazili u Crnoj Gori. *Digitalne knjige* bi se prvenstveno bazirale na starim knjigama bitnim za istoriju Crne Gore, dok bi se *Digitalni izvori* bazirali na digitalnim izvorima iz cijelog svijeta, a u kojima se spominje Crna Gora i koji bi se preuzimali na sajt Digitalne Crne Gore.

Sve lokacije bi bile pretražive, kao i sav materijal na njima. Izjednačenost latinice i ćirilice se podrazumjeva. Naravno da postoje knjige koje nema potrebe da se OCR-uju, kao na primjer Oktoih i uopšte bogoslužbene knjige, kao i rukopisi. Dočim Glas Crnogorca treba i mora biti OCR-ovan.

Dalje, treba da objedinimo sve kulturne, naučne i posvjetne potencijale u državi i da se kroz saradnju svih potencijala pokuša stvoriti jedno digitalno mjesto, koje će grupisati svo dosadašnje znanje. Kao predlog to može da bude *Nacionalni centar za digitalizaciju*. Njega bi činili predstavnici Ministarstva kulture, Ministarstva nauke i Ministarstva prosvjete. Iz oblasti kulture, nauke i prosvjete, takođe bi bili delegirani predstavnici institucija i državnih organa. Naučna i prosvjetna zajednica kao i civilni sektor bi takođe imali svoje predstavnike. Ovo tijelo bi:

- Koordiniralo rad svih djelova digitalne Crne Gore,
- Usaglašavalo strategije, smjernice i standarde,

- Usaglašavalo prioritete projekata digitalizacije,
- Nadgledalo i potenciralo sprovođenje digitalizacije nacionalne baštine,
- Obezbeđivalo i nadgledalo sprovođenje projekata iz stranih fondova,
- Organizovalo jednom godišnje nacionalnu konferenciju na kojoj bi bili prezentovani rezultati i najavljeni novi projekti...

Centar treba da bude koncipiran kao operativna organizacija sa velikim brojem stručnih saradnika, koji rade i saraduju na projektima. Predstavници državnih organa i institucija bi činili Koordinaciono tijelo ili Komitet koji bi operativno upravljao i koordinirao rad na projektima, postojećim i budućim.

Koji su benefiti?

Digitalizovana nacionalna baština se čuva od propadanja, oštećenja i nestajanja, a dovodi se u formu koja olakšava stručnu obradu, dostupnost i pristupačnost.

U konačnom, postavlja se pitanja da li postoji bilo ko da ne vidi benefite od digitalnih tehnologija.

Da bismo se uistinu priključili razvijenom svijetu i digitalnom dobu, mora se preći sa pisanja strategija i programa na realizaciju poslova i projekata digitalizacije kulturne i naučne baštine, ali ne fragmetarno i stihijski, već koordinisano i planski.

Debata *Digitalne tehnologije i humanističke nauke* održana je u okviru festivala *Otvoreni dani nauke* koje organizuje Ministarstvo nauke Crne Gore u Nikšiću, 2. oktobra 2019. Organizatori Centar za Geopolitiku i Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.

Govor Ivana Ivanovića, generalnog sekretara Matice crnogorske na jubilarnim *Lučindanskim susretima* povodom 20 godina postojanja u Zagrebu, 26. oktobra 2019.

Čast mi je što imam priliku da vas pozdravim u ime Matice crnogorske. Matica sa vaših Lučindanskih susreta ni jednom nije izostala jer vašu svečanost smatra i svojim praznikom, pa vam sa posebnom radošću čestita jubilej – 20 godina postojanja.

Obilježavanje važnih godišnjica iz crnogorske prošlosti odlika je Lučindanskih susreta. Crnogorska hiljadugodišnja povijesnica je ispunjena događajima koji nas obavezuju na sjećanje, i učvršćuju državotvorni kapacitet ali i crnogorski kulturni identitet. Danas se u Zagrebu sjećamo 100-godišnjica Božićnog ustanka i Rovačke republike, kao izraza otpora aneksiji, okupaciji i brisanju sa karte Evrope Crne Gore. Država saveznica, članica Antante, bezuslovno je, u za nju teškom istorijskom momentu, stala na pravu stranu u Prvom svjetskom ratu ali je nepravdom velikih sila nestala kao suverena država. Istorijska sudbina i pravda učinile su da Crnu Goru obnovimo sa punom suverenošću. Tome je pored vjekovne borbe, gotovo jednako doprinijela i kulturna tradicija čije vrhunce je Matica crnogorska i ove godine prigodno obilježila. Jubileji 525 godina od štampanja Oktoiha prvoglasnika u Crnojevića štampariji i 500 godina od prvih štampanih knjiga Božidara Vukovića Podgoričanina, podsjećaju nas da je Crna Gora značajno unaprijedila pismenost i održanje vjere na širim prostorima. Crnogorci su uz Hrvate, Čehe i Ukrajince jedini među slovenskim narodima u 15. vijeku štampali knjige - inkunabule, pa se s obzirom na našu malobrojnost „uključivanje u Gutenbergovu galaksiju čini osobito velikim korakom“, kako kaže uvaženi profesor Stjepan Damjanović.

Zadatak Matice crnogorske jeste okupljanje intelektualaca u zemlji i inostranstvu koji Crnu Goru doživljavaju kao svoju i zemlju svojih predaka. Posebno nas raduje saradnja sa crnogorskim iseljenicima i njihovim

organizacijama. Na Nacionalnu zajednicu Crnogoraca Hrvatske računamo kao pouzdanog partnera i očekujemo nastavak plodne i bliske saradnje kroz realizaciju zajedničkih projekata. Naš važan zadatak ostaje i jačanje saradnje Crne Gore i Republike Hrvatske, prvenstveno u domenu kulture. Tako ćemo kao susjedi, posvećeni evropskim vrijednostima, sveobuhvatno snažiti međusobno povjerenje i prijateljske odnose. U to ime vas srdačno pozdravljam.

NOVI ČLANOVI

Belada Dušanka

Rođena je na Cetinju 1996. godine, gdje je završila Gimnaziju i nižu muzičku školu „Savo Popović“, odsjek – gitara. Na muzičkom takmičenju „Let ka zvijezdama“ Radio televizije Crne Gore 2012. godine osvaja drugo mjesto. Diplomirala je režiju 2018. godine na „Akademiji umetnosti“ u Novom Sadu, a trenutno je student magistarskih studija na istoj akademiji. Autor je cjelovečernje predstave po motivima mjuzikla „Kosa“.

Grgurević Tripun

Rođen je 1994. u Kotoru. Diplomirao je Marketing savremenih medija i odnose sa javnošću. Živi u Kotoru.

Dragomanović Jasna

Rođena je 1955. u Kotoru. Biolog. Živi i radi u Kotoru.

Đurović Boris

Rođen je 1988. godine u Podgorici. Student je Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Bavi se pisanjem poezije. Zaposlen je u TV 777. Živi u Danilovgradu.

Ivanović Dušan

Rođen je 1950. godine u Zagrebu. Aktivan na polju očuvanja crnogorske baštine. Radio je kao nastavnik tehničkog obrazovanja. Autor je više udžbenika tehničkog obrazovanja za osnovne škole. Vlasnik je firme Politehna u Skoplju. Biznis je prepustio djeci i bavi se fotografijom. Živi u Skoplju.

Janković Ivan

Rođen je 1981. godine u Podgorici. Završio je Pravni fakultet na Univerzitetu „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju. Pravosudni ispit položio 2008. godine. Član je Makedonskog udruženje pravnik i Makedonske advokatske asocijacije. Kao advokat radio u firmama *RWE Energy AG – Germany* i *Hatch Acres Incorporated and Finance Engineering AD*, advokatskoj kancelariji *Monevski*, osiguravajućim kućama *ALBSIG osiguranje* i *EUROINS osiguranje*. Od 2011. godine vlasnik je advokatske kancelarije *Janković*.

Kustudić Bosiljka

Rođena je 1959. na Cetinju. Viša medicinska sestra. Živi u Kotoru.

Kustudić Filip

Rođen je 1987. u Kotoru. Završio je Srednju Pomorsku školu. Živi u Kotoru.

Kustudić Ilija

Rodjen u Kotoru 1991, pomorac, živi u Kotoru

Milović Željko

Rođen je 1968. godine u Baru. Pjesnik, prozaista, novinar, publicista. Od 1986. godine objavljuje muzičke kritike, članke i eseje, kao i tekstove vezane za probleme kulture i supkulture. Dugogodišnji član redakcije opozicionog časopisa iz Podgorice (*Omladinski Grafiti* devedesetih. Osvojio je Grand Prix – Zlatni mikrofon i prvo mjesto na trećem Festivalu radijskog stvaralaštva Crne Gore 2010. godine. Radio je kao urednik *Barskih novina*, *bARS-a* i *Novih barskih novina*. Od 2006. radi kao urednik portala *Bar Info*. Jedan je od osnivača Udruženje književnika *Ars Antibaldi*. Dobitnik je književne nagrade „Ćamil Sijarić“ za zbirku pripovjedaka za 2006/07. godinu. Radovi su mu štampani u mnogim zbornicima i časopisima. Član je Udruženja književnika Crne Gore. Milovićevo ključno autorsko djelo je monografija *Crnogorska pop-rok muzika 1954–1991*, izdanje Matice crnogorske. Prvi je laureat godišnje nagrade časopisa *Komun@*. Živi i radi u Baru. Oženjen, otac dvoje djece.

Mirković Marina

Rođena je 1979. u Vrbasu. Apsolvent je na Fakultetu političkih nauka. Dobitnica više zlatnih, srebrnih i bronzanih plaketa na republičkim smotrama recitatora „Pesniče naroda mog“, kao i glumačkih nagrada. Radila je u Radiu Index, Televiziji Art, a od 2004. godine radi u Večernjim novostima kao novionar kulturne rubrike.

Radonjić Božidara Mirko

Rođen je 1988. godine u Podgorici. Na Fakultetu za turizam i hotijerestvo (Kotor) 2011. godine stekao zvanje diplomiranog menadžera u hotelijerstvu. Živi u Danilovgradu.

Salh Aet

Rođena je 1985. godine u Zagrebu, a odrasla u Podgorici. Diplomirala je i specijalizirala na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, a diplomirani je i socijalni radnik na FMK u Beogradu. Prva je magistarka rodni studija u Crnoj Gori. Živi u Podgorici i radi kao samostalna savjetnica za socijalna i dječija pitanja u Glavnom gradu Podgorica. Učestvovala je na mnogim Međunarodnim konferencijama, i naučnim skupovima. Dobitnica je prestižnog regionalnog priznanja „Dama godine 2018“ za doprinos, rad i stvaralaštvo. Objavila je veći broj radova u domaćim i međunarodnim časopisima. Autorka je knjige *Proces socijalizacije rodne ravnopravnosti*. Pokretačica je časopisa *Ženski glas*.

Stanišić Branislav Miko

Rođen je 1951. godine u Vinićima, Danilovgrad. Diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Bio dugogodišnji direktor u OŠ „Milosav Koljenšić“ (1978–1998) i OŠ „Vuko Jovović“, od 1998. do penzionisanja 2018. Objavljivao stručne radove u Prosvjetnom radu. Rad „Upravljanje projekta u školi“ ocijenjen je kao najbolji na Konkursu za srednje i osnovne škole i objavljen je u knjizi *Nаша škola*. Nosioc je brojnih sertifikata i diploma u profesionalnom poslu.

Škarić Svetomir

Rođen je 1941. godine u selu Sretenovo – Dojran, od majke Gospave Vušurović i oca Lazara Škarića. Diplomirao na Pravnom fakultetu u

Skopju, a magistrirao i doktorirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Od 1969. do 2006. godine bio asistent i profesor ustavnog prava na Pravnom fakultetu u Skopju. Piriprema deveto izdanje udžbenika Ustavno pravo i treći tom udžbenika Političke teorije – novo doba. Objavio desetak knjiga i preko stotinu naučnih radova u zemlji i inostranstvu.

KOMEMORACIJE

SANDE DODEVSKI
(1947–2018)

Rođen u selu Jačince – Kumanovo 1947. godine.

Nakon završetka vojnopomorske škole vanredno studirao i diplomirao na Višoj pedagoškoj školi u Banjaluci, a potom i na Filozofskom fakultetu u Zadru na odsjeku jugoslovenska književnost – filozofija...

Objavio zbirku kratkih priča „Kamen iz reke“. Dobitnik je Andrićeve nagrade za kratku priču, nagrade časopisa „Život“, lista „Pobjeda“ i specijalne nagrade za putopis u Frankfurtu...

Objavljivao aktivno u „Stvaranju“, „Mostovima“, „Doclei“ i „CKL-u“...

Bavi se bibliotečkom djelatnošću i prevodilačkim radom.

Član je Matice crnogorske od njenog osnivanja.

Živio je u Herceg Novom

DANILO RADOJEVIĆ
(1932–2019)

Dr Danilo Radojević je naučnik i pisac, istoričar književnosti, istoričar crkve, jezikoslovac, njegošolog, antologičar, polemičar, jedan od prvoglasnika i vjesnika za obnovu crnogorska države. Čovjek izvorno odnjegovane vrline, privrženik relevantne faktografije – i argumenta više i – pjesnik procijedejene jezičke i lirske nosivosti. Plemić naučnog formata, nacionalnog, intelektualnog i familijarnog soja. Čovjek koji je svoj autobiografski univerzum poistovjetio sa univerzumom Crne Gore. Čovjek jasnih i gorkih oporuka. Među njima je, svakako, i ona iz 1992. iskazana u pjesmi *Svikavanje na ropstvo*. Ova pjesma objavljena je u zbirci *Vrućica trajanja*, na završnim stranicama, s posebno istaknutim prednaslovom *Epistula recentissima*.

Podsjećam, da je Danilo Radojević još 1984. godine u tekstu o Mitropoliji crnogorsko-primorskoj – za potrebe *Enciklopedije Jugoslavije*, napisao za Crnogorsku pravoslavnu crkvu da je autokefalna; da je tih godina (i ranije) pisao o imenovanju jezika Crnogoraca crnogorskim jezikom. Podsjećam, takođe, da Danilo Radojević, zajedno sa bratom Radojem, kao i još nekim crnogorskim intelektualcima, nije mogao objavljivati svoje tekstove o ključnim pitanjima nacionalne kulture i njene samobitnosti u Crnoj Gori i, naravno, u Srbiji.

Govorimo, zapravo, o čovjeku o kome znamo više danas nego juče i čovjeku kojeg će sjutrašnjica – kakva god bila – prihvatiti kao zalogu za uvijek neophodne dukljansko – crnogorske horizonte i našem istrajavanju na njima. To će biti fundament onog što su primjeri časne borbe za pravo, čast i slobodu Crne Gore. Posmrtna tišina koju nam je Danilo Radojević ostavio samo je potvrda onoga što je radio, znak njegove ličnosti, njegovog posjedovanja samog sebe i stojičkog stajanja između *Udara mraka* i *Udara hladovine* u svom stoljeću, ali i ne samo njemu. Zato ga, valjda, i dalje vidim kako u nekom arhivu sa svojom serioznom

pojavom traga za još nekim dokumentom, sa još jednim mikro i veljim prilogom za vraćanje amputirane crnogorska povjesnice, ili sa svojim *Pismima iz Eraba*.

Danilo Radojević je vjerovao u nauku, u oslobađanje od tuđofilske crnogorske historiografije, sa imperativom da ona ne bude mrtvo slovo već esencijalni nacionalni fakat koji još dugo vremena mora biti asimilovan u onom što je politička i kulturološka misao i strategija savremene Crne Gore. Jer, svaka svakodnevica određuje sutrašnjicu. Bićemo preventivni po sudbinu Crne Gore onoliko koliko samo naučili od svoje prošlosti i konsutovali je ovđe i sada a ne *post festum*.

Posvećeniku Crne Gore nijesu potrebne nikakve počasti osim onog što je njegovo djelo. Dakle, sve što je mogao da uradi za svoj narod u njegovim vapajima za očuvanjem vazdašnje sopstvene kuće Danilo Radojević je uradio. Testamentarna, matična, nit svih njegovih knjiga jeste fenomen crnogorskog potuđeništva i njegovo neposustalo crnorukaško sljedbeništvo sve do dana današnjega. Potuđeništvo koje nije samo lično-odmetničko, već nacionalno i državno. Niko Crnoj Gori nije radio o glavi tako strasno, tako herostatski, udarno, podanički, koristoljubno, i u kvazinaučnoj i u dnevno-političkoj, agenturskoj, propagandnoj, bombaškoj, ravni – kao što su to radili oni koje Danilo Radojević naziva potuđenicima, potuđeništvom, ili falsifikatorima. Radojevićevo djelo, nezavisno da li se bavi klasično-istorijskim, kulturno-istorijskim, ili književno-povijesnim temama je hirurški precizna anatomija načertanijevskog crnogorskog osporavanja: to je cijela galerija onih koji su utajivači samih sebe, izvezeni ili uvezeni trojanski konj, odnjegovani u crnogorskoj kolijevci ili na kotama crnogorske vlasti.

Crnogorsku povijest, crnogorsku literaturu, kao i crnogorska jezikoslovlje Danilo Radojević nije u svojim istraživačkim dekodiranjima mogao odvajati. Cjelokupnu crnogorska prošlost vidio je kao živ istorijski organizam što je tražilo cjelovit, polihistorijski pristup, odnosno, sinhrono osvajanje i objelodanjivanje sveukupnog crnogorskog, milenijumskog, nasljeđa. Pogotovo, imajući u vidu činjenicu da je trebalo iznova krenuti u naučnom sređivanju zapuštenog i tuđim rukama prepuštenog povijesnog hoda.

U tom pogledu na prvom mjestu figurira kao cjeloživotna opsesija Danila Radojevića *Ljetopis popa Dukljanina*, odnosno, *Sclavorum regnum*. Ovaj istorijsko-književni narativ stoji, kako u naučnom tako i hronološkom redosljedu, na početku i na kraju njegovog eurističkog opredejeljenja. Zašto? Zato što je u ovom drevnoknjižju vidio – kako kaže, u njegovom posljednjem kapitalnom djelu, kritičkom izdanju, *Pop Dukljanin Sclavorum regnum* izdatog 2018. godine, sa prevodom na savremeni crnogorski jezik – kulturno dobro prvog reda koje ima

neprocjenjivi značaj. Ova Radojevićeva epicentralna istraživačka mobilnost postala je sinonim njegovih otkrivanja svih početaka prisvajanja crnogorske istorijske i kulturne baštine nezavisno od kojih historiografskih škola i pretenzija dolazile. Bavljem ovom knjigom on je ušao u plejadu njenih najautoritativnijih tumača na južnoslovenskom prostoru.

Dr Danilo Radojević se, zapravo, ostvarivao kao eminentan primjer montenegriniste. Ali ne montenegriniste u užem, naučno-žanrovskom, katedarskom, kontekstu već u razuđenom formatu koji podrazumijeva integralan pristup ukupnom trajanju crnogorske istorije. Crnogorska montenegrinistika morala je, uostalom, imati takav predznak. Pogotovo, što je iako u najstarijoj južnoslovenskoj državi najmlađa po svom konstituisanju. Drugačije rečeno, trebalo se baviti kompleksom istorije jednog naroda – kako u njenom izvornom nastajanju tako, i prije svega, u njenom izvornom tumačenju – što je zahtijevalo ovladavanje svim elementima ne samo istorije već i kulture. Dakle, sintetičnost u proučavanju povijesnog, kulturografskog, lingvističkog, književno-istorijskog, crkvenološkog i drugih segmenata ontosa jednog naroda.

Zato je u enciklopedičnost crnogorske istorije trebalo unijeti ne samo egzakti već i enciklopedijsko – akribičan duh. Naučnu i panoramsku interakciju kao svojevrsan princip spojenih sudova. Crnogorska istorija ima, zapravo, sama po sebi, nešto od antičkog duha, njegovih strukturnih vertikala. A to je po prirodi stvari tražilo istraživače, polihistoričnog profila. Tim prije što je crnogorska sveukupno nasljeđe u drugoj polovini 20. vijeka trebalo izvlačiti iz njegovog genocidnog potuđeništva. Taj proces će iz polu-ilegale, sukcesivno prelaziti od početka šezdesetih godina u javnu ekspanziju crnogorskog naučno-istoriografskog talasa početkom devedesetih. Polihistoricizam je tako u naučnom pregnuću i iskustvu postao jedan od metoda borbe za povratak cjelovitosti nacionalnog bića.

Ti naši polihistorici, njih nekoliko, bili su, zapravo, supstitut za institucije koje nijesmo imali, ili ako smo ih imali bolje da nijesmo. Samo je odvažnost pojedina, njihovo intelektualno i naučno pregnuće, te bezuslovna potreba za duhovnim i kolektivnim samoodržanjem, moglo pokrenuti ono što bi se danas, a i prije toga, moglo nazvati *monumenta Montenegrina*. Jedan od tih korifeja, svakako je smjerni dr Danilo Radojević.

Njegov naučni fokus je od samog početka bio projektovan kao svekoliki opseg – kako u dijahronom tako i sinhronom, recentnom – u sagledavju organizma crnogorske povjesnice smatrajući njen svaki dio, od *Ljetopisa popa Dukljanina* do vremena čiji je bio savremenik, neodvojivim. Bio je, još na svojim počecima,

svjestan da se u borbi za vrtnje crnogorske istorije crnogorskoj istoriji mora ići frontalno, integralno, multidisciplinarno, predano, dokumentovano. Samo takvo istraživanje imaće svoju inicijalnost kao nasušne potrebe Crne Gore osuđene da joj kolonijalni duh oduzme sve – istoriju i memoriju. To je, zapravo, montengristika koja je nastajala sama od sebe i po sebi. Montenegristika kao sveopšta, preventivna, primarna, crnogorologija. Izazovi vremena su bili takvi da se ni jedna tema iz crnogorskog nasljeđa nije mogla smatrati perifernom.

Danilo Radojević je, naime, imao koncepciju svog naučnog rada koji samo u svojoj tematskoj polifonosti, umreženosti i istraživačkoj bezgraničnosti može naći i samog sebe i cijelu Crnu Goru onakvom kakva je ona u njenoj suštini, u njenoj samohranosti i samobitnoj genezi u dostizanju povijesnog i nacionalnog smisla postojanja. Njegov imperativ u deapokrifikaciji našeg postojanja bio je *In medias res*. Dakle, u pitanju je najefikasniji postupak, odnosno, metod. Metod targetiranja svakog falsifikata, posebno. U naslovu njegovih tekstova je kao po pravilu naziv falsifikata a u tekstu njegovo faktografsko dekonstruisanje. Jedino mogući lijek za kvazinaučni teror.

Danilo Radojević je sve to mogao jer je imao moć znanja, moć naučne svijesti, moć percepiranja prošlosti kao aktuelne savremenosti, kao i onog što je najbitnije: moć nacionalne samosvijesti i samoostvarenosti. Pisao je i živio skoro asketski posvećen bez ostatka svakoj knjizi videći u tome smisao postojanja i istorijski smisao Crne Gore. Njegovo gospodstvo koje je nosio u svojoj ličnosti prenosilo se u otmenost njegovih percepcija svog naroda i dosljednu naučnu ekspertizu. Riječ je o istraživačkoj doktrini koja je funkcionisala na postulatima dokumenta, arhivistike, naučne intuicija i strpljenja. Ako nema autentičnih dokaza i analitičkog sveviđa, onda nema ništa od historiografskog hoda. Pogotovo ne kroz ključne periode crnogorske sveukupnosti; ako, zapravo, na antiargument, na mitofilsko usmenjaštvo, kvazi-epske teoreme, ne padne argument kao grom iz vedra neba, onda to ne bi bio Danilo Radojević.

On je mislio Crnu Goru i njenu sudbinu s iste naučne konstante kako prije šezdeset godina kada je to bilo subverzivno i ostao tome dosljedan do posljednje ure. Dakle, mislio je o crnogorskoj prošlosti bez ideoloških matrica, u kontinuitetu, multidisciplinarno, primjenjujući jedan moderan, kauzalan, ekskluzivan, način. Radojević se, zapravo, bavio postupkom, koja egzaktno situira temu, bilo na malom ili veljem planu, sporno mjesto, i isto tako, na samo prividno jednostavan način, dovodi lažnu konstrukciju do njenog pretvaranja u praznu ljušturu.

Književno djelo Danila Radojevića koje sačinjavaju četiri zbirke poezije – *Osjen*, *Udar hladovine*, *Vrućica trajanja* i izbor iz njegove poezije *Epistula recentissima* – kao i roman *Pridvorani* – sastavni je dio njegovog slojevitog istraživačkog rada. Njegova poezija je originilan lirski, jezički segment njegove ukupne duhovnosti sa prefinjenim osjećajem za modifikaciju svoje lične dramaturgije i erudicije. S odsjajem dalekog i bliskog govora. Ističem posebno zbirku *Udra hladovine* izdate 1998.godine u Zagrebu koja je psovećena njegovom bratu Radoju Radojeviću.

Danilo Radojević je otišao dostojanstveno, kako je i živio, ali ostaje njegov naučni i književni čin, ostaju njegovi nacionalni horizonti, kao testament, opomena, u vječitim kovitlacima i nespokojima Crne Gore.

Borislav Jovanović

SLOBODAN MILATOVIĆ
(1952–2019)

Slobodan Milatović istaknuti pozorišni reditelj, preminuo je u 67. godini. Po njegovoj izričitoj želji, sahranjen je u najužem krugu porodice, bez komemoracija, čitulja i ostalih tradicionalnih obreda.

Milatović je na scenu postavio preko 70 pozorišnih predstava. U pozorištu DODEST, čiji je osnivač i 25 godina umjetnički direktor, uradio je najveći broj predstava od kojih treba izdvojiti: *Marko Kraljević Superstar*, *Okovani Prometej*, *Gospođica Julija*, *Odjeljenje za kolektivnu psihoterapiju*, *Gorski vijenac*, *Hamlet*, *Večernji akt kod Kazimira S. Maljeviča*, *Modna Revija*, *Luča Mikrokozma*, *Pogibija*, *Vučji do*, *Đetici u parlamentu*, *Tobelije*, *Jakvinta kraljica Dukljanska*, *Beckett Dream...*

U CNP-u *Žene u narodnoj skupštini*, *Gosti*, *dr. Vukašin Marković*, *Mokra šuma*, *Emigranti*; u Kraljevskom pozorištu „Zetski dom“, Cetinje *Kralj Ibi*, *Čekajući Godoa* i *Apartman Savoja*; u Kulturnom centru Kotor *Medeja*.

Radio je u Gradskom pozorištu Podgorica, Nikšićkom pozorištu, Kult teatru u Beogradu, Barskom ljetopisu, R. D teatru i mnogim drugim neformalnim pozorišnim trupama.

U SKC u Beogradu uradio je zabranjenu predstavu *Politika kao sudbina*, a u pozorištu „Duško Radović“ u Beogradu predstave *Šok* i *Zabranjeno preticanje*. Međunarodne koprodukcije: *Žabe*, *Projekat 5*, *Teuta* i *Kasandra*.

Sa predstavama *Vladimir i Kosara*, *Becett Dream* i *Muzej biciklističkog ustanka u Crnoj Gori* učestvovao je na BITEF-u. Učestvovao je na mnogim međunarodnim i regionalnim festivalima. Dobitnik je više međunarodnih pozorišnih nagrada.

Uradio je preko trideset pozorišnih adaptacija i napisao dramske tekstove: *Marko Kraljević Superstar*, *dr Vukašin Marković*, *Modna Revija*, *Odjeljenje za kolektivnu psihoterapiju*.

Koscenarista je filma *Čudo neviđeno* i scenarista TV filma *Gorski vijenac*.
Režirao je oko 30 radio drama.

Utemeljivač je nekoliko pozorišnih festivala: FJAT, FIAT, Barski ljetopis, Podgoričko ljeto, Festival glumca u Nikšiću, Festival Teuta u Kotoru.

Bio je član Matice crnogorske od njenog osnivanja.

Bio je osnivač i predsjednik fondacije Montenegro Mobil Art.

Ima status zaslužnog stvaraoca Crne Gore.

RADOJE PAJOVIĆ
(1934–2019)

Imam časnu dužnost da u ime Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Matice crnogorske, SUBNOR-a i antifašista Crne Gore, biblioteke Radosav Ljumović i drugih crnogorskih institucija, drugova, kolega, prijatelja i građana, odam poštovanje i posljednju poštu počivšem akademiku Radoju Pajoviću, znamenitom Crnogorcu, poznatom historičaru, zatočniku historijske nauke i historijske istine, izuzetnom čovjeku koji je svojim životom i djelom zaslužio mjesto među crnogorskim velikanima našeg doba.

Njegova iznenadna smrt nas je sve ožalostila i bolno je odjeknula širom naše zemlje, u svima koji su ga poznavali i čitali njegove tekstove.

Danas smo ovdje da se oprostimo od čovjeka koji zaslužuje najviše poštovanje, pod vijencem najljepših moralnih osobina, na visinama čojstva, u crnogorskom moralnom kodeksu, da izrazimo poštovanje prijatelju koji je znao šta je prijateljstvo i umio da bude prijatelj, pravi kolega i istinski drug, koji je držao do sebe, do svoje časti i dostojanstva, koji je znao da poštuje druge i njihovu ličnost.

Ovdje smo da još jednom svojim prisustvo odamo počast čovjeku koji je držao do date riječi, do najviših moralnih vrijednosti, koje je ponio iz kuće i iz svoga plemena, ili sticao preko knjiga, učio od drugih ljudi, ali je i svoje bogato iskustvo, znanje i plemenitost, nesebično prenosio na druge, kroz druženje i rad, kroz moralne pouke i poruke, uz onu Njegoševu misao: “Što je čovjek, a mora bit čovjek...”

Okupili smo se u znak sjećanja na velikog naučnika, historičara, naučnog savjetnika, koji je svojim djelom bio sav posvećen historijskoj naučnoj istini, pogotovo o Crnoj Gori kroz historiju, a svojim ličnim i profesionalnim angažmanom dao veliki doprinos svojoj državi i narodu.

Teško je cijeli jedan dugi život sažeti u nekoliko rečenica i svesti ga na nekoliko osnovnih činjenica. Sve ima svoj početak i kraj, a kraja nema!

Radoje Pajović je rođen 14. aprila 1934. godine u Drenovštici, živio u Tunjevu i Podgorici, a u vječnost je zakoračio 2. juna 2019. u 86. godini života. Radoje majku Stanu, rodom od Perunovića, nije zapamtio pošto je rano umrla. Imao je ratno i poratno djetinjstvo i sazrijevao preko noći, uz oca Iliju, u partizanima, uz braću, sestre i maćehu Ljubicu, u obnovi i izgradnji zemlje. Osnovnu školu je završio u rodnom mjestu, gimnaziju u Nikšiću, Filozofski fakultet, na Katedri za istoriju, u Beogradu 1957., na kojoj je i doktorirao 1970. godine. U arhivu CK Saveza komunista Crne Gore radio je godinu dana, a potom je u Istorijskom institutu Crne Gore proveo cijeli radni vijek, od 1958. do odlaska u penziju (1997).

Kao naučnik i istraživač, bavio se uglavnom savremenom istorijom, Drugim svjetskim ratom, kao specijalista za taj period, vrlo cijenjen i u zemlji i u inostranstvu, ali se kasnije njegova naučnoistraživačka sonda spustila do najdubljih slojeva crnogorske prošlosti, po vertikali: Duklja-Zeta-Crna Gora.

Samostalno ili u koautorstvu objavio je dvanaest knjiga, koje su izdržale test vremena i kasnija saznanja, od kojih su posebno u naučnim krugovima cijenjene *Kontrarevolucija u Crnoj Gori- Četnički i federalistički pokret (1977)* i *Pavle Đurišić- kontroverzni četnički vojvoda*, dopunjeno i prošireno izdanje (Podgorica 2005, te pokušaj sinteze *Crna Gora kroz istoriju (2005)*.

Koautor je i saradnik 19 posebnih izdanja: *Narodnooslobodilačka borba u Crnoj Gori. Hronologija događaja (1963)*; *Žene Crne Gore u revolucionarnom pokretu-1918-1945 (1969)*; *Žene Jugoslavije u borbi (1972)*; *Crna Gora (Beograd 1976)*; *Ustanak i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije (1977)* i *Hronologija revolucionarnog pokreta Jugoslavije 1941-1945 (1981)*; *Crna Gora- opšta monografija. Uvodni dio- Crna Gora kroz istoriju (Beograd-Podgorica 2003)*; *Podgorica-opšta monografija. Istorijski razvoj (2003)*; *Berane-monografija (2009)*; *Nikšić pod zastavom slobode 1941-1945 (2002)*; *Blažo Jovanović u svom vremenu (2005)*; *Stvaranje Titove Jugoslavije, tekstualni dio TV serije u 23 epizode (Rijeka 1986)*; *Crna Gora pred izazovima budućnosti (1996)*; *Bitka za Crnu Goru- zbornik radova sa naučnog skupa povodom 200-godišnjice bitaka na Martinićima i Krusima (1998)*; *Međunarodno priznanje Crne Gore (1998)*; *Božićni ustanak 1919 (2007)*; *Rovačka republika (2001)* i *Saradnja četnika sa okupatorom u Crnoj Gori 1941-1945 (1996)*.

Priredivač je i urednik preko 20 knjiga: *Otpor u žicama. Zbornik sjećanja (1969)*; *Durmitorska partizanska republika. Zbornik radova (1979)*; *Peta proleterska brigada. Zbornik sjećanja, Knj.3 (1981)*; *Jugoslavija 1941. Zbornik radova (1982)*; *Radnički pokret, NOR i revolucija u Boki Kotorskoj (1983)*; *Blažo*

Jovanović: izabrani radovi, Knj.1-3 (1983); Deseta crnogorska narodnooslobodilačka udarna brigada (1984); Prelomni događaji Narodnooslobodilačkog rata u Crnoj Gori 1943. Zbornik radova (1985); Kolašinski četnički zatvor 1942-1943. Zbornik radova (1987); Zatvori i logori u Boki Kotorskoj i Bokelji u zatvorima i logorima van Boke 1941-1945. Zbornik radova (1987); Revolucionarni pokret u Cetinjskom srezu 1919-1945. Zbornik radova (1988) i td.

Napisao je i objavio veliki broj članaka, rasprava, ogleđa, feljtona, enciklopedijskih jedinica, kao i brojne naučno-popularne tekstove u novinama i sličnim publikacijama, te recenzija i drugih tekstova. Učestvovao je na naučnim skupovima, bio član više redakcija uglednih časopisa, urednik edicija, član raznih stručnih i naučnih savjeta i drugih tijela na nivou Crne Gore i Jugoslavije. Takođe je učestvovao u realizaciji više velikih stručnih i naučnih projekata kao što su *Istorija SKJ i Istorija SK Crne Gore...* itd. Bio je predsjednik Društva istoričara Crne Gore i član Predsjedništva Saveza istoričara Jugoslavije, kao i član brojnih stručnih komisija, odbora i savjeta.

Dobitnik je nekoliko vrijednih nagrada, priznanja i odlikovanja. Posebno ističem Trinaestojulsku nagradu za nauku (1978), Nagradu Oslobođenja Titograda (1977), Povelju za doprinos razvoju istoriografije (1987), Orden rada sa zlatnim vijencem, Orden rada sa srebrnim vijencem (1987), Zlatnu plaketu Saveza rezervnih vojnih starješina SFRJ itd.

Dr Radoje Pajović je za 40 godina rada u Istorijskom institutu Crne Gore dao veliki doprinos toj naučnoj ustanovi, jednoj od članica Univerziteta Crne Gore, ali i crnogorskoj istoriografiji uopšte.

Imao sam sreću i čast da sa njim radim i drugujem u Istorijskom institutu desetak godina. Naše prijateljstvo se nastavilo i kasnije, sve do njegove potonje ure.

Za Radoja me vežu brojne uspomene, nezaboravna sjećanja, njegova posebna pažnja. Umio je lijepo i zanimljivo da priča, dobro je pamtio, znao je mnoge poučne primjere, pouke i poruke, pjesme, anegdote, pričao je doživljaje dječaka iz rata, iz studentskih dana. Bio je živa enciklopedija. Sa njim odlazi cijela jedna hronika, galerija ljudi, riznica doživljaja. Navešću samo nekoliko detalja. Puno je volio i poštovao babu, majčinu majku, Gospavu Bakarovu (Jakovljevu), umnu staricu koja je i nepismena znala da izračuna napamet koliko je ko sati, minuta i sekundi živio. Često mi je ponavljao njene riječi: "E moj sine, jedan dio Crnogoraca su tuđa večera, brinu tuđe a ne svoje brige i nikad se opametiti neće!"

Ili savjet svoga oca Ilije da svaki problem ima dvoje rješenje i zahtijeva poseban pristup, ali ima jedan zajednički pristup, a to je pošten-ljudski.

Često mi je čitao pjesmu “Napuklo sunce” Branka Banjevića i poemu Jevrema Brkovića “Klasno opredijeljeno proljeće” i tako u nedogled...

Jedan je od utemeljivača i osnivača Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, Matice crnogorske, Crnogorskog PENA i drugih autentičnih crnogorskih ustanova, u teškim vremenima, kad je bilo „biti ili ne biti“, u toku i nakon raspada Jugoslavije. Dosljedni je član DANU, a Matica crnogorska mu je bila kao drugi dom. Bio je i prijatelj Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“, Biblioteke „Radosav Ljumović“, Cetinjskih muzeja i drugih institucija i ustanova. Borio se i pisao o statusu i problemima Crnogorske pravoslavne crkve. Sarađivao je i pisao u više crnogorskih i jugoslovenskih novina i časopisa.

Ovih dana spremao je testamentarnu poslanicu državi povodom dvadesetogodišnjice formiranja DANU, ali na žalost nije stigao da je objavi. Navešću samo odlomak.

Četrnaestog jula 2019 navršava se dvadeset godina otkako je formirana DANU. Zbog teškoća kroz koje je prošla i kako je prošla, nije vrijeme za slavlje, ali je naša obaveza da podsjetimo na ciljeve i obaveze koje je tada preuzela, na djelo koje su stvorile naše kolege, koje su to breme iznijele na svojim plećima, tim prije što više od polovine njih koji su to djelo započeli, nije više u životu. U početku nas je bilo 36 iz radnog i 13 izvan radnog sastava (tzv. Dopisni članovi). Klanjamo se njihovim sjenima. Kakvi su to kolosi bili, sa više od polovine njih ponosila bi se svaka akademija na svijetu.

A njima se od danas pridružuje i naš prijatelj i akademik Radoje Pajović.

Njegov doprinos, kao naučnika je veliki i trajan, a njegov lični i društveni angažman ogroman i nemjerljiv, iako to nije nikada isticao. Istrajno se i neumorno borio za istinu o crnogorskoj prošlosti, protiv brojnih posvajanja i prisvajanja crnogorske istorije, neistina i falsifikata, a za afirmaciju crnogorskog nacionalnog i državnog bića, crnogorskog identiteta, duhovnosti i kulture. Svim srcem i svom dušom borio se da Crna Gora nakon raspada Jugoslavije povrati svoju izgubljenu državnu nezavisnost. Devedesetih godina, sada već prošlog vijeka, uključio se u opštecrnogorski pokret, koji su predvodile suverenističke partije i nezavisni intelektualci, svjestan da u današnjim okolnostima, borba za Crnu Goru traje uvijek i iznova.

Bio je protiv pokušaja revizije istorije, što se dešava u potonje vrijeme. Zato i za njega važi ona latinska *Semper idem – uvijek isti*, i kao takav je cijenjen i od stručnjaka i laika, naučnih autoriteta, kao objektivni istraživač, tumač i analitičar, svuda rado viđen i priman, čak i kod neistomišljenika.

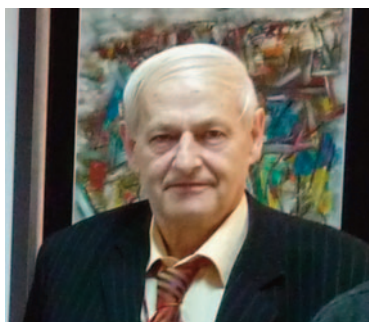
Ali sve to ne bi postizao bez podrške svoje porodice, prije svega supruge Ljilje, sa kojom je imao srećan brak, i svoje ćerke Tanje i sina Nevena(Nina). Njegova Ljilja, odana mu kao Penelopa, preminula je 2013. i to ga je teško pogodilo. Ostao je sam, ali je samoću dostojanstveno podnosio.

Njegov odlazak danas je veliki gubitak, ne samo za njegovu porodicu, nego i za sve nas koji smo ga poznavali, voljeli, drugovali i radili sa njim. Ali ostaje njegovo naučno djelo, kao čvrst oslonac i putokaz. „A prestati živjeti, ne znači umrijeti“, rekao je neko. A Sveti Petar Cetinski je govorio:“Lako je živjeti za života, teško je živjeti poslije smrti.“ Osim njegovog naučnog djela ostaje njegova porodica, njegovo časno ime i trajan pomen.

On je sve svoje – ime i prezime, cijelog sebe, priložio na oltar istine i Crne Gore, u riznicu ljudske dobrote.

Marijan Mašo Miljić

Podgorica, 5. jun 2019.

VUKOTA BABOVIĆ
(1946–2019)

Dr Vukota Babović, profesor univerziteta, doktor tehničke fizike, akademik Duhovne akademije nauka i umjetnosti, predsjednik Matice crnogorske Ogranak u Beranama, raniji član redakcije časopisa „Tokovi“, jedan od naših najistaknutijih intelektualaca preminuo je, 29. oktobra 2019. godine, u Beogradu, u 74-oj godini života.

Profesor Babović je rođen 21. februara 1946. godine u Beranama (tadašnjem Ivanogradu), od oca Miloša Vukadinovog iz Budimlje i majke Drage, djevojačko Malević. Prva četiri razreda osnovne škole završio je u Budimlji, i kako je sam profesor Vukota zapisao, „azbuku naučio kod Stanke Stanojević, abecedu i tablicu množenja kod Luke Orlandića, lokalnu geografiju i istoriju kod Brane Radunović. Završne razrede osnovne škole u Ivanogradu, muziku njemačkog jezika čuo od Amalije Đukić, tada rješavao trigonometrijske jednačine i pročitao avanturistički roman ‘Djeca kapetana Granta’ i pola kolekcije romana Žorža Simenona; na tavanu roditeljske kuće otkrio paket starih knjiga, strica, učitelja, Kostadina i oca komuniste: Rusov roman ‘Emil’ na francuskom i Marksove teze o Fojerbahu“.

Od 1961. do 1965. godine bio je učenik gimnazije „Panto Mališić“ u Ivanogradu, kada je „pronikao u definiciju integrala i diferencijala, informisao se kod profesora Slobodana Tomovića o Kantovom moralnom zakonu, razmišljao o sili u drugom Njutnovom zakonu, pročitao ‘Čarobni brijeg’ Tomasa Mana i savladao rusko pismo da bi čitao o španskoj partiji (Maršalovom napadu) u šahovskim knjigama Maksima Lutovca. Učesnik crnogorske proslave šezdesetogodišnjice prve radiostanice na Balkanu, kada je ozbiljno pomislio da studira elektrotehniku“. Maturirao je 1965. godine – IV-b odjeljenje, prirodnomatematički smjer, razredni starješina Veselin Vuković. Matična knjiga Vukote Babovića govori, njegovi profesori potvrđuju, da je on najbolji đak beranske gimnazije, koji je to potvrdio svojom profesionalnom naučnom ostvarenošću.

U jesen 1965. godine, profesor Babović upisuje i studira tehničku fiziku na Elektrotehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Diplomirao je u jesen 1969. godine i zaposlio se na Institutu za nuklearne nauke „Boris Kidrič“ u Vinči, u Laboratoriji za atomsku fiziku. Upisuje postdiplomske studije koje su u Beogradu zajednički organizovali Prirodno-matematički fakultet i Elektrotehnički fakultet u saradnji sa Institutom „Boris Kidrič“ – smjer: fizika jonizovanih gasova. U junu 1972. godine odbranio je magistarsku tezu „Prostiranje milimetarskih površinskih talasa na cilindričnoj plazmi“, a marta 1976. godine je odbranio doktorsku disertaciju, pod nazivom: „Elektronski talasi u ograničenoj pokretnoj plazmi“, i stekao naučno zvanje – doktor tehničke fizike.

Radeći kao istraživač u Institutu za nuklearne nauke u Vinči, povemeno je obavljao i poslove asistenta na Mašinskom fakultetu u Beogradu. Tokom 1978. godine sa porodicom se seli u Kragujevac i počinje da radi kao docent na Prirodno-matematičkom fakultetu za predmete: Elektromagnetizam i Optika. Zvanje vanrednog profesora dobija 1983, a redovnog profesora univerziteta 1999. godine.

Tokom radne karijere bio je na više važnih funkcija. Obavljao je dužnost upravnika Instituta za fiziku PMF-a u Kragujevcu u dva mandata od 1979–1981, i 1989–1991. godine. Takođe, u dva mandata je bio prodekan za nastavu na istom fakultetu, od 1981–1985. godine, a dekan Prirodno-matematičkog fakulteta u periodu od 1985. do 1987. godine.

Tokom tri decenije plodnog profesorskog rada držao je predavanja iz klasičnog elektromagnetizma i srodnih oblasti: optike, fizike plazme, astronomije sa astrofizikom. Bio je mentor za više od 50 diplomskih radova. Rukovodio je smjerom Oscilacije i talasi na postdiplomskim studijama, pa je bio mentor za više specijalističkih radova, magistarskih teza i doktorskih disertacija.

Profesor Vukota Babović je autor ili koautor preko sto naučnih radova koji su objavljeni u specijalizovanim domaćim i prestižnim inostranim časopisima, a bio je učesnik mnogobrojnih naučnih skupova, simpozijuma i kongresa. Autor je monografije „Eksitacija površinskih elektronskih talasa u plazmi“, a sa saradnicima je osnovao BELEROFONT opservatorija na svom fakultetu. Pisac je i prevodilac s ruskoga nekoliko udžbenika, skripata i priručnika za đake i studente: Osnovni pojmovnik optike, Mjerenja u automatici, Odabrane lekcije iz fizike. Koautor je prevoda sa njemačkog jezika klasičnih Ajnštajnovih članaka, koautor knjige „Eseji iz fizike“.

Vukota Babović je objavio i nekoliko knjiga protestne proze i poezije. Tokom trajanja jugoslovenske krize, raspada, sukoba, ratova i nesporazuma na ovim

prostorima, profesor Babović je u više listova i časopisa objavljivao svoje eseje i članke koji su rado čitani. Oni su sabrani u njegovoj knjizi „Kratki kurs sociofizike – Contra negantes“ koju je objavila Matica crnogorska. Napominjemo, da je prof. dr Vukota Babović bio i prvi predsjednik Matice crnogorske Ogranak Berane.

Pamtimo i danas njegovo intelektualno i patriotsko angažovanje u Crnoj Gori prije i tokom referendumske 2006. godine.

Razgovori sa njim donosili su sticanje novih znanja i iskustava. U tim privilegovanim trenucima, profesor Vukota je zračio mudrošću i ljudskom skromnošću. Pamte se i njegova učešća na predstavljanjima knjiga iz različitih naučnih oblasti, a posebno književnosti. Svestrano obrazovan dominirao je smirenom rečenicom i čvrstim stavom. Ljudskost i humanizam stavljao je u rang svog patriotizma koji je kod njega bio oznaka za ugledanje drugih. Tu, na tu temu, nije bilo mjesta za kompromis. Pokazivao je to na svakom mjestu. Zbog toga treba i čitati njegove eseje. Iz njih se uči o patriotizmu, antifašizmu, čovjekoljublju.

Profesor Babović je dobitnik više nagrada i priznanja – izdvaja se naviše priznanje Opštine Berane – Nagrada „21. jul“.

Iza profesora Vukote Babovića ostali su supruga Mirjana, ćerka Milena, sin Miloš i troje unučadi.

Kremacija je obavljena 04. novembra 2019. godine u Beogradu, a urna će biti pohranjena u Beranama, u Babovićevoj Budimlji.

Draško Došljak